

**BELLEK-MEKÂN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ANI MEKÂNLARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ VE KORUNMASI: MUĞLA MENTEŞE TARİHİ
KENTSEL DOKU**

Feran Özge GÜVEN ULUSOY

DOKTORA TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Nuray ÖZASLAN

Eskişehir

Eskişehir Teknik Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Eylül 2021

ÖZET

BELLEK-MEKÂN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ANI MEKÂNLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE KORUNMASI: MUĞLA MENTEŞE TARİHİ KENTSEL DOKU

Feran Özge GÜVEN ULUSOY

Mimarlık Anabilim Dalı

Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eylül 2021

Danışman: Prof. Dr. Nuray ÖZASLAN

Kentsel kültürel miras alanları, tarihsel süreç içerisinde oluşan ve gelişen fiziksel katmanların bir arada bulunduğu, yaşayan insanların deneyimleri, anıları, ortak geçmişi, hikayeleri ve kimliği ile anlam kazanan yerlerdir. Her bir katmanın kullanıcısıyla etkileşim içinde, kendi zamansal ve mekânsal bağlamını yeniden şekillendirmesiyle oluşan alanlar, zaman içerisinde kentsel ortamda yapılan keskin ve yıkıcı müdahaleler ile değişime uğramaktadır. İnsanların kent mekânıyla kurduğu bağın kopmasıyla sonuçlanan değişimler ile, kültürel miras alanları bağlamlarını ve anlamlarını yitirmektedir. Ayrıca, sosyal, ekonomik, toplumsal, fiziksel ve tarihsel olarak çok boyutlu bilgileri içeren kültürel miras alanlarında, bağlamın tamamını bütüncül bir şekilde değerlendirerek; fiziki verilerle somut olmayan verilerin ilişkilendirilmesini sağlayacak koruma yaklaşımı üretmek de güçleşmektedir.

Bu bağlamda, tezin temel amacı, anının mekânsal kodlu bir veri olduğundan yola çıkarak, mirasın toplumsal bağlamdan kopartılmadan tüm unsurlarıyla yerin bir ögesi ve gündelik hayatın kaynaklarından biri olması gerektiğini vurgulamak; kültürel miras alanlarının fiziki ve kültürel bağlamda varlıklarını sürdürmesi ve korunması için anıyı mekânsal verilere entegre etmek; elde edilen bilgileri koruma prensiplerinin oluşturulmasında kullanılır kılacak bütüncül bir yaklaşım önermektir.

Çalışmanın örneklem alanı olan Muğla ili Menteşe ilçesi tarihi kentsel doku ve çevresi, kentin tarihsel sürekliliği içinde geçirdiği bazı kırılma noktalarına rağmen, kentte yaşayanların mekânla kurduğu diyalogun; yaşayanlar ve mekânlar arasında anı ve anlam üretiminin devam ettiği bir alandır. Kentte yaşayanlarla yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen anıya ait veriler ve fiziksel veriler birbiriyle aynı düzlemde ilişkilenebilecek dinamikleri içermektedir. Çalışma kapsamında kullanılan yaratıcı haritalama ise bu dinamikleri görünür kılarak, analiz ve değerlendirmeleri yapmaya olanak sağlayacak bilgi altyapısının oluşmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla, bu verilerin entegre edilmesi ile hem tarihi kentsel dokuda yer alan kültürel miras alanlarının korunması için genel çerçeve belirlenmiş hem de Muğla Menteşe tarihi kentsel dokusu için koruma ilkeleri ve stratejileri oluşturulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Bellek ve mekân, Anı mekânları, Mekânsal bellek, İnsan-mekân ilişkisi, Muğla Menteşe tarihi doku

ABSTRACT

EVALUATION AND CONSERVATION OF THE MEMORYSCAPES IN THE CONTEXT OF MEMORY-SPACE RELATIONS: MUĞLA MENTEŞE URBAN HISTORIC FABRIC

Feran Özge GÜVEN ULUSOY

Department of Architecture

Eskişehir Technical University, Institute of Graduate Programs, September 2021

Supervisor: Prof. Dr. Nuray ÖZASLAN

Urban cultural heritage sites where physical layers, evolving and transforming in a historical process, exist together and gain meaning within the inhabitants' experiences, memories, common pasts, stories and identity. These sites where each layer forms with the interaction in between the users, by shaping its own temporal and spatial context, change in time by the sharp and destructive interventions. These changes, resulting in the disconnection with the people and urban space, cause the loss in the meaning and context of cultural heritage sites. In order to that, it is difficult to produce conservation approach which ensures the connection of physical and intangible data by evaluating the context integratively in cultural heritage sites, involving social, economic, physical and historical information.

In this context, the main aim of the thesis, based upon the information that memory is a spatial-coded data, to emphasize that cultural heritage should be a constituent of 'place' with its all items and a source of daily life without breaking the social context; to integrate the memory to the spatial data in order to make the cultural heritage sites sustain in the cultural and physical context; to propose a holistic approach that will make the information obtained from the research utilized in the formulation of conservation principles.

The case study of the thesis, Muğla city Menteşe township urban historic fabric and near environment is a place where the production of meaning, memory and place attachment still continue for the inhabitants; despite of the breaking points in the historical continuity of the city. The data about memory gathered from the in-depth interviews of inhabitants and the data of physical features include the dynamics which cannot be associated with each other in the same plane. The creative mapping, utilized in the thesis, enables to create the information basis by making these dynamics visible through making analysis and evaluations. Therefore, by the integration of these data, both the general frame for the conservation of the cultural heritage sites in the urban historic fabrics and the conservation principles and strategies special to historic urban fabric for Muğla Menteşe are identified.

Keywords: Memory and space, Memory spaces, Spatial memory, Human-space relationship, Muğla Menteşe urban historic fabric

TEŞEKKÜR

Öncelikle, lisans eğitimimden bu yana mimarlık ve koruma yaklaşımı ile beni, sorgulamaya, araştırmaya ve üretmeye teşvik eden değerli hocam Prof. Dr. Nuray ÖZASLAN'a şükranlarımı sunarım. Onun ufuk açıcı katkıları ve motivasyonu olmadan bu çalışmayı tamamlamak mümkün olmazdı.

Akademik birikimiyle ve üretkenliğiyle örnek aldığım, bu zorlu doktora yolculuğumun her aşamasında ve tez izleme jürimde yer alarak çalışmamın oluşmasında ve tamamlanmasında büyük katkıları olan; aynı zamanda yüksek lisans tez danışmanım ve tez izleme komitesi üyesi Doç. Dr. A. Güliz BİLGİN ALTINÖZ'e teşekkürü borç bilirim.

Doktora sürecinde aldığım 'Postmodernizm ve Mekân' dersi ile tanıştığım; mimarlık ve koruma disiplinine olan bakışıma yeni açılımlar sağlayan, tez izleme komitesi üyesi Dr. Öğr. Üyesi. F. Ayşin KOÇAK TURHANOĞLU'na çok teşekkür ederim.

Lisans dönemimde zihin açıcı ve sorgulayıcı bakışı ile bana koruma disiplinini sevdiren, sonrasında da değerli katkılarıyla akademik hayatımdaki çalışmalarına yön veren, kıymetli hocam Prof. Dr. Deniz ÖZKUT'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, tez savunma jürimde yer alan değerli Prof. Dr. Hümeysra BİROL ve Doç. Dr. Figen KIVILCIM ÇORAKBAŞ hocalarıma, çalışmamı tamamlamamda yaptıkları kıymetli katkılarından ötürü çok teşekkür ederim.

Muğla'da gerçekleştirdiğim alan çalışmasında, derinlemesine görüşme yapmamı kabul ederek çalışmalarımda kolaylık sağlayan ve bana kıymetli vakitlerini ayıran Muğlalı'lara;

Lisans eğitimimi tamamladığım, 2014 yılından bu yana da çatısı altında çalışmaktan gurur duyduğum; Anadolu Üniversitesi ve Eskişehir Teknik Üniversitesi hocalarıma ve çalışma arkadaşlarıma; özellikle Deniz YEŞİLTEPE, Fatma KOLSAL ve Gamze ŞENSOY'a her koşulda sağladıkları destekler için teşekkür ederim.

Tez sürecinde yaşadığım her zorlukta moral ve motivasyonlarıyla beni destekleyen ve yalnız bırakmayan Dilan ALPASLAN, Ece ÖZTOP ve Betül AKMAN’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım

Yüksek lisans ve doktora eğitimim boyunca, ne zaman ihtiyacım olsa sonsuz destekleriyle tereddüt etmeden yanımda olan annem ve babam Gülfidan-Remzi ULUSOY’a minnettarım. Onlar olmadan bu çalışmanın tamamlanması mümkün olmazdı.

Varlıklarına sonsuz teşekkür ederek gurur duyduğum, her kararımın arkasında tereddüt etmeden duran, annem Yasemin GÜVEN ve abim Onur GÜVEN’e; manevi desteğiyle hep yanımda olan Burcu GÜVEN’e; tezimi sonuçlandırma sürecinde kaybettiğim ve bugün akademik hayatta sahip olduğum her şeyin gizli kahramanı babam Hüseyin GÜVEN’e, bana kattıkları her şey için sonsuz teşekkür ederim.

Son olarak, lisans hayatımdan bu yana akademik yolculuğumun da ‘eş’i Can ULUSOY’a, bu süreçte elinden gelen desteği sağladığı için, sabrı ve sevgisi için minnettarım. Sadece doktora sürecimi değil, hayat yolculuğumu güzelliklerle donatan, varlığıyla dünyamızı aydınlatan kızım Ada ULUSOY’a; tezi tamamlama sürecimde, birlikte geçirebilecekken ondan çaldığım tüm anlar için özür dileyerek, teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışma, Muğla’nın ‘anı mekânlarını birlikte yürüdüğüm babama armağandır...

Feran Özge GÜVEN ULUSOY

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Teknik Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Feran Özge GÜVEN ULUSOY

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI.....	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar DİZİNİ.....	xiii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xiv
GÖRSELLER DİZİNİ.....	xix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xxii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Bellek-Mekân-Kültürel Miras İlişkisi.....	2
1.2. Problem Tanımı.....	6
1.3. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı	11
1.4. Çalışmanın Yöntemi.....	12
1.5. Çalışmanın Strüktürü	16
2. MEKÂN-BELLEK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ANI MEKÂNLARI VE KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI	20
2.1. Belleğin Bağlamı, Çerçevesi ve Unsurları	21
2.1.1. Mekân bağlamında bellek.....	22
2.1.2. Mekânîk bir döngü olarak bellek.....	24
2.1.3. Görsel verilerden bilgi üretim sürecine bellek.....	27

2.1.4.	Kişisel deneyimler ve bellek.....	27
2.1.5.	Zaman bağlamında bellek	33
2.1.6.	Belleğin çerçevesi: Toplumsal bellek, kolektif bellek, kültürel bellek.....	37
2.1.7.	Postmnemonik toplumda hipermnezi (aşırı hatırlama): Belleğin kurgusal temsilleri.....	40
2.1.8.	Ara Değerlendirme	44
2.2.	Belleğin Mekânları ve Temsilleri	47
2.2.1.	Anma mekânları.....	48
2.2.1.1.	Anıtlar.....	48
2.2.1.2.	Karşı-Anıtlar	52
2.2.2.	“Anı mekânları”	55
2.2.2.1.	Mekânsal bağlamda oluşan anı:	55
2.2.2.2.	Kentsel bağlamda anı mekânları.....	56
2.2.3.	Ara değerlendirme	60
2.3.	Kültürel Mirasın Korunmasında Anı Mekânlarının Değeri	61
2.4.	Kültürel Mirasın Korunmasında Anı Mekânları ve Değerlerinin Ortaya Çıkarılması Yaklaşımları	73
2.5.	Bellek-Mekân-Kültürel Miras İlişkisi Bağlamında Anı Mekânlarının Korumada Değer Olarak Kullanılması için Yöntem Önerisi.....	90
2.5.1.	‘Anı mekânı’ kavramı	91
2.5.2.	‘Anı mekânları’ nı anlamak	92
2.5.3.	Anı mekânlarını çözümlemek.....	97
2.5.4.	Anı mekânlarını değerlendirmek ve karar üretmek.....	101
2.6.	Değerlendirme.....	105

3. MUĞLA MENTEŞE TARİHİ KENTSEL YERLEŞİMİNİ ANI MEKÂNLARI BAĞLAMINDA ANLAMAK.....	107
3.1. Muğla Menteşe Tarihi Kentsel Yerleşimi Anlamak.....	108
3.1.1. Muğla Menteşe İlçesi ve Yakın Tarihi.....	109
3.1.2. Muğla Menteşe İlçesi'nin Kentsel Gelişimi.....	111
3.2. Muğla Menteşe Anı Mekânlarını Anlamak	123
3.2.1. Anı Mekânları: Muğla'da gündelik hayat mekânlarını anlamak ve değişimlerini izlemek.....	124
3.2.1.1. Muğla'da gündelik hayat mekânlarının değişimi	134
3.2.2. Anı Mekânları: Muğla'da üretim ve ekonomik hayat mekânlarını anlamak ve değişimlerini izlemek.....	150
3.2.2.1. Muğla'da insan-toprak ilişkisi ve üretim mekânları.....	153
3.2.2.2. Muğla'da ekonomik hayat ve tarımsal işlem mekânlarını anlamak.....	169
3.2.2.3. Muğla'da ekonomik hayat ve pazar mekânlarını anlamak ve değişimlerini izlemek	172
3.2.3. Anı Mekânları: Muğla'da sosyal-toplumsal hayatın mekânları	186
3.2.3.1. Muğla'da dini eylemlerin anı mekânları	186
3.2.3.2. Muğla'da eğitim faaliyetlerinin anı mekânları: Okullar	188
3.2.3.3. Muğla'da kamusal eylemlerin anı mekânları.....	193
3.2.3.4. Muğla'da sosyalleşme eylemlerinin anı mekânları.....	197
3.2.3.5. Diğer anı mekânları.....	205
3.3. Değerlendirme.....	207
4. MUĞLA MENTEŞE TARİHİ KENTSEL YERLEŞİMİNİ ANI MEKÂNLARI BAĞLAMINDA ÇÖZÜMLEMEK.....	209

4.1. Muğla Menteşe Tarihi Kentsel Yerleşimini Anı Mekânları	
Kategorileri Bağlamında Çözümlemek.....	209
4.1.1. Fiziksel özelliklerine göre anı mekânları.....	210
4.1.2. Fiziksel niteliklerine göre anı mekânları.....	215
4.1.3. Gündelik hayattaki kullanım içeriklerine göre anı mekânları ..	215
4.1.4. Kullanım yoğunluğuna göre anı mekânları	221
4.1.5. Mevcut kullanımına göre anı mekânları	222
4.1.6. Değişmişlik durumlarına göre anı mekânları.....	226
4.1.7. Nesiller arası aktarımına göre anı mekânları	227
4.1.8. Yasal durumuna göre anı mekânları.....	228
4.2. Muğla Menteşe Tarihi Kentsel Yerleşimi Anı Mekânları Analizleri .	232
4.3. Değerlendirme.....	238
5. MUĞLA MENTEŞE TARİHİ KENTSEL DOKUDA ANI MEKÂNLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ; KORUNMASI İÇİN YÖNTEM ÖNERİSİ	239
5.1. Muğla Menteşe Anı Mekânlarının Dönemler, Bölgeler ve Nesiller Üzerinden Değerlendirilmesi	240
5.1.1. Muğla Menteşe anı mekânlarını dönemler üzerinden değerlendirmek.....	240
5.1.2. Muğla Menteşe anı mekânlarını nesiller üzerinden değerlendirmek.....	244
5.1.3. Muğla Menteşe anı mekânlarını bölgeler üzerinden değerlendirmek.....	248
5.2. Muğla Menteşe Tarihi Kentsel Dokuda Anı Mekânlarının Bölgesel Olarak Korunması: Temel İlkeler.....	254
5.2.1. Muğla Menteşe anı mekânı bölgelerinin korunması için temel ilkeler ve eylemler.....	256

5.2.2. Muğla Menteşe anı mekânlarının korunması için temel ilkeler ve eylemler	261
6. SONUÇ VE TARTIŞMA	265
6.1. Çalışmanın Disipline Katkısı ve İleri Çalışma Başlıkları	269
KAYNAKÇA.....	272
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1. Belleğin genel çerçevesi, temsilcileri ve özellikleri	45
Tablo 2. Kültürel mirasın korunmasında ‘bellek’ ve ‘anı’ vurgusunun gelişimi	71
Tablo 3. Kültürel mirasın korunmasında ‘bellek’ ve ‘anı’ vurgusunun gelişimi (devamı)	72
Tablo 4. Kültürel mirasın korunmasında anı mekânlarının ortaya çıkarılması konusunda ele alınan projelerin içerik ve temsil araçlarına göre sınıflandırılması.....	86
Tablo 5. Kültürel mirasın korunmasında anı mekânlarının ortaya çıkarılması konusunda yapılan çalışmaların detaylı bilgileri.....	87

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1.1. Mekânsal aidiyet süreci ve araçları	9
Şekil 1.2. Çalışmanın yöntemi	13
Şekil 1.3. Çalışma kapsamında alana yapılan ziyaretler ve toplanan veriler	14
Şekil 1.4. Araştırmanın soruları, hedefleri ve akışını gösteren şema	18
Şekil 1.5. Çalışmanın yöntemi, akışı ve tezin strüktürüyle olan ilişkisi	19
Şekil 2.1. İnsan bellek sistemi ve işlem süreçleri	25
Şekil 2.2. Görsel bilginin işlenme süreci ve görevli bölümler	26
Şekil 2.3. Serbest veya ipucuyla hatırlamaya dayanan otobiyografik bellek çalışmalarında ileriki yaştaki erişkinler tarafından hatırlanan anılarda, çocukluk amnezisi (bellek yitimi), anı tümseği ve son dönemdeki anı piki dönemlerini gösteren idealize yaşam boyu hatırlama eğrisi	32
Şekil 2.4. Zaman-mekân bağlamında anının oluşması	46
Şekil 2.5. Esra Nur Usta'ya göre anı mekânları	78
Şekil 2.6. Hafıza mekânlarının kategorilerine göre eşleştirmelerine dair üretilen diyagramlar	79
Şekil 2.7. PhilaPlace web sitesinde harita ve envanter görünümünde anı mekânlarının sunumu	81
Şekil 2.8. “PERICLES Cultural Heritage Mapping Portal”ın farklı ölçeklerdeki arayüzü ve veri lejantları	81
Şekil 2.9. “Still Looking For You” projesinin harita ve envanter görünümünde anı-mekân bilgilerinin sunumu	81
Şekil 2.10. “Mapping Memory” projesinin farklı yıllara ait hava fotoğraflarının katmanlarıyla oluşturulan haritasının ve anı-mekân sunumunun görünümü	82
Şekil 2.11. Atabay'a göre kişilerin belleklerindeki mekânların gruplandırılması	83

Şekil 2.12. Literatürde yer alan verilerle ortaya çıkarılan noktalar, güzergahlar ve alanlar	83
Şekil 2.13. Sözlü tarih çalışmasından elde edilen verilerle ortaya çıkarılan noktalar, güzergahlar ve alanlar.....	83
Şekil 2.14. ‘Nesilleri Bağlayan Yerler ve Şeyler’ sergisinden görseller.....	84
Şekil 2.15. ‘Hatıradan İbaret Kalan Kent: İstanbul’un kolaj üretimleri.....	84
Şekil 2.16. Projenin Tak-çıkar (Pluggable) Uygulamaları: VR Deneyimi, Geolocation Harita, Oyun ve Anlatılar	85
Şekil 2.17. “Kentin Hikayeleri” projesinin amacını ve kapsamını anlatan web arayüzü	85
Şekil 2.18. Mekânın maddesiz unsurları, ilişkiler ve anlamların mekânsal hafızayı ve anı mekânlarını üretimi.....	92
Şekil 2.19. ‘Anı mekânlarını anlama’ aşamasında anı mekânlarının ortaya çıkarılması, değişimlerinin izlenmesi için kullanılabilecek temsil örneği ...	97
Şekil 2.20. Anı mekânlarının insan, zaman ve mekân bileşenlerinin birbiriyle ilişkisiyle oluşturulan anı mekânları kategorileri	99
Şekil 2.21. Anı mekânı bileşenlerinin oluşturduğu anı mekânı kategorileri ve birbirleriyle ilişkilenme olasılıkları	100
Şekil 2.22. Anı mekânlarının korunması için önerilen yöntemin akış ve içerikleri.....	106
Şekil 3.1. Muğla kentinin kronolojik tarih özeti	110
Şekil 3.2. Muğla’da 19.yüzyıl öncesi inşa edilen önemli yapılar ve yerleşimin sınırları	113
Şekil 3.3. Muğla’da 19.yüzyılda inşa edilen önemli yapılar ve yerleşimin sınırları...	114
Şekil 3.4. 19.yüzyıl öncesi, 19.yüzyıl ve 20.yüzyıldaki kervan yolları, merkezle ilişkisi ve bu dönemde değişen merkezler	115
Şekil 3.5. Muğla’da 20.yüzyılın başında önemli yapılar ve yerleşimin sınırları	120
Şekil 3.6. Menteşe kentinin 20.yüzyılda mekânsal gelişimi ve dağılımı	123

Şekil 3.7. Muğla’da aile ve gündelik hayatın barınma, sosyalleşme, aile içi üretim ve oyun bağlamında anı mekânları	125
Şekil 3.8. Geleneksel konut yerleşiminde yaşayan kişilerin çocukluk dönemindeki konutları ve hatırladıkları gündelik hayat mekânlarının ilişkisi	129
Şekil 3.9. Eski Rum mahallesi olan Saburhane bölgesi’nde anı mekânları	133
Şekil 3.10. Menteşe İlçesi mahalle sınırları ve isimleri	135
Şekil 3.11. 1961 yılında İller Bankası tarafından hazırlanarak, 1973’te yürürlüğe giren İmar Planı	140
Şekil 3.12. 1976 yılında hazırlanarak 1981 yılında yürürlüğe giren Koruma Amaçlı İmar Planı	140
Şekil 3.13. 2001 Koruma Amaçlı İmar Planı’na göre Muğla Kentsel Siti içindeki yapı bölgeleri	143
Şekil 3.14. 1955 yılında Muğla Menteşe’de aile ve gündelik hayat mekânları	145
Şekil 3.15. 1974 yılında Muğla Menteşe’de aile ve gündelik hayat mekânları	145
Şekil 3.16. 1992 yılında Muğla Menteşe’de aile ve gündelik hayat mekânları	146
Şekil 3.17. 2020 yılında Muğla Menteşe’de aile ve gündelik hayat mekânları	146
Şekil 3.18. 20.yüzyıl içerisinde Muğla’da aile ve gündelik hayatın mekânı olan konut dokusunun değişimini kronolojik olarak anlatan görsel.....	149
Şekil 3.19. Muğla’da ekonomik hayatın anı mekânları	152
Şekil 3.20. Karabağlar Yaylası’nın kentle ilişkisi ve konumu	156
Şekil 3.21. 19.ve 20.yüzyıllarda Muğla halkının yıllık rutini	158
Şekil 3.22. Muğla Karabağlar Yaylası Kentsel ve III. Derece Doğal Sit Alanı Koruma Amaçlı Kısmi Revizyon İmar Planı, 2019	161
Şekil 3.23. Karabağlar Yaylası’nı ve zaman içerisinde çevresinde oluşan ve alanı baskılayan bölgeleri gösteren Google Earth.....	162
Şekil 3.24. 1939 yılı hava fotoğrafından izlenebilen bahçeler, tahmini sınırları ve konumları	166
Şekil 3.25. 2020 yılında, işlevini kaybeden, konut alanına terkedilen bahçeler	166

Şekil 3.26. Muğla’da 19.ve 20.yüzyıllarda insan-toprak ilişkisinin mekânı olan bahçelerin zamana bağılı değışimini gösteren grafik	167
Şekil 3.27. Muğla’da 19.ve 20.yüzyıllarda insan-toprak ilişkisinin mekânlarından diğeri Karabağlar Yaylasının zamana bağılı değışimini gösteren grafik	168
Şekil 3.28. 1936 yılı İmar Planı kapsamında Arasta’da yapılacak müdahaleler.....	181
Şekil 3.29. 20.yüzyılın ikinci yarısının başlarında Muğla’da ticaret ve Pazar mekânları; haller, hanlar, pazaryerleri, arasta ve dükkanlar.....	183
Şekil 3.30. 21.yüzyılda eski işlevini büyük oranda yitiren ticaret ve Pazar mekânları; haller, hanlar, pazaryerleri, arasta ve dükkanlar.....	183
Şekil 3.31. Muğla’da ticaret ve pazar mekânlarının zamana bağılı değışimini gösteren grafik.....	185
Şekil 3.32. Muğla’da anı mekânı olan okullar ve yıllara göre fonksiyonlarında ve isimlerinde meydana gelen değışiklikler	190
Şekil 4.1. .Muğla Menteşe anı mekânları kategorileri	210
Şekil 4.2. Fiziksel özelliklerine göre anı mekânları: Açık alanlar	213
Şekil 4.3. Fiziksel özelliklerine göre anı mekânları: Yapılı alanlar	214
Şekil 4.4. Fiziksel niteliklerine göre anı mekânlarının dağılımını gösteren grafik	219
Şekil 4.5. Gündelik hayattaki kullanım içeriklerine göre sınıflandırılan anı mekânlarının mekânsal dağılımını gösteren grafik	220
Şekil 4.6. Kullanım yoğunluğuna göre anı mekânları.....	223
Şekil 4.7. Gündelik hayatta mevcut kullanımlarına göre anı mekânları	224
Şekil 4.8. Değışmişlik durumlarına göre anı mekânları.....	225
Şekil 4.9. Nesillerarası aktarımına göre anı mekânları	230
Şekil 4.10. Muğla Menteşe tarihi kentsel yerleşimin korunma durumu	231
Şekil 4.11. Tarihi kentsel yerleşimde bugün gündelik hayatın bir parçası olan mekânlar ile fiziksel özelliklerine göre anı mekânlarının analizini gösteren grafik.....	234

Şekil 4.12. Nesiller arası aktarım ve kullanım içeriğine göre mekânların çapraz sorgulamalarına dayanan analizini gösteren grafik	235
Şekil 4.13. Tarihi kentsel yerleşim ve çeperinde bulunan tescilli yapılar ile değişmişlik durumlarına göre anı mekânları analizi	236
Şekil 4.14. Değişmişlik durumu ve fiziksel özelliklerine göre anı mekânlarının analizi	237
Şekil 5.1. Tarihsel süreklilik içinde gelişen olaylar ile değişen kent mekânının ve anı mekânlarının farklı nesillere göre değişen anlamlarının ilişkisini gösteren grafik	246
Şekil 5.2. Anı mekânı bölgeleri ve aksları	247

GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Görsel 2.1. René Magritte'nin "L'assassin manacé" (Tehdit edilen katil), 1926, Modern Sanat Müzesi, New York	28
Görsel 2.2. İki de 19.yüzyıl sonu inşa edilen Amaçlanmış anıt örnekleri: (sol) Berlin Zafer Anıtı (Siegessäule), (sağ) Paris Zafer Takı (Arc de triomphe de l'Étoile).....	50
Görsel 2.3. Peter Eisenman'ın Berlin'de yer alan Yahudi Soykırım Anıtı (Holocaust Memorial)	53
Görsel 2.4. 2001'de yıkılan İkiz Kulelerin yerine yapılan anıt: 9/11 Memorial	54
Görsel 3.1. 19.yüzyıl sonunda konut yerleşimindeki ikili yapıya ait konutlar	117
Görsel 3.2. 20.yüzyıl başında Belediye'nin ve yeni merkezin güneyinde inşa edilen konutlar	117
Görsel 3.3. Arastayı Saburhane'ye bağlayan Ragıp Bey Caddesi'nde 20.yüzyılda inşa edilen yeni konutlar solda Belediye Parkı.....	117
Görsel 3.4. Cumhuriyet meydanında yer alan Atatürk heykelinin açılışına dair yerel basında yer alan haber, 12 Kasım 1937 tarihli Akşam gazetesi	121
Görsel 3.5. (sol) Gündelik hayatın bir parçası anı mekânı olan bir konut (sağ) Seyfi Terzibaşoğlu Evi diye anılan, 1927 yılında banka olarak aile tarafından yaptırılan yapı.....	130
Görsel 3.6. Muğla geleneksel yerleşimi ve çevresinde yol ağı: sokaklar, çıkmaz sokaklar, yerleşim dokusu	131
Görsel 3.7. Asar Dağı'nın eteklerinde bulunan Saburhane Bölgesi, Karamuğla Çayı, köprüleri, karşıda kilise ve konut dokusu	132
Görsel 3.8. Muğla Tarhana Festivalinden görüntüler (sol) Ekim, 2018 Saburhane Meydanı; (orta) Ekim, 2019, Saburhane Apostol Hanı önü; (sağ) Ekim, 2019 Geleneksel konut yerleşiminde.....	147
Görsel 3.9. 1.,2., ve 3. Tarhana Festivallerine ait görseller	148
Görsel 3.10. Saburhane'de Hafıza Mekânları Fotoğraf Sergisi.....	148

Görsel 3.11. Karabağlar Yaylası'nda yollar ve fiziki sınırları oluşturan kesikler	156
Görsel 3.12. Karabağlar yaylasında yurtların ve 'irim'lerin sınırını oluşturan kesik'lerle oluşan doku, 1992 Hava Fotoğrafı	157
Görsel 3.13. Vakit Gazetesi , 22 Teşrin-i evvel (Ekim)1932	170
Görsel 3.14. Saburhane'de yer alan Şaraphane binası.....	172
Görsel 3.15. Tarihi kentsel dokunun güneyinden arastaya bakış; işaretli alan 1965 öncesi Koca Han'ın bulunduğu arsa.....	175
Görsel 3.16. Tabakhane arastası	178
Görsel 3.17. (sol) Yağ Hali Binası, 1950'ler; (sağ) Yeniden inşa edilen Yağ Hali binası.....	181
Görsel 3.18. (sol) Konakaltı Meydanı'ndan otel olarak kullanılan Konakaltı Hanı'na bakış (sağ) Bugün Muğla Büyükşehir Belediyesi tarafından Kültür Merkezi olarak kullanılan Konakaltı Hanı.....	182
Görsel 3.19. Konakaltı Hanı'nın restorasyon öncesi sokak cephesinden (sol) ve avlusundan (sağ) görünümü	182
Görsel 3.20. Muğla'da sosyal-toplumsal hayatın anı mekânları	186
Görsel 3.21. 19.yüzyıl sonunda inşa edilen; askeri kışla, karargâh, ortaokul, lise, ilkokul, kütüphane, halk eğitim merkezi ve bugün Olgunlaşma Enstitüsü olarak kullanılan eski Kız Meslek Lisesi olarak bilinen yapı, 1930'lü yıllar	189
Görsel 3.22. (sol) Henüz Cumhuriyet Meydanı tamamlanmamışken, 1930'lu yıllarda Atatürk İlkokulu ve sağda Şehir Kulübü Binası; Restorasyon sırasında Atatürk İlkokulu	191
Görsel 3.23. (sol) Cumhuriyet'in 10.yıl kutlamalarında İlkmekektep (Atatürk İlkokulu) önünde tören); (sağ) Atatürk İlkokulu'nun açılışının 1932 yılında Vakit gazetesinde yer alması Teşrin-i Evvel, 1932.....	191
Görsel 3.24. (sol) Konakaltı Meydanı'ndan Hükümet Konağına Bakış, 20.yy başı; ortada şadırvan; (sağ) Konakaltı Meydanı'ndan Muğla Büyükşehir Belediye Binası)	194

Görsel 3.25. (sol) 1930’lu yıllara kadar resmi tören ve merasimler için kullanılan Belediye Parkı ve Hükümet Konağı’nın parka bakan güney cephesi; (sağ) Belediye Parkı’ndan Muğla Büyükşehir Belediyesi’na bakış	194
Görsel 3.26. (sol) Solda Belediye Binası ve sağda Belediye Parkı, ilerde sonda Hususi Muhasebe Binası: Resmi tören (İBB Atatürk Kitaplığı Dijital Arşivi); (sağ) Solda Belediye Binası sağda Belediye Parkı	194
Görsel 3.27. (sol) 2000’li yıllarda alçak ve geçirimli duvarı ile Cumhuriyet meydanı ile bütünleşen Hükümet Konağı binası, (sağ) 2019 yılında yapının bahçe duvarları üzerine eklenen yüksek demir korkuluklar	196
Görsel 3.28. Kent ve köyler için seyyar sinema	198
Görsel 3.29. Basmacı Deresi’nin Kara Muğla Çayı’na doğru akan bölümü, soldaki tütün deposu olan daha sonra Bahar Sineması’na çevrilen yapı; arkada bugün Ziraat Bankası’nın yerinde olan Şehir Kulübü binası ve Atatürk İlkokulu gözükmekte	199
Görsel 3.30. Muğla Şehir Kulübü ve Sineması, 1930’lar	200
Görsel 3.31. Belediye Sineması, 1970’ler, günümüzde konumu	201
Görsel 3.32. Muğla Halkevi binası	202
Görsel 3.33. Kara Muğla Çayı ve çocuklar: Saburhane Meydanı’ndan bakış	204
Görsel 3.34. Kara Muğla Çayı ve Saburhane köprüsü	204
Görsel 3.35. Üstü kapatılan Kara Muğla çayı ve Saburhane Meydanı	205

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

GEEAYK	: Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
HGM	: Harita Genel Müdürlüğü
ICOMOS	: International Council of Monuments and Sites/ Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi
ICCROM	: International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property/ Uluslararası Kültür Varlıklarının Korunması ve Onarımı Çalışma Merkezi
ICOM	: International Council of Museums/Uluslararası Müzeler Örgütü
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization/ Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu

1. GİRİŞ

“İnsanüstü hız, öğrenilemeyecek denli büyük megakentler, emek süreciyle bağı kopmuş tüketicilik, nasıl ve kimin ürettiğini bilmediğimiz nesneler, kent mimarisinin kısa ömrü, geçici işler, sürekli maruz kalınan görüntü bombardımanı, toplumsal ilişkilerin bulanıklaşması... Söz konusu olan bellek yitimi değil, kişisel anı ve alışkanlık bile edinmemek...”(Connerton, 2009, s. 15)

Kent merkezlerinde bulunan kentsel miras alanları, fiziksel, sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamlarıyla değişime açık ve hızla dönüşen devingen yapılardır. Çağın güncel meseleleri küreselleşme, hızlı kentleşme, hareketlilik ve yeni teknolojik imkanlar kentsel ortamların eskiye kıyasla çok daha hızlı değişimine ve dönüşümüne neden olmaktadır. Bu dönüşüm kentsel ortamda yer alan kültürel miras alanlarının bir yandan fiziki kaybı ve değişimleriyle olurken bir yandan da çağdaş gündelik yaşamın mekânsal talepleri insanların tarihsel kentsel ortama yabancılaşmasıyla sonuçlanmaktadır. Her iki durumda da insanların kendini ait hissetmediği yeni kentsel çevreler oluşmakta, insanın mekânla ve geçmişle kurduğu bağ zedelenmektedir. Bu hızlı değişime bir tepki olarak ortaya çıkan, geçmişin somut ve somut olmayan değerlerinin korunması çabası bir yandan da tarihsel, kültürel ve sosyolojik bir varlık olan insanın kendi benliğini koruma duygusunun bir uzantısı olarak değerlendirilebilir.

Hangi derecede katılım sağlarsa sağlasın, hiç kuşkusuz koruma eyleminin aktörü insandır: Yöneticiler, karar verici organlar, kullanıcılar, sivil toplum kuruluşlarının üyeleri, ziyaretçiler, profesyoneller ya da uzmanlar. Bütün bunların arasında kültürel miras alanlarıyla doğrudan ilişki kuranlar; yaşayanlar başka bir deyişle kullanıcılarıdır. İnsan doğası gereği, sürekli çevresiyle etkileşim içerisindedir. Bu etkileşimden deneyimler elde eder, bilgi sağlar, bağ kurar, hafızaya kaydeder, hatırlar, unuttur ve yeniden etkileşim kurar. Kentsel ortamda meydana gelen değişiklikler, kullanıcının mekânla kurduğu bu döngüsel ilişkide kopmalara neden olur. Sosyolog August Comte, insanın akli dengesinin büyük oranda ve öncelikle gündelik temasımızın olduğu fiziki çevrenin ve nesnelerin değişmemesinden ya da biraz değişiminden ve insanlara süreklilik ve değişmezlik görüntüsünü sunmasından kaynaklı olduğunu söyler (Halbwachs, 2017). Çünkü değişmeyen ve görmeye alışık olunan fiziki çevre insanları içinde bulunduğu ortama ve topluma bağlayarak, aidiyet hissi uyandırmaktadır. Özellikle tarihi kent merkezlerinde yaşayan insanların mekânsal bağlanmalarının daha güçlü olduğu; sadece tarihi kent merkezine değil, mahallelerine, bölgelerine ve tüm kente bağlılıklarının da

daha yüksek olduğu, yapılan çevresel psikoloji çalışmalarıyla tespit edilmiştir (Lewicka, 2008, s. 211). Çünkü geçmiş, geçmişe ait olanları hatırlayabilmek ve hafızada anıları canlandırmak insanın şimdiki zamanı ve geleceğı şekillendirmesinde büyük rol oynar. Bu bağlamda da “bellek, sadece geçmiş i kurgulamakla kalmaz, aynı zamanda şimdi ve geleceğ in deneyimlerini de organize eder” (Assman, 2018, s. 50).

Gündelik hayatta yaşanan çevrede görülen imajlar bireylerin anısıdır, benliğidir. An’a bağılı olarak oluşurlar ve mekânsal olarak kökenini alırlar; bireylere kim olduğunu ailesini, toplumu, arkadaşlarını hatırlatırlar. Kısaca anılar insanın geçmişine ait bilgi edinme aracıdır. Mekânlar ise hafızayı uyaran birincil öğelerdir. Her bireyin çocukluğunu geçirdiğı mekândaki anıları, çocukluğunu geçirdiğı evi, evin bölümlerini, sokak ve mahallesini hatırlaması belleğ e mekânsal kodlarla kayıt edilmiş olmasındandır. Anıların yerleştiğı mekânlar, görsel olarak kodlandığı hafızadan geri çağrılarak, kentlerin geçmişini anlamada önemli araçlar olmaktadır. Kültürel miras alanlarından elde edilecek anı mekânlarına ait mikro bilgiler ise bu alanların sürdürülebilir koruma prensiplerinin oluşturulmasına kaynaklık edecektir. Kentlerin fiziki bağamlarına ek olarak anılar ve onların mekânları üzerinden kültürel miras alanlarını ele almak, farklı ölçeklerde bütünlüklü bir bakış geliştirerek kültürel mirasın değ erlendirilmesini sağlayacaktır.

Kültürel mirasın korunmasında insanı odak noktasına alan, insanın mekânla kurduğı ilişkiyi anı mekânları üzerinden okumaya çalışan, elde edilen bilgileri de koruma prensipleri geliştirmek için kullanmaya odaklanan bu tez, kültürel miras alanlarında insanın bilgisini ya da geçmişini paylaşabildiğı, kentsel ortamın üretiminin bir parçası olabildiğı, mekânı “kendileştirebildiğı”, yaşadığı çevreyle diyalog kurabildiğı süreçte bunları kalıcı hale dönüştürmek isteyeceğı; dolayısıyla koruyacağı düşüncesini savunmaktadır.

1.1. Bellek-Mekân-Kültürel Miras İlişkisi

19.yüzyılda her şeyin kendi karşıtını doğurduğı, ironik, diyalektik, çok sesli, çelişkili ve kendini sorgulayan modernizm anlayışı, 20. yüzyılda imgelem menzilinin daraldığı, perspektiflerin düzleştiğı, katı kutupsallıkların oluştuğı, körü körüne ve eleştirisiz bir hayranlıkla kucaklandığı bir duruma evrilmiştir (Berman, 1988, ss. 38-40). İki dünya savaşının şekillendirdiğı yüzyılın ilk yarısı geçmiş, şimdi, gelecek zamanlarının tartışıldığı, zaman kavrayışının değ işkenlik gösterdiği süreçleri kapsamaktadır. Berman’a göre (1988, s. 40), Birinci Dünya Savaşı öncesi, İtalyan Fütüristlerin ‘gelenek düpedüz

uysal köleliğe eşittir, modernlikse özgürlüğe' diyerek kentlerin, müzelerin ve geçmişe ait her şeyin yıkılmasını savunan görüşleri, II. Dünya Savaşı öncesinde, savundukları makinalarca öldürülmesiyle modernizmin aşırılıktan koparak, daha uzun ömürlü biçimlerle yeniden ortaya çıkmasını sağlamıştır. Modern düşünce, mutlak bilginin zamansız ve şimdiye ait olan, önceyi önemsemeyen olduğunu savunarak, 'geçmiş'in tartışmalarını zirveye çıkarmıştır.

İşte bu bağlamda, daha önce geçmişe ait olanın bakımlarının yapılarak geleceğe taşınması olarak gözlemlenen anıtları koruma politikası, 19. Yüzyılda kültürel mirasın toplum için anlamının ortaya konduğu bir bakışa dönüşmüş ve bu kavrayış da modern koruma kavramının zeminini oluşturmuştur. Bunun yanı sıra, zamanın yaşam içindeki anlamı üzerine yapılan geçmiş, bellek, tarih tartışmaları kültürel mirasın korunmasının da düşünsel temelini oluşturmuş; "izin özgüllüğüne, eserin maddiliğine, kayıtların somutluğuna, imgenin görünürlüğüne bağlı bir arşive dönüşen geçmiş; hatırlama figürlerinin birer kayıt nesnesi olarak yer aldığı, çağdaş dünyanın geçmişten devraldığı kültürel varlık envanteri haline" gelmiştir (Özaslan, 2010, s. 5). Modern koruma düşüncesinin ortaya çıkmasını sağlayan ve 'eski'nin olumsuz anlamıyla ilişkilendirilen 'geçmiş'in modernizmin bir yanılsaması olarak da görüldüğü bu bağlam, iki dünya savaşları arasında disiplinler arası bir akademik ortamda geçmişe ait bir kavram olarak tarihin karşısında belleğin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Maurice Halbwachs'ın mekânsal ve toplumsal olarak kökenlenen bellek kavramını tartıştığı yıllarda, Avrupa'da uzmanlar modern korumaya dair çerçeve kararların alındığı bir dizi toplantılar gerçekleştiriyordu. Özellikle, Birinci Dünya Savaşı sonrası evrensel boyutlarda ele alınmaya başlayan koruma kavramı, İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri sonucu hız kazanmış, böylelikle uluslararası iş birliklerinin gereklilikleri ortaya konmuş ve takip eden yıllarda Birleşmiş Milletler, UNESCO, ICCROM, ICOM ve ICOMOS gibi bu disiplinde çalışan sivil toplum örgütleri oluşturulmuştur. Bu örgütler, afet ortamında, sonrasında, taşınır eserlerden kentlere uzayan ölçekte toplumlararası evrensel mirasın korunması, restorasyonu ya da yeniden inşası için çerçeve kararların alındığı toplantılar organize etmişlerdir. Lahey Sözleşmesi (1954), Venedik Tüzüğü (1964), UNESCO'nun "Dünya Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" (1972), Amsterdam Bildirgesi (1975), Nairobi Tavsiyeleri (1976), Burra Tüzüğü (1981), Washington Tüzüğü (1987) gibi belgeler, 1990'lı yıllara gelinene kadar, korunacak nesnenin kapsamının,

korumanın aktörlerinin, koruma eyleminin yöntemlerinin tartışıldığı, birbirlerini tamamlar nitelikte kararların alındığı toplantılar sonucunda üretilmiştir.

Buna paralel olarak İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında toplumların geçmişlerinin, kültür ve tarihlerinin temsili olan, toplumsal hafızalarını oluşturan anıt, yapı ve alanların yıkılması veya tahrip olması, geçmişle bağ kuran tarih ve bellek tartışmalarının boyutunu değiştirmiştir. Savaş, soykırımlar, göçler, mübadeleler gibi travmatik olaylar insanların ve toplumların hafızalarında derin izler bırakmış; dolayısıyla olayların ölümsüzleştirme çabalarının ürünü olan temsil biçimleri de bu dönem sonrasındaki tartışmaları belirlemiştir. Bazı toplumlar kendilerini ifade eden yapı ya da mekânları yeniden inşa etmişler, travmaların izlerini silmeye çabalamışlardır. Bazıları ise toplumsal hafızayı ölümsüz kılmanın başka temsil biçimlerini aramışlardır. İşte bu ortamda, hem ‘geçmiş’ zamanı merkezine alan tarih, hafıza gibi alanların çalışmaları ivmelenmiş ve yön değiştirmiş; hem de kültürel mirasın içeriği, kapsamı ve korunmasının ‘yöntem’lerinin sürekli yeniden ele alınması gerekmiştir.

Koruma disiplinde 90’lı yıllara kadar cismani olanın korunması yönünde evrilerek geliştirilen miras anlayışı, bu yıllarda ‘kültür’ kavramı ile değişime uğramıştır. Özgün ve ilkel kültürlerin; toplumların kültürel çeşitliliğinin ve zenginliğin öneminin anlaşılması ile fiziki çevreler kadar insanların nesilden nesile aktardığı geleneksel bilgi ve deneyimler de bu alanlara anlam katan, ruhunu veren insanların hayatlarını zenginleştiren unsurlar olarak ortaya çıkmıştır. Mekânların işaret ettiği, belirlediği, hissettirdiği, ifade ettiği olarak, insanın mekânla kurduğu bağ, ürettiği anlam, deneyim ve bellek, hem bellek çalışmalarında, belleğin temsil alanları olan anıt, müze gibi ortamların tasarımlarında hem de kültürel miras alanlarının korunması bağlamında tartışılmaya başlanmıştır. Heidegger’in varlık ve zaman kavramları üzerinden açtığı ufkun etkisiyle Norberg-Schulz (1971) varlık ve mekân arasındaki etkileşimin ‘yer’le (topos) ile kurulan tinsel ilişki ile anlam kazandığını öne sürer. Moderniteye karşı eleştirilerin arttığı bu dönemde tarih, kültür, bellek, bağlam gibi kavramlar üzerinden gelişen birçok düşünce koruma kavramının da gelişmesinde etkili olmuştur.¹

¹ David Lowenthal (1985), “Past is a foreign country”; Pierre Nora (1987), “Les Lieux de Mémoire (Hafıza Mekânları)”; Edward S. Casey (1987), “Remembering: A Phenomenological Study”; Paul Connerton (1989), “How Societies Remember?”; M. Christine Boyer (1994), “The City of Collective Memory”; Andreas Huyssen (1995), “Twilight Memories: Marking Time in a Culture of Amnesia”; Jan Assman (1997), “Cultural Memory”; Dolores Hayden (1997), “The Power of Place”, bu yıllarda yer ile bellek ilişkisinin tartışıldığı başlıca eserler olmuştur.

Belleğin farklı boyutlarıyla ilgilenen ve daha önceleri birbirinden farklı paralellikte çalışmalar yürüten bilişsel psikolojinin, klinik araştırmaların ve nöroloji biliminin elde ettiği bilgilerin birbiriyle entegre olamaması, 2000’li yıllarda “nörobilim”in yeni bir disiplin olarak ortaya çıkmasını ve böylelikle üç disiplinin ortak çalışmalar üretmesini; bu birlikteliğin de yeni birçok bilimsel çalışmayı doğurmasını sağlamıştır (Schacter, 2010, s. 22). Teknolojideki ilerlemeler, beynin daha iyi görüntülenmesini mümkün kılmış; bu bilgiler, travmalar, bellek yitimi (amnezya) ya da hatırlama üzerine yapılan klinik vakaları aydınlatmış; elde edilen veriler ise bilişsel bir varlık olarak insanın deneyimlerini, algılarını, hafızasını farklılaştıran unsurları, farklı hatırlama dinamiklerini keşfetmeyi sağlamıştır. Öte yandan, bellekle ilgilenen her bir disiplinde uzun yıllardır süregelen tartışmalar, yeni çağın getirdiği teknolojik gelişmeler, internet, küreselleşme, hız, geçici ve kaygan ilişkiler ile yeniden ele alınması ile evrilmiş, aşırı hatırlama (hipermnezi), bellek yitimi (amnezya) gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Tüm bu gelişmeler, insanın mekân deneyimine; dolayısıyla mekânsal hafızasına büyük katkılar sağlamıştır. Geçmiş, tarih, kültür gibi kavramlar bu hipermnezi ve amnezi çağında toplumsal anlamda da yeniden ele alınmış; mekânın toplumsal bellek inşasındaki rolü, toplumsal belleğin mekâna etkisi, anıtlştırmanın araçları gibi çalışmalar hız kazanmıştır. Ayrıca, gelişen teknoloji, hafıza ortamlarında da yeni yaklaşımları, mekânsal deneyimleri getirmiştir.

Öte yandan, hem tüm toplumları ilgilendiren küresel olaylar ve ortam hem de toplumların kendi ölçeklerinde geçirdiği olaylar ve dönüşümler de bellek çalışmalarının yönünü çizmiştir. Soğuk savaş sonrası askeri, siyasi ve politik ortam, Ortadoğu sorunları (Irak meselesi, Suriye Savaşı vb.), küresel çevre sorunları gibi çeşitlenen ve etki alanı genişleyen faktörler de bellek ve mekân ilişkisinin çok daha fazla ilgi konusu olmasını doğurmuştur. Bu gelişmelerin kentsel ortama yansımaları; herhangi bir döneme, rejime ait yapı ya da alanların zarar görmesi, kentsel mekânda yapılan köklü dönüşümler -soylulaştırma, müzeleştirme, zorunlu yer değiştirmeler- olarak ortaya çıkmış, toplumların ideolojik yaklaşımları mekân ve bellek aracılığıyla ön plana çıkarılmıştır.

Buna paralel olarak, 1990’lı yıllarda ‘yer’ ile kurulan ilişkiyi ortaya çıkaran çalışmalar, yerin kendisi ile beraber elde edilen edimlerin de korunmasının önemine vurgu yapan çalışmalarla uluslararası geçerlilik kazanmaya başlamıştır. Bir nesne ya da yerin korunmasını ve korunmasının sürdürülebilirliğini sağlayabilmek için öncelikle

onun öneminin belirlenmesi ve tanımlanması gerektiği anlayışından yola çıkan ve bu düşünceden hareketle ortaya çıkan yerin önemi (significance of place); yere anlam, değer, duygu ve gizem katan tüm fiziksel ve tinsel öğeleri oluşturan yerin ruhu (genius loci) gibi değer tabanlı çalışmalar evrensel geçerlilik kazanmaya başlamıştır. Dolayısıyla anılar, anlatılar, yazılı belgeler, ritüeller, festivaller, geleneksel bilgi, değerler, dokular, renkler gibi tüm tinsel öğelerin de fiziki çevre ile beraber korunması yaklaşımları gelişmiştir.

Dolayısıyla, bellek ve kültürel miras çalışmaları daha önceleri birbirinden farklı disiplinlerin ayrı ayrı ele aldığı konularken, bu kavramlar disiplinler arası bir mesele olarak, 2000'li yıllardan sonra hem toplumsal mekânın sürdürülebilirliği ve kolektif hafıza ilişkisi, hem de kültürel mirasın korunması ve anı ilişkisi bağlamında üretilen makale, tez, eser, projeler ile bilimsel çalışmalarda daha çok yer almaya başlamıştır. Bu çalışmalar sürdürülebilir bir kültürel miras koruma yaklaşımının somut ve somut olmayan değerlerin kapsamını ve koruma süreçlerine katkısını yeniden değerlendirmeyi gerekli kılmıştır.

1.2. Problem Tanımı

Modernleşme süreci ile birlikte değişen yaşam koşullarına bağlı olarak mevcut tarihi şehir dokuları üzerinde yeniden kurgulanan modern kentsel mekânlar bir yandan geçmişle olan bağın radikal bir biçimde koparıldığı ve kentlerin büyük bir hızla değişmeye başladığı yeni bir gündelik yaşam döngüsü de inşa etti. Ancak ekonomik kazanımlara bağlı olarak artan rekabet güçlerin sınıandığı dünya savaşlarına dönüştü ve bu yıkımların dramatik bir biçimde daha geniş bir coğrafya ve miktarlara varmasına yol açtı. 20. Yüzyılın ilk yarısın da yeniyi inşa edebilmek için eskiyi yıkan, yok eden anlayış aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu tavra yöneltilen eleştirilerin arttığı bir dönem oldu. Uzun savaş yıllarının ardından yok olanlarla bağ kurma isteğinin geçmişi yeniden anlamlı kıldığı yeni dönem bir yandan kaybedilenlerin yerini ikame etmek için yanılsamalarını üreterek, geçmişin gerçekliğini ve sahiciliğini değersizleştirirken bir yandan da elde kalanların korunması için yükselen bir talep ve bilincin birlikte ilerlediği bir süreç olarak dikkat çekmektedir. 19. Yüzyılda ağırlıklı olarak geçmişin anıtlarının nasıl korunacağı üzerine gelişen restorasyon yaklaşımları, 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yalnızca anıtların değil bu anıtların kültürel ve mekânsal bağlamlarının da korunmaya değer olduğu bilinci ile kapsamını genişletmeye başlamıştır. 20.yüzyıl, koruma disiplininin ortaya çıktığı, korumaya konu olan 'nesnelerin' ve tanımlarının

evrildiği, koruma kavrayışının değiştiği çok boyutlu anlayışları içeren bir süreci kapsamaktadır.

Kültürel mirasa yaklaşımda yaşanan değişim göz önüne alındığında sürdürülebilir koruma politikaları için, kültürel miras alanlarının sadece fiziki gerçeklikler olarak ele alınmasının yetersiz kaldığı, bu alanları tanımlayan, kültürel önemlerini ortaya koyan, insanın mekânla kurduğu etkileşimden elde ettiği bilgileri ve deneyimleri gözetken, insan odaklı yaklaşımların ön plana çıkmasının gerekliliğinin vurgulandığı açıkça okunmaktadır. Miras kavramı, bugün uluslararası ve ulusal organlar ve sivil toplum kuruluşları tarafından, Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Gelişme Hedefleri² içinde de yer alarak, toplumların ve grupların kimliğinin belirlenmesinde önemli bir faktör olarak görülmektedir. Miras alanları, sürdürülebilir gelişme, yerel toplulukların sosyal ve ekonomik refahı ve aidiyetlik/kimlik hislerinin oluşması için en temel katkı koyan unsurlardan biri olarak tanımlanmaktadır (UNESCO, 2018, s. 7). Mekânla kurulan aidiyetlik hissini inşa eden temel unsur ise paylaşım ve deneyimdir. İnsanın mekânla kurduğu ilişkiden deneyimler doğar ve mekâna ait imgeler dizisi hafızada depolanır. Böylelikle mekânla kurulan organik bağ, süreklilik kazanmış olur. İnsan, bir mekânı deneyimleyince farkına varır ve bilir, bilinçlenir; bildikçe sahiplenir ve daha çok anılar biriktirir; sahiplendikçe korur, çünkü elde ettiği ya da geçmişte edindiği deneyimleri kalıcı kılmak ister. Burada birey ve mekân arasındaki ilişkinin ‘kentliliğe içkin yansıması’ olarak görülen kentsel sahiplenme içgüdüğü, ‘her türlü siyasal ve idari otoriteden soyutlanmış en yüksek ifadeli’ olanıdır ve ‘kentlinin gündelik üslubunda kendine özel yer edindikleri ölçüde’ kentsel alanlar kendi gerçekliklerini koruyabilirler (Basa, 2015, s. 32). Dolayısıyla, insanların mekânlarla ilişkilendirdiği anılar, mekânsal aidiyetin sağlanmasında güdüleyici bir unsur olarak sürdürülebilir koruma politikalarının üretiminin bir parçası olmaktadır.

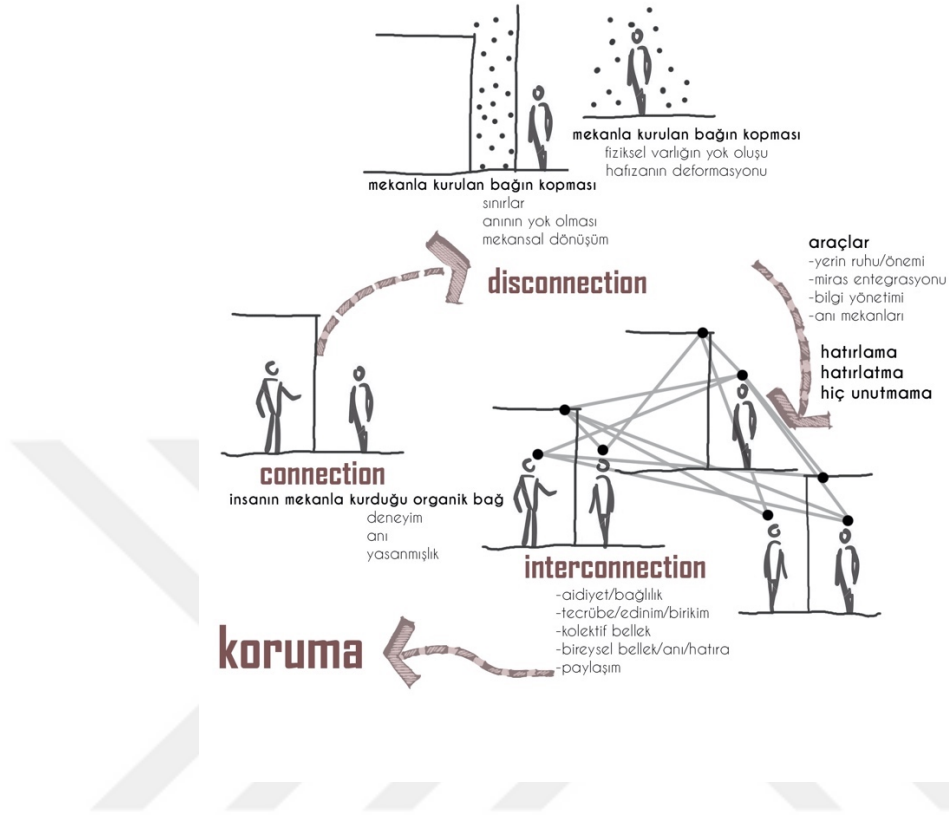
Kentler, sahip oldukları birikim ve üzerinde yaşayan insanların ortak geçmişinin izleriyle kimlik kazanırlar. Aynı zamanda yaşayan insanlar için de ait oldukları toplumun kimliğine dair mekânsal tanıkları barındırırlar. Bu iki yönlü iletişim zaman içinde devinerek kentin özgün karakterini, kimliğini, ortak geçmişini, kültürünü, hafızasını tanımlar. İnsanın benliğini oluşturan, toplumların varlığını belirleyen şey de hafızadır.

² United Nations’ Sustainable Development Goals 2030, detaylı bilgi için bkz. <https://sustainabledevelopment.un.org/?menu=1300> (son erişim: 25 Mayıs 2020)

Toplumsal bir varlık olan insanın ortaklıkları ve paylaşımları, içinde bulunduğu toplumla ve kentle kurduğu bağı güçlendirir. Başka bir deyişle, insanın deneyimlerini, anılarını, anlatılarını paylaşması, toplumsal hafızayı ve benliği oluşturması açısından önemlidir. Son yıllarda kültürel mirasın korunmasında ‘paylaşım’³ temasının önemi bilimsel ortamlarda da vurgulanmaktadır. Anılar üzerinden kurgulanarak, paylaşılan bilgi, değer, miras gibi kavramlar insanların ortak mekânlarla kurduğu bağı arttıracak dolayısıyla kolektif hafızaya katkı sağlayacaktır. Bireysel anılar ve kolektif hafıza da mekânın korunmasında araç haline gelecektir.

Kentsel bağlamda yer alan, zamansal bir süreklilik içerisinde organik biçimde tarihsel katmanlar ile oluşmuş kültürel miras alanları, her bir katmanın kullanıcısıyla etkileşim içinde kendi zamansal ve konumsal bağlamını yeniden şekillendirmesiyle oluşur. Zamanın ilerlemesi ile kentsel parçalar değişime uğrar. Organik biçimde gelişen bu süreç, yapılan müdahaleler ile kesintiye uğrar ve insanların kent mekânıyla kurduğu bağ koparak, kültürel miras alanları bağlamlarını ve anlamlarını yitirirler. Bu durum iki türlü sonuçlanabilmektedir: Kültürel mirasa konu olan yapı ya da alanın kullanıcısıyla kurduğu bağın kopması sonucu, kültürel miras fiziki varlığını sürdürmeye devam eder ancak anılarını ve anlamını yitirir. Çoğunlukla yapıların ya da alanların terkedilmesiyle, işlev değiştirmesiyle ya da kullanıcılarının değişmesiyle ortaya çıkan bu durum, insanın mekânla kurduğu bağın kopmasıyla sonuçlanır. Bir diğer durumda ise, fiziki olarak bir kayıp söz konusudur. Kentleri oluşturan yapılar, zamansal süreklilik sonucunda yapılı ve açık alanların dengeli olarak kurgulandığı ortamlar oluşturmaktadır. Bu bütünden eksilen her bir parça hem fiziki olarak parçalanmaya hem de hafızada boşluklara neden olacaktır. Çünkü fiziki varlıkla kodlanan anılar, bir süre sonra yok olacaktır. Her iki durumda da kültürel miras alanlarında insan ile mekân arasında ilişkinin kurulmasını sağlayacak yeni araçların tanımlanmasına ihtiyaç vardır (Şekil 1.1.).

³ ICOMOS’un 2023 yılında Sidney’de gerçekleştireceği 20. Genel Kurul Toplantısının teması “Shared Cultures, Shared Heritage, Shared Responsibility” olarak belirlenmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. <https://icomosga2020.org> (son erişim: 27 Mayıs 2020)

Şekil 1.1. Mekânsal aidiyet süreci ve araçları (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Kültürel mirasın korunması için kararları üretebilmek, bazı zorunlu ve birbirini izleyen aşamaları tamamlamayı gerektirmektedir. Karar üretici organlar tarafından ortaya konan ilke ve prensipler doğrudan yapıyı çevreyi etkilemekte olduğu için de bu güçlü sürecin yönetilmesi; doğru, uygun, güncel ve çok boyutlu analiz ve değerlendirme süreçlerine bağlı olmaktadır. Kültürel mirasa ait tüm verilerin toplanması, kaydedilmesi (anlama), işlenmesi (çözümleme) ve yorumlanarak anlamlandırılması ve rasyonel bilgi üretilmesi (değerlendirme); son olarak da gerekli strateji, politika ve uygulamaların tanımlanması (karar verme) gerekir. Karar üretme ve uygulama ile sonuçlanan bu süreç akışı birçok disiplinde de benzer bir şekilde işlemektedir. Tüm bu süreçlerin nitelikli koruma politikalarının üretilmesinde katkısı kuşkusuz tartışılmazdır. Ancak doğru koruma kararlarını üretebilmek için kapsamlı, doğru ve kullanılabilir çok boyutlu bilgiyi bağlamdan toplamak gereklidir. Anlama aşaması, alanın iyi kavranması, yeniden düşünülmesi, analiz edilmesi, çok boyutlu verilerin toplanması gibi kendi alt süreçlerini içermektedir. Bu aşamada mevcut uygulamalarda, alana dair fiziksel öğelere ait verilerin

çok detaylı toplanmasına karşın, alanın yaşantısına ait somut olmayan veriler ya göz ardı edilmekte ya da yüzeysel bilgiler toplanmaktadır. Toplanan bilgilerin ise daha sonraki aşamalarda kullanımı, fiziki verilerle entegrasyonu ile ilgili yöntemler çok sınırlıdır. Başka bir deyişle, insanın mekânla kurduğu diyalogun ürünü olan mekânsal deneyimin, gündelik hayat pratiklerinin ve mekâna ait elde ettiği anıların güncel koruma yaklaşımlarında önemi bilinmekle beraber bunların ortaya çıkarılması, belgelenmesi ve fiziki bağlamla entegrasyonu ile ilgili çalışmalar çok yetersizdir. Kültürel mirasın fiziki varlığını sürdürmesi kadar, ruhunu, ona dair üretilen deneyimleri ve en önemlisi de insanların anılarının bir parçası olan mekânların deneyimleri ile beraber korunması da çok önemlidir. Bu korumanın gerçekleşebilmesi için mekânın fiziksel, sosyal, kültürel olarak tüm boyutlarıyla anlaşılması ve anlatılması gerekmektedir. Kültürel miras alanlarının sahip olduğu bilgisinin salt fiziksel veriler veya tek yönlü irdelemelerle anlaşılamayacağı açıktır. Kültürel miras alanlarının sadece maddesel varlığının korunması, bireysel, toplumsal ve tarihsel anlamının göz ardı edilmesi ya da anlam ve anıya dair verilerin koruma kararlarına yansıyamaması, korumanın sürdürülebilir ve kolektif bir faaliyet olmasını engellemektedir. Bu durum ancak mirasın insan odaklı bir değer olarak tanımlanması ve devinen zamanın mekânsal izleriyle beraber ele alınması ile aşılabılır.

Bütün bu hususlar göz önüne alındığında tezin araştırma sorusu; “İnsanın yaşadığı tarihi kentsel mekânla etkileşimi sonucu kimliğinin yanısıra coğrafi ve toplumsal aidiyetinin bir faktörü olan bireysel ve toplumsal hafızayı oluşturan anı mekânlarının tanımlanması, değişimlerinin izlenmesi ve somut bir veri olarak sürdürülebilir koruma kararlarına yön vermesi sağlanabilir mi?” olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda tez şu sorulara cevap aramaktadır:

- Kültürel miras alanlarında, insanın mekânla kurduğu ilişkiden ortaya çıkan geçmiş deneyimlerle anı mekânları nasıl tanımlanabilir?
- İnsanın mekânla kurduğu bağın zamana bağlı değişimi, kültürel miras alanlarını nasıl şekillendirir?
- Kültürel miras alanlarının ve kültürel miras kavrayışımızın değişimi insanların mekânla kurduğu bağı ve anılarını nasıl değiştirmiştir?
- Anı mekânlarının ortaya çıkarılması ve değişiminin izlenmesi ile mevcut yaklaşımlara alternatif bir kent okuması veya analizi yapılabilir mi?

- İnsana ait sosyal ve kültürel bilgi ile kent mekânına ait fiziksel verilerin entegrasyonu, sürdürülebilir koruma prensipleri oluşturmak için nasıl bilgi üretir?

Bu bağlamda çalışmanın **savı**; sosyal, ekonomik, toplumsal, fiziksel ve tarihsel olarak çok boyutlu bilgileri içeren kültürel miras alanlarına yapılan tek yönlü bakışın getirdiği problemlerin çözümü, insanların deneyimlerini, anlatılarını ya da anılarını ortaya çıkararak, fiziki mekânla ilişkilendirmeleri; bu entegrasyondan elde edilen bilgileri insanların mekânla ilişkisini kurarak bu ilişkinin devamlılığını sağlayacak; aynı zamanda bu bilgilerin insanların hatırlamalarını ve fark etmelerini sağlayacak koruma kararlarının üretilmesi için kullanılmalrı ile sürdürülebilir koruma sağlanacaktır.

1.3. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Bu tez, insanın geçmişle olan bağının fiziki temsilleri olan kültürel miras alanlarının korunmasında, insanın mekânla olan diyalogunun bir ürünü olan mekânsal hafızayı ve anıyı kültürel miras alanlarının korunmasında bir araç (tool)⁴ olarak kullanan bir yaklaşım önermektedir. **Tezin temel amacı, anının mekânsal kodlu bir veri olduğundan yola çıkarak, mirasın toplumsal bağlamdan kopartılmadan tüm unsurlarıyla yerin bir ögesi ve toplumsal yaşamın kaynaklarından biri olması gerektiğini vurgulamak; kültürel miras alanlarının fiziki ve kültürel bağlamda varlıklarını sürdürmesi ve korunması için anıyı mekânsal verilere entegre etmek; elde edilen bilgileri koruma prensiplerinin oluşturulmasında kullanılacak bütüncül bir yaklaşım önermektir.** Bu kapsamda kültürel varlıkların ‘anı değeri’nin korumada bir araç olarak kullanılmasını hedeflemektedir. Burada kültürel miras alanlarında ‘anı’ ya da ‘bellek’ kavramı, hem kültürel peyzajların ayrılmaz bir parçası, hem de geçmiş ve gelecek nesiller arası bağlantıyı sağlayan bir unsur olarak görülmekte, dolayısıyla kentsel bir kültürel miras alanında anının kentin geçmişini anlama, değişimini yönetme ve korunmasında bir araç olarak kullanılmasını öngörmektedir. Bu yaklaşım, mevcut kentsel koruma yaklaşımlarının önemli bir parçası olarak görülmelidir. Koruma politikalarının belirlenmesinde, bütüncül bakış içeren alternatif bir yol önerisinde bulunmaktadır.

⁴ Burada bahsedilen araç, bir kullanım unsuru olarak, “İngilizce”de ‘tool’ kelimesine karşılık gelen anlamda kullanılmaktadır. “Anı mekânları”nın ortaya çıkarılması ‘aracılığıyla’, koruma kararları üretilmesi mümkün olacaktır. Floransa Tüzüğü’nde (2014) de belirtildiği üzere, ‘anı’, kültürel miras alanlarının korunmasında önemli rol oynamaktadır: *“landscapes are an integral part of heritage as they are the living memory of past generations and can provide tangible and intangible connections to future generations”*

“Bellek” ve “mekân”ın ilişkisini temel alarak kavramsallaştırma ve kullanma amacı taşımaktadır.

Bu bağlamda, tarihsel süreç içerisinde kırılma noktaları yaşamış ancak insanların mekânla kurduğu diyalogların büyük ölçüde devam ettiği, geleneksel konut ve ticaret dokusunu bazı kayıplara rağmen koruyan ve kentsel gelişimi tarih içerisinde farklı dönemlerde durağan bir dönüşüm sergileyen Muğla Menteşe eski kent merkezi çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Çalışma alanı sınırları, Muğla Menteşe tarihi kentsel dokusu ve yakın çevresini içeren kent parçasını kapsamaktadır.

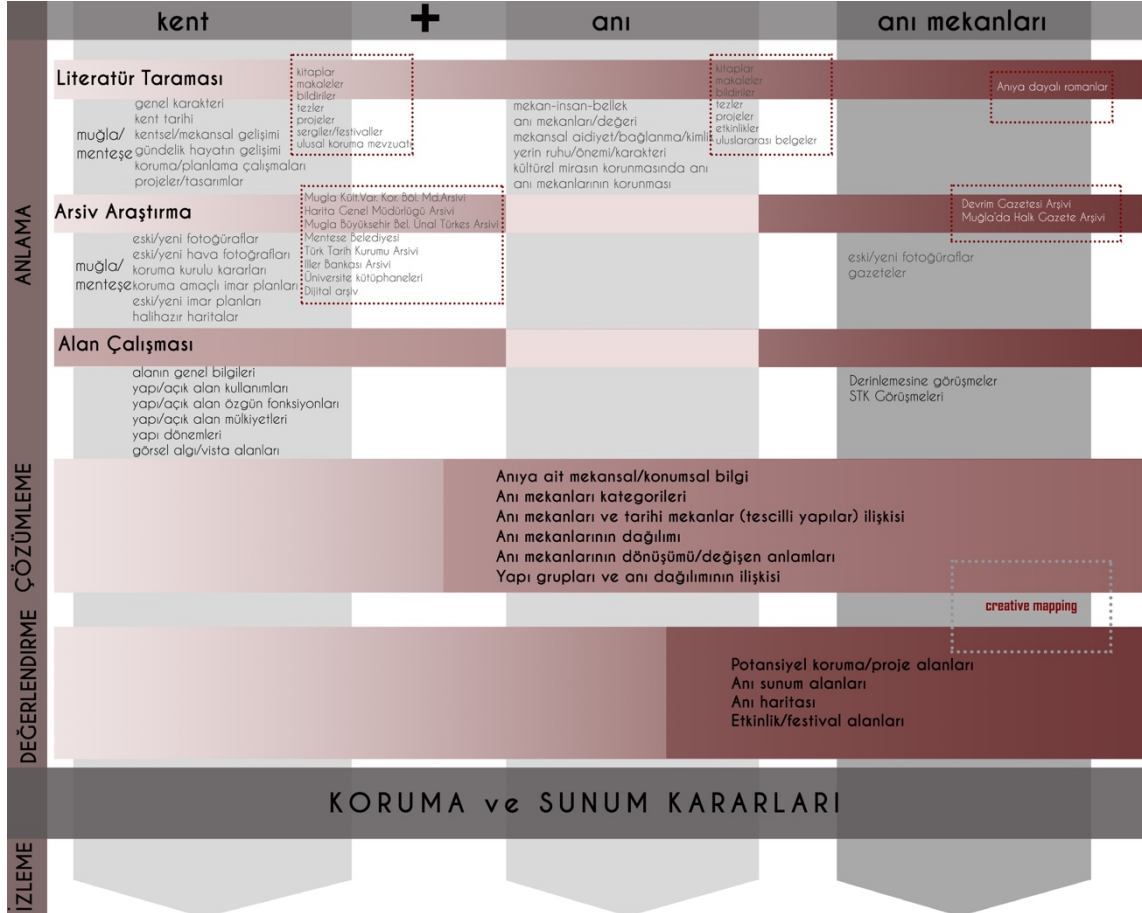
1.4. Çalışmanın Yöntemi

Tez, araştırma sorusuna yanıt aramak için bellek-mekân ilişkisini merkeze alan, bu kavramları ilgili literatürde eleştirel bir bakış açısıyla ve kültürel miras alanları bağlamında irdeleyen, birincil kaynak olarak insandan ve mekândan veri toplayan, analiz eden ve rasyonalize ederek anı-mekân-insan etkileşiminin güncel bir değer olarak koruma sürecine katkısını açıklayan bir yöntem benimsemektedir.

Bu yöntem, anlama, çözümleme, değerlendirme ve karar üretme üst aşamalarını içeren mevcut koruma süreçlerinin somut olmayan bir veri olarak anıyı mekânsal verilere entegre eden bir parçasıdır (Şekil 1.2). Bu sürecin birinci basamağı olan anlama aşaması, mekânı ve kenti ‘anı’ unsuruyla beraber ele almayı; yani ‘anı mekânı’nyı anlamayı kapsamaktadır. Kenti, anıyı ve anı mekânlarını anlayabilmek, literatür araştırmasına dayalı bir tartışma ve alan çalışmasıyla mümkün olmuştur. Öncelikle tezin ana eksenini oluşturan mekân-bellek ilişkisi ve anı mekânları ile ilgili literatür araştırması yapılmış, farklı disiplinlerce ele alınan ‘bellek’ kavramının mekân ile ilişkisinden doğan alt oluşumlar araştırılmıştır. Ayrıca anı mekânlarının oluşumundaki süreçleri içeren ‘algı’, ‘deneyim’, ‘kimlik’, ‘aidiyet’, ‘bağlanma’ ‘hafıza’ kavramları mekân ile ilişkilendirilerek tartışılmış; bu kavramların kültürel miras alanlarındaki karşılıkları aranmıştır. Aynı zamanda kültürel mirasın kapsamının, nesnesinin ve boyutlarının değişimi, mevcut ortam ve tartışmaları irdelenmiş, anının bu bağlamdaki yeri irdelenmiştir. Tüm bu tartışmalar ile kültürel miras alanlarındaki ‘anı mekânları’ kavramı tanımlanmış ve unsurları ortaya konmuştur.

Bellek ve mekân ilişkisine dair yapılan literatür araştırması, oluşturulan alt başlıklarla aktarılmış, bu başlıklarda yer alan tüm kavramlarla yeni bir kavram ağı ve haritası oluşturulmuştur. Bu kavramlar ağı, mekâna bellek bağlamında nasıl bakılacağına

kavrayışını sunmuştur. Aynı zamanda bu çalışmanın literatürdeki yerini belirlemek, koyacağı katkıyı anlamak ve önereceği yaklaşımı belirleyebilmek için, tarihi alanlarda ya da kentlerde anı mekânları ile ilgili üretilen projeler, yapılan etkinlikler, üretilen kapsamlı yayınlar da araştırılmıştır.

Şekil 1.2. Çalışmanın yöntemi (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Kenti anlama, anı mekânlarını tanımlama aşaması ise Muğla kentine ait araştırmaları ve alan çalışmasından oluşmaktadır. Alan çalışmasının gerçekleştirildiği Muğla kenti ve merkez Menteşe ilçesinin tarihi, kentsel gelişimi, mekânsal dönüşümü araştırılmış; kentin mevcut durumunu anlamak üzere kitap, rapor, makale, tez, arşiv belgeleri, gazete kupürleri, koruma kurulu kararları gibi yazılı kaynaklar, eski ve yeni hava fotoğrafları, eski ve güncel fotoğraflar, halihazır harita, eski ve yeni imar planları, koruma imar planları, yapılan projeler gibi görsel dokümanlara başvurulmuştur.

Muğla Menteşe kentsel sit alanıyla ilgili elde edilen yazılı ve görsel kaynaklara ek olarak, farklı zamanlarda yapılan alan çalışmaları ile farklı türde bilgiler elde edilmiştir (Şekil 1.3). Öncelikle literatür araştırmasından gelen veriler derlenmiş ve alanda

toplanması gereken bilgiler belirlenmiştir. Alanda fiziki durumu anlamaya ve anı mekânlarını ortaya çıkarmaya yönelik iki çalışma yürütülmüştür. Fiziki durumu belgelemek için kentsel sitte gözlemler yapılmış, mevcut durum çizimler ve fotoğraflar aracılığıyla belgelenmiştir. Anı mekânlarını ortaya çıkarmak için ise, alanda yaşayan kişilerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Alana yapılan ilk keşif gezisinde, Muğla Menteşe Kentsel Sit Alanı, tarihi ticaret dokusu (arasta) ve konut dokusu, önemli meydanlar ve anıtsal yapılar ve sokaklar ile ilgili genel bilgiler toplanmıştır. Daha sonra yapılacak olan alan çalışmalarının altlıklarının üretilmesi için bazı kişilerle ön görüşmeler yapılmıştır.

	Tarih	İçerik
1. Alan Çalışması	16-17 Ağustos 2018	-Alanla ilgili bazı dokümanların toplanması (Belediye'den kitapların temini, halihazır harita ve koruma imar planlarının temini) - Muğla eski kent merkezi ile ilgili genel gözlemlerin yapılması, konut bölgesi, ticari bölge ve anıtsal yapıların tespiti, çalışma alanının sınırları için tüm alanın gezilmesi
2. Alan Çalışması	21-25 Ocak 2019	-Alanla ilgili dokümanların toplanması ve tamamlanması, -Kurum ziyaretleri (Koruma Kurulu, İl Özel İdaresi, Muğla Sıtkı Koçman Üni.Kütüphanesi, Menteşe Belediyesi, Muğla Büyükşehir Belediyesi, Müzeler), -Derinlemesine mülakat yapılacak kişiler konusunda ön görüşmeler yapılması, -Çalışma alanı sınırının belirlenmesi, bu alanda yer alan yapı, parsel ve adaların güncellenmesi, -Çalışma alanında genel analizlerin yapılması.
3. Alan Çalışması	1-21 Temmuz 2019	-Çalışma alanında fiziki çevreye ait verilerin toplanması (gündelik hayat mekanları, anıtsal yapıların tespiti, yapı-ı-çık alan kullanımları, yapı kat yükseklikleri, meydan ve sokakların tespiti, kent simgelerinin tespiti, alanda yapılan değişimlerin tespiti) -Derinlemesine görüşmelerin yapılması ve anı mekanlarının tespiti -Ortaya çıkan anı mekanlarının dokümanının yapılması ve bilgilerinin toplanması

Şekil 1.3. Çalışma kapsamında alana yapılan ziyaretler ve toplanan veriler (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

İkinci alan çalışmasında, Muğla, kentsel sit alanı ve yakın çevresi ile ilgili resmî kurumlardaki dokümanların elde edilmesi için ziyaretler gerçekleştirilmiş; Koruma kurul kararları, mevcut ve eski koruma imar planları, halihazır haritalar, imar planları gibi görsel ve yazılı belgeler elde edilerek bir sonraki alan çalışmasına altlık oluşturabilecek tüm belgeler toplanmıştır.

Yapılan üçüncü alan çalışması, nitel bir veri toplama tekniği olan derinlemesine görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmeler⁵, belirli bir konu hakkında, görüşme yapılan kişilerin hislerini, düşüncelerini ve algılarını bütüncül bir şekilde anlayabilmek amacıyla yapılan, açık uçlu soruları içeren, araştırmacının doğal ve gündelik hayat sohbetleri şeklinde yürüttüğü, verilen cevaplara göre görüşmeyi yapılandığı diğer görüşme tekniklerine göre daha esnek yürütülen görüşmeleri ve elde edilen bilgilerin içerik analizlerinin yapıldığı süreçleri kapsamaktadır (Berry, 1999). Tez kapsamında yapılan derinlemesine görüşmeler yapılandırılmamış görüşmelerdir. Görüşmelerin öncesinde, anı mekânlarının ve bugünkü gündelik hayat mekânlarının ortaya çıkarılması için gerekli üst çerçeveyi tanımlayan konu başlıkları ve sorular belirlenmiştir.⁶ Belirtilen temel amaca göre, görüşmenin akışı şekillendirilmiştir. Derinlemesine görüşmeler, “seçkisiz olmayan örnekleme yöntemi”nden (non-random sampling), amaçlı örnekleme (purposive sampling) ile gerçekleştirilmiştir. Amaçlı örnekleme yönteminden de tipik durum örnekleme; yani sıra-dışı olmayan, ortalama bir örneklem grubu, tipik durumu yansıtmak için genel evrenden seçilmiştir (Büyüköztürk, 2012). Bu kapsamda Muğla kentsel sit alanını doğrudan deneyimleyen, uzun yıllardır Muğla’da yaşayan, kentin farklı mahallelerinden ve farklı meslek gruplarından, yaşı 23-82 aralığında değişen yirmi dokuz kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Yaş aralığının geniş tutulması hedeflenmiş, farklı yaş gruplarınca işaret edilen anı mekânlarının varlığı ya da aynı anı mekânına atfedilen anlamlardaki değişiklik, kentsel gelişme süreciyle paralel olarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan görüşmelerde, kişilerin kentsel sit alanına dair hafızalarında kalan anılar mekânsal karşılıklarıyla beraber kaydedilmiştir.

Görüşmeler, kişilerin evlerinde veya işyerlerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin ilk bölümünde, kişilerin yaşı, cinsiyeti, mesleği, eğitim düzeyi, yaşadığı mahalle gibi bilgiler toplanmış, ikinci bölümde ise geçmiş yaşantılara ait gündelik hayat pratiklerinin mekânları ile ilgili bilgi toplanmıştır. Bu hususta kişilerin çocukluk, gençlik ya da yetişkinlik dönemlerine yönelik alanlar ve anıları konusunda anlatım yapmaları beklenmiş; oyun alanları, düğün yapılan yerler, sinemalar, parklar, açık alanlar, önemli olaylar, kalıcı bellekte yer alan anılara ait mekânsal karşılıklar görüşmeleri yönlendiren

⁵ Derinlemesine görüşme kavramı (in-depth interview) literatürde, enformel karşılıklı görüşme (informal conversational interview), yapılandırılmamış görüşme (unstructured interview), standartlaşmamış görüşme (unstandardized interview), etnografik görüşme (ethnographic interview) kavramları ile aynı anlamda kullanılmaktadır (Zhang ve Wildemuth, 2017, s. 239)

⁶ Görüşmenin çerçevesini tanımlayan konu ve sorular için bkz. EK-1

bazı noktaları oluşturmaktadır. Üçüncü bölümde ise, değişen anı mekânlarını ortaya çıkarmak için, bugün insanların mekânla kurduğu bağı anlayabilmek için, şimdiye ait gündelik hayat mekânlarına dair informal sohbetler gerçekleştirilmiştir. İnsanların doğal davranışlarını desteklemek ve çalışmanın güvenilirliğini arttırmak için herhangi bir kayıt cihazı kullanılmamış, görüşmeler yazı yoluyla kayıt altına alınmıştır. Her bir kişi ile gerçekleştirilen görüşmeler, ortalama 1-3 saat sürmüştür. Görüşmeler esnasında kişilere yönlendirilen soruların büyük çoğunlukla tarihi kentsel doku ile ilgili olmasına karşın, kişilerin tüm ilçe genelindeki mekânlarla ilgili anlatımları da olmuştur. Çalışmayı zenginleştirmek ve daha doğru çıkarımlara ulaşabilmek için tüm bunlar da çalışma kapsamında değerlendirmeye alınmıştır.

Karar üretme sürecinin çözümleme aşamasında, arazi çalışmasında elde edilen fiziki bağlama dair veriler, literatür verileri ve anılara ait bilgiler, kullanıcıların gündelik hayat pratikleri anlamında gruplandırılarak sunulmuştur. Bu sunumlar, anı mekânlarının kentin gelişiminde meydana gelen olaylar ile ilişkilendirilerek, geçmişini, dönüşümünü ve bugününü çözümlemeye odaklanmıştır.⁷ Bunlara ek olarak anı mekânları yer ve anı bağlamında gruplandırılmış, böylelikle fiziksel varlığını ve anlamını sürdüren, sürdüremeyen mekânlar ortaya çıkarılmıştır. Mekânların yasal statüleri (tescilli/tescilsiz) ile insanların onlara atfettiği anlamlar karşılaştırılmış, farklı yaş grupları için değişen mekânlar ortaya çıkarılmış, kentsel dağılımı irdelenmiştir.

Çözümleme ve değerlendirme aşamasında, deneyimle elde edilen anıların, mekânsal verilerin, anılara ait eylemlerin, zamansal gelişim sürecinde aktarılmasını sağlamak için “yaratıcı haritalama (creative mapping)” yöntemi kullanılmış; böylelikle çapraz sorgulamalar, kente ait zamansal ve mekânsal okumalar yapılmıştır. Hem bütünlük bir belgeleme aracı hem de bir kent okuma aracı olarak düşünülen yaklaşımın koruma karar verme süreçlerinde (anlama, çözümleme, değerlendirme, karar üretme ve izleme) kullanılacak rasyonel bilgileri üretmesi hedeflenmiştir.

1.5. Çalışmanın Strüktürü

Çalışmada önerilen yaklaşımla koruma ve sunum prensiplerine ulaşmak için strükture edilen bu tez beş ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde,

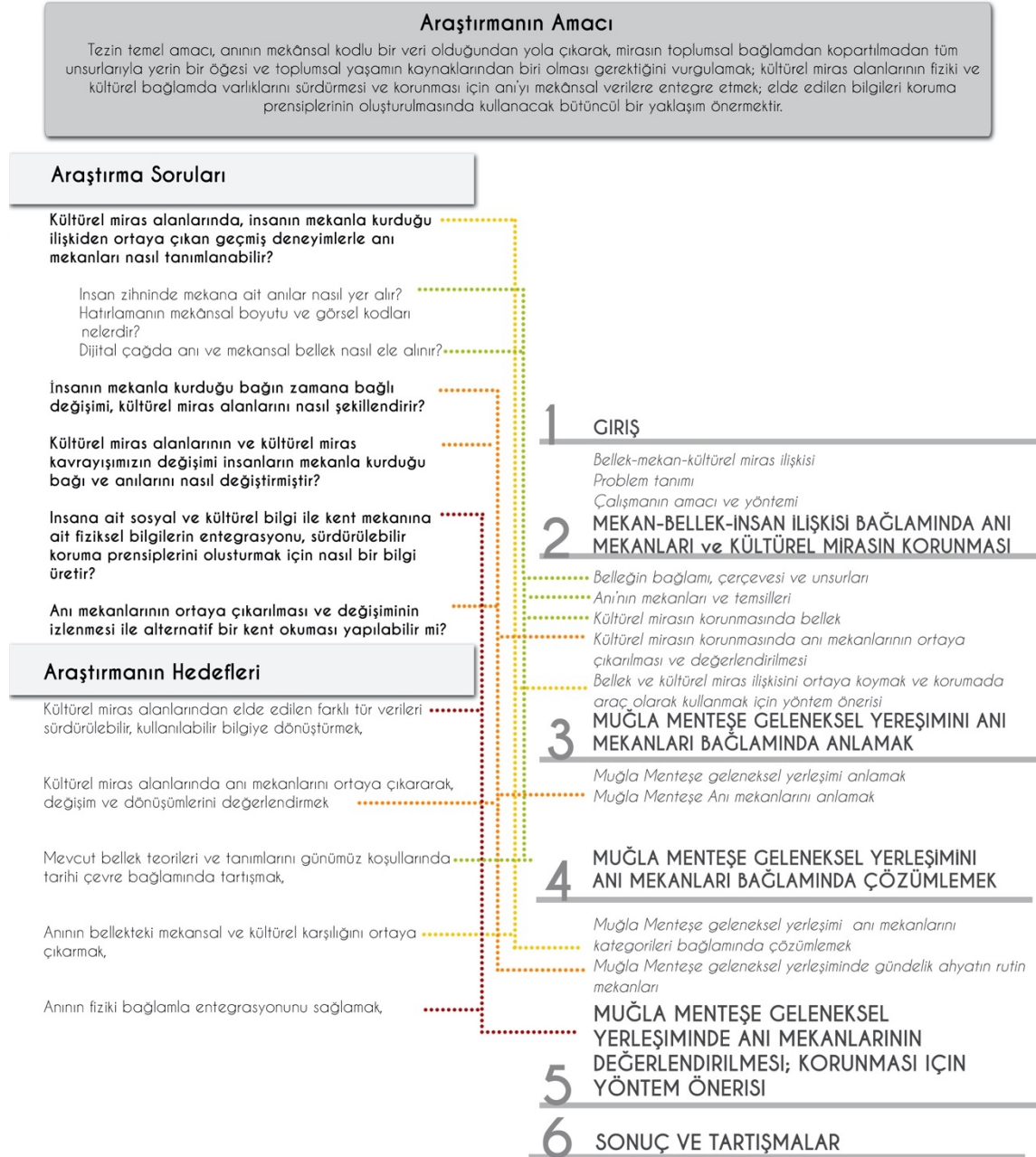
⁷ Çalışmanın yöntemine ve anı mekânı olarak adlandırılan alanların tanımlanmasına dair bilgiler, “2.5.Bellek-Mekân-Kültürel Miras İlişkisi Bağlamında Anı Mekânlarının Korumada Değer Olarak Kullanılması için Yöntem Önerisi” bölümünde detaylandırılmıştır.

kültürel mirasın korunmasında güncel yaklaşımlar ve genel kavrayış sunulmuş ve mekân-bellek ilişkisinin koruma anlayışındaki yerinin gerekliliklerini hazırlayan ortam tartışılmıştır. Bu noktadan hareketle problem tanımı, araştırma sorusu, çalışmanın amacı, yöntemine yer verilerek genel bir çerçeve çizilmiştir. Bunu takiben, ikinci bölümde araştırmanın dayandırıldığı anı kavramı mekân ile olan ilişkisiyle beraber ele alınacak, bu ilişkilerin ürettiği olgular ve tarihi çevrelerin korunmasında bu kavramların yeri ve önemi tartışılacaktır. Anının tarihi çevrelerde araçsallaşmasıyla ilgili incelenen dünyada ve Türkiye’de yapılmış çalışmaların yer alacağı bölümde de anının kullanılma biçimi, çalışmayı yürüten kuruluş, çalışmanın geçtiği kentsel doku, bilgi toplama, sunma araçları analiz edilmiş; koruma kararlarına olabilecek muhtemel etkileri tartışılmıştır. Bu bölüm, birden çok boyutuyla ele alınan kavramsal çerçeve ve yaklaşımların sonucu, genel çerçevesi belirlenerek, araçları tanımlanan; tarihi kentsel dokularda anı mekânlarının yeni bir bilgi katmanı olarak koruma kararlarının üretilme sürecinde yer almasını sağlayacak bir yöntem önerisiyle sonuçlandırılmıştır.

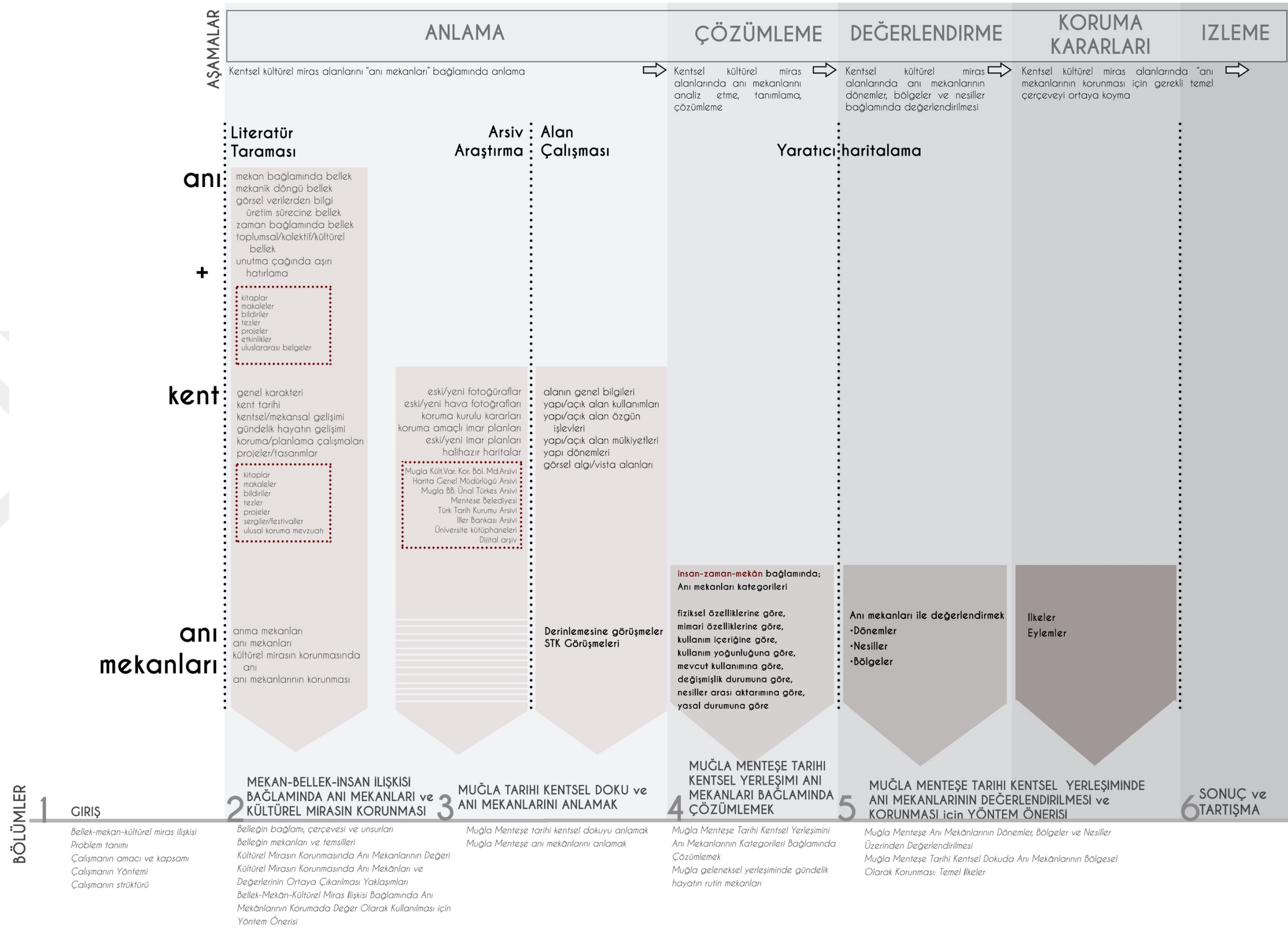
Tezin üçüncü bölümünde, tarihi süreç içerisinde farklı kültürel ve dini grupları barındırmış, kendi içine dönük yapısıyla iyi korunmuş bir kent olan, daha çok sahip olduğu kıyı kentleriyle geri planda kalmış Menteşe (Muğla merkez ilçesi) tarihi kent dokusu ele alınmıştır. Yeri anlayabilmek için bulunduğu konum, gelişme süreci, tarihi gelişimi, kent planlaması, koruma kararları, fiziki çevre, anlam ve ruhu, diğer bütün özellikleriyle ele alınmıştır. Bu bölümün amacı, Muğla eski kent dokusundaki yapıyı çevreyi, zamansal, işlevsel, görsel, ekonomik ve idari boyutlarıyla en çok da anlamsal ve tinsel içerikleriyle analiz ederek, bir koruma önerisine altlık olacak bilgilerin ön plana çıkmasını sağlamaktır.

Tezin dördüncü bölümünde de alan çalışması ve literatür araştırmasından gelen bilgilerle Muğla’nın anı mekânları ortaya çıkarılmış; bu mekânların bölgesel dağılımları belirlenmiş, süreklilikleri ortaya konmuş, mekânsal dönüşümleri incelenmiş, yasal olarak koruma altında olan alanlarla çakıştığı ve ayrıştığı yerler tespit edilmiş, anı mekânları ve kişilerin bu mekânlarla diyalogunu kuran konumsal bilgiler üretilmiştir. Muğla özelinde anı mekânlarının ortaya çıkarılmasının, kent gelişimi ve kentsel koruma açısından neleri ifade ettiği ve anı mekânlarının sürdürülebilirliği tartışılmaktadır. Literatürden ve alandan gelen fiziki mekâna ve anılara ait veriler, koruma karar verme süreçlerine destek vermek üzere, kullanılabilir ve rasyonel bir bilgiye dönüştürülmüştür.

Son bölümde ise çok disiplinli koruma alanının, 21. yüzyılda kültürel mirasın korunması için geliştirilen yaklaşımlar bu çalışma özelinde değerlendirilmiş ve Muğla Menteşe özelinde belirlenen koruma ilke ve stratejileri sunulmuştur. Önerilen yaklaşımın sonuçları, araştırmanın kısıtlılıkları ve potansiyel çalışma konuları ortaya konmuştur (Şekil 1.4.).

Şekil 1.4. Araştırmanın soruları, hedefleri ve akışını gösteren şema (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Şekil 1.5. Çalışmanın yöntemi, akışı ve tezin strüktürüyle olan ilişkisi (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

2. MEKÂN-BELLEK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ANI MEKÂNLARI VE KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI

Kültürel miras alanlarında bugün karşılaşılan en büyük problemlerden biri, sürdürülebilir, insan ve doğa etkileşimini odak noktasına alan, kültürel miras alanlarını tarihsel, kültürel, yasal, yönetsel, ekonomik olarak tüm boyutlarıyla irdeleyen koruma politikalarının yeterince üretilmiyor olmasıdır. Koruma amaçlı çalışmalar ya tek yapı düzeyine kalmakta ve alanın tamamı için stratejiler belirlenememekte, ya da oluşturulan ilke ve kararlar, alanların ziyaretçiler için ‘cazibe merkezi’ olma özelliklerini dolayısıyla ekonomik çıkarlarını ön plana almaya odaklanmaktadır. Oysa değişimin kaçınılmaz olduğu dinamik strüktürler olarak kentsel kültürel miras alanları kendi doğaları gereği olağan süreçlerle şekillenirler. Bunlar, müdahaleler olmadan kendiliğinden gerçekleşen, insanın mekânla ilişkisinin devam ettiği, kültürel miras alanlarının da bütünlüğünü, özgünlüğünü koruduğu süreçlerdir. Bu durumun sürdürülebilirliği koruma bağlamında büyük önem taşımaktadır. Çünkü, kültürel miras alanlarında insanlar bilgisini ya da geçmişini paylaşabildiği, kentsel ortamın üretiminin bir parçası olabildiği, mekânı “kendileştirebildiği”, yaşadığı çevreyle diyalog kurabildiği sürece bunları kalıcı hale dönüştürmek isteyecek; dolayısıyla koruma gerçekleşecektir. İnsanın mekânla kurduğu bağın izlenmesi, bazı araçlarla ortaya çıkartılması bu anlamda çok önemlidir. Zamansal süreklilik içerisinde gerçekleşen, mekânla kurulan bağın birincil tanığı olan insan, mekânla kurduğu ilişkiden deneyimler elde eder; bu deneyimleri ise belleğinde kaydeder, depolar, geri çağırır, hatırlar veya unuttur.

İnsanın hafızasında yer alan mekânsal kodlu anıların ortaya çıkartılması ve mevcut koruma süreçlerine eklenmesi yoluyla sürdürülebilir koruma politikalarının üretileceği düşüncesini savunan bu tez, öncelikle literatürde bu başlıklar ile detaylı tarama gerçekleştirecektir. Bu anlamda, bellek kavramının doğasını, ilişki kurduğu başka kavramları, mekân ve zamanla olan ilişkisini irdeleyerek bu tez bağlamında anı mekânlarının ortaya çıkarılmasını tartışacaktır. İlerleyen bölümde de doğrudan mekân ve bellek ilişkisinden doğan ‘anı’nın mekânları olarak anıtlar ve diğer temsil mekânları incelenecek; bireyin kendi kişisel sınırları içinde yer alan konut ve kentsel mekân bağlamında bellek ele alınacaktır. Daha sonra, kültürel miras ile belleğin ilişkisinden üretilen yerin ruhu, yerin önemi gibi korumada öne çıkan kavramlar ele alınacaktır. Koruma bağlamında anı mekânlarını odak noktasına alan uluslararası veya ulusal proje, tez ya da araştırmalar, bu tezin kendini literatürde konumlandırabilmesi ve üretilen

yönteme altlık oluşturması bakımından irdelenecektir. Literatürde yer alan ve belleğin hem özgül anlamıyla hem de mekânsal bağlamda tartışıldığı başlıklar, kültürel miras ile olan ilişkisinden elde edilecek sonuçlar ve çıkarımlar ile bu çalışma kapsamında kullanılacak yöntem detaylandırılarak aktarılacaktır.

2.1. Belleğin Bağlamı, Çerçevesi ve Unsurları

İngilizce’de ‘memory’, Latince’de ‘memoriae’, Fransızca’da ‘mémoire’, İtalyanca’da ‘memoria’ olarak kullanılan terimin Türkçe karşılığı olan ‘hafıza’, ‘bellek’ veya ‘anı’ kavramlarıdır. “Hafıza” kelimesi Arapça, ‘hıfz’, yani saklama, koruma, akılda tutma kökünden gelmiştir (http-1). Yani Türkçe’de anlamları değişen bu terimlerin sıklıkla kullanılan yabancı terminolojide tek bir kavrama işaret ettiği görülmektedir. TDK’ya göre bellek, “yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin” olarak tanımlanırken (http-2), anı “geçmişte yaşanmış çeşitli olaylardan belleğin sakladığı her türlü iz, hatıra” (http-2) şeklinde ifade edilmektedir. Ana Britannica da çok benzer bir şekilde belleği “insanın geçmiş deneyim ve bilgileri zihinde tutma ve anımsama yetisi” olarak tanımlamıştır (*AnaBritannica: Genel Kültür Ansiklopedisi c.4*, 2004, s. 16).

Hafıza en temelde kendilik, özdeşlik, bilinç gibi insanın varoluşsal özellikleriyle açıklanan bir kavramdır. Locke’a göre, bilinç aracılığıyla kişi geçmiş deneyim ve düşüncelerine ulaşmakta, ulaşabildiği ölçüde ‘kendi’ olmakta, şimdiki eylemleri kadar geçmiştekilerini de sahiplenerek onlardan sorumlu olmaktadır (Locke akt. Çıvgın, 2019, s. 380). Hatta Locke bilinç ve hafızanın birebir aynı şeyler olduğunu, kimlik konusunda da aynılığın hafıza demek olduğunu vurgulamaktadır (Ricoeur, 2017, ss. 123-124). Yani insanın kendi olması, kendini bilme yetisi, hatırlama, geçmiş deneyimlerini yeniden canlandırması ile mümkündür. Ricoeur da (2017, s. 115) benzer şekilde, Aristoteles ve Augustinus’un içe bakış yoluyla vurguladığı, insanın kendisine ait olan geçmişin hatırlanmasının, kişinin zamansal devamlılığı, aynı zamanda kimliği, özdeşliği, benliği sağladığını söylemektedir. Bu tanımlardan insanın varoluşsal durumunun bellekle doğrudan ilişkilendirildiğini görüyoruz.

Disiplinler arası bir kavram olarak bellek; nöroloji, psikoloji, sosyoloji, eğitim bilimleri, tarih, felsefe gibi bilimlerce başka boyutlarıyla ele alınırken, 20.yüzyılda sanat, tasarım, mimari, kent planlama çalışmalarında mekânla, kentle, anıtlarla ilişkilendirilerek kavramsallaştırılmıştır. Nörolojik anlamda bellek, anıların belleğe nasıl işlendiği, ne

sıklıkta bellekte yeniden canlandırıldıkları, hangi kodlarla belleğe kaydedildiği ile ilgilenirken, psikoloji alanı, insanın gelişimsel süreçleri boyunca hatırlama eyleminin değişimini, davranışsal yönlerini ele alırken, sosyolojik bağlamda hafıza çeşitlendirilerek çok daha geniş çerçevelerde tartışılmaktadır.

Bu çalışma kapsamında ise bellek kavramı ile ilgili bazı sorulara cevap arandığı için, önümüzdeki bölüm bu sorulara yanıt arayan bir çerçevede sunulacaktır. Sorulardan bazıları şunlardır: Bireysel ve toplumsal olarak hatırlama nasıl gerçekleşir? Hatırlama kültüründe uyaranlar nelerdir? Mekânın hangi yönleri hatırlanmakta ya da hangi mekânlar hafızada kalmaktadır? Anının ya da hafızanın çerçevesini oluşturan unsurlar nelerdir? Geçmiş deneyimler, dolayısıyla anılar bugünün ve geleceğin mekânını nasıl etkiler? Bireysel/kolektif belleğin sınırları nelerdir, kentsel mekânda nasıl üretilir?

Bütün bu sorulara cevap aramak amacıyla; farklı disiplinlerdeki anlam karşılıkları ve içeriklerinin kentsel mekânın korunmasında kullanılabilir açılımlar sunması ve temel olarak belleğin veya anının çalışma prensibinin mekânsal ya da kentsel belleği tariflemeye önemli hususlar içermesi nedeniyle, öncelikle bellek kavramı ele alınacaktır. Daha önce özetlenen bellek tanımlarında öne çıkan kavramlar olan ve belleğin çerçevesini oluşturan kişisel öznel deneyimler, zaman, mekân, tarih, birey, toplum gibi unsurlar, bunlarla ilişkili güncel tartışmalar aracılığıyla irdelenecektir.

2.1.1. Mekân bağlamında bellek

Lefebvre'in (2016, s. 53) mutlak mekân anlayışına göre, "Nerede mekân varsa orada varlık vardır". Mekân da, insanın uzamda bedensel olarak varoluşunun kanıtıdır. 'Ben'in etrafında ona ait olan maddi çevresi, benliğinin destekleyicisi olarak ona ait olan şeyler de mekâna dahildir (Assman, 2018, s. 47). Mekân algısı ya da mekân deneyimi ise bu varoluşsal durumun bellekle ilişkili eylemleridir. Aynı zamanda mekânsal belleğin oluşabilmesi için de insanın mekânla kurduğu bu bağa, mekânın deneyimine ve mekân algısına ihtiyaç vardır. İnsan, içinde bulunduğu yeri, bölgeyi, evreni anlamak ve anlamlandırmak; sonsuz uzamda kendini konumlandırmak için 'yer'in organize ettiği düzene ihtiyaç duyar. Hatta insanın psikolojik dengesinin ve iyi uyumunun ön koşullarından birisi mekânlarla duygusal bağlar geliştirmektir ki değişen zaman ve mekâna karşı insanın geliştirdiği bir psikolojik mekânizma olan bu duygusal bağ, kimlik bunalımlarıyla başa çıkmaya yardımcı olur (Lewicka, 2008, s. 211).

Bellek teorisyenleri, hatırlama ve hafızanın mekânsallığı konusunda çoğunlukla aynı görüştedirler (Casey, 1987; Connerton, 2009; Halbwachs, 2017; Nora, 2006; Yates, 1966). Yates (1966), tarih boyunca, ezberletme tekniği veya bellek egzersizi olan ve kullanılan bellek sanatının ilk aracının mekânsallaştırma olduğunu söyleyerek “Arts of Memory” eserinde antik dönemde hafıza teknikleri geliştirmek için mekânın kullanımını anlatır. Bu teknikte mekânın görsel kodlarının gücü, ezberleme ve hatırlama için kullanılır. Hem bireysel belleğin hem kolektif belleğin şekillenmesinde mekânın ‘locus’ işlevini gördüğü bu yaklaşımın destekleyenlerinden Cicero (*akt. Boer, 2008*), Yunan şairi Simonides’e ait bir hikâye anlatır. Simonides’in Scopas isimli varlıklı bir asilzadenin Tesalya’daki Krannonas köyündeki evinde düzenlenen yemek sırasında, yemek salonunun çatısının çökmesiyle hikâye başlamaktadır. O sırada bir süreliğine dışarı çıkan Simonides dışındaki herkes göçük altında kalmıştır ve cesetler ayırtılamayacak kadar bozulmuş durumdadır. Bu olay sırasında kazadan önce kimin nerede oturduğunu hatırlayan Simonides ölüleri ayırt edebilmiş ve bu olay Simonides’in hafızanın, yerin tayin edilmesinde önemini fark etmesini sağlamıştır. Cicero bu hususta şunları eklemektedir:

“Hafızanın berraklığı için en iyi araç düzendir. Bu duyusunu geliştirmek isteyen insanlar bir mahal [loci] seçerek, hatırlamayı istedikleri gerçekliklerin zihinsel imajlarını oluşturmalıdır ve onları o mahallerde depolamalıdır. Bu yer-bağlı imajların düzenlenmesi sonucu, mahaller gerçeklerin düzenini koruyacak; gerçeklerin imajlarını da gerçeklerin kendisini belirleyecektir (Boer, 2008, s. 19)”.

Simonides bu başarıyı yerleştirme yani ‘loci’ metodunu kullanıp bir hatırlama sistemi oluşturarak elde etmişti. Günümüzde çocuklar ya da yetişkinler için görsel hafızayı geliştirme yöntemi olarak sunulan hafıza kartlarının mantığı da aynı şekilde işlemekte, mekânsal olarak konumlanan kartların yer-bağlamı kodlanması ile hatırlama gerçekleşmektedir. İnsanlar algıladığı nesne, mekân, insan vb. her şey için zihinlerinde canlı imgeler oluşturup bunları mekânsal olarak yerleştirerek yani kodlayarak belleğe bilgi kaydedebilirler. Yani, hafızadaki kayıtlar ve hatırlama süreçleri topografik olarak kodlanırlar. Bazen bireyler, daha önce tanıştığı kişilerle tekrar karşılaşınca tanımakta güçlük çekip, tam olarak hatırlayamadığını düşünebilir. Çünkü sonraki karşılaşmada o kişiler ‘yersiz’ bir yerde bulunuyorlardır. Yani hafızada kaydedilen mekânsal kodlarla örtüşmemektedir. Onlara atfedilen ve topografik olarak kodlanan alanın dışına çıkmışlardır (Connerton, 2009, s. 42). Bu kodlama işlemi bilinçli olarak hatırlama ya dair

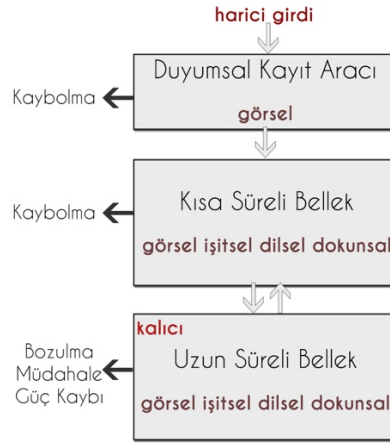
(mnemonik) bir durum yoksa kendiliğinden gerçekleşen bazı süreçleri barındırır. Casey’e (1987, ss. 186-187) göre bu süreç organik olarak gerçekleşmektedir: “Dengeli bir istikrarla kendiliğinden hatırlanabilir olarak oluşmuş deneyimlerin kollektörü” olan mekân yine kendiliğinden hafızayla ilişkilendirir; dolayısıyla belleğin kendi doğasında yere bağlı bir şekillenme veya yere bağlı olan bir desteklenme söz konusu olmuştur.

Belleğe ait tüm özellikler onu çok disiplinli ve karmaşık bir kavram yapmaktadır. İnsana ait temel özelliklerden birisi olan hatırlama basit bir mekânîk sürecin ötesinde karmaşık, dinamik ve stabil olmayan aşamaları ve sonuçları getirmektedir. Bu nedenle hafıza denen şey, basit bir depolama aracı, ya da arşivleme mantığının ötesinde bir kavramdır. Geçmiş, şimdi, gelecek gibi zamanların hepsiyle ilişkilendirilerek, geçmişin tanığı olmakta, geçmişin yeniden canlandırılmasını sağlamakta, şimdiki deneyimleri şekillendirmekte ve aynı zamanda kendilik ve ait olduğu topluluk için gelecek inşa etmekte aracı olmaktadır. Ancak en temelde, bireylerin varlık ve bilinç duygusu, kimlik ve aidiyet hissi için ön koşul olan belleğin vücuttaki aşamaları, hatırlamanın nörolojik olarak nasıl gerçekleştiği önem taşımaktadır.

2.1.2. Mekânîk bir döngü olarak bellek

İnsan beyninin strüktürel sistemlerini, bu sistemlerin işlevsel parçalarını inceleyerek, insan bedeninin diğer sistemlerine yansımaları ele alan nöroloji, hangi mekânların hatırlandığı; başka bir deyişle mekânın duyumsal kodlarının beyinde yarattığı uyarıyla hatırlamayı nasıl etkilediği; unutma ve hatırlamanın nasıl gerçekleştiği gibi bilimsel araştırmalarda mekânla ilgilenen disiplinlerin başvurduğu bilim dalı olmaktadır.

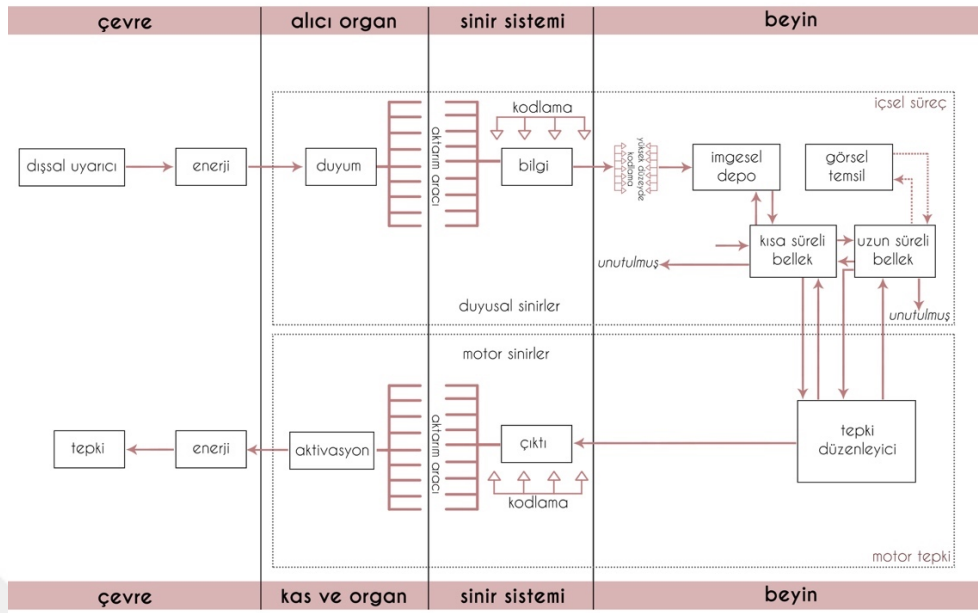
İnsanın hafızasına verilerin kaydedilebilmesi için öncelikle uyarıcının algılanması gerekir. ‘Duyusal veriler’in (*sensory data*) işlenip anlamlı çıktılara dönüşmesi, birçok başarılı sürecin gerçekleşmesiyle mümkün olmaktadır (Alp, 1979, s. 33). Atkinson ve Shiffrin (1968, ss. 16-17), insanın bellek sisteminin üç bölümden oluştuğunu modellemişlerdir: İlk bölüm çevresel girdilerin kaydedildiği duyumsal kayıt aracıdır (*sensory register*). Sistemin bu bölümünde uyarıcıların, uygun duyumsal boyutlarıyla sisteme kaydı gerçekleşir (Şekil 2.1). Bu bölüm görsel bilgiyi algılamaktadır.

Şekil 2.1. İnsan bellek sistemi ve işlem süreçleri (Atkinson & Shiffrin'dan yazar tarafından uyarlanmıştır.)

Sistemin ikinci basit bileşeni kısa süreli bellek deposudur. Aynı zamanda 'çalışan bellek' olarak da adlandırılan bu bileşene giriş yapan bilginin bozularak yok olacağı öngörülür; ancak duyumsal kayıt merkezine göre kaybolma süreci daha uzundur. Aynı zamanda buraya kaydedilen bilginin karakteri, uyarıcıya bağlı değildir ve işitsel, sözel ve dilsel olarak bilgiler kaydedilir ve kaybolur. Bilginin işlendiği, düzenlendiği ve kodlandığı, kısa süreliğine saklandığı bölüm de burasıdır. Sistem içerisinde çok kritik öneme sahip olan bu bölümde görsel bilgi kodlanarak sözel ve kavramsal bilgiye dönüşür. Kodlanan bilgi ya uzun süreli hafızaya kaydedilir ya da kısa sürede kullanılmak için hafızada durur ve unutulur. Uzun süreli bellekte ise bilgi kaybı diğer iki aşamada gerçekleştiği şekilde olmaz. Çoğunlukla ilk iki araçta bilgi kaybolurken, buradaki bilgi kalıcıdır (Atkinson ve Shiffrin, 1968, ss. 16-17). Burada görsel bilginin sistemin bütün aşamalarında ön planda olduğu çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır. Retinaya temas eden imajdan beyinde anlamlı bir imge oluşmasına kadar giden bir süreç söz konusudur.

Alp (1979, ss. 33-34), görsel bilginin işlenmesine ait algısal süreçlerin aniden gerçekleşmediğini, zaman alan bir işlem olduğunu ve dış kaynaklı uyarıcıdan, anlamlı bir bilgi ve tepki üretene kadar geçen sürenin sistematik bir biçimde işleyen bilişsel bir süreç olduğunu vurgulamaktadır (Şekil 2.2).

Şekil 2.2. Görsel bilginin işleme süreci ve görevli bölümler (Alp, 1979'dan yazar tarafından uyarlanmıştır.)

Bu sisteme göre, dışsal uyarıdan alınan enerji ve duyum, organlar ve duyuşal sinir sistemi aracılığıyla beyne iletilir. Bu süreçte öncelikle duyumlar kodlanarak sinir sisteminde bilgiye dönüştürülür; yüksek düzeyde kodlama ile de imgeler ve görsel temsillerle kısa veya uzun süreli bellekte depolanır. Bu süreçlerin sonunda verilecek tepki ise motor sinirler aracılığıyla gerçekleşir (Şekil 2.2.).

Bu yaklaşım dışsal bir uyarıdan tepki üretim aşamasına kadar giden mekânîk bir süreci aktarmaktadır. Bahsedilen sistemler ve süreçten şu çıkarımı yapmak yanlış olmayacaktır. Mekânı hatırlama sürecinde, ortamda sadece görsel uyarılarla gerçekleşen bir deneyim varsa, bu deneyim duyuşsal kayıt aracında yer alacak ve unutulması daha kolay olacaktır. Ancak görsel, işitsel, dokunsal uyarılarla gerçekleşen edimlerin kalıcı bellekte, daha uzun vadeli yer alma ihtimali artmaktadır. Örneğin, yeni bir kenti deneyimlerken, sadece etrafı izlemek ile edindiğiniz mekânsal kodlarla, izledikten sonra bir kahve içilen, hatta o anda dinlenen müzikle elde edilen deneyime ait anılar ve hafızada kalan unsurlar kesinlikle çok farklı olacaktır.

Bunların ötesinde, mekânı anımsama süreci bu izleğe indirgenemeyecek kadar karmaşık süreçleri ve boyutları olan dinamik bir olaydır. Bilgi üreten, her hatırlamada üretilen bilgiyi yeniden yapılandıran, geçmiş, şimdi, geleceği içinde barındıran süreçler dizisini içerir.

2.1.3. Görsel verilerden bilgi üretim sürecine bellek

Felsefi bağlamda hafıza meselesi, ‘bilgi üretim süreci’ ya da bilgiye ulaşmada ‘araç’ olarak ele alınmaktadır. Platon’un bilgiye ulaşma üzerine kurulu ünlü Theaitetos diyalogunda zihinde hatıra ve ona ait izlerin nasıl şekillendiğine dair metaforlara başvurarak, görsel imlerden izlere, izlerden bilginin oluşmasına kadar geçen süreci anlatarak hatıranın görsel izlerinin üzerinde durur ve bu izleri balmumu metaforuyla özdeşleştirir. Platon’un yine Menon ile olan diyalogunda yer alan ve “anımsama kuramı” olarak bilinen konuşmalarında, Platon *apriori* olarak hatırlamanın bilgiye bir ulaşma aracı olduğunu ima etmektedir (Platon, 2013, ss. 81-bcde).

“.... *Sokrates*: bende şu ünlü balmumu levhamda mühür damgaları gibi her ikinizin de damgası var. Uzaktan karanlık bir şekilde ikinizi de gördüğümde, sizi yeniden tanıyabilmem için, her birinizin hafızamdaki izlenimini görme algısına oranlamaya, bunu ait olduğu iz üzerine getirmeye ve birbiriyle uyuşturmaya çabalarım. Fakat bu sırada bir yanlışlık yaparsam, yanlışlıkla sağ ayakkabını sol ayağına giyenler gibi, hafızamdaki izlenimi ile görme algısını birbiriyle ters bir şekilde birleştiririm. Bunu aynadaki olaya, yani sağ tarafın sol taraf olması olayına da benzetebilirim. İşte bu karıştırma ve yanlış sanının gerçekleştiği bir durumdur.... (Platon, 2010, ss. 192d-193c)”.

Aristotle (1941, s. 607, 449b 15-20) ise eğer bir kişi bilimsel bilgiye ya da kavrayışa sahipse; öyleyse hatırlıyordur diyerek, duyularla daha önceden alınan ve kaydedilen bilgiye hafıza aracılığıyla ulaşıldığını vurgular. Örneğin geometride öğretilen, ‘bir üçgenin bütün açıları eşitse, kenarları da eşittir’ gibi bir rasyonel bilgi, bireyin kendisi tarafından keşfedilerek ya da başka bir kaynaktan görerek ya da duyarak deneyimlenmiş olabilir. Geçmiş bir zamanda gerçekleşen bu deneyim ve kavrama durumu, şimdiki zamanda bellek aracılığıyla hatırlanarak, hatta belki üzerine eklenen yeni verilerle yapılandırılmış bilgi üretilir.

Hatırlama eyleminin zamansal boyutuna dikkat çeken ve bir süreç olarak ele alan, aynı zamanda da zamansal olarak yapılandırıldığını vurgulayan bu yaklaşımlara ek olarak çevresel psikoloji gibi bilim dalları, ‘deneyim’ kavramının bellek ve mekân bağlamındaki karşılıklarını ele almaktadır.

2.1.4. Kişisel deneyimler ve bellek

Daha önce de değinildiği gibi anıların oluşması ya da hatırlama mekân ve tek yönlü işleyen, bu anlama indirgenebilen süreçler değildir. Dinamik, deneyime dayalı

olarak sürekli yapılandırılan, farklı bağlam ve ölçeklerde, zaman-mekânsal olarak ele alınan kavramlardır.

Psikoloji biliminin anılarla ilgili son yıllarda yapılan çalışmalarla kanıtladığı en önemli nokta ‘kişisel öznel deneyimler’ olmadan anının var olmayacağı ile ilgilidir (Schacter, 2010, s. 22). Özellikle mekânsal deneyime bağlı olarak hatırlama, hatırlananların bireyin davranış biçimlerini nasıl etkilediği, anıların çevresel bağlamda nasıl geri çağırıldığı, anıların deneyimlere göre yapılandırılması, bireyin gelişimsel evrelerinde değişkenlik gösteren hatırlatıcı unsurlar çevresel psikoloji ile ilişkili olarak ele alınan konulardır.

Anının birincil koşulu olan deneyim, algılayanın öznel değerleri ve uyarıcının fiziki özellikleri ile birlikte anının çerçevesini oluşturmaktadır (Norberg-Schulz, 1971, ss. 14-15). Bu konuda Modern Sanat Müzesi’nde bir test yapılmış ve bu testin sonuçlarından psikologlar bazı çıkarımlar elde etmişlerdir. Müzede sergilenen ve aşağıda resmi (Görsel 2.1) bulunan René Magritte’nin “L’assassin manacé” eseri kaldırılıp, personellerin bir kısmından bu esere ait anımsadıklarını betimlemeleri istenmiş ve farklı kişiler anımsadıklarına ait farklı noktalara değinmişlerdir. Kimisi çok detaylı resmin içeriğini anlatırken, kimisi çerçevenin boyutlarına, malzemesine değinmiş, kimisi ise eseri hikâyeleştirmiştir. (Schacter, 2010, s. 84).

Görsel 2.1. René Magritte’nin “L’assassin manacé” (Tehdit edilen katil), 1926, Modern Sanat Müzesi, New York (<http-3>)

Bu doğrultuda ele alınırsa, güncel bir deneyim ya da mekân algısı, daha önce bellekte o deneyime ait bir kayıt olup olmamasıyla da şekillenmektedir. Schacter (2010, s. 22) önceden var olan bir bilginin “yeni anıları nasıl kodladığımızı ve depoladığımızı güçlü bir biçimde” etkilediğini ve “böylece o anla ilgili hatırlayacağımız şeyin doğasına, dokusuna ve hatırlamanın kalitesine” katkıda bulunduğunu vurgulamaktadır. Modern Sanat Müzesi’ndeki farklı kişilerin farklılaşan algıları ve anıları da bu durumu yansıtmaktadır. Örneğin, tarihi bir kent merkezini deneyimleyen bir grup gezginden bir süre sonra hatırladıklarına ilişkin anılarını ortaya çıkarması beklendiğinde, farklılıkların olması kuvvetli bir ihtimaldir. O grubun içerisindeki kişilerin yapılan ziyaret öncesi o alanla ilgili deneyiminin varlığı, ya da o alanla ilgili bilgi altyapısının varlığı, ya da o ortamda ona geçmiş hatırlatan bir şeylerin varlığı, şimdiki zamanda hatırlananları doğrudan etkileyecektir. Yani ansal deneyimimiz gelecek deneyimimizi etkilemekte, bu deneyimler de gelecek zamanda oluşan geçmişe ait deneyimlerimizin anlatılarını yani anılarımızı etkilemektedir.

“...eğer anımın asıl deneyimin tam bir kopyası olması gerekiyorsa, eğer durum buysa, o zaman resmim büyük ölçüde kusurluydu. Bulanık bir anının kötü bir resmiydi. Ama ben belleğin asla donuk bir doğası olmadığını ve olması gerektiğini düşünmeyi tercih ettim. Resmim, basitçe asıl olayla ortaya çıkmış olan değişken anının başarılı bir ifadesiydi. Resmim, anladım ki bu anıyı öylesine doğru biçimde tasvir etmekteydi ki asıl modelle karşılaştırıldığında kaçınılmaz olarak yanlış görünecekti.... (Schacter, 2010, s. 20)”.⁸

Öte yandan yaşanan deneyim ile hatırlanan anı arasındaki paralel olmayan noktalar, gerçek ve temsil tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Yukarıdaki alıntıda kahraman Maxwell Kosegarten birkaç yıl önce deneyimlediği bir ortamın resmini yapmaya başlar. Bu anlatı sırasında gördüğü yerle anılarının arasındaki farklılığı ortaya koyabilmek için yukarıdaki ifadeleri kullanır (Schacter, 2010, p. 20). Burada hem deneyimlenen ile anının farklılığı hem de anının zaman değişkenine bağlı olarak dönüşen statik olmayan bir özelliğinden bahsetmek gerekir. Algılanan ya da yaşanan mekân sadece statik kayıtlara ait bilgileri kaydetmez. Belleğin, anının harfi harfine kaydı olduğu, bir dizi aile fotoğrafından ibaret statik ve mekânî bir şey olduğu miti, son yirmi yılda yapılan çalışmalarla yıkılmış; anının deneyimlerin bize sağladığı anlam, sezgi ve duygularla muhafaza edildiği yani öznel yargılarla değerlendirildiği bilgisi geçerli

⁸ Schacter kitabında Matthew Standler’in romanı “Landscape: Memory”deki hikayenin kahramanı Maxwell Kosegarten’in anlatısını kullanmıştır.

olmaya başlamıştır (Schacter, 2010, s. 21). Traverso da aynı şekilde yaşanmış deneyimden kaynağını alan belleğin son derece öznel olduğuna vurgu yapar ve öznel niteliğin belleği donmuş bir nesneden çıkartıp, sürekli dönüşüm halinde açık bir çalışma sahasına dönüştürdüğünü söyler (Traverso, 2019, s. 21). Bu noktada mekânîk bir hatırlama sürecinin ötesinde karmaşık; sadece bilişsel olmayan, aynı zamanda toplumsal da olan ve çoklu faktörlere bağlı bir hatırlamadan bahsetmek ve hatırlamanın nesnelere odaklanmak gerekir. Bu nedenle nasıl ve neyi hatırladığımızı detaylandırmak da önem kazanmaktadır.

Nasıl hatırlıyoruz?

Bahsedilen anımsama unsurlarının farklılaşması, kişisel öznel deneyimlerle ilişkili olarak hatırlama sürecinde gerçekleşen kodlama işleminin de farklılaşmasına dayanmaktadır. Birinin gördüğü, işittiği, düşündüğü, duyumsadığı ve hissettiği bir şeyleri anıya dönüştürme işlemi olarak değerlendirilen ‘kodlama’ nın bireysel olarak da farklılık göstermesi çok normaldir. Aynı nesneye dair deneyime ait farklı kodlama unsurları sonucu oluşan farklı anlatılar ve anlamların olması ‘kodlama’ biçimlerine bağlı gelişmektedir. Kuşkusuz, hatırlama süreci ve hatırlanan unsurların farklılaşması, gerçekleşen karmaşık süreçler ve ilişkiler ağıının sonucudur. Williams ve Conway’ a göre (2015, ss. 43-48), otobiyografik bellek, anısal bellek ve kişisel geçmişin kavramsal şemaları ile hatırlama süreci oluşurken, çapraz -kodlanmış anılar ağı ile de geçmişe dair farklı olaylar birbiriyle ilişkilendirilir. Örneğin birey tarafından geçmişten bir çocukluk arkadaşı ve ona ait özelleşmiş bir ‘an’ ın hatırlanması; sadece çocukluk arkadaşını hatırlayarak gerçekleşmez. Beraberinde çocukluk dönemindeki tüm arkadaşlar, yaşanılan mahalle, ev, sokaklar hatta yaşanılan şehre ait özellikler, bireyin tüm bu ‘yer’ ve ‘kişiler’ e ait farklı zamandaki deneyimleri hatırlanarak çaprazlanır ve oluşturulan bir ağ yoluyla hatırlama gerçekleşir. Kendi çocukluğunuzdan bir arkadaşınızla olan anınızı düşünün: Kendi eviniz, arkadaşınızın sizin evinize göre konumu, arkadaşınızla bisiklet binip paten kaydığınız anların görsel imajları, saklambaç sırasında saklandığınız alanlar, o mahalleden taşındıktan beş yıl sonra onunla karşılaştığınız başka bir sokak, on yıl sonra yaptığınız bir telefon konuşması, onunla yaptığınız bir yurt dışı seyahati gibi birden fazla an, mekân, olay ve deneyime ait bilgiler bir hatırlama ağı oluşturmaktadır. Yani hatırlanana ait diğer tüm ipuçları ve izler, anının oluşmasını sağlamaktadır. Bu durumda,

genel ve özel farklı mekânsal kümeler, geçmiş ve şimdiki zaman deneyimleriyle zaman ve mekânsal bağlamda anıyı oluşturmaktadır.

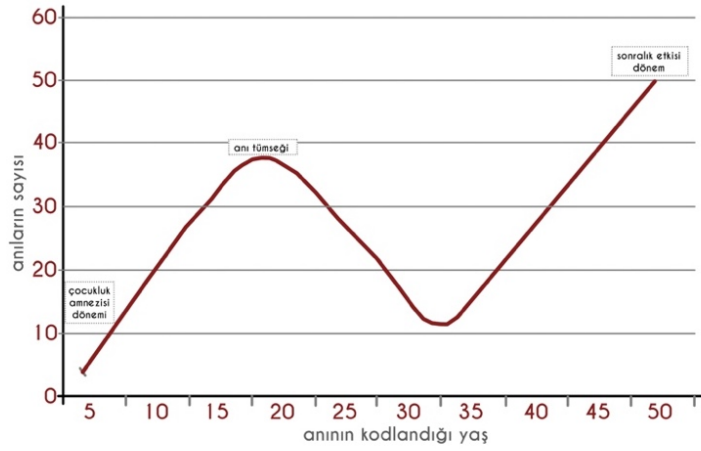
Neyi hatırlıyoruz?

Hatırlamanın nasıl olduğunun yanında hatırlama eyleminin unsurları, yani neyin hatırlandığı, hangi yerlerin daha iyi hatırlandığı ya da mekânın hangi yönlerinin daha çok hatırlandığı da mekân-bellek ilişkisi bağlamında önem taşımaktadır. Ancak genel ve mekânsal bağlamda hatırlamanın unsurlarının, insanın gelişim sürecindeki evrelerine bağlı olarak değiştiğini söylemek mümkündür. Farklı yaştaki bireylerin hatırlama deneyimi ya da yaşamsal gelişim sürecindeki farklı yaş deneyimlerinin yetişkinlikteki çıktıları değişmektedir.

Çevresel psikoloji, kişinin bireysel gelişiminin oluşma yılları olan çocukluk ve gençlik yıllarının çocukluk anıları ile olan ilişkisini inceleyerek, kimlik ve kendilik algısının oluştuğu 0-17 yaşları arasında edinilen deneyimlerin çocukluk anılarını oluşturduğunu ve bu gerekçeyle unutulmaz olduğunu vurgulamaktadır. Bu konuda Chawla (1992, s. 66), 0-17 yaş arasını üç dönemde ele alarak bu dönemleri güvenlik, sosyal statü ve yaratıcı keşifler olarak adlandırmakta ve bağ kurulan mekâna ait özellikler ile ilgili şunu belirtmektedir: 0-5 yaş arasındaki çocuklar güvenli buldukları ve dikkatini çeken mekânlarla bağ kurarken, bir sonraki dönemde sosyal ve yaratıcı yönlerini ortaya çıkaran mekânlara bağlanmakta, son dönemde ise fiziki ortamın sunduğu sosyal statü önemli olmaktadır. Bunlara örnek olarak 0-5 yaş arasında alan tanımlayan sınırlayan güvenli alanlar, çadır, oyun evi vb. gibi yerler; 6-11 yaş arası mahallelerde kendiliğinden oluşan oyun alanları, parklar, sokaklar; 12-17 yaş arası ise okul gibi sosyal ortamlarda kendini ispatladığı alanlar düşünülebilir. Bu örneklemeye beraber çocukluğun erken dönemlerinde mekânla kurulan bağ, ev ve yakın çevresi ile sınırlı iken büyüdükçe bu çeper genişlemektedir. Chawla (1992, s. 80), yetişkinlerle yaptığı görüşmeler sonucu, çocuklukta mekânsal bağlanmayı ortaya koyan çalışmaların sıklıkla tekrarlanan ve anlatılarda temsil edilen mekânlarını şu şekilde sıralamıştır: Doğal peyzajlar (park, doğal yeşil alanlar); ‘ev alanları’ (bireyin kendine ya da arkadaşına ait ev); kişisel yatak odası; sokaklar, kaplanmış yüzeyler; dükkan, restoran ve tiyatrolar; rekreasyonel alanlar (oyun alanları, yüzme havuzları, buz pateni pisti, kulüpler); oyun bahçeleri; arabalar.

‘Ne’yin hatırlandığı ile doğrudan ilişkili olan başka husus da hangi yaş grubunda elde edilen anıların sayısının diğer evrelere göre daha fazla olduğudur. Williams ve

Conway’a göre (2015, s. 61) anılar, “hatırlanan olayın kodlandığı yaşa göre işaretlendiğinde yaşam boyu hatırlama eğrisi” ortaya çıkar. Bu eğri, yapılan çalışmalarda katılımcılardan yaşamlarıyla ilgili anıları serbestçe hatırlamaları istendiğinde ortaya çıkan grafiği göstermekte ve 40 yaş üzeri katılımcılarla yapılan çalışmalarda 15-30 yaş aralığının en fazla hatırlanan yıllar olduğuna işaret etmektedir (Berntsen ve Bohn, 2015, s. 85) (Şekil 2.3). Üstelik bu anı tümseği ve yaşam boyu hatırlama eğrisinin yaşlara göre şekillenen durumunun kültürlerarası farklılık göstermediği, yapılan çalışmalarla desteklenmiştir.

Şekil 2.3. Serbest veya ipucuyla hatırlamaya dayanan otobiyografik bellek çalışmalarında ileriki yaştaki erişkinler tarafından hatırlanan anılarda, çocukluk amnezisi (bellek yitimi), anı tümseği ve son dönemdeki anı piki dönemlerini gösteren idealize yaşam boyu hatırlama eğrisi (Williams ve A.Conway, 2015, s. 60, yazar tarafından uyarlanmıştır.)

Bu bilgiler ışığında; gençlik döneminde bireylerin mahalle ölçeğinde mekânlarla bağ kurduğunu ve aynı yıllarda bu mekânlarla ilişkilenen hatırlanan anıların sayılarının artmaya başladığını söylemek mümkündür. Yani yetişkinlik dönemi anılarının büyük bir kısmını 15 yaş üzerinde edinilen, ev-sokak-mahalle ölçeğindeki ve kişinin sosyal çevresine ait ortamlarının oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bireylerin toplumsal yaşam içerisinde yer edindiği, sosyal kimliklerini inşa ettiği bu yaşların getirisi, sosyal hayata dair mekânların hatırlanması sonucunu beraberinde getirmektedir. Çevresel psikoloji alanında yapılan bu çalışmalar, yetişkinlerle yapılan çocukluk dönemine ait bilgi toplanan araştırmalarda önemli olmakta, anı mekânlarının ortaya çıkarılması için yetişkinlerle yapılan görüşmeleri odağına alan bu tez çalışması için de ipuçları barındırmaktadır.

2.1.5. Zaman bağlamında bellek

Daha önceki bölümlerde mekânsal, ‘yer’e dair özelliklerine vurgu yapılan bellek aynı zamanda da doğrudan zamansal olma anlamını içinde barındırmaktadır. Üç boyutlu algılamaya dair görsel bilgi nasıl iki gözden gelen bilginin değerlendirilmesiyle oluşuyorsa, hatırlama eyleminin gerçekleşmesi için de şimdiye ve geçmişe ait bilgilerin birleştirilmesine ihtiyaç vardır (Schacter, 2010, p. 52).

An, şimdi, geçmiş, gelecek, süre gibi zamana ait tanımlar doğrudan bellekle ilişkilidir. Geçmişe ait kayıtlarla, şimdiye ait bir kavram olarak görülen belleğin gelecek deneyimlerimizi de etkilemesi ve dolayısıyla zamansal süreçte çok fazla ‘an’larla şekillenmesi, kavramı daha da karmaşıktır. Bu noktada, doğrudan ilişkilendiği; zaman, süreç ve geçmiş ile olan ilişkisi, yine kaynağını geçmişten alan tarih ile olan ilişkisi ve çelişkisi, kavramı anlayabilmek için ortaya koyulacaktır.

Belleğin sürece ait olma yönünü ön plana çıkartan en önemli isim Bergson’dur. Madde ve belleği ele aldığı eserinde, belleği uzam fikrinden ayırarak süre kavramını edimselleştirir. Bergson’ın (2007, ss. 100-114) ‘süre teorisinde’, bellek süreçlerin temel kavramıdır; bu bağlamda da anı, imge, algı gibi oluşlar süreç içerisinde gerçekleşir. Dolayısıyla zaman, anlık kesitlere bölünerek kavranabilen, yani milyonlarca ‘an’ın görüntüsüdür. Bu bağlamda Bergson (2007, s. 112), şimdinin algılanamayacak kadar kısa olduğunu, algıladığımız herşeyin geçmişe ait olduğunu, algının da anı olduğunu vurgulayarak ‘genellikle geçmiş zamanı algılarız; katışıksız şimdiki zaman geleceği kemiren geçmişin anlaşılmasız ifadesidir’ diyerek geçmiş, şimdi, gelecek yaklaşımını belirtir. ‘Katışıksız şimdiki zaman’ anlaşılmasız olduğundan şimdiki zaman da geçmiştir. Bu anlamda geçmişin nerede başlayıp nerede bittiği net değildir. Bu yaklaşım kendinden önce gelen düşünürlerden farklılaşmaktadır. Örneğin, Aristotele “*De Memoria Et Reminiscentia*”da, hafızanın ne algı ne de kavrayış olduğunu ancak zamanın geçmesiyle koşullanan etki hali olduğunu; şimdinin nesnesinin algı ve kavrayış, geleceğin beklenti, hafızanın ise geçmiş olduğunu belirtir (Aristotle, 1941, 449b-25).

Bellek bağlamında düşünülen geçmişin en önemli özelliklerinden biri ise dinamik ve değişken olmasıdır. Huyssen (1999, s. 13), geçmişin belleğin içinde yalın halde bulunmadığını, donmuş veya değişmez olmadığını, tam aksine geçmişle kurulan ilişkide belleğin, geçmişin bir parçası olanların ortaya çıkarılmasıyla anı haline geldiğini ve her bir hatırlama sürecinde geçmişe ait parçaların yeniden bir araya geldiğini söylemektedir.

Aslında her bir hatırlama sürecinde sürekli olarak, yeniden hatırlanan veya hatırlatılan yeni ve başka bir bellektir. Geçmişe ait, ancak şimdide sürekli yapılandırılan bellek, geçmişle kurduğumuz ilişki biçimini yansıtır; geçmiş ise ancak kendisiyle ilişki içinde olunması halinde ortaya çıkar ve hatırlanarak yeniden kurulur (Assman, 2018, ss. 37-41). Şimdiki zamanın ürünü olan geçmiş; yeniden şekillenen hafızada, yeniden yazılan tarihte, yeniden biçimlendirilen eski eser gibidir (Lowenthal, 2003, s. 26). Belleğin yapılandırılarak hatırlanmasını Borges (1990/1975, s. 57) “Armağanlar Gecesi” yazısında, “bu öyküyü o denli sık anlattım ki, öykünün kendisini mi anımsıyorum, yoksa anlattığım sözcükleri mi, bilemiyorum” diye ifade eder. Yani bugün hatırlanan geçmiş zamanın görüntüsü, ‘an’ı başka bir deyişle temsilidir. Hatırlananın, tamamıyla o an deneyimlenenle aynı olması pek mümkün değildir. Geçmiş, her hatırlama sürecinde yeniden yapılandırılan, dinamik, sabit olmayan, başka zamana ait bir ögedir. Benjamin de (1986) bireysel anlamda geçmiş öğelere ulaşmayı ve hatırlamaya dair süreci ifade ederken aynı paralellikte bir yaklaşım sergileyerek eklemeler yapmakta; geçmişin örtük düzenine ve tekrarlarla yapılandırıldığına işaret etmektedir. Bu noktada bireyin kendi gömülü geçmişine yaklaşmaya çalışan bir kazıcı gibi hareket etmesi gerektiğini, aynı nesneye defalarca geri dönmekten korkmamasını, maddenin kendisinin bir tortu olduğunu ancak toprağın altında yatan hazinenin katmanı olduğunu söyleyerek, “önceki çağrışımların hepsinden kopartılmış, bir koleksiyoncunun galerisindeki değerli fragmanlar ya da heykel gövdeleri gibi sonraki anlayışımızın sıkıcı mahzenlerinde duran imgelerdir bunlar” diye belirtir (Benjamin, 1986, s. 26; Boym, 2009). Çünkü geçmiş bellekte olduğu gibi kalmaz ve hatırlamanın da saflığı söz konusu değildir; ilerleyen zamanın değişken ilişkileri çerçevesinde sürekli yeniden örgütlenir. “İster bireysel olsun ister kolektif, bellek şimdiki zamanın filtre ettiği bir geçmiş görüntüsüdür”; hatta “sonradan edinilen bilgilerle, olayı izleyen düşünme süreçleriyle, ilk anının üstüne binen ve onu değiştiren başka deneyimlerle daima filtre” edilir (Traverso, 2019, s. 21).

Artık geçerliliğini yitiren geçmişin ya da geçmişe ait nesnelerin, belleği doğurduğu yaklaşımına ise, bellek-geçmiş ve tarih ilişkisi bağlamında sıklıkla rastlanmaktadır. Nora (2006, s. 33), belleğin bir şeyin yokluğunda ya da artık var olmadığına ortaya çıktığını söyler. Örneğin tarihte bir devir sonlandığında, fiziki çevrede kayıplar olduğunda, ya da bir ritüel ortadan kalktığında onu kavramsal olarak ya da fiziksel olarak tekrar inşa etme arzusu olarak bellek belirir. Bu durum, geçip giden zaman ya da nesnelerin ya da güncelliğini yitiren olay ya da kişilerin hatırlanarak geçip gitmesine izin vermeme ve

ölümsüz kılma içgüdüğü olarak da düşünülebilir. Nora'nın Fransız Devrim Takvimi'ni⁹ hafıza mekânı olarak adlandırması ve bugün kullanılıyor olsaydı, hafıza tartışmalarına konu olmayacağını söylemesi de bu sebeptir. Bu bağlamda düşünüldüğünde geçmiş zaman da artık yok olan ve geri gelmeyecek olandır. Geçmiş canlandırma arzusu da bu paralellikte ortaya çıkar. Geçmişin kendisinin hatırlanan ve özlenen olmasının nedeni artık geçmişte kalmış olmasındandır. Varlığı o güne kadar yaşayanlar tarafından fark edilmeyen bir yerleşkenin veya yapının yok olduktan sonra gelen canlandırılma isteği, kapanan bir dönemin veya devrin her zaman olumlu yönleriyle hatırlanıyor olması da hep insanoğlunun unutup olmaktan korkma güdüsünden kaynaklıdır. Geçmişin artık gelmeyecek olmasının doğurduğu kavramlardan biri de nostalji (nostalgia)'dir. "nostos" (eve dönüş) ve "algia" (özlem) kavramlarından doğan nostalji, bellek gibi insanoğlunun geçmişle kurduğu ilişkinin sonucu ortaya çıkmaktadır.¹⁰

Bellek ve tarih, şimdiki zamanın bağlamından geçmişi ele almaları dolayısıyla bazen birbirinin yerine kullanılan, bazen de karşıt olarak kullanılan kavramlardır. Bu özellikleriyle çoğu zaman birçok kaynakta beraber ele alınarak irdelenmiştir (Nora, 2006; Ricoeur, 2017; Traverso, 2019).¹¹ Traverso (2019, s. 23), bellek ve tarihin bugünü aydınlatması ile ilgili; geçmişe tanıklık edenlerle oluşan anılar ile tarihi belgelere bakarak geçmişe ulaşanların farkını ortaya koyarak anlatır. Belleğin geçmiş algısı "tekil ve tarihçinin asla tümüyle erişemeyeceği imge ve anılar bütününden" oluşur. Traverso'ya göre (2019, s. 10), tarihçinin buna dair bir anlatıyla geçmişe ulaşması mümkündür ama geçmişe dair olayın tarihçide yaratacağı duygu ile tanığın deneyimi ve anlatıları kıyaslanamaz. Örneğin, geçmişe ait bir fotoğrafla ilgili tarih ya da tarihçi, belgelere ve kaynaklara dayalı çıkarımlar ve analizler yapar. Niye, nerede çekildiğini, fotoğraftaki kişileri tahmin edebilir, bilebilir ancak o fotoğrafın tanıklarının anlatıları, o ana ait hisleri, belki sesleri, kokuları gibi çok detaylı başka boyutta bilgileri ortaya koyabilir. Bellek, geleneksel olarak tarih diye adlandırılan disiplinden daha geniş bir ağına içindedir ve

⁹ Fransız İhtilali'nden sonra Fransa'da bir süreliğine kullanılan, 30 günlük 12 aydan oluşan, haftaların 10 gün olduğu ve 'dekad' olarak adlandırıldığı takvimdir. Bu takvimde yıl 23 Eylül günü başlar. Günlerden artan 5 gün cumhuriyet bayramlarını kutlamak için kullanılır.

¹⁰ Boym'un bu yaklaşımı, Riegl'in amaçlanmış ve amaçlanmamış anıt kavramlarıyla beraber gelecek bölümlerde ele alınmıştır.

¹¹ Burada bahsedilen tarih kavrayışının Batı temelli olduğunu, kaynaklarca da bu bağlamda ele alındığını vurgulamak gereklidir. Çalışma kapsamında tarih ve bellek ilişkisi ele alınırken, farklı tarih yazımlarına değinilmemiştir.

geçmişe ‘öznellik’ ve ‘yaşanmışlık’ dozu katarak daha insani bir tarih olarak görüldüğüne vurgu yapar (Traverso, 2019, s. 10).

Nora da (2006, s. 19) benzer pencereden bakarak tarih ve belleğin temel farklarından birinin tarihin sadece zamansal süreklilik ve gelişmelere odaklanması; hafızanın ise somut olana, uzama, dinamik olana odaklanması ve imgeye kök salmış olmasıdır. Başka bir deyişle tarih zamansal dilimlere yani süreçlere, olaylara odaklanırken, hafıza an’lık olan noktasal öğelerle açıklanır: imge, görüntü, an, mekân vb. Modern çağın geçmiş ile kurduğu ilişkiden doğan hafıza ve tarih kıyaslamalarına “Hafıza Mekânları” eserinde Nora, hafızanın saflığına, tarihin ise kurgusuna dikkat çeker:

“Hafıza, her zaman güncel bir olay, sürekli şimdiki zamanda yaşanan bir bağdır; tarih, geçmişin bir tasavvurudur. Hafıza, sadece onu güçlendiren ayrıntılarla uyuşur; çünkü duygulara dayalı ve sihirlidir; buğulu, karışık, iç içe geçmiş, kabataslak, özel ve simgesel anılardan beslenir; her tür aktarıma, perdeye, sansüre ve yansıtmaya karşı duyarlıdır. Tarih ise zihinsel ve ayırıştırıcı bir iştir, bu yüzden de analiz, söylem ve eleştiriyi gerektirir. Hafıza, hatırayı kutsallaştırır. Tarih ise hatırayı kapı dışı eder, onu bayağılaştırır (Nora, 2006, s. 19)”.

Nora’ya göre (2006, s. 18) hafıza, gerçek, toplumsal ve el değmemiştir; ilkel toplumlar bu hafızanın modelini oluştururlar, tarih ise değişime kapılan ve unutmaya mahkum toplumların geçmişle oluşturmaya çalıştıkları şeydir. Bu nedenle de tarih hafızadan ayrılarak, modern toplumlar tarafından inşa edilen, kendini ve kimliğini olağan kılma çabasının ürünü olarak düşünülmektedir. Bu nedenle de Nora (2006) ve Casey (1987) günümüz modern çağında hafızanın olmadığını vurgulayarak, hatırlatılanın hafıza değil tarih olduğunu iddia ederek, modern toplumlarda hafıza ve tarih arasındaki mesafenin arttığını söylerler. Buradaki tarih ve hafıza ilişkisi yaklaşımı, geçmişle kurulan ilişkide ‘araç’ ya da araçların olması ile ilgilidir. Araya giren araçlar ya da izler hafızanın saflığını örter. Bu nedenle de Nora’ya göre (2006, s. 19) hafıza, yaşamın ta kendisiyken, tarih ‘bulunmayan şeylerin yeniden oluşturulmasıdır’. Bu yaklaşım, yani hafızanın bireysel, saf, el değmemiş, gündelik hayata ait olan, kendiliğinden gerçekleşen olaylar ve deneyimlere bağlanan olması; tarihin ise toplumları ilgilendiren, yazılan, yeniden düşünülen hatta kurgulanan olması yaklaşımı tarih-bellek kıyaslanmasında sıklıkla benimsenmektedir.

Daha önce zaman bağlamında bellek kavramına değinilirken bahsedilen geçmişin artık sürdürülemiyor olması bakışı da tarih ve bellek için farklılaşmaktadır. Bellek,

geçmişin şimdiki zamanda da sürdürülebilmesi iken, tarih geçmişin geride kalmış olmasıdır:

“Tarih, geçmişin olayları üzerine dışsal bir bakış varsayarken, bellek anlatılan olgularla içsel bir ilişki kurar. Bellek geçmişi, şimdiki zamanın içinde sürdürürken, tarih geçmişi yaşanmış olanın öznel duyarlılığının taban tabana zıddında, kapalı, geride kalmış, rasyonel yordamlara göre örgütlenmiş bir zamansal düzen içinde sabitler (Traverso, 2019, s. 28)”.

Tüm bu yaklaşımlar nedeniyle tarih ve bellek birbirine karşı unsurlar olarak düşünülmüştür. Halbwachs’ın tarih ve bellek düşüncelerinden yola çıkarak, Assman (2018, s. 50) çalışmasında karşıtlıklarıyla ele aldığı bu kavramı, ‘tarihe karşı bellek’ çatısı altında ele almaktadır.

Buraya kadar belleğin mekânsal, deneyimlere dayalı, zamansal süreklilikle gerçekleşen bu nedenle bu bağlamda kesiştiği disiplinlerle ele alınan boyutlarına değinilmiştir. Bunlara ek olarak özellikle toplum bilimciler belleğin sosyal-toplumsal boyutunu ele alarak, toplumsal hatırlama ve unutma ile toplumların mevcudiyeti arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Dolayısıyla, öncelikle belleği toplumsal temelli farklı boyutlarıyla sınıflandırmışlardır.

2.1.6. Belleğin çerçevesi: Toplumsal bellek, kolektif bellek, kültürel bellek

Bellek üzerine yapılan araştırmalar başka birçok kavramda olduğu gibi belleği gruplandırarak kavrama eğilimindedirler. Bellek en temel olarak, otobiyografik ve kolektif olmak üzere, hatırlamanın öznesine ait çerçeveye sınıflandırılmaktadır. Bellek üzerine yapılan ilk araştırmalar belleğin tamamen içe dönük ‘kendi’cil yapısına işaret ederken¹², Halbwachs dışa bakış geleneğinin öncüsü olmuş, hafızayı salt toplumsal bağlamda ele alan bir yaklaşım geliştirmiştir. Halbwachs’ın toplumsal hafıza kavramının özeti şudur: Anımsamak için başkalarına ihtiyacımız vardır.

Halbwachs (2016) hafızayı, tarihsel hafıza, otobiyografik hafıza ve kolektif hafıza olarak sınıflandırarak; insanın zihinsel süreçlerini anlayabilmek için insanı soyut bir varlık olarak ele alan psikoloji disiplininin aksine hafızanın toplumsallığını savunur; insanın anılarına, toplum içerisinde ulaştığını, anıları toplum içerisinde hatırladığını, tanımlayıp konumlandığını söyler. Buna ek olarak da anıların insana bir başkası

¹² Paul Ricoeur ‘içe bakış geleneği’nin öncüllerini sıralamaya Augustinus’tan başlar ve onun Hristiyanlık deneyimindeki içsellik keşfettiğini, John Locke’un aynı paralellikte ‘kendilik’ ve ‘özdeşlik’ kavramlarını keşfettiğini, Kant ile devam ettiğini ve Husserl ile beraber zirve yaptığını belirtmektedir (Ricoeur, 2017, s. 116).

tarafından hatırlatıldığı zaman hafızada geri çağrıldığını, kısacası bireylerin hatırlarken sürekli toplumsal çerçeveleri kullandığını iddia eder. Bu nedenle de Halbwachs’a göre hafızanın toplumsal çerçevesi, toplumun her bir üyesinin bireysel anılarının toplamından, kombinasyonundan oluşmaz. Tam tersi daha bütünleşik süreçlerle ortaya çıkarılan hafıza kolektif hafızadır. Hatta hafızanın bilinçli bir hatırlama eylemi olduğunu, insanın bilinci açıkken hafızasındaki bireysel geri çağrışımlarının toplumsal olduğunu, bilinci kapalıykenki bireysel geri çağrışımların anı değil rüya olduğunu vurgular (Halbwachs, 2016, s. 16).

Bu bağlamda da Halbwachs’a göre (2017) saf bir bireysel hafıza söz konusu değildir. Locke’un yaklaşımında anılara sahip olan, hatırlayan, deneyimleyen ‘ben’, başkalarına hafızasını aktaramaz ya da başkalarınınkine sahip olamaz. Oysa Halbwachs’a göre bireysel hafıza, bireyin kişiliği, özel hayatı ve hatıraları etrafında şekillenecektir; ancak tamamen kapalı ve izole de değildir. Hatta birçok noktada bireyin içinde yer aldığı gruplarla etkileşimi ölçüsünde, bireysel hafıza kolektif hafızaya temas edebilir, onu temel alabilir, onun içine yerleşebilir ve zamanla da onun özüne bile dahil olabilir. Fakat bireysel hafızalar birbirlerine karışamaz (Halbwachs, 2017, ss. 46-47). Halbwachs aslında şunu kasteder: Mutlak bir yalnızlık içinde büyüyen bireyin belleği olmaz; bellek insanın sosyalizasyon sürecinde oluşur; birey belleğe aittir ama bu bellek toplumsal olarak belirlenir (Assman, 2018, s. 44).

Assman (2018) toplumsal hafıza kavramını Halbwachs ile aynı paralellikte ele alır ancak kavramı kültürle ilişkilendirir. Ona göre kültürel bellek “belleğin dışa ait boyutlarından birisidir” ve mimetik bellek, nesneler belleği ve iletişimsel bellek ile oluşmaktadır (Assman, 2018, s. 26). Mimetik yani taklit belleği, kodlayamadığımız davranışlar biçimidir; onlara anlam atfedilmez. İnsanın içinde yaşadığı ve ilişki içerisinde olduğu nesneler dünyasıdır; nesneler dünyasının ona hatırlattığı farklı geçmişler de nesneler belleğidir. İnsanın sahip olduğu ve doğuştan gelen dil yeteneğinin içeri ve dışarının etkileşimi ile geliştiğini; belleğin sadece fizyolojik ve psikolojik süreçlerle açıklanamayacağını ve dışa dönük bu süreçlerin de göz önüne alınması gerektiğini ve bunun da iletişimsel bellek olduğunu söyler. Son olarak kültürel bellek ise bu üç bellek biçiminin bütüncül olarak bulunduğu alandır. Taklitler gelenekleşmeye başladığında, anlamlandırıldığında, nesneler de semboller ve temsillerle içselleştirildiğinde kültürel belleğe dönüşürler (Assman, 2018, s. 26).

Toplumsal hafıza kavramı bireylerin veya toplumların geçmişini, tarihini, kimliğini, geleceğini oluşturan; mevcudiyetlerinin devamlılığını garantileyen bu nedenle de çoğu zaman toplumların ideolojilerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiş hatta bu nedenle sıklıkla başvurulmuş politik bir araç konumundadır. Çünkü, geçmişte yaşanan tanımlı bir olay ya da olguyla hem doğrudan geçmişe bağlanır hem de o olayın gelecekte hatırlanmasının garantilenmesinde rol oynar. Lewicka da (2008) bu özelliğin sosyal ya da kolektif belleğin en belirgin özelliklerinden birisi olduğunu vurgulayarak, sosyal belleğin bireylerin hayatı boyunca yaşadığı toplumda gerçekleşen olaylarla veya bireyin doğduğu toplumda yaşanmış daha önceki olaylarla bağlantılı olmasıdır. Örneğin, doğduğu ailenin, toplumun, ülkenin ya da bölgenin hikayesi, geçmişi ve yaşanmışlıkları birey kendisi bu durumlara tanıklık etmemiş bile olsa, bireyin toplumsal hafızasını şekillendirir. Bunlar bireysel deneyim ve referanslardan çok sözel olarak anlatılan hikayelere, kültürel aktarımlara dayanmaktadır. Yani toplumsal olarak hatırlamak için her zaman somut dayanaklara ya da tanıklara ihtiyaç olmayabilir. Hatta Casey (1987) “eulogy” (övgü ve kelimeler) kavramının bir çeşit toplumsal hafıza olduğunu iddia eder ve hafızanın kesin suretle bir cisme işaret etmediğinin örneği olarak görür. Casey’in söylemi toplumsal konuşmaların da bu hususta metinlerden daha fazla an’ı geleceğe taşıyabilme potansiyeli olması açısından önemlidir. Hatta bazı toplumsal olaylar, örneğin ABD’de 11 Eylül olayı, küresel boyutlara ulaşarak, olayın somutlaştırılmasına gerek kalmadan kendi toplumsallıklarını inşa ederler ve hatırlanmalarını garanti altına alırlar. Savaş, göç, mübadele gibi toplumların tarihinde travmatik etkiler bırakan olaylar sonrası gelişen bu hafızayı Boym ayrıştırarak, ulusal hafıza ile kolektif hafızanın farklılıklarına işaret eder: “ulusal hafıza ortak günlük hatıralardan tek bir teleolojik hikaye çıkarma eğilimde” iken, kolektif hafızayı gündelik yaşamın ortak işaretleri olarak görür ve ortak imgeleri ve alıntıları paylaşan, çeşitlenen bireysel hatıralardan oluşmaktadır (Boym, 2009, s. 93).

Bu noktada bir parantez açarak, toplumsal belleğin hem olumlu hem olumsuz anıları çağrıştırdığını, dolayısıyla toplumsal mekânın da farklı bireylerce pozitif veya negatif olarak anlamlandırıldığını söylemek mümkündür. Bu mekânlar gerilimli ve karışıklıkları barındıran alanlardır. Berlin’in ulusal kimliği ve Berlin Duvarının belleğini ele alarak sorguladığı çalışmasında Bach (2013), ‘negatif mekân’ kavramını ele almaktadır. Negatifi ise olumsuzluk hatırlatan anlamından öte, yaşanan bazı olayların

istenmeyen sonuçlarının mekânsal yansıması olarak kullanmaktadır.¹³ Yaşanan olayların Berlin örneğinde olduğu gibi toplumları ilgilendiren sonuçları olmayabilir. Bir kentte yer alan bir mekân için farklı görüşlere sahip toplumsal gruplar farklı hafızalara sahip olabilir. Dolayısıyla bu özelliğiyle de gerilimli hafıza veya mekânlar ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal hafıza söz konusu olduğunda hafızanın birincil derece tanıklarından biri bireyse diğeri de toplumsal mekân olmaktadır. Mekân ve toplumsal hafızanın birbirleriyle ilişkisi çift yönlü olarak gelişmektedir. Kentteki mekânsal pratikler sonucu üretilen mekân, toplumların hafızasını nasıl oluşturuyorsa, toplumsal olaylar, siyasi ya da yerel otoritelerin kararları da mekânsal pratikleri, ritüelleri değişime uğratarak, kent mekânının dönüşmesine, hafızanın aşınmasına ve toplumsal unutma'ya (social amnesia) sebep olmaktadır.¹⁴ Tam da bu noktada, unutulmamayı garantilemek için hatırlatıcı uyaranlara ya da temsillere kasıtlı ya da kasıtsız olarak başvurulmaktadır. Connerton (2009), içinde bulunulan bu dönemi, unutma çağında aşırı hatırlama (hipermnezi) olarak tariflemekte, modernitenin unutturduklarını özellikle de geçmişi hatırlatan hiper boyutta uyaranların bir nevi icat edildiğini söylemektedir.

2.1.7. Postmnemonik toplumda hipermnezi (aşırı hatırlama): Belleğin kurgusal temsilleri

Bellek bireylerin geçmiş deneyimlerinin ya da toplumların ortak geçmişlerinin temsili olarak düşünülürse, nasıl temsil edildiği ya da nasıl temsil edileceği de tartışılır olmaktadır. Bireysel ve toplumsal olarak hatırlama, geçmişle ilişkinin bir kanıtı aynı zamanda toplumların kendini var etme çabasının sonucudur. Hatırlama kültürü 'topluluklara ruhunu veren bellek' tir (Assman, 2018, s. 59). Hatırlama eylemi, uyaranlar ile harekete geçen çoğunlukla kendiliğinden gerçekleşen süreçleri barındırır. Ancak, hatırlama ve unutmanın sıklıkla kasıtlı olarak yönetilmesi de mümkündür. "Belirli anlatı, olay ve olguları temsiller aracılığıyla öne çıkartmak, hatırlatmak ya da tam tersine baskılamak, saklamak, diğer bir deyişle unutturmak", yoluyla şimdinin ve geleceğin yönetimi, geçmişin de yeniden üretimi sağlanabilir (Yılmaz, Kılınç ve Pasin, 2015). Toplumsal olayların veya eylemlerin kasıtlı olarak temsil edilmesiyle hatırlatılmak

¹³ Burada Bach negatifliği, çağdaş Alman kimliğinin, diğer dünya ülkelerinin -Fransız Devrimi, Magna Carta, Amerikan Devrimi- aksine istenmeyen olumsuz sonuçlar üzerine kurulu olduğunu vurgulayarak açıklamaktadır (Bach, 2013, s. 33).

¹⁴ Toplumsal mekân-toplumsal hafıza ilişkisine ilerleyen bölümde değinilecektir.

istenen bir geçmiş olabilir. Yani, geçmişin temsil edilmesi, toplumsal bağlamda, bugünün ve geleceğin kontrol edilebilme imkanını yaratmaktadır.

Bireysel ve toplumsal hatırlamanın somut ve somut olmayan uyaranları vardır. Bazen bu bir anlatı, hikâye, nesilden nesile aktarılan kültürel öğeler hatta yazılı, sözlü sosyal medya unsurları olabiliyorken, bazen de fiziksel olarak duyumsanabilen nesne, anıt, yapı, kentsel mekân, arşiv ya da müze gibi somut öğeler olabilmektedir. Hatta “nesilden nesile nakledilen tarihi anlatılar çoğu kez tutarlı ve çizgisel bir zamansal akışa sahipmiş gibi hikâye edilseler bile, ancak gerçek ya da hayalî, ama mutlaka çok düzlemli ve parçalı mekânsal imgelerle söylemsel olarak görünür hale gelirler” (Kusno, 2010 akt.Yılmaz vd. , 2015, s. 11). Böylelikle belleğin kurgusal olarak temsil edildiği yerler ortaya çıkar.

Hiç kuşkusuz, modernite ve onun geçmişe bakmayan ilerici bakışı, hatırlama ve unutmama kültürlerinde değişiklikler meydana getirmiş, belleğin dışı ait bir araç haline gelmesine neden olmuştur. Çünkü unutulmasından korkulanların, yok olanların ve yerine konulamayacak olanların kütüphanelerde, müzelerde, arşivlerde ya da kent mekânında yeniden temsil edilerek korunmasına yönelik girişimler başlamıştır. Başka bir ifadeyle “moderniteyle birlikte hatırlanması imkânsız hale gelen şeylerin sonsuz stoğu, belleğin arşiv şeklinde dışsallaştırılması olarak” ortaya çıkmıştır (Parmaksız, 2019, s. 13). Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası meydana gelen kayıplar bu arzuyu doğurmuş, bellek çalışmalarını ivmelendirmiştir. Traverso (2019, ss. 11-13) bu ortamı “nirenge noktalarını yitirmiş, şiddetin biçimsizleştirdiği ve gelenekleri silen, yaşamları parçalayan toplumsal bir sistemin atomize ettiği bir dünya” olarak tariflemektedir. Bu ortamda hafızadan kopuşla hafıza mekânları ortaya çıkmaktadır. Geçmişle kurulan bağla ortaya çıkan kalıntılar kaybolmaya başladıkça, modern toplumlarda arşiv üreticiliği ve koleksiyonculuk artmakta; toplumlar kalıntıları, tanıkları, resimleri, belgeleri, söylem ve görünür işaretleri kendini sorumlu hissetmektedir (Nora, 2006, s. 32). Hafıza mekânları, Artık kendiliğinden hafızanın sürdürülemediği yerlerde, deneyimlenen hafıza ortamlarının olmamasından dolayı, giderek yok olan şeyleri kayıt altına alma, onları yok olmaktan kurtarma gayesiyle zamanı durduran, unutmayı da engelleyen mekânlar olarak ortaya çıkarlar. Bu bağlamdaki en iyi örneklerin, anıtlar, müzeler, arşivler ve kütüphaneler olduğunu söyleyen Nora’nın geniş bağlamda hafıza mekânı olarak

tanımladığı bu alanlar; maddi, işlevsel ve sembolik boyutlarıyla ön plana çıkarlar (Nora, 2006, s. 32).

Aşırı hatırlama kültürü, toplumsal kırılma noktaları ile beraber belleğin toplumsal olarak kurgulanmasına imkân sağlamıştır. Toplumlar kendi meşruiyetlerini arttırma, geleceklerini ve kimliklerini inşa etme, toplumsallaşma aracı olarak belleği kullanmışlardır. Schudson (2007) bu durumu belleğin çarpıtılması olarak ele almaktadır. Belleğin her koşulda seçici olduğuna, seçim sürecinin kasıtlı ya da bilinçsiz aşamaları olduğuna değinerek, bu kasıtlı ve kasıtsız çarpıtmaları sınıflandırarak anlatmaktadır: Uzaklaştırma; geçmişin geri çekilmesi, araçsallaştırma; geçmişin kullanılması, öyküleştirme; geçmişin ilginçleştirilmesi, bilişselleştirme ve uzlaşısallaştırma; geçmişin bilinebilir hale getirilmesi.

Traverso (2019, s. 10) bu kurgu ya da çarpıtmaların tüketimin hizmetine sunulmasını yani ekonomik boyutunu ön plana çıkartmaktadır: “Geçmişin kültürel duyarlılıklara, etik sorgulamalara ve şimdiki zamanın politik gerekliliklerine göre ayıklanıp yeniden yorumlandıktan sonra kolektif belleğe” dönüşmesi ve hedef odaklı uygun stratejilerle belirlenen mekânlarda pazarlanması “bellek turizmi”ni oluşturmaktadır. Traverso’nun geçmişin ‘şeyleşmesi’ olarak adlandırdığı bu durumda ayıklanan geçmişin, turizm ve gösteri endüstrisinin kullanıma hazır bir tüketim nesnesi haline dönüştüğünü belirtmektedir (Traverso, 2019, s. 10).

Bütün bunların dışında kuşkusuz 20.yüzyılın son çeyreğinde başlayan ve 21.yüzyılda ivmelenen teknolojik gelişmelerin belleğin temsiline, dışa dönük araçsallaşmasına ve dijitalleşmesine etkileri olmuş; bu alanda çalışanların bu dönüşüm bağlamında tüm teorileri yeniden gözden geçirmesi gerekmiştir. Assman (2018) son yıllarda bellek konusunun bu kadar gündemde olmasını, insanlığın üç faktörü içeren bir dönemin eşiğinde olmasına bağlar: Birincisi, elektronik medya ile bellek dışı kaydın dolayısıyla da yapay belleğin mümkün olduğu bir kültürel devrim çağının içinde olunması; ikincisi günümüz devrinin geçmişin ardılı olarak yani ‘devrini tamamlamış şey’ olarak görülmesi ve dolayısıyla geçmişi hatırlama ve anlama arzusunun olması; üçüncüsü ise yazılı insanlık tarihinin kaydettiği en ağır felaketlerin şahitleri olunan bir kuşağa veda ediyor olunmasıdır (Assman, 2018, s. 18). 20.yüzyıldaki bu eşikleri doğrudan veya dolaylı olarak deneyimleyen tüm bilim insanları, bu savları destekleyecektir. Bu eşikler hem insanlık tarihinin gördüğü felaketler hem de

dijitalleşmede yaşanan dönüm noktalarıdır. Edward Casey (1987, s. 2), Yates'in modern insanların belleklerinin olmadığından yola çıkarak insan hafızasının haricileşmeye başladığını, hatırlayanın kendinden, insansız makinelere doğru ilerlediğini, bu makinelerin de insan gibi hatırlama eylemine değil, kaydetme, depolama ve bilgi almaya yaradığını söyler. Çağın buluşu olan bilgisayardan söz ederek ancak oraya kaydedilen nesneleri de insanın yönlendirdiğini de vurgular. Huyssen (1999, s. 12) bu süreçte kuşakların belleklerinin zayıfladığını; bu durumun da geriye bakma, anımsama, zamansallık ve bellekle ilişki açısından temsil sorunlarını da beraberinde getirdiğini belirtmektedir.

İçinde yaşanan çağ ise hız üreten, dış uyaranların arttığı, akışkanlaştığı ve algı mekanizmalarının dönüştüğü bir çağdır. Bu faktörler, artık imge oluşumunu dolayısıyla da hafızanın oluşumunu etkilemekte ve uyaranların oluşturduğu bilgiyi akılda tutmayı güçleştirmektedir. Verilerin, yeni 'taşıyıcıları', enformasyonun her zamankinden daha etkin ve ayrıntılı bir düzeyde tasnif edilebilmesini mümkün kılmıştır (Connerton, 2009, s. 139). Fotoğraf, video gibi kayıt araçlarıyla sürekli veri depolanmakta, bellekte depolanan kavram ve olgular ile modern dünyada üretilen filmlerle, fotoğraflarla ya da arşivlerle belleğin hem kaydedilmesi hem de temsil edilmesi imkanı hale gelmektedir.

Bu ortam, bellek ve mekânın ilişkisini yeniden sorgulamayı gerektirmiştir. Bireylerin mekânsal deneyimleri geçici ve uçucu olmaya başlamış hatta sanallaşmıştır. Hızlı ulaşım araçlarının deneyimlettiği silik görüntüler, mekânların anlık imgeleri, bir sonraki seferi deneyimleyeceğimiz kadar hızlı akan, varken yok olan görüntüler çağın deneyim sorunsalını oluşturur. Benjamin'in deneyim sahibi öznesi 'flaneur'ün (aylak) modern kentte yürüme eylemiyle gerçekleştirdiği tanıklık, postmnemonik (hatırlama sonrası) toplumda, bireyin kentsel mekânda yürüyen bir bant üzerinde önünden geçen anlık görüntülerin tanıklığına dönüşmüştür (Parmaksız, 2019, s. 19). Mekânın çok boyutlu gerçek temsilini sunan sanal gerçeklik ortamları da mekânsal deneyimin 21.yüzyılda geldiği noktayı tariflemektedir.

Connerton (2009, ss. 137-140) içinde bulunulan çağın bağlamını 'hipermnezi'nin arttığı 'post-mnemonik' bir kültür olarak tariflemektedir. Yani unutma çağının, aşırı hatırlamaya dönüştüğü bir kültürden bahsetmektedir. Belirtileri toplumsal olarak okunan bu kültürel hipermnezi, unutkan bir modernite üreten politik-ekonomik sistemden kaynaklanmaktadır. Geçmişle bağını koparan keskin kurallara sahip modernite sonrası,

geçmişı yücclten postmodern toplumda unutmamaya yönelik yapılan aşırı müdahaleler de hatırlamanın abartılı dünyasını sunmaktadır. Sürekli geçmişten çağırılan ya da yeniden üretilen fragmanlar, toplumsal hayatta, kentsel mekânda geçmişten gelen yabancılar olarak yer bulmaktadır. Bu bölümde bahsedilen; modern çağın unutma korkusuyla, artık var olmayan şeylerin temsiline yönelmesi yaklaşımının geniş yelpazesinin en büyük payını kuşkusuz mekânsal temsiller almaktadır. Kültürel miras alanları da aynı bağlamda, bellek ve hatırlama kültürü altında, manipölasyon ve şekillendirmeye en açık mekânlar olmaktadır.

2.1.8. Ara Değerlendirme

Bellek uzun yıllardır farklılaşan yaklaşımlar ile irdelenmiş kapsamlı ve çok yönlü sorgulamalar ile anlamlandırılmaya çalışılmıştır. 20.yüzyıl öncesindeki yaklaşımlar, ‘tekil’ varlık olarak insanın iç dünyası ve içe bakış geleneği ile ele alınmış, modern dönemin geçmişle bağını koparan anlayışı ile dönüşüm geçirmiş, 20.yüzyılda gerçekleşen büyük kırılma noktalarıyla da her seferinde yeniden sorgulanmıştır. Günümüzde ise, küreselleşme, dijital ve sanal dünyada yaşanan gelişmeler, web aracılığıyla kolay erişilebilirlik, hız gibi çağın kavramları belleği yeni bağlamıyla ele almayı gerektirmiştir. Bu akış içerisinde ilerleyen daha önceki bölümlerden elde edilen sonuçlara göre; bellek, mekânsal, zamansal hem bireysel hem toplumsal, dinamik, yapılandırılabilen, araçsal, işlevsel, sembolik, kültürel ve temsillerle ifade edilen bir olgudur (Tablo 1).

Tablo 1. Belleğin genel çerçevesi, temsilcileri ve özellikleri (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

bellek	özellik	temsilci	ifade
	mekansaldır	M.Halbwachs P.Nora E.S.Casey F.Yates L.Chawla	//mekan, hatırlama eylemini başlatan bir uyarandır. //anılar, mekânsal olarak kodlanırlar. //bellek, mekânsal aidiyet sağlar. //bireyler 0-5 yaş arasında güvenli ve dikkat çekici mekanlarla; 6-11 yaş arasında sosyal ve yaratıcı ortamlarla, 12-17 yaş arası sosyal statü mekanlarıyla bağ kurarak, hafızaya alır.
	zamansaldır	H.Bergson P.Nora S.Boym	//bellek, süreçlerin kavramıdır. //şimdinin nesnesi algı ve kavrayış, geleceğin beklenti, geçmişin hafızadır. //zamansal yokluk, geçmişin geçip gitmesi ve geçmişin götürdükleri hafızayı doğurur.
	otobiyografik bireyseldir	J.Locke Aristotle Platon	//kişisel öznel deneyimler, anının çerçevesini oluştururlar. //deneyimi, algılayanın öznel değerleri ve uyarıcının fiziki özellikleri oluşturur. //kişisel deneyimlerde; görsel, işitsel, dilsel ve dokunsal uyarıların birlikteliği verilerin uzun süreli bellekte depolanma ihtimalini artırır.
	toplumsaldır	M.Halbwachs M.Lewicka	//hatırlama, toplumsal çerçevelerle gerçekleşir, sosyalizasyon sürecinde oluşur. //bireylerin yaşadığı toplumda, onlar doğmadan önce gerçekleşen olaylar bile bireylerin belleğini oluşturur.
	dinamiktir yapılandırılır	D.Schacter E.Traverso A.Huyssen J.L.Borges W.Benjamin	//anılar, her deneyimle yeniden yapılandırılarak hatırlanır. //her hatırlama sürecinde yeniden hatırlanan, hatırlatılan bir bellek vardır. //katıksız 'saf' hatırlama yoktur. //bugün hatırlanan, geçmiş zamanın filtrelediği görüntüdür.
	araçsaldır işlevseldir semboliktir	Platon Aristotle P.Nora E.S.Casey E.Traverso	//bellek, bilgiye ulaşma aracıdır. //bellek, toplumların hatırlama aracıdır. //bellek, uygun stratejilerle mekanlarda pazarlanarak, ekonomik bir araç haline gelir. //nirengi noktasını yitirmiş, geçmişle bağı kopmuş veya devrimle kurulan toplumlar için toplumsal kimlik inşa aracıdır. //bellek, yapay ve dijital olarak dışsal hale gelir, işlevsellik kazanır. //moderniteyle dışsal bir araç haline gelmiş, hatırlanması imkansız şeyler, bellekle ortaya çıkarılmıştır.
	kültürelidir	J.Assman W.Benjamin	//nesneler belleği, mimetik bellek ve iletişimsel bellek kültürel belleği oluşturur. //toplumsa nesilden nesile aktarılan 'aktarılan deneyim'ler de bireyin belleğini oluşturur.
	temsildir	P.Nora Schudson A.Huyssen	//alıntı, hikaye, kültürel öğe, yazı, sosyal medya, nesne, anıt, yapı, kent mekanı, arşiv, müze vb. ile temsil edilir. //kasıtlı ya da bilinçsiz aşamalarla temsil edilir, bazen 'çarpıtılır'.

Anının oluşması için mekân, zaman ve deneyim temel öğelerdir. Bir an'a, yani noktasal bir zamana ait deneyim, zamanın geçmesiyle anıya dönüşür. Elde edilen deneyimin ise mekânı vardır. Aynı mekânda farklı zaman dilimlerinde yaşanan deneyimler ve anılar sürekli yapılandırılarak dönüşür. Kültürel mirasın temel meselesi de aslında bunlarla çok paraleldir. Mirasa konu olan mekâna ait, geçmiş, bugün ve geleceği ilgilendiren zaman unsuru ve insan vardır. İnsanın anılarının bir parçası olan mekânsal deneyimin kendisi ise kültürel mirasa konu olan mekânın¹⁵ korunması için önemli bir gerekçedir.

Şekil 2.4. Zaman-mekân bağlamında anının oluşması (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Belleğin toplumsal, kolektif ve kültürel olma yönleri de kültürel mirasın korunması için önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün bir topluma ya da küçük topluluklara mal olmuş kolektif olarak anlamlandırılan alanlar veya yapılar, o toplumun kültürünü, kimliğini belirleyen imleri barındırmaktadır. Ayırım yapmaksızın her toplumun sahip olduğu, kendini ait hissettiği kültürel miras öğelerinin korunması gereklidir. ‘Anı mekânları’ bu durumu kolaylaştırıcı çerçeveyi çizmektedir. Farklı ideolojik görüş, etnik ya da toplumsal sınıfa ait alanların hâkim ideolojik unsurlara göre şekillendirilmesinin önüne geçmekte, insanın koruma eylemine aktif katıldığı ortamın olanaklarını sunmaktadır. Ancak burada, anı mekânlarının, gündelik hayatın mekânları olarak, kullanıcıların mekânsal bağ geliştirdiği sıradan alanlar olduğunu vurgulamak önem taşımaktadır. Çünkü kültürel mirasın korunmasında belleğin etkin rol oynamasının yanı sıra bazı noktalarda farklı ideolojilerce ‘kullanıldığı’nın görüldüğü birçok örnek vardır. Bu durum kültürel miras alanlarında, aşırı hatırlama (hipermnezi) ile ortaya çıkan

nostalji ve geçmişe özlemle sonuçlanmakta ve kentlere yapılan keskin müdahaleleri meşrulaştırmaktadır. Bu müdahaleler ‘bellek’ ile örtülü, sürekli geçmişi yeniden inşa etme arzusunu içermektedir. Bunun sonucunda, kültürel miras alanları bazen tarihsel süreçlerdeki herhangi bir andaki görüntüsüne dönüştürülmeye çalışılmakta, bazense hiç olmadığı bir şekilde yeniden inşa edilmektedir.

Başka bir önemli nokta ise, yine ‘toplumsal bellek’ baskısı altında, farklı dönemlere veya toplumlara veya inanışlara ait eserleri barındıran çok katmanlı kültürel miras alanlarında, ‘seçmeci’ (elective) bir yaklaşım sergilemeyi meşrulaştırmaktadır. Tercih edilen dönem veya toplumlara ait eserlerin yıkılıp diğerlerinin ön plana çıkarılması, koruma anlayışlarıyla bağdaşmamaktadır. Bu nedenle bu tezin kaygısının, bireysel veya toplumsal olarak anlamlandırılan anı mekânlarının ortaya çıkarılması yoluyla kültürel miras alanlarının geçmişte bir an’a dönüştürülmesi, hipermnezi yoluyla belirli ideoloji, anlayış ya da kültürlerin ifade aracı olarak dönüştürülmesi kesinlikle değildir. Hatırlama imleri, figürleri ile şimdinin bağlamında, hem kentsel gelişimin okunmasına imkân veren, hem de kültürel miras alanlarının korunmasında insanı, mekânsal bağı ve deneyimi temel alan bir yaklaşım geliştirmektir.

Belleğin ilişkili olduğu kavramlarla beraber ele alındığı bu bölümün devamında, bellek, mekân ve mekânsal temsil bağlamında ele alınacaktır. Mekânsal olarak kodlanan, kökenlenen; farklı zamansallıklarla (geçmiş, şimdi, gelecek) ve bu süreçte gerçekleşen bireysel deneyimler ya da toplumsal olaylar bağlamında ele alınan; her hatırlama sürecinde yapılandırılan, dinamik; politik, ideolojik, ekonomik ya da farklı anlamlarda araç haline dönüşen, işlevsel, sembolik; kültürel ve temsil edilen bir kavram olarak bu bölümde özetlenen bellek, bölüm sonunda yapılacak olan anı mekânları tanımı ile çalışmanın yönteminin bir basamağını oluşturacaktır.

2.2. Belleğin Mekânları ve Temsilleri

Nora (2006, s. 18), belleğin mekânsal olarak temsil ediliyor olmasını sorgulamaktadır. Çünkü “bugün hala hafızamızla yaşıyor olsaydık, mekânları ona adama ihtiyacı duymazdık” diyerek modern dönemde toplumsal hatta belki küresel unutmamanın kronikliğine işaret etmektedir.

Evrensel olarak geniş etki alanları olan; iki büyük dünya savaşının, göçlerin, mübadelelerin, soykırımların ve bunun gibi birçok travmatik olayların şekillendirdiği 20.yüzyıl, toplumsal hatırlama ve unutmamanın çok tartışıldığı bir çağ olmuştur. Geçmişte

gerçekleşen bir olaya doğrudan bağlanan ve o olayın gelecekte de hatırlanmasını garanti eden önemli araçlardan birisi olan anıtlar, belleğin mekânsallaştırma araçlarından biridir.

Kasıtlı olarak hatırlatmanın araçları olarak uzun yıllardır kullanılan anıtların seçici ve elemeci yaklaşımı 20. yüzyılın ilerleyen zamanlarında tartışılmış, deneyimin ön plana çıktığı ve kullanıcıya bağlı olarak farklı hatırlatma unsurlarının duyumsandığı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Ancak bu mekânsal temsiller çoğunlukla toplumsal hatta evrensel olaylarla ilişkilendirilmektedir. Bireylerin mekânsal diyalogunun ve deneyiminin gerçekleştiği gündelik hayat mekânları bu tartışmaların dışında kalmaktadır. Nasıl ki modern koruma yaklaşımları anıtların ve toplumsal eserlerin korunmasından gündelik hayatın geçtiği sivil mimarlık örneklerinin korunmasına evrildiyse, günümüzde artık anıtlar ya da anma mekânları dışında, bireysel hatırlama kültürünü oluşturan ev, sokak, mahalle, park, yeşil alan gibi gündelik hayatın geçtiği kentsel mekânların da bireysel hafızanın temsilleri olarak görüldüğü anlayışlar üretilmeye başlamıştır. Çalışmanın bu bölümünde, öncelikle mekânsal temsilin toplumsal hatırlama aracı olan, anıtlar ve karşı-anıtlar, şekillendiği zamansal dönem bağlamında ele alınacaktır. Doğrudan bir olay, kişi ya da eylemle şekillenen bu anıtlar çalışma kapsamında ‘anma mekânları’ olarak ele alınacaktır. Daha sonra da bireysel ya da toplumsal hatırlamanın mekânsal temsilleri olan, gündelik hayat pratiklerinin ortamı konut ve kentsel mekânın hafıza ortamları olarak ‘anı mekânları’ irdelenecek, bu çalışma kapsamında ‘anı mekânı’ kavramının sınırları ve kapsamı belirlenecektir.

2.2.1. Anma mekânları

2.2.1.1. Anıtlar

Anının mekânsal olarak kökenlenmesi ve temsil edilmesi düşünüldüğünde akla gelen ilk araç ‘anıt’lar olmaktadır. 20.yüzyılın başında yazdığı önemli eserinde Riegl (2015) anıtları “insanın tek başına yaptığı işleri veya gösterdiği hünnerleri özellikle gelecek kuşakların zihninde canlı tutmak amacıyla inşa ettiği eserdir” olarak tanımlar ve işlevsellikleri açısından da amaçlanmış ve amaçlanmamış anıtlar olarak ikiye ayırır: Amaçlanmış anıtları anıt yapan özellik, yapıma amaçları iken amaçlanmamış anıtlar, insanların onlara sonradan atfettikleri değerle beraber anıtlar ve zaman geçtikçe üzerinde barındırdığı izlerle değer kazanırlar (Riegl, 2015, ss. 49-54). Riegl’in bu tanımlamaları yaptığı ‘Modern Anıt Kültü’ yaklaşımı ‘eskilik değeri’ne dayanmaktadır. Anıt olarak yapılmamış nesnelerin de, zaman içinde eskiyerek, yıpranarak ve insanların

ona atfettiği anlamlarla anıtsallık özelliği kazandıkları düşüncesini 20. yüzyıl başında ortaya atmasıyla dönemin anıt anlayışı doğrudan değişmiştir (Riegl, 2015, s. 31).

Buradaki temel ayrım yapıma amaçları olduğu için, bir olayın, eylemin ya da kişinin varlığı önem kazanmaktadır. Çünkü bunların unutulmaması ya da hatırlanması amacıyla yapılan her anıt amaçlanmış anıt olmaktadır. Connerton da (2009, ss. 17-45) mekânsal belleğin iki türünden bahsederek bunları kesin bir çizgiyle birbirinden ayırmaktadır. Bu, Riegl'in ayrımına çok benzemekte ancak farklı terminolojileri barındırmaktadır: Anıt mekân ve mahal. Riegl'in 'amaçlanmış anıt'ı ile Connerton'ın 'anıt mekân'ı belirli noktalarda örtüşmekte, ikisinde de belirli bir amaca yönelik olma, kasıtlı olarak hatırlatma, kalıcı kılma gayeleri öne çıkmaktadır.

Doğrudan mekânsal bir gönderme yapmayan, ancak yine işlevsel amaçları doğrultusunda sınıflandırılan bir diğer kavram da nostaljidir. Geçmişin mekânsal temsili söz konusu olduğunda sıklıkla başvurulmuş bu kavramı, Svetlana Boym da yeniden kurucu nostalji ve düşünsel nostalji olarak ayırıştırır. Bu ayrım Riegl'in anıtlara yaklaşımıyla dolaylı yoldan ilişkilendirilebilir. Amaçlanmamış anıtlar gibi, düşünsel nostalji de gündelik, sıradan ve kendiliğinden olandan beslenir. Yeniden kurucu nostalji ise, ulusal ya da toplumsal boyutta anlatıları ve kimlik öykülerini içermektedir (Boym, 2009, s. 87). Burada Riegl, Connerton ve Boym'un yaptığı kavramsal ayırımların önemini vurgulamak gereklidir. Bu çalışma, Riegl'in amaçlanmamış anıtı, Connerton'ın mahal'i, Boym'un düşünsel nostalji kavramı, gündelik hayatın parçası olan, insanların anlatılarıyla mekânla ilişkilenen, doğrudan deneyime bağlı olan 'yer'leri anı mekânı olarak ele almış ve ileriki bölümlerde tanımlamıştır. Ancak, anının birincil temsillerinden olan amaçlı anıtlara ve ortaya çıktığı bağlama değinmek, tanımı diğerlerinden ayırtma açısından önemlidir.

Amaçlanmış anıt-Anıt mekân-Yeniden kurucu nostalji

Anıtlar 'tarihi değer'leri ile öne çıkarlar. Tarihi olan ise "bir kez olmuş olanın bir daha asla olamayacağı ve bir kez olmuş olanın gelişim zincirinde telafisi mümkün olmayan ve yerinden edilemez bir halka olduğu biçimindeki modern düşünceye uygun olarak, olmuş olan ve artık olmayan her şey" olarak tanımlanır (Riegl, 2015, s. 50). Bu yaklaşım modern tarih anlayışının ürünüdür. Aynı zamanda 20.yüzyıldaki bellek anlayışının da yansımasıdır. Bir daha geri gelmeyecek olan, yok olmuş olan ve geçmişte kalmış olan her şeye özlem duyulur.

Bu özellikleriyle anıtlar, insanın varlığını kalıcı kılmak için yaptığı zaman-ötesi varlıklar olarak düşünülebilir. Bu anıtlar, zamana meydan okurlar; çünkü eskimesi, köhneleşmesi istenmez. Geçmişte yaşanan tanımlı bir olayla geçmişe bağlanır, bu olayın gelecekte hatırlanmasını da garanti ederler. Bu anıtlar için eskilik değeri söz konusu olamaz, geçmiş zamana ait tüm izleri silerek varlığını sürdürürler. Toplumların ortak geçmişinin, kültürünün ve tarihinin seçilmiş temsilileridir. Seçilmiş olması özellikle vurgulanmalıdır. Çünkü tarihin, geçmişin ya da kültürün tamamını temsil etmezler. İdeolojik olarak hatırlatılmak istenilenin vücut bulmuş yapılarıdır. Tarih boyunca inşa edilen anıtlar çoğunlukla bu düşünce yapısıyla oluşturulmuşlardır. Amerika’da Özgürlük Anıtı (Statue of Liberty), Almanya’da Berlin Zafer Anıtı (Siegessäule), Fransa’da Paris Zafer Takı (Arc de triomphe de l’Étoile), Roma’da Venedik Meydanı’nda yer alan anıtlar (Piazza Venezia), sembolik yönleriyle ön plana çıkan, temsil ettikleri kişi ya da olaylar bağlamında kentlerinin ve ülkelerinin sembolü olmuş amaçlanmış anıtlara örnek olarak verilebilir (Görsel 2.2).

Görsel 2.2. İki de 19.yüzyıl sonu inşa edilen Amaçlanmış anıt örnekleri: (sol) Berlin Zafer Anıtı (Siegessäule) (<http-4>), (sağ) Paris Zafer Takı (Arc de triomphe de l’Étoile) (<http-5>)

Connerton’a (2009) göre; hatırlanması istenen şeyi bir anıt biçimine sokmak hatırlama sorumluluğundan insanı kurtarıırken aynı zamanda neyin hatırlanacağına karar verdiği için onun harici olan şeylerin de unutulmasına neden olmakta, gerçekliği gizlemektedir. Yani unutma tehlikesi anıtların inşasına, anıtlar ise unutkanlığa yol açmaktadır. Örneğin savaş anıtları, insanların hatırlatılmak istenenin mecburiyetine inanmasını sağlayıp avunmaya yarar. Ancak “insanların nasıl yaşadığını, nasıl öldüğünü, kanı, havada uçuşan vücut parçalarını, aylarca gömülmeden kalan cesetleri gizler” (Connerton, 2009, s. 39). Dahası, bellek, geçmiş olayların mental olarak temsili ve

yeniden canlandırılması ise, anıtlar da bu olayların yeniden ve yeniden temsili olmakta; gerçek olayın daha da bulanıklaşmasına neden olmaktadır (Yılmaz, 2008, s. 14).

Anıtların üretimi, kolektif hatırlamaya işaret etmekte ve olayın bizzat deneyimlenip deneyimlenmemesi önemli olmamaktadır. Yine savaş anıtı örneğinde olduğu gibi, olayın kendisi değil, görülmek istenen kısmı, toplumu motive edecek bölümü yansıtılmaktadır. Politika ve siyasal ideolojiler, manipülasyonun temelini oluşturmakta, böylelikle geçmiş olay kurgulanabilmekte, gelecek de kontrol edilebilmektedir (Yılmaz, 2008, s. 15). Çünkü anıt, o olay ve kişi için artık yeni bir hatırlama yolu tariflemektedir. Traverso da (2019, s. 10) bu durumu eleştirerek, Batı toplumlarında belleğin kamusal güçlerin keyiflerince yönettikleri, anma takıntısına ve etiketlediği mekânlarla yer tapınmasına dönüştürdüğü bir araç haline geldiğini söylemektedir. Bu durum, insanların anıtlarla olan ilişkisinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Çünkü insanlar ile geçmiş arasındaki ilişki farklı araçlar ve temsiller yoluyla gerçekleşmektedir. Bu durumda da amaçlanmış anıtlarla insanın mesafesi gittikçe artmaktadır; çünkü bu anıtlar modernleşmiş dünyada seküler bir tapınma nesnesine dönüşmüştür (Riegl, 2015, s. 18). Bazen de toplumların içinde bulundukları bağlamlar değiştikçe, anıtın anlam ve etkileri de değişmektedir. Anlam ve amaçlar zaman aşımına uğramaktadır. Bu anlamda da Huyssen'e (1999) göre, "taştan bir anıtın vaat ettiği kalıcılık, gevşek bir kurumun üzerine inşa edilmiştir daima". Özellikle toplumsal rejim veya ideolojiler değiştikçe anlamlar da kolektif olarak değişmektedir. Yapıldığı dönemde bir olayın, zaferin, savaşın veya barışın sembolü olmayan bazı yapı veya anıtlar uzun yıllar sonra onlara atfedilen anlamlarla anıtlaşabilmektedir. Başka bir bakışla, geçmişte amaçlanmış anıt olarak kasıtlı hatırlamaya yönelik yapılan bir anıt bugün gündelik hayatın bir parçası haline gelerek, kentte yaşayan kişiler tarafından anı mekânı olarak hatırlanabilir. Hatta bu durum özellikle sorgulanması ve takip edilmesi gereken açılımlara sahiptir: Anıtlarda anının varlığı ve sürdürülebilirliği ne kadar mümkündür?

Geçmiş çok büyük çoğunlukla özlem duyulan ve tekrarlanması istenen şeyleri sunduğu için, bugünün anma takıntılı bağlamıyla geçmişin yüceltilmesi kaçınılmazdır. Bugün kültürel miras yapılarının ve alanlarının ideolojik bağlamda değişen veya değiştirilen anlamları ve dolayısıyla değişen fiziksel varlıkları ve özellikleri, koruma disiplininin tartıştığı en büyük meselelerden biridir.

Dünyada birçok açıdan çok büyük değişimleri getiren II. Dünya Savaşı sonrasında, kentsel mekânlar ve yapılar, deneyimlenen savaş ve savaş-sonrası ortamın en büyük temsil araçları olmuşlardır. Dolayısıyla, geçmiş zaman ile kurulan ilişkinin sorgulandığı modern dünyada, savaş sonrası kimlik, aidiyet, hafıza gibi kavramlar insanın mekânla kurduğu ilişki üzerinden sorgulanır olmuştur.

2.2.1.2. Karşı-Anıtlar

Birinci Dünya Savaşı sonrası, verilen can kayıplarını temsil eden, özgürlüğe adanmış, daha iyi bir dünya için zemin oluşturmayı amaçlayan hatıratlar ve anıtsallaştırma çabaları İkinci Dünya Savaşı'yla beraber yıkıma uğramış, Yahudi Soykırımı ile beraber de 'anlam' problemini getirmiş; Winter'a göre (2006, s. 32) ise soykırım 'anlamı olmayan bir olay' olarak görülmüştür. Dünya üzerinde yaşanan bu eşikler, yapılagelen anıtlara karşı bir hareketin oluşmasına neden olmuştur. Yapılan anıtlarla insanların manevi bağlarının zayıflamaya başladığı gözlemlenmiştir. 'Karşı-anıtsal'¹⁶ olarak adlandırılan bu hareketin temsillerini geleneksel anıtlardan ayıran temel özellikler vardır. Karşı-anıtsal, kalıcı anlamın yanılsamasını yaratmak için tasarlanmaz; ziyaretçinin olayla ilgili kendi düşünceleriyle baş başa kalmasına olanak verecek ve onu deneyimlemesini sağlayacak, ancak statik bir nesne olmayan mekânsal bir yerleştirmeyi sunar; bu deneyim yani 'hatırlama', ancak serbest bir hatırlama eylemine bağlı olarak gerçekleşir; kibirli ve kahramanlık sergileyen ve izleyiciyi pasif bir gözlemci konumuna sokan ve onu yönlendiren bir hatırlamadan ziyade, izleyiciyi sadece olayın kendisi hakkında düşünmeye sevk edecek bir hatırlama sunar (Yılmaz, 2008, s. 37). Böylelikle yirminci yüzyılın sonuna doğru inşa edilen 'yeni anıtlar', hafıza ve yer ilişkisinin yeniden tanımlandığı, yaşanan deneyim üzerine kurulu anıtlar olmuştur. Hatta birçok karşı-anıt, eylem, olay ya da aktörlerin görülmeyen ve bilinmeyen yönlerinin de deneyim aracılığıyla ortaya çıkmasını sağlama amacı gütmektedir. En öne çıkan örneklerden biri de Eisenman'ın Soykırım Anıtı'dır. Anıt, bireyi zaman bağlamından koparmakta, mekânın deneyimlenmesi aracılığıyla olayın kendiliğine odaklanılmasını sağlamaktadır (Görsel 2.3). Eisenman (1999, s. 263) 'Zamanda Sapma: Anıt' makalesinde, Bergson'ın nesnenin zamanı ile öznenin zamanını farklılaştırdığı gibi, anıtın zamanının bizim onu deneyimlediğimiz zamandan uzak olduğunu söyler; dolayısıyla ona göre nostalji yoktur,

¹⁶ 'Karşı-anıtsal' hareketin birçok temsilcisi olmuş, ancak James Edward Young 1990 yılında bir konferansta sunduğu bildiriyle kavramı kullanan ilk kişi olmuştur (Yılmaz, 2008). "Anti-monument" ve "counter-memorial" olarak kullanılmaktadır.

hafıza yoktur, sadece anıtın bireysel deneyiminin yaşayan hafızası vardır. Anıtın bağlamı, ‘sıradan olanın aşırılığıdır’. Tekil blokların oluşturduğu yığın, anının topoğrafyasını oluşturmaktadır. Aynı zamanda da her bireyin farklı duyumsal edimler elde edeceği, çok boyutlu bir deneyim sunmaktadır. Fiziksel mesafe bağlamında içinde olunan, dokunulan, malzemesi, dokusu hissedilen bazen koklanan ya da sesi deneyimlenen anıt örnekleri ortaya konmuştur.

Görsel 2.3. Peter Eisenman'ın Berlin'de yer alan Yahudi Soykırım Anıtı (Holocaust Memorial)(<http-6>)

Yine global düzeyde yankı bulan 11 Eylül olayları sonucu yıkılan İkiz Kulelerin bulunduğu yere, olayda ölenleri ve olayın kendisini anma amaçlı yapılan anıt, tekil ve göz-merkezcil bir deneyimden uzak, mütevazı ve çoklu bir deneyim sunmaktadır. Projede, yıkılan kulelerin kendi konumunda, sınırlarını kulelerin eski oturumunun çizdiği iki dev havuz tasarlanmıştır. Projenin tasarımcısı Michael Arad'a göre (<http-7>) havuz, ‘yokluğun görünür hale gelmesi’ni temsil etmektedir ve su, doldurulamayacak bir boşluğa akmaktadır (Görsel 2.4). Suyun sesi de kentin devam eden canlı gürültüsünün zıttı olarak, anıtı deneyimleyenlere huzur vermektedir (<http-7>). Bütün bunlara ek olarak, daha önceki anıtlarda olduğu gibi, anıtın fiziki ve sembolik olarak kendini, kentteki diğer yapı ve alanlardan ayırıştırma ve üstün kılma gibi bir gayesi yoktur. Tam tersi havuzların kapladığı alanlardan arta kalan boşluklar, büyük bir kent meydanı ve yeşil alan olarak bırakılmış; anıtın gündelik hayatla entegre bir biçimde insanlara anma deneyimini yaşatması hedeflenmiştir.

Görsel 2.4. 2001’de yıkılan İkiz Kulelerin yerine yapılan anıt: 9/11 Memorial (sol) (<http-8>);(sağ)(<http-9>)

Karşı-anıtsallığın ortaya çıkması, mekânların yanılsamasız ve yönlendirmesiz hatırlamanın göstergeleri olarak görülmesini sağlamış, anıyı kurgulanmış mekânsal temsiliyetin karşılığı olan klasik anıt anlayışından öteye götürmüştür. Karşı-anıtlar, anıt anlayışını, 19.yüzyıl anıtlarının aksine, ‘hatırlama’ ve ‘hatırlatma’ eylemini mütevazı, gösteriştenden uzak ve mekânsal deneyimi ön plana çıkartan muğlak, belirsiz ve sınırsız bir boyuta taşımıştır.

Karşı-anıtsal anlayışın ‘modern terminoloji’ye göre, bahsedilenden daha başka bir karşılığı da vardır. Anıtların maddesel olarak değer görmeyip, sadece tinsel anlamlarının ön plana çıktığı örnekler için de karşı-anıtsallık kullanılmaktadır. Bu kavramda da anıttan ziyade yine bedensel ritüel ön plandadır. Bazı toplumlarda bu özellik daha da belirginleşmektedir. Örneğin, Afrika’daki Vodoun tapınakları, sürekli basit malzemelerle yeniden inşa edilir, düzenli olarak şehirde yer değiştirir ve estetik olarak değer atfedilmeyen ve belirli formları olmayan yapılardır (akt. Vecco, 2010, s. 324). Önemli olan ritüelin kendisidir. Madde ise burada ulaşılmak istenen için sadece bir araç konumundadır.

Aslında buraya kadar anlatılmak istenen nokta, hatırlama eyleminin kentsel ortamdaki maddi tanıkları olan anıtların sembolik anlamdan, mekânsal deneyimle elde edilen çoğul bir anlama; tekil nesnelerin oluşturduğu üstün bir güç temsiliyetinden, insan ölçeğinde çoklu yapılara; göz merkezci deneyimden, birden çok duyum ile oluşan edimlere evrildiğidir. Aynı zamanda da insanların kentsel gündelik hayat pratiklerine entegre edilen kendiliğinden bir hatırlama deneyimi sunması bakımından ve tasarım potansiyelleri açısından, bu çalışma kapsamında üretilecek kararlarda etkili olacaktır.

Bu noktaya kadar bahsi geçen, anının temsilleri olan mekânları, belirli olay, eşik ya da kırılma noktalarının cismanileştiği yerler olarak düşünmek gereklidir. Savaş, afet, soykırım, göç, mübadele gibi olaylar, toplumsal olarak travmatik sonuçlar doğuran olaylardır. Bunlara referansla şekillenen yerleri bu çalışma ‘anma mekânları’ olarak ele almakta, anı mekânlarından ayıştırmaktadır. Hafıza mekânları konusunda bilinen en kapsamlı çalışmayı yaparak tanımları net bir şekilde ortaya koyan Nora, takvimden kent mekânına birçok unsuru hafıza mekânı (memory space) olarak ele almaktadır. Dolayısıyla Nora’nın kavrayışına göre anıtlar da bir anı mekânıdır. Bu çalışma kapsamında ayrışmayı gözetmenin temel nedeni, gündelik hayatın anı mekânı tanımını ortaya koyabilmektir. Klasik anıt yaklaşımı veya karşı-anıtsal hareket, toplumsal hatırlamanın temsillerini sunar ya da deneyimlerini yaşatırlar. Buradaki hatırlama çoğunlukla spesifik bir olay üzerine kurulur. Anı mekânları ise, gündelik hayattaki sıradan olayların, bireysel olarak hatırlanmasına işaret eden bazen de kolektifleşen ortamlar olarak görülmelidir.

2.2.2. “Anı mekânları”

2.2.2.1. Mekânsal bağlamda oluşan anı:

Anı, anlamı gereği doğrudan zamansal bir durumu işaret ederek, geçmişi, şimdide duyumsamanın soyut ifadesi olarak düşünülebilir. Aynı zamanda da geçmişteki bir ‘an’a, işaret ettiği için o bağlama aittir ve onunla beraber kodlanır. Herhangi bir anı ögesi kendiliğinden mekâna bağlanması sebebiyle de anı, aynı zamanda yere bağlı olarak şekillenen, deneyimlerin kolektörüdür (Casey, 1987, ss. 186-187). Öyleyse, aynı anda ve yerde hatırlanan öğeleri farklılaştıran şey insanın ta kendisi ve mekânla kurduğu bağın sonuçlarıdır. İnsan, zaman ve mekân üçgeninde gerçekleşen hatırlama eyleminin sonucu üretilen anılar da bu değişkenlere bağlı olarak dönüşüm geçirebilir. Örneğin aynı kişi, aynı anının mekânlarını farklı zaman bağlamında hatırladığında anısı ile ilgili hatırladığı unsurlar değişkenlik gösterebilir. Ya da aynı mekân ile ilgili aynı zamanlarda farklı insanlar, farklı anılar üretilir, mekânı başka türlü anlamlandırabilir. Daha önceki bölümlerde de sıklıkla üzerinde durulduğu üzere kişisel deneyim, zaman ve mekân anının çerçevesini oluşturan unsurlardır.

Bir anın hafızaya kaydedilmesi, çağırılması, hatırlanması ve unutulması sürecinde görsel verinin sözel ve kavramsal bilgiye dönüştürülebildiği zaman kalıcı olduğundan; işitsel, sözel ve duyumsal verilerin çoğunlukla uzun süreli bellekte depolandığından diğer

bölümlerde bahsedilmiştir. Yani mekânın tek yönlü değil de çoğul deneyiminin insan algısını değiştirdiği ve hafızadaki bilginin daha kalıcı olduğu söylenebilir. Bu bilgiye dayanarak, bir mekânda dinlenen müziğin, ya da deneyim sonunda içilen bir kahvenin, yere has duyumsanan bir kokunun mekânın hatırlanmasındaki ve kalıcı bellekte depolanmasındaki rolünün çok fazla olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Daha önce belleğin özelliklerine değinilen bölümde özetlendiği gibi:

Anı, mekânsal olarak kodlanan, kökenlenen; farklı zamansallıklarla (geçmiş, şimdi, gelecek) ve bu süreçte gerçekleşen bireysel deneyimler ya da toplumsal olaylar bağlamında ele alınan; her hatırlama sürecinde yapılandırılan, dinamik; politik, ideolojik, ekonomik ya da farklı anlamlarda araçsallaşan, işlevsel, sembolik; kültürel ve temsil edilen bir kavramdır.

Geçmiş zaman diliminde farklı mekânlarda gerçekleşen deneyimler, bugünkü deneyimleri şekillendirmekte veya aynı mekânda farklı zamanlarda gerçekleşen deneyimler de bugünkü deneyimleri ve hafızamızı şekillendirmektedir. Aynı zamanda anının her hatırlama sürecinde yapılandırılan dinamik bir unsur olduğu düşünüldüğünde, anıların değişen deneyimler ve olaylarla beraber dönüşebileceği de göz önüne alınmalıdır.

Yer bağlamında şekillenen anının birincil mekânı insanın bulunduğu ortamdır. Kırsal veya kentsel mekân ve bileşenleri de anının şekillenmesini, dönüşmesini ve izlerinin sürülmesini sağlayan özellikleri barındırmaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan kentsel ortam bağlamında anıyı detaylandırmak ve somutlaştırmak büyük önem kazanmaktadır.

2.2.2.2. Kentsel bağlamda anı mekânları

Mekânsal belleğin iki türünden birisi olan ve Connerton'ın 'mahal' olarak adlandırdığı bellek mekânı, gündelik ve sıradan olana, kendiliğinden gerçekleşen olayların mahaline tekabül ederek, bellek taşıyıcılığı bağlamında anıt mekânlardan çok daha fazla potansiyellere sahiptir (Connerton, 2009, s. 45). Başka bir deyişle gündelik ve sıradan olan, bireyin kendine ait olan ve toplumsal olmayandır; insanın yerle kurduğu ilişkinin sonucunda elde ettiği kişisel deneyimlerdir. Ev, bahçe, sokak, park, kamusal alanlar her yaştan insanın anı ürettiği mekânlardır. Hatta bu mekânlar sadece bir bireyin kentle ilişkili olarak hislerini, bilişsel hafızasını, sokak isimlerini, sokak dokusunu ve iş- ev arasındaki rutin seyahatlerini bile içerebilir (Hayden, 1997, s. 47). Örneğin; kentlerin

sokakları hem politik bir mahal temsiliyeti olarak hem de doğal bir süreç olarak hafıza mahalleridir. İnsanın bireysel hafızalarının sonucu olan anı mekânları kolektif özellik de gösterebilirler. Bir yeşil alan, park ya da açık alan aynı mahallede yaşayan birçok kişinin mekânsal bağ kurduğu yerler olabilir. Bu birikimler yoluyla o alan toplumsal ya da kolektif hafızanın merkezi konumuna gelebilir.

Kişiler, gündelik rutinlerde yaşam alanları ile sınırlı mekânlarla temas ederler. Bireylerin gündelik hayat biyografileri ve bellekleri, ‘günlük hareket kalıbından (evden fabrikaya, alışverişe, okula gidiş ve yeniden dönüş)’ başlayarak farklı zamansallığa taşınan ve ‘bir hayat süresinin çeşitli evreleri boyunca göç hareketlerine (örneğin kırsal bölgede geçen bir gençlik, büyük kentte mesleki eğitim, evlilik ve alt kente taşınma, emeklilikte kırsal bölgeye çekilme) kadar uzanan’ çerçevedeki zamansal birimlerden; yani Harvey’in tanımladığı ‘zaman-mekân içinde hayat patikaları’ kavramından doğmaktadır (Harvey, 2010, s. 238). Bu ‘patikalar’ aynı zamanda Lefebvre’nin üçlü mekân diyalektiğine göre ‘mekânsal pratikler’dir. Mekânsal pratikler (spatial practices), mekânsal temsiller (representations of space) ve temsil mekânları (representational spaces) toplumsal mekânın üretimini oluşturur (Lefebvre, 2016, s. 62). Mekânsal pratikler, gündelik hayattaki toplumsal üretimleri, yeniden üretimleri ve bunların sürekliliğini sağlayan toplumlara has yerleri ve mekânsal kümeleri kapsarken; mekân temsilleri üretim ilişkilerine ve bu ilişkilerin düzenine, yani kodlara, imlere bağlı olarak gelişmektedir. Son olarak da karmaşık sembolizmleri yansıtan temsil mekânları üçlünün son ayağını oluşturur. Bu bağlamda ele alınan kentsel mekân, hem bireylerin mekânsal pratikleri aracılığıyla deneyimlediği hem de sosyal olarak üretilen bir ortam tariflemektedir. Dolayısıyla kentsel mekândaki hafızanın unsurları da hem bireysel hem de kolektif olarak üretilmektedir.

Kevin Lynch’in (2010) kent imgesinin üç bileşenlerinden birini de ‘anlam’ oluşturur; yani bireyin deneyimlediği kentin sonucunda elde ettiği bir anlam. Diğer ikisi de yapı ve kimliktir. Bu üçü bir bütün olarak bulunur. Bir kapının görsel algısı yani yapısı onun anlamıyla bütünleşiktir (Lynch, 2010). Kentleri algılamak için kullanılan bu üç öge, kentsel ortamın hatırlanmasında da rol oynar. Deneyimlenen kentsel mekân, onu oluşturan fiziki özellikleri ve uzamsal ilişkileri (yapı/strüktür) ile, onu biricik ya da farklı kılan somut ve somut olmayan özellikleri (kimlik) ve deneyimin bireyde oluşturduğu

anlamıyla hafızada yer eder. Kent, bölge, mahalle, sokak ya da herhangi başka bir kentsel mekân da bu bağlamda incelenebilir; onu oluşturan fiziki unsurlar, ilişkiler ve anlamlar.

Bütün bu yaklaşımlar değerlendirildiğinde mekânın kendisi, yapısı, kimliği, mekânsal pratikler, eylemler, anlamlar ve toplumsal hayattaki her türden ilişki mekânsal deneyimin kendisini dolayısıyla da mekânsal hafızayı oluşturmaktadır. Çünkü daha önce bahsedildiği gibi, anı ve hafızanın nesnesi deneyimlerdir.

Bu durumda kentsel ortamda anı mekânları olarak tariflenen alanların mekânsal hafızayı içeren unsurlarla şekillendiğini söylemek yanlış olmaz. Kısaca; kişilerin gündelik hayattaki bireysel öznel deneyimleri sonucunda uzun süreli hafızalarında kalan, yani kalıcı olan ve mekânsal olarak kodlanan anıların geçtiği yerler anı mekânlarına işaret etmektedir. Maddi mekân, eylem ve pratikler, ilişkiler ile anlam da özetlenen anı mekânının çerçevesini oluşturur. Mekânsal pratikler, mekânın insan boyutuna işaret eden ayrılmaz bir parçasıdır. Gündelik hayatta insanın ya da bedeninin devinimi bu pratikleri oluşturur. Eylem ve pratikler aracılığıyla kentsel mekânda mekânla ya da bireylerle kurulan toplumsal ilişkiler de insan zihninde imgeler ve anlamlar üretir. Mekânsal kodlu bu imgeler aynı zamanda mekânsal deneyimin de oluşumudur. Dolayısıyla hangi ölçekte ve statüde olursa olsun herhangi bir kentsel mekân; mekânsal pratikler ve ilişkiler aracılığıyla kendi fiziksel varlığı ile beraber bir anı mekânına işaret edebilir. Bu mekân, üretim ilişkilerinin gerçekleştiği bir toprak parçası ya da satış yeri, sosyal-toplumsal yaşamın şekillendiği bir park ya da kafeterya, aile içi gündelik hayat pratiklerinin geçtiği konut ya da bahçesi gibi açık-kapalı, özel-kamusal herhangi bir yer olabilir.

Çalışmalarda daha çok kolektif ve toplumsal olma yönüyle ele alınan anı mekânları daha çok kentsel kamusal alanlarla ilişkilendirilmektedir. Ancak, bireyin birincil mekânı olan konut veya yuva kavramı da doğrudan bir anı mekânı olma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle bellek mekânı olarak konutu literatürden referanslarla ele almak bu çalışma kapsamında özellikle ortaya çıkarılması istenen bir durumdur.

Anı mekânları: Konut

“...evin varlığı, kendi içselliğinden başlayarak, iç yaşamın yumuşaklığı ve belirsizliği içinde yeniden kurulur. Akışkan bir şeyler anılarımızı bir araya getirir gibidir...Doğduğumuz ev, biz doğmadan önce kimliksizdi. Dünyada yitip gitmiş bir yerdi. Öyleyse mekânımızın eşğinde bizden daha önceki bir çağda, varlığın ele geçirilmesi ve yitirilmesiyle oluşan bir sarsıntı hüküm sürüyordu. Böylece anının tüm gerçekliği de hayaletleri olup çıkar...” (Bachelard, 2017, ss. 86-91).

İnsanın ilk evreni evdir, yuvadır. Ev; duvarlar, sınırlar ile çevrili bir fiziksel veya uzamsal gerçeklik olmanın ötesinde anlamlara sahiptir. Bir temsil aracı, okunabilecek toplumsal bir metin ve önemli bir anımsatma sisteminin aracıdır (Connerton, 2009, ss. 29-30). Sosyal-toplumsal yaşamın başlangıç noktası, kültürel aktarımların merkezidir. Her ölçekten mekânsal hiyerarşilerin bir arada bulunduğu, toplumsal ilişkilerin en basit göstergesi olandır. Bireyin içine doğduğu aileyle beraber konutu, kimliğini inşa eden bir unsurdur. Bachelard’a göre (2017, s. 32) ‘evimiz bizim dünya köşemizdir, ilk evrenimizdir’. Heidegger de (1996, s. 68) iskan etmek ile varlığın ilişkisini sorgulayarak, “senin ve benim var olma biçimimiz, bizlerin dünya üzerinde var olmamızın biçimi oturmaktır; insan olmak demek, dünya üzerinde olumlu olarak var olmak, yani oturmak demektir” diyerek vurgular. Burada ‘oturmak’ olarak işaret edilen birincil mekânın konut olduğunu söylemek yanlış olmaz. Öyleyse ontolojik olarak da ev, varlığımızın göstergesidir. Dolayısıyla benliğimizin ve kimliğimizin kurucu ögesidir.

Ev aynı zamanda geçmiş benliğin anımsatıcısıdır. Eve yüklenen anlamlar doğrudan geçmişte yaşanan yerlerde edindiğimiz deneyimler, toplumsal ve kültürel bağlarla ilişkilendirilerek sürekli tekrar üretilmektedir. Bu da hafızayı oluşturmaktadır. Connerton’a göre (2009, s. 30) ev ve beden yaşamöyküsü iç içe geçmiştir ve ortak bir özellikleri vardır: İkisinin varlığı koşulsuz olarak kabul edilir. Dolayısıyla bedensel pratiklerin mekânı olan ev bu pratikler ve yer bağlamında hatırlanmaktadır. “Çocukluk evimizde üst katta sofanın sonunda yer alan köşkte kardeşimle telden arabalar yapar, her sabah uyandığımızda oraya koşar pencereden dışarıya bakardık” diyen bir kişi, geçmişte mekânsal olarak kodladığı bir bedensel pratiği bugün detaylarıyla hatırlamaktadır. Kuşkusuz çocukluk döneminin geçtiği evler, herkes için hatırlanabilir birçok anıyı barındırmaktadır. Cooper Marcus (1992, s. 87), birçok yetişkinin en kuvvetli hatıralarının, çoğunluğunu evlerin oluşturduğu ‘yer’lerin etrafında döndüğünü söylemektedir: “Büyüdükleri ev, çocukluk ve ergenlikteki gizemli yerler, ilk aşık olduğu

ortam, ilk evlerini kurdukları mahalle, çocuklarını büyüttükleri hane, ormanda inşa ettikleri yazlık ev, ettikleri ilk bahçe”. Çevresel psikoloji alanında çalışan uzmanlar, çocukluk dönemi evlerinin daha çok hatırlanmasını bireyin gelişimsel evrelerinde değişen ihtiyaçlarıyla ilişkilendirirken, Baudrillard da (2010, s. 22) çocukluk evinin çok katmanlı yapısında bulunan nesnelere atfedilen anlamların, çocukluk evini hafızalara kazıdığını söylemektedir.

“...hayatımdaki en mutlu olarak, neden bu evi hatırlıyorum? Gerçekten, orada hiçbir zaman mutlu olmadım. Fakat şimdi farkına varıyorum, orası içten ve keyifle okumaya başladığım ev; orası kitaplıkların binanın bir parçası olarak gözüktüğü ilk ev; orası tekrar eden rüyalarda geri dönmek istediğim ev. Şimdiki ben o eve geri gitmek isterim...” (akt. Cooper Marcus, 1992, s. 87).

Burada konutun hatırlanmasında rol oynayan en önemli unsur, mekânla kurulan diyalog ve bağıdır. Mekânla sağlıklı bağ kuran bireyler için edinilen anılar unutulmaz olmaktadır. Mekânla kurulan sağlıklı bağın gereklilikleri ile ilgili yapılan çalışmalar göstermektedir ki, mekânın fiziksel özelliklerinin etkisi çok sınırlıdır; bireylerin o mekândaki duyuları ve hisleri ön plana çıkmaktadır (Chawla, 1992, s. 74). Bireyler erken çocukluk döneminde, mekânın büyüklük veya fiziksel özellikleri fark etmeksizin kendilerini güvenli hissettikleri mekânlarla olumlu bağ kurarken, çocukluk döneminde yaratıcı özelliklerini ön plana çıkartan, kendini iyi ifade edebildiği ortamlarla sağlıklı bağ geliştirmektedir. ¹⁷ Bunlardan birincil olanı evken, bireylerin toplumsal hayata katıldığı evrelerde bağ kurduğu ortamlar çeşitlenmeye başlamakta; toplumsal üretimin alanı da kentsel mekâna doğru kaymaktadır.

2.2.3. Ara değerlendirme

Kültürel mirasın korunmasında anı mekânlarının ortaya çıkarılması yaklaşımını benimseyen bu çalışmanın ana eksen, kolektif ve olağandışı bir hatırlama eyleminden çok, bireysel, gündelik ve sıradan olan hatırlama eyleminin ürünü olan anı mekânlarıdır. Bu bölümde mekânsal olarak kodlanan anının, oluştuğu zaman-mekânsal bağlam ve kentsel ortamdaki çerçeve ele alınmıştır. Anının, konut ve kentsel ortamdaki karşılıklarıyla insanların kimliklerini mekânsal aidiyetlerini, benliklerini oluşturma gücüne değinilmiştir. Mekânsal aidiyet ve bağ, kültürel mirasın korunmasında

¹⁷ Çevresel Psikolojide “Mekânsal bağlanma” (Place Attachment) çalışmaları, yetişkin bireylerle yapılan ancak çocukluk anılarına ait görüşmelere dayanmaktadır. Bunların doğrudan çocuklarla yapılmamasının sebebi, bağlanmayı ortaya çıkarmak için çocukluk anılarından faydalanılıyor olmasıdır. Çünkü mekânla kurulan olumlu ya da olumsuz herhangi bağ mekânı unutulmaz kılmaktadır.

paydaşlarca dış gözlemci olarak alınan kararların aksine, bireyler tarafından kent mekânının korunmasının sürdürülebilirliğinin sağlanmasına işaret etmektedir. Kültürel mirasın korunması anlayışındaki değişimle, toplumsal değer (Faro Konvansiyonu) ve insani değer (Floransa Bildirgesi) olarak kültürel mirasın önemi vurgulanmaktadır. İnsanın mekânla olan ilişkisini, yerin ruhunu, toplumların kimliğini korumak ve böylece yaşam kalitelerini iyileştirmek için kültürel mirasın ve insani değerlerin korunmasının etik bir bağlılık olarak sayılması gerektiği vurgulanmaktadır (ICOMOS, 2014). Dolayısıyla, insanın mekânla kurduğu bağın devamlılığının anı mekânları aracılığıyla sağlanması, mekânsal bağlanma, aidiyet, gibi unsurlarla beraber yerin ruhunu, kimliğini oluşturacaktır. Bu kavrayış, mevcut koruma yaklaşımlarına eklenen yeni bir okumayı getirerek, insanın kendisinin anı ile beraber bir değer olarak tanımlanarak koruma süreçlerine katılımını sağlayacaktır. Gündelik hayatta, bireylerin yaşamlarının bir parçası olan alanların, anı mekânları kavrayışıyla; anma, hatırlama gibi ritüellerden ziyade kendiliğinden gerçekleşen bir hatırlama süreciyle ortaya çıkarılmasının gerekliliğini savunmaktadır.

2.3. Kültürel Mirasın Korunmasında Anı Mekânlarının Değeri

Bu bölüme kadar ikili ilişkisi sorgulanan bellek ve mekân kavramları, bu noktadan itibaren kültürel miras mekânları özelinde ele alınarak aktarılabilecektir. Anı mekânları; özellikle de kolektif hafızanın şekillendirdiği ya da kolektif hafızayla şekillenen mekânlar mekân-bellek ilişkisi bağlamında ele alınmaktadır. Buna ek olarak daha önce bahsedilen toplumsal olaylar sonrası inşa edilen anıtlar, heykeller, zafer yapıtları ya da anıt mezarlar gibi anma mekânları da olayların ve kişilerin temsil mekânları olarak tartışılmaktadır. Aynı zamanda mübadele, zorunlu göç, soylulaştırma gibi keskin müdahalelerle bireylerin yer değiştirmeleri sonucu kentsel mekânda meydana gelen fiziksel ve sosyal değişiklikler de toplumsal bellek- mekân ilişkisi bağlamında tartışılmaktadır. Bu çalışma kapsamında ise, bellek kavramı mekânla kurulan ilişki bağlamında değerlendirilerek, kültürel miras alanlarında anı mekânları olarak tariflenen alanların ortaya çıkarılması ve mevcut koruma yaklaşımlarına entegre edilmesi yoluyla mekânsal bağlanmanın sürdürülmesi/yeniden kurulması ve korunmasını sağlayacak ilke ve eylemlerin ortaya konması hedeflenmektedir.

Bellek ve tarihi çevrelerin korunması ilişkisi çok boyutlu olarak ele alınması gereken bir konudur. Bu ilişki, toplumsal kimlik, kimlik inşası, yerin ruhu, yerin hafızası,

yere bağılılık/aidiyet gibi alt kavramların desteği ile ancak çözümlenebilir. Toplumsal hafıza ve kültürel mirasın birbirlerini etkileyen iki yönlü ve döngüsel bir ilişkisinin olduğunu söylemek yanlış olmaz. Yerin hafızası, tarihi ortam ve mekânların gücünü keşfetmek ve toplumların ortak geçmişlerini tariflemek için kilit faktördür (Hayden, 1997, s. 46). Fiziki çevrede yer alan tüm öğeler, ayırt etmeksizin, insanların bağ kurduğu yerlerdir. Doğal peyzajlar, sokaklar, meydanlar, konutlar, dini yapılar, anıtlar ve parklar gibi her türden yapı ve açık alanlar insanların anı biriktirdikleri ve bu mekânlarla anılarını hatırlayıp sürdürdükleri yerlerdir. Bu anılar da mekânın fiziksel olarak korunmasında etkin rol oynamaktadır. Çünkü insan anısı olan yerle mekânsal bağ kurmuştur, bu bağı sürdürmek ve anılarını taze tutmak için, mekânın fiziki olarak sürdürülebilirliğinin sağlanmasını isteyecektir. Dolayısıyla, fiziki ve sosyal bağlamda koruma gerçekleştirilmiş olacaktır.

Mekânın hafızasının ya da anının tarihi çevre korumada bir araç olacağını savunan bu düşüncenin yansıması tam tersi yönde bir etki faktöründen bahsetmek de mümkündür. İnsanların tarihle bağlarını sıkı tutmak için sıklıkla ziyaret ettikleri tarihi çevrelerin korunması, kolektif belleğin şekillenmesinde ve tarihle bağın koparılmamasında da bir araçtır (Barthel, 1996). Çünkü bu ilişkide temsiller aradan çekilir. Miras alanları, tarihi kitap, sözlü anlatı ya da medyatik faktörlerin aradan çekilerek insanların birincil kaynaktan doğrudan bilgi edindikleri alanlardır. Yani başka bir deyişle miras alanlarıyla kurulan bağ, bir 'öğrenme ortamı' (learning environment) olmakta ve bu kolektif bilinç, toplumsal hafızanın kurulmasını sağlamaktadır. Böylece, korunan kültürel miras, insanların ortak geçmişini, tarihini, kimliğini ve hafızasını canlı tutmaktadır. Bu iki yönlü ilişkiye vurgu yapan Connerton da (2014, s. 29) toplumsal bellek konusunda grupların belleği nasıl taşınır ve nasıl korunur sorularının cevabını arar ve mekânsal belleğin toplumsal grupların belleğinden yol gösterici itici bir güç bulabileceğini ya da buna karşılık, toplumsal grupların belleğin biçimlenişine önemli katkılar sağlayabileceğini yani toplumsallığın bellek kavramıyla ilişkisini belirtir.

Bunların ötesinde kültürel miras alanlarında yer alan sadece anıtsal yapılar değil, sıradan ve gündelik hayata ait ve topluma mal olmayan tüm mekânlar da anı mekânı olabilir. Hayden (1997, s. 47), fiziki çevrede yer alan öğelerin toplumsal belleğin uyarıcıları olabileceğini, sıradan binaların değerlerinin toplumsal hafıza için görmezden gelindiğini ancak konut gibi gündelik hayatın sıradan mekânlarının bile toplumsal ve

görsel belleğin hissedilmesi için güçlü figürler olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlayış, modern koruma düşüncesinin ilerlemesi ile de örtüşmektedir. Önceleri tarihsel, ‘eski’ ve topluma mal olmuş tekil ‘anıt’ların korunmasını savunan koruma anlayışı, gündelik hayatın geçtiği tüm yapı ve yerleşkelerin de korunması gerekliliğine evrilmiştir. Bu nedenle ‘anı mekânları’ da sadece, toplumsal olayların, aktörlerin ya da ritüellerin gerçekleştiği yerler dışında kişilerin bireysel bağ kurduğu ve hatırladığı yerler olabilmektedir.

İnsanın mekânla kurduğu bireysel ilişkinin maddesel ve maddesel olmayan boyutları vardır; bu ilişki sonucu insanın elde ettiği edimler, anlamlar, deneyimler ve anıların bugün sürdürülebilir koruma için önemi sıklıkla vurgulanmaktadır. İnsanlar tarafından toplumsal hayatın bir parçaları olarak yeterince anlamlandırılmış olan tarihi mekânları miras olarak adlandırmak daha doğru olacaktır, aksi durumda bu mekânlar sadece korunan, sürdürülen ve mekânı güzel kılan ancak anlamlandırılmayan sanat eserleri olmaktan öteye gidemezler (Kamel-Ahmed, 2015). Bütüncül bir koruma için de öncelikle miras alanının fiziki görünümü korunmalıdır. Çünkü bu geçmişi anımsatan fiziki imgesinin korunması anlamına da gelmektedir. Miras alanlarında hafızanın korunması ise yapılan değişiklikleri daha kontrol edilebilir kılmaktadır. 20.yüzyılda koruma yaklaşımları somut mirasın korunmasını ivmelendiren olaylar ve eşiklerle şekillenirken, 21.yüzyıl’da somut olmayan mirasın bütünleşik koruma yaklaşımı için değeri ve sürdürülebilir koruma süreçlerindeki önemi kabul görmüştür. Buradan hareketle, çağdaş korumanın kapsamı fiziksel varlığın ötesinde insan, yer, tarih, gelenek ve kolektif hafıza gibi bağlamları ve bunların koruma öznesinde oluşturduğu katmanları içermektedir. Bu tez koruma öznesinin yeni değerler ışığında değerlendirilmesinin önemini vurgularken toplumsal ve bireysel belleğin bu değerler sistemi içindeki önemine vurgu yapmayı önemsemektedir.

20.yüzyıl başında, tarihselci ve restorasyoncu koruma anlayışından modernist koruma kuramına doğru evrilen bir süreçte Riegl (2015) dönemin koruma anlayışını değiştiren ‘değerler sistemi’ne dayalı yaklaşımıyla yüzyılın daha sonraki periyodunu şekillendirmiştir. Bu değerlerin arasında ‘anı’ yani ‘anımsatma değeri’ insanın eski eserlerle yani anıtlarla kurduğu ilişkide hafızasında yarattığı bağlantıların değerini ön plana çıkarır. Bugün kültürel mirasın fiziki öğeleriyle ön plana çıktığı ve somut olmayan öğelerin varlığına henüz son 20 yıldır varıldığı dönemde, yüzyıl başında Riegl’in anıtlara

atfedilen anlamları irdeleyen ve ‘anı değeri’ kavramını ortaya atan yaklaşımı hala kabul görmektedir. Yani bir yapı ya da kültürel miras alanı, sadece ‘anı değeri’ olduğu için bile korunmaya değerdir. Örneğin, bir mahallede çocukların oyun alanı olan bir park, sıradan bir açık alan, o bölgedeki insanların anılarını temsil eden bir yer olması dolayısıyla önemlidir. Ya da bugün bazı geleneksel yapılar tarihsel değer ve eskilik değeri olmasının yanında ‘anı değerleri’ ile ön plana çıkarlar. Örneğin, Selanik’te Atatürk’ün doğduğu ev, bölgede bulunan diğer konutlardan ‘anı değeri’ ile farklılaşmaktadır. Dönemin koşullarında değerlendirildiğinde, Riegl’in kastettiği ‘anı’, geçmişten gelen eski eserlerin yani o dönemin adlandırmasıyla ‘anıtların’ üzerinedir. Ancak hem kendi bağlamında hem günümüz bağlamında değerlendirildiğinde, bir yapının maddesiz bir ögesinin vurgulanması, yani ‘anımsatma değeri’ üzerinden anıtların değerlendirilmesi döneminin yenilikçi, bugününe ise hala ışık tutan bir yaklaşımdır.

1931 yılında yapılan ICOM toplantısı sonucunda ortaya konulan Atina Tüzüğü, hem 20.yüzyılın ilki olması bağlamında hem de aldığı kararların içerikleri ve etkileri bağlamında önemlidir. Tüzükte korunması gerekli anıtlar tariflenirken “hangi doneme ait olursa olsun, sanat değeri ve tarihi anısı olan tüm öğeler korunmalıdır” ifadesi kullanılmıştır (ICOMOS, 1931). Tüzüğün tamamı ele alındığında, koruma anlayışı açısından dönemin anıtlarının korunmasına dair prensipler belirlemekte olduğu açıktır. Ancak, anısı olan yapıların korunması gerekliliği vurgusu açısından da önem taşımaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası düzeyde bir iş birliğinin göstergesi olarak 1945 yılında UNESCO’nun kurulması sonrası 1954’te ortaya konan “Lahey Sözleşmesi”, silahlı çatışma altında kültürel varlıkların korunma ilkelerini belirlemiştir. Anıt kavramından sonra ilk kez ‘kültürel varlık’ tanımının yapıldığı bu toplantıda doğrudan bir ‘anı’ değerine vurgu yoktur; ancak müzeler, arşivler gibi hafıza ortamları olarak adlandırabileceğimiz yerlerin ve ‘anıt merkezleri’ olarak adlandırılan, büyükçe sayıda kültürel varlıkların bulunduğu alanların öncelikli korunacak alanlar olması vurgulanmıştır (UNESCO, 1954).

İkinci Dünya Savaşı sonrası, birçok önemli Avrupa kentinin tahrip olması ya da tamamen yıkılması, kentlerde yoğun bir şekilde kentsel planlama, tasarım ve koruma çalışmalarının artmasına neden olmuştur. Bir yandan savaşın etkileri ile yeni ‘anma mekânları’ ya da anıtlar inşa edilirken, bir yandan savaşın izlerini silen faaliyetler devam etmiştir. Bazı kentler savaşın izlerini hızlıca silebilmek ve ulusal kimliklerinin

sembollerini geri kazanabilmek için yeniden inşalar aracılığıyla kentlerini yıkımdan önceki hallerine döndürmüş, bazıları da savaşın izlerini silmek yerine yıkılan önemli yapılarını olduğu gibi bırakarak uzun vadede bir hatırlatma figürü olarak kullanmışlardır. Toplumların bu farklı yaklaşımları, yüzyılın devamını şekillendirecek koruma tartışmalarını ve belleğin temsil edildiği mekânlardaki anlayışı belirlemiştir.

Anıtlar ve yerleşimlerin korunması ve restorasyonu bağlamında, hem kendinden sonraki yaklaşımları uzun yıllar şekillendiren hem de uluslararası bir çerçeve belirleyerek öncül olma özelliği taşıyan belge 1964 yılında ortaya konan Venedik Tüzüğü'dür. Uluslararası Tarihi Anıtlar ve Mimar ve Teknisyenlerinin Venedik'te gerçekleştirdikleri ikinci kongre ile hazırlanmıştır. Anıt tanımı, sadece tekil varlıkları değil, anıtların yakın çevresini, daha geniş alanları, kentsel ve kırsal yerleşimleri de içine alacak şekilde genişlemiştir. Yapılan tanıma “bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar” maddesi de eklenmiştir (ICOMOS, 1964). Bu tanımla, yüzyılın devamında daha çok irdelenecek olan ‘kültür’ ve ‘anlam’ gibi miras alanlarının fiziki özellikleri dışındaki değerlerine ilk kez vurgu yapılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sosyal, ekonomik ve kentsel anlamda yol açtığı tahribatlarla sadece toplumların hafızasının ya da geçmişinin değil tüm dünya milletlerinin ortak mirasının yok olmaya başlaması gerekçesiyle, Paris'te yapılan toplantı sonucu ‘Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi’ imzalanmıştır. Sözleşmede yapılan tanım ‘istisnai evrensel değer’i vurgular (UNESCO, 1972). Yani, herhangi bir toplumda yer alan ancak sadece o toplum için değil aynı zamanda tüm dünya milletleri için biricik değere sahip olan yapı, yapı topluluğu veya sitlerin korunması gerekliliğini vurgular. Burada doğrudan ‘anı’, ‘anlam’ ya da ‘bellek’ gibi kavramlara vurgu yapılmasa da takip eden yıllarda, toplumların geçirdiği önemli olaylar sonrası inşa edilen ‘memorial’ türü anıtların, ‘Dünya Miras Listesi’ne dahil edilmesi, ‘istisnai evrensel değer’in örtük olarak yorumlanma potansiyelini göstermektedir.

1975 yılının ‘Avrupa Mimari Miras Yılı’ olarak belirlenmesi ile beraber, kültürel mirasın dünya milletlerinin ortak mirası olduğuna dair yapılan kabuller sürdürülmüş, Amsterdam'da yapılan toplantıyla beraber, koruma disiplinine yeni bir kavram kazandırmıştır: ‘bütünleşik koruma’ (Avrupa Konseyi, 1975). Bu yaklaşımın genel çerçevesini, sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamda çizen bildirgede “en büyüğünden en

alçakgönüllülerine kadar, günümüz yapılarını da unutmadan, kültürel değer taşıyan tüm yapılar” vurgusu yapılmıştır. Yani bir mimari mirasın tarihi ya da eski dönemlere ait olmayabileceğinin vurgulanması da ilk kez değinilen bir husustur. Ayrıca yapı ve alanların işlevsel sürdürülebilirliğinin sağlanması için insan-mekân arasında kurulacak bağın önemine değinmesi, bu bağın korumanın sağlanmasında bir araç olarak kullanılması anlayışına işaret etmektedir.

1970’li yıllarda yapılan bir diğer önemli toplantı sonucu ortaya konan belge ‘Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rollerini Konusunda Tavsiyeler’ olarak adlandırılan ‘Nairobi Tavsiyeleri’dir. Kentlerde özellikle sosyal yapının değişmesi, işlevsel ve sosyal sürdürülebilirliğinin sağlanamaması gibi hususları tehdit unsuru olarak gören profesyoneller, bu belgede, gündelik yaşamın önemine, miras alanlarıyla gündelik yaşamın entegrasyonunun sağlanmasına, miras alanlarının kaybının kimlik kaybı ile sonuçlanacağına vurgu yapmışlardır. Hatta yapılacak koruma çalışmalarındaki analizlerin mutlaka “demografik verileri, ekonomik, sosyal ve kültürel aktivitelerin analizini, yaşam biçimlerini ve toplumsal ilişkileri” içermesi gerektiğine işaret etmişlerdir (UNESCO, 1976). Mekân-insan ilişkileri, gündelik hayat pratikleri, yaşam biçimleri gibi yerin maddesiz unsurlarına hem gündelik hayat mekânlarının hem de insanların bağ kurduğu mekânların korunmaları gerektiğine yaptığı vurgu açısından önemli bir nitelik taşımaktadır. Hatta bu yaklaşım aslında günümüz kentlerinin güncel sorunu olan kentsel dönüşüm ve soylulaştırma gibi müdahalelerin kentler üzerinde yarattığı tehdiye de kavramları kullanmadan işaret etmektedir.

1981 yılında ICOMOS’un Avustralya’da yaptığı toplantının ürünü olan ‘Burra Tüzüğü’ ‘yer’ ve ‘kültür vurgusu ile ön plana çıkmaktadır. ‘Yer’, ‘anlam’, ‘kültürel önem’ gibi kavramların detaylı tanımlarını yapan tüzük yeri “coğrafi olarak belirlenen alan; somut ve somut olmayan boyutları olabilir, büyük veya küçük olabilir; örneğin bir anma alanı, ağaç...” olarak tanımlar. Yine tüzüğe göre, kültürel önem “yerin kendi anlamında gömülüdür; dokusu, düzeni, bağlantıları, anlamı ve kayıtları ile (ICOMOS, 1981/2013). Anlam ise, yere ait olan, onun işaret ettiği ve ‘anımsattığı’dır. Avustralya’nın kendi yerel bağlamında ele alınan ancak aldığı kararlarla ve yaptığı tanımlarla, kültürel mirasın somut olmayan öğelerinin de korunmasına karar verilmesi yolunda önemli belgelerden biri olmuştur.

Savaşın insanlar ve kentler üzerinde bıraktığı etki kuşkusuz bazı şehirlerde çok daha fazla olmuştur: Almanya'nın Dresden şehri de bunlardan biridir. 1982 yılında, bu tahribatların etkilerini; yıkılan ya da zarar gören anıtların yeniden inşasını tartışmak için Dresden'de bir toplantı yapılmıştır. Venedik Tüzüğü'nün 15.maddesine göre kesinlikle kabul görmeyen rekonstrüksiyonların tartışıldığı ve meşrulaştırıldığı ilk belgedir. Anıtların yeniden inşası konusu, insanlar üzerinde bıraktığı 'anlam' ve 'etki' üzerinden ele alınmış, insanın mekânla ve toplumla ilişkisini kuran bazı anıtların yeniden inşa edilmesinin üzerinde durulmuştur (ICOMOS, 1982).

1980'li yıllarda ivmelenen tüketim kültürü, artan turizm talebi ve küreselleşme ile, tarihi kentler ve kentsel alanlar ihmal edilme, tahrip edilme ve yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalmışlardır. Kentleşme ve kentsel gelişme faaliyetlerinin de hız kazanması ile daha önceden yerleşim ve kullanım alanı olan tarihi kentsel merkezler, yeni gelişen alanların baskısı altında da kalmıştır. Bu nedenle 1987 yılında ortaya konan "Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü" diğer adıyla "Washington Tüzüğü" ile kentsel koruma konusu irdelenmiştir. Yukarıdaki gerekçelere dayanarak, kentsel alanlarda kalan 'mütevazi boyutlarda da olsa, var olan ve insanlığın belleğini oluşturan kültürel değerlerin korunmasının' gerekliliği vurgulanmıştır. Aynı zamanda yine insan-mekân-doğa ilişkisi de dahil olmak üzere, kentsel alanların maddi ve tinsel öğelerinin korunması tavsiye edilmiştir (ICOMOS, 1987). Bu bağlamda doğrudan vurgulanmasa da belleğin de kentsel alanları oluşturan unsurlardan biri olduğu işaret edilmektedir.

1994 yılında Japonya'da yapılan ICOMOS toplantısının ürünü de "Nara Özgünlük Belgesi" olmuştur. Bu belge, küreselleşme ve birörnekleşme baskısı ve azınlık toplulukların kültürlerinin yok sayılması gibi gelişmelerin olduğu ortamda tüm kültürlerin ortak 'belleği'nin, kültürel çeşitliliğinin potansiyellerine vurgu yapmıştır (ICOMOS, 1994). Anıtları ve siteleri oluşturan unsurların özgünlük yargısını oluşturduğunu söyleyerek, tinsel olanların özgünlük değeri aracılığıyla dolaylı katkısına işaret etmiştir.

2000'li yıllara kadar yukarıda bahsedilen birçok tüzükte bellek, anlam, anı, somut olmayan öğeler, tinsel unsurlar gibi kavramlarla kültürel mirasın maddi olmayan boyutuna ve bu boyutun onun ayrılmaz bir parçası olduğuna satır aralarında yer verilmiştir. 2003 yılına UNESCO'nun taraf ülkelerle beraber oluşturduğu "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi", küreselleşme, sosyal değişim, bazı

kültürlere yapılan hoşgörüsüzlük gibi tehditlerin sadece somut varlıkların değil, toplumların somut olmayan kültürel mirasını da etkilediğine işaret etmiştir. Bu bağlamda somut olmayan kültürel miras şu şekilde tanımlanmıştır:

“Toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar- anlamına gelir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur (UNESCO, 2003).”

Bu sözleşme sonrasında tıpkı doğal, kültürel ve karma alanlar için oluşturulan Dünya Miras Listesi’nde olduğu gibi, “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi” tanımlanmıştır. Aslında kültürel ve doğal mirasın hep vurgulanan ama evrensel bir çerçeve çizilmeyen somut olmayan boyutu için fırsat olabilecek bu sözleşme, mevcut somut varlıklardan ayrışarak ele alınmıştır. Türkiye’den meddahlık geleneği (2008), Türk kahvesi ve geleneği (2013), ebru sanatı (2014), geleneksel Türk okçuluğu¹⁸ bu listede yer alan somut olmayan kültürel miras örnekleridir. Bu örneklerin yer ve kültürel miras alanları ile ilişki kurma ya da onların somut olmayan boyutuna vurgu yapma gibi amaçları yoktur. Bu nedenle çalışma kapsamında ele alınan ve vurgulanan kültürel mirasın mekân-insan ilişkisi bağlamında bellek boyutu ilk kez 2003 yılında ICOMOS’un Genel Kurul temasında tartışılmıştır. “Yer-Bellek-Anlam: Anıtlar ve Yerleşkelerin Somut Olmayan Değerlerini Korumak” olarak belirlenen tema, anı ve bellek kavramının kültürel miras alanlarının korunmasında araç olarak kullanılmasının doğrudan gündeme geldiği ilk uluslararası platform olması açısından önem taşımaktadır. Bu toplantı ve sunulan bildiriler, yapılmakta olan çalışmaları ivmelendirmiştir. ¹⁹

2005 yılında Avrupa Konseyi, insan ve insana ait değerlere vurgu yaparak, insanların kültürel mirasa erişimlerinin bir insanlık hakkı olduğuna işaret etmiştir. Bu bağlamda ortaya konan ‘Faro Konvansiyonu’ insan-mekân ilişkisine, bu ilişkiden doğacak bağın toplumsal farkındalık yaratacağına, kültürel mirasla kurulan kimlik-

¹⁸ Türkiye’den örneklerin bulunduğu listenin tamamı ve Dünya örnekleri için <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-İnsanlığın-Somut-Olmayan-Kültürel-Mirası-Temsili-Listesi> adresine bakınız. Son erişim: 22 Kasım 2020

¹⁹ Viktorya Şelalesi, Zimbabwe lokasyonunda yapılan Genel Kurul ve sempozyumun tüm programı için: <https://www.icomos.org/victoriafalls2003/finalprogramme.pdf> , Son Erişim: 22 Kasım 2020

aidiyet ilişkisinin de kültürel mirasın korunmasının sürdürülebilirliğini sağlayacağına değinmektedir (Avrupa Konseyi, 2005). Kültürel miras, bireylerin yer ile kurduğu etkileşimlerin sonucunu ve sürecini bünyesinde barındıran; inanç, gelenek bilgi ve değerlerin yansıması ve açıklaması olarak insanların bağımsız kimliklerini tanımlamasına yardım eden, geçmişten devralınan bir grup kaynak olarak görülmektedir. Burada bireysel ya da toplumsal aidiyetlik ve kimlik inşasında kültürel mirasın rolüne yapılan vurgular büyük önem taşımaktadır.

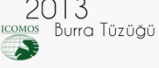
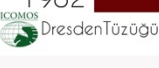
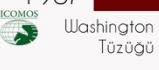
Daha önce yapılan birçok toplantıda dolaylı yoldan ele alınan yerin maddesiz unsurları, 2008 yılında Quebec toplantısının çıktısı olan tüzükle detaylı bir şekilde ele alınmış ve tariflenmiştir. “Anılar, hikayeler, yazılı kaynaklar, festivaller, anmalar, ritüelleri geleneksel bilgi, değerler, dokular, renkler” gibi tüm tinsel öğeler yerin ruhunu oluşturan elemanlardır. Ayrıca, mirasın somut ve somut olmayan öğelerini entegre edecek dijital teknolojilerin etkili ve verimli olarak kullanılmasının belgeleme ve korumaya koyacağı katkılarının önemine değinilmiştir (UNESCO, 2008). Tüzük, Norberg Schulz’un 1980’li yıllarda ilk olarak ele aldığı ‘genius loci’ kavramının kültürel miras alanlarındaki karşılıklarının belirlendiği ve tarihi çevrelerin korunmasında yerin ruhunun önemine değinildiği bir kaynak olmuştur.

20.yüzyılın sonlarında ivmelenen küreselleşmenin yerel sonuçları, yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmaya başlamış; kırsal alanlardan kentlere göç hızlanmış, kentlerde yeni çalışma koşulları ortaya çıkmaya başlamış, siyaset ve iş dünyasında değişiklikler meydana gelmiştir. Bu durum daha önce Nairobi Tavsiyeleri ve Washington Tüzüğü ile ele alınan kentsel alanların korunması ile ilgili yeni tartışmaların ve kavramların ele alınmasını gerekli kılmıştır. Tarihi kentler, kasabaların ve kentsel alanların korunması ve yönetimini konu alan, 2011 yılında ICOMOS’un Paris toplantısı sonucu yayımlanan Valletta Prensipleri ile beraber anıtlardan yerleşkelere, kırsal ve kentsel alanlara kadar gelişen kültürel mirasın kapsamı bu ilkelerle ‘kentsel ekosistem’e kadar genişlemiştir (ICOMOS, 2011a). Yerin ruhu da bu ekosistemin bir parçasıdır. Kentsel alanların maruz kaldığı fiziksel ve sosyal değişim kontrol edilmeli, yönetilmeli ve hatta koruma için bir fırsata dönüştürülmelidir. Yerin ruhu ve yerin somut olmayan öğelerine sıklıkla yer veren bu tüzük, anı, anlam, anlatı gibi öğeleri yerin ruhunun bir parçası olarak ele almıştır. Yine aynı yıl kültürel mirasın gelişimin itici gücü olarak ele alındığı Paris Bildirgesi’nde toplumsal hafıza deposu olarak özgünlüğü oluşturan miras

aynı zamanda gelişiminde önemli boyutunu oluşturmaktadır (ICOMOS, 2011b). 2014 yılında ICOMOS'un Floransa toplantısının ürünü olan "İnsani Değer olarak Miras ve Peyzaj" bildirgesi, kültürel mirasın "kültürel habitat" olarak görmekte ve taşıdığı değerlerin turizm yoluyla deneyimlenmesi, geleneksel bilgi yoluyla sürdürülebilirliğin sağlanması, 'toplum odaklı koruma ve yereli güçlendirme', koruma uygulamalarında geliştirilen araçlar gibi başlıklarla güncel meseleleri tartışmaktadır (ICOMOS, 2014). Floransa Bildirgesi anının deneyimsel yönüne, fiziki çevrenin planlanmasında yaratıcı çözümlerin kalıcı hatıralar biriktirilmesi açısından önemine vurgu yapmaktadır.

20.yüzyılın başından bu yana değişen kültürel mirası koruma kavrayışını, anıyı ve mekânsal bağı kültürel mirasın korunmasında bir değer veya araç olarak gören yönleriyle ele alan, yukarıda aktarılan kronolojik akış, kültürel mirasın insan ve toplum odaklı yönlerine olan farkındalık ve duyarlılığın arttığını göstermektedir. Sadece uluslararası belge, tüzük ve toplantılar değil, yapılan kapsamlı araştırmalar, projeler ve yayınlar da bu farkındalığın artarak devam ettiğinin kanıtıdır. Genel çerçeve ile ilke ve stratejileri aktaran bu belgeleri temel alarak üretilen proje ve araştırmalar ise 'nasıl' yapılacağının farklılaşan yöntem ve araçlarını sunmaktadır. Dolayısıyla, son yıllarda Türkiye'de ve dünyada yapılan çalışmaların incelenerek, farklılaşan içerik ve ölçeklerin değişen araçlarına işaret eden araştırmaların irdelenmesi, bu çalışma kapsamında büyük önem taşımaktadır.

Tablo 2. Kültürel mirasın korunmasında 'bellek' ve 'anı' vurgusunun gelişimi (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

tüzük/belge	belgenin kapsamı	bellek-anı vurgusu	içerik
1931 Atina Tüzüğü/ Carta Del Restaura	tarihi anıtlar ve sanat eserleri	'tarihi anı' değeri olarak miras	Madde 5: "Hangi döneme ait olursa olsun, sanat değeri ve tarihi anısı olan tüm öğeler korunmalıdır."
1954 Lahey Sözleşmesi (Hague Convention)	silahlı çatışma altındaki 'kültürel varlık'lar	'anıt merkezleri' ve 'temsil mekanları' olarak miras	Madde 1: "Dini veya laik, mimari, tarihi anıtlarla sanat anıtları, arkeolojik değerlerdeki yerler, bütün itibarıyla tarihi veya artistik bir alaka arz eden yapı toplulukları, sanat eserleri, elyazmaları, kitap ve başlıca tarihi artistik veya arkeolojik değer taşıyan eşya, keza yukarıda bildirilen servetlerden mürekkep bilim koleksiyonlarıyla, önemli kitap, arşiv, röprodüksiyon koleksiyonları ve emsali gibi milletlerin kültür muamelelerinde büyük önemde yeri olan menkul ve gayrimenkul mallar, "tarif edilen kültürel varlıklarını büyükçe sayıda içine alan ve "anıt merkezleri" denilen merkezler."
1964 Venedik Tüzüğü	anıtlar, kırsal ve kentsel yerleşimler	'kültürel anlam' kazanan yerler olarak miras	"Madde 1- Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar."
1972 Dünya Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi	istisnai evrensel değere sahip doğal ve kültürel miras alanları	'istisnai değer' taşıyan miras	Madde 1- Anıtlar: "Tarih, sanat veya bilim açısından istisnai evrensel değer deki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri. Yapı toplulukları: Mimari, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnai evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları. Sitler: Tarihî, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnai evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik sitleri kapsayan alanlar."
1975 Amsterdam Bildirgesi	Avrupa'nın mimarlık mirası	'kültürel değer' ve 'mekansal bağ' vurgusu	"Koruma bugün tarihi park ve bahçelerin yanı sıra, tarihi kentler, kentlerin eski mahalleleri ve geleneksel karakteri olan kent ve köyler için de gereklidir. Bu mimarlık ürünlerinin korunması en büyüğünden en alçak gönüllülerine kadar, günümüz yapılarını da unutmadan, kültürel değer taşıyan tüm yapıları çevreleriyle birlikte kapsayan geniş bir perspektif içinde görülebilir." "Yerel yöneticiler yapıların o sıradaki kullanıcılarıyla esas sahiplen arasında doğrudan doğruya bağlar kurulmasını sağlayacak özel, ticari olmayan acenteler kurmalı."
1976 Nairobi Tavsiyeleri	tarihi ve mimari alanlar (vernaküler dahil)	'gündelik hayat' ve 'toplumsal ilişkiler'in de mirasa dahil olması	"İnsanoğlunun gündelik hayatının bir parçası olan tarihi alanlar, onları şekillendiren geçmişin yaşayan tanıklıdır." Madde 20: Mimari keşif çalışmalarına ek olarak, geniş ve bölgesel bağlamda yapılan sosyal, ekonomik, kültürel ve teknik veri ve yapılar da gereklidir. Çalışmalar, mümkünse demografik, verileri ve ekonomik, sosyal ve kültürel aktivitelerin analizini, yaşam biçimlerini ve toplumsal ilişkileri.....içermelidir."
1981 2013 Burra Tüzüğü	kültürel önemi olan yerler	kültürel açıdan 'anımsanan', 'anılan' yerlerin öneminin vurgusu	'Madde 1.1. 'yer': coğrafi olarak belirlenen alan. Somut ve somut olmayan boyutları olabilir. Büyük ve küçük olabilir: örneğin, anma alanı (a memorial) , ağaç, tekil bir bina veya bir grup bina, tarihi bir olayın lokasyonu, bir kentsel alan veya kasaba, kültürel peyzaj, bahçe, bir endüstri tesisi, gemi kalıntısı, in-situ kalıntılarıyla bir yer, bir taş organizasyonu, bir yol veya seyahat rotası, buluşma noktası, tinsel ve dinsel bağlantıları olan bir alan. Madde 1.2. 'Kültürel önem', yer'in kendi anlamında gömülü; yerin dokusu, düzeni, bağlantıları, anlamı, kayıtları. Madde 1.16: 'Anlam' yerin belirlediği, işaret ettiği, anımsattığı ifade ettiği.
1982 Dresden Tüzüğü	savaşta zarar gören anıtların yeniden inşası	anıtların insanlar üzerinde bıraktığı 'anlam' ve 'etki' vurgusu	Madde 6: "Anıtların korunması konusunda onay gören yeni yaklaşım, yaşatma arzusuna ek olarak anıtın ' anlam 'ı ve ' etki 'sinden dolayı korunması gerekliliğidir."
1987 Washington Tüzüğü	tarihi kentler ve kentsel alanlar	'insanlığın belleği' tarihi alanlar vurgusu 'insan-mekan' ilişkisinin de korunması gerekliliği vurgusu	"Tüzük tarihi kent ve bölgelerdeki özel ve kamusal yaşam alanları arasında uyum sağlamayı ve bu alanlarda mütevazı boyutlarda da olsa, var olan ve insanlığın belleğini oluşturan kültürel değerlerin korunmasını desteklemeyi hedeflemektedir." "Korunması istenen nitelikler kentin veya kentsel alanın tarihi karakteri ile bu karakteri oluşturan maddi ve tinsel bileşenlerdir.....Kent veya kentsel alanın doğal ve insan yapısı çevresi ile arasındaki ilişki "

Tablo 3. Kültürel mirasın korunmasında 'bellek' ve 'anı' vurgusunun gelişimi (devamı) (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

tüzük/belge	belgenin kapsamı	bellek-anı vurgusu	içerik
1994 Nara Özgünlük Belgesi	özgünlük ve kültürel çeşitlilik	'insanlığın belleği' olarak kültür mirası 'soyut' anlatım biçimlerinin de korunması gerekliliği vurgusu kültür mirasının 'anlam'ı vurgusu	"Madde 4: ...kültür mirasının korunması uygulamalarında da özgünlüğün dikkate alınmasıyla en büyük katkı, insanlığın ortak belleğinin tüm yönlerine saygı göstermek ve onu aydınlatmak biçiminde kendini göstermiştir." "Madde 7: Kültürler ve toplumlar, miraslarını oluşturan ve korunması gereken somut ve soyut anlatım biçimleriyle kendilerini ifade ederler. Bu anlatım biçimlerine de saygı gösterilmelidir." "Madde 9: ...kültürel mirasa ait bu değerleri tanımak, anlamak ve kültür mirasının ilk tasarımına ve sonradan kazandığı özelliklerine, tarihsel varlığına ve anlamına bağlı olarak yorumlamak, söz konusu yapının özgünlüğü konusunda varılacak yargının temelini oluşturur."
2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi	somut olmayan kültürel miras	birey, grup ve toplumların tüm 'somut olmayan kültürel ifade'lerinin korunması gerekliliği vurgusu	"Madde 2.1. "Somut olmayan kültürel miras" toplumların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar , bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar- anlamına gelir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, toplumların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur."
2003 ICOMOS 14. Genel Kurulu Bilimsel Sempozyumu	Anıtlar ve Yerleşkelerin Somut Olmayan Değerlerini Korumak	yer-bellek-anlam ilişkisine doğrudan vurgu	ICOMOS'un 14. Genel Kurul teması 'Yer-Bellek-Anlam: Anıtlar ve Yerleşkelerin Somut Olmayan Değerlerini Korumak' olarak belirlenmiştir. Doğrudan mekan-bellek ilişkisini ele alması bağlamında çok önemlidir.
2005 Faro Konvansiyonu	toplum için kültürel mirasın değeri	insan-mekan ilişkisinin de kültürel miras kapsamında olduğu vurgusu kültür mirasının 'değerleri'	"Madde 2a. Kültürel miras; bireylerin yer ile kurduğu etkileşimlerin sonucunu ve sürecini bünyesinde barındıran; inanç, gelenek, bilgi ve değerlerin yansıması ve açıklaması olarak insanların bağımsız kimliklerini tanımlamasına yardım eden, geçmişten devralınan bir grup kaynak."
2008 Quebec Bildirgesi	'yerin ruhu'nun korunması	yerin ruhunu oluşturan unsurlar: 'anı', 'anma', 'anlam', 'ritüel' ve 'değer'	"Madde 1. Yerin Ruhu : Somut(alanlar, yapılar, peyzajlar, rotalar, objeler) aynı zamanda da somut olmayan(anılar, hikayeler, yazılı kaynaklar, festivaller, anmalar, ritüeller , geleneksel bilgi, değerler , dokular, renkler gibi) ve alana önemli ölçüde katkı koyan, ona ruhunu veren, ve mirasa daha zengin ve tamamlayıcı bir anlam katan ve kültürel mirasla ilgili bütün mevzuatta dikkat edilmesi gereken bir husus olarak tanımlanmıştır." "Madde 7. Mirasın somut ve somut olmayan unsurlarını entegre edecek multimedya envanterleri geliştirmek için modern dijital teknolojiler (dijital veritabanları, websiteleri) etkili ve verimli bir biçimde kullanılabilir."
2011 Valetta Prensipleri	tarihi kentler ve kentsel alanlar	'anı'nın somut olmayan bir öge olarak mirasa dahil olduğu vurgusu	"Madde 1a. Tarihi kentler ve kentsel alanlar somut ve soyut öğelerden oluşurlar. Somut öğeler, kentin strüktürüne ek olarak, mimari öğeler, kentin içi ve çevresindeki peyzaj, arkeolojik kalıntılar, panoramalar, silüetler, baki noktaları ve anıtsal sitleri kapsar. Soyut öğeler ise tarihi değerin özünü oluşturan etkinlikler, simgesel ve tarihi işlevler, görenekler, gelenekler, anılar ve kültürel kaynaklardan oluşur.....Tarihi veya geleneksel alanlar günlük yaşamın parçasıdır."
2011 Paris Bildirgesi	gelişim/kalkınma etkeni olarak miras	tarihsel, kültürel ve toplumsal hafıza deposu miras	"Artık geniş kitlelerce kabul edildi ki; kimlik için değerlerle beraber, tarihsel, kültürel ve toplumsal hafıza deposu olarak özgünlük, yerin ruhu ve bütünlük bağlamında korunan kültürel miras, gelişme sürecinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır."
2014 Floransa Bildirgesi	insani değer olarak miras ve peyzaj	insan-mekan bağının kurulması; miras alanında 'deneyim', 'hatıra' üretmek yaratıcı mekan vurgusu	"Madde 1.3.a. Fiziksel çevrenin planlanmasına ilişkin yaratıcı çözümler, hem ziyaretçilerin hem toplumların bir mekan ile daha derin karşılıklı yarar ilişkisi kurmalarını sağlayabilir. Örneğin kültürel koridorlar, geleneksel rotaların hassas bir şekilde yeniden işler hale getirilmesiyle tarihi araştırmaların değerini ve mekanın kültürel önemini öne çıkarabilir." "Madde 1.3.c. Yaratıcı mekanlar - ister sanal ister gerçek olsun - somut ve somut olmayan kültürel miras arasındaki ilişki örüntüsüne bağlıdır. Gelip geçici olana dair hatıralar , ziyaretçi deneyiminin ayrılmaz bir parçasıdır ve bu hatıraların gelecek için muhafaza etmenin ve zenginleştirmenin yeni yöntemleri bulunmalıdır."

2.4. Kültürel Mirasın Korunmasında Anı Mekânları ve Değerlerinin Ortaya  ıkarılması Yaklaşımları

Belleğin mekânla kurduğu ilişkiyi, bireysel veya toplumsal bağlamda ele alan, mekâna ve kente etkileri veya mekânın belleğe katkıları konusuna odaklanan çalışmalar literatürde yer almaktadır. Belleğin mekânla kurduğu ilişki veya anı mekânları konusundaki yayınlar ve projeler daha çok bireylerin ve toplumların hafızasını doğrudan etkileyen savaş, g  , mübadele gibi olaylar ve bu olayların arkasındaki ideolojinin temsilleri olan mekânları konu alan çalışmalardan oluşmaktadır. Daha  nceki bölümlerde bahsedildiği üzere, II. Dünya Savaşı sonrası artmaya başlayan  alışmalar, Dünyada ve Türkiye’de özellikle 2000’li yıllardan sonra hız kazanmıştır. Öte yandan, toplumda yer alan bazı grupların zorunlu olarak yer değiştirmeleri ile tartışılmaya başlanan ‘soylulaştırma’ kavramı ya da kentsel dönüşüm aracılığıyla kent mekânının büyük değişimlere uğraması da bellek ve mekânın ilişkisini yeniden tartışmayı gerektiren çalışmaların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu çalışmalarla beraber, toplumsal bellek, kolektif bellek, kimlik gibi kavramlar üzerine yapılan çalışmalar hız kazanmıştır. Bunlara karşılık bellek ve mekân ilişkisini gündelik hayat pratikleri bağlamında ele alan, bireysel anıların mekânlarını ortaya çıkaran çalışmalar ise henüz bu alandaki azınlığı oluşturmaktadır. İnsanların gündelik hayat pratikleri içinde edindiği anıların ve mekânların ortaya çıkarılmasının kültürel mirasın korunması için önemini merkeze alan bu çalışmada, gündelik hayatın anı mekânlarını konu alan örneklere yer verilmiştir.

Bellek-mekân ilişkisi bağlamında anı mekânlarının ortaya çıkarılmasını konu alan proje ve çalışmalar içerik ve anıyı temsil biçimleri bağlamında incelenmiş ve farklılaşan örnekler sunulmuştur. Örnekler, içerik bakımından belleğin üç temel unsuru olan insan, mekân ve zamanı ön plana çıkarmaları açısından ayrıştırılmıştır.²⁰

İnsanı veya kullanıcı olarak kentte yaşayanlar, kültürel mirasın korunmasında merkezde yer almaktadır. Kullanıcı katılımının desteklenmesi, kullanıcının koruma ve tasarım sürecine dahil edilmesi, mekânın özel ve anlamlı kılınmasını; dolayısıyla da birey tarafından korunmasını sağlamaktadır. Bu anlamda yapılan çalışmalar, insanı merkeze alarak, onun anlamlı kıldığı anı mekânlarının ortaya çıkarılmasını ve kültürel miras için sürdürülebilir koruma politikalarının geliştirilmesini amaçlamaktadır. Avrupa Birliği’nin

²⁰ Kuşkusuz tüm çalışmalar belleğin    unsuruna da yer vermektedir. Ancak buradaki gruplama baskın olan öğeye göre yapılmıştır.

Horizon 2020 Araştırma ve İnovasyon Programı kapsamında yürütülen ve 2016-2019 yılları arasında gerçekleştirilen Pluggy-Plug Into Cultural Heritage Projesi buna örnektir. Toplumdaki bireylerin, bir ‘gözlemci’ olarak değil, bizzat ‘koruyucu’, ‘yaratıcı’ ve temel ‘etkileyici’ faktör olarak kültürel miras aktivitelerinde yer almasını sağlamak ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Projeye konu olan miras tüm Avrupa mirasıdır. Bu anlamda da kapsayıcı bir rol oynamaktadır.

‘Her’ yerde olan aynı zamanda da gündelik hayatla doğrudan ilişkili olan ‘miras’, gerçek sürdürülebilirlik için önkoşuldur. Mevcutta, bireylere gündelik hayatın içerisinde mirası şekillendirmek ya da miras tarafından şekillendirilmeye destek olacak yeterli araçlar yoktur. Mirasın yaygınlaşması için mevcut uygulamalar ve kaynaklar gerçekten miras toplumları yaratmamaktadırlar. Sosyal platformlar ağ inşa etmek için kesinlikle potansiyel sunmaktadır, ancak kültürel mirasın tanıtımı ya da insanların gündelik hayatına entegrasyonu anlamında yeterli fayda üretecek durumda değildir. PLUGGY, “Miras Farkındalığı ve Katılımı için Takılıp-Çıkarılabilir Sosyal Platform” kullanıcıların yerel bilgileri ve gündelik deneyimlerini başkalarıyla paylaşmak; kültürel kuruluşların katkısıyla ortak bir paydada yaygın ağların kurulmasını sağlamak, geçmişi, şimdiyi ve geleceği bağlamak için gerekli araçları sağlayarak, bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır” (<http-10>).²¹

Kullanıcının koruma sürecine katılımı için anı mekânlarının ortaya çıkarılması, tanımlı bir bölge için veya belirli bir fonksiyon için de söz konusu olabilir. Kimlik ve kültür açısından tehdit altında olan bölgelerde ya da belirli bir kullanıma özgü miras alanlarının tehdit altında olduğu bölgelerde daha daralmış kapsamda çalışmalar gözlenebilir. Örneğin, yine bir Avrupa Birliği projesi olan PERICLES, Avrupa’nın deniz mirasını ele almaktadır. Ege, Malta, Britanya, İrlanda-İskoçya, Estonya, Danimarka, Portekiz gibi geniş bir bölgenin denizcilik mirasının korunması için anı mekânlarının ortaya çıkarılması yoluyla kullanıcı katılımı yaklaşımı benimsenmiştir. Alanların su-kıyı gibi doğal unsurlarla ilişkisini daha iyi anlamak, takip edenler ve katkı koyanların kültürel mirasa kolay erişimini sağlamak, vatandaşların mekânla bağını kuvvetlendirmek temel amaçlardır. Mekân, yer ve kimlik; risk, dirençlilik ve uyum; müzakereci ve katılımcı yönetim, projenin ana başlıklarını oluşturmakta, araç ve yöntem de bunlara göre değişmektedir (<http-11>).

²¹ Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.

“Kültürel miras insanlara aidiyetlik, birlik-bütünlük ve yer duygusunu sağlar. Özel peyzajlar, deniz kıyıları, binalar, hikayeler, gelenekler ve dil gibi öğelerden köken alan kültürel miras her toplumun temel bir parçasıdır. İnsanları birbirine, aynı zamanda da geçmişe bağlar ve geleceği yönlendirmemizi sağlar. Kültürel mirası koruyarak ve korunması için mücadele ederek, yerel toplulukların kimliklerini güçlendirebiliriz, dolayısıyla da tümüyle hayat kalitesini arttırabiliriz... Kıyısız kültürel peyzajlar, iklim değişikliği, kirlilik, kentleşme, kitle turizmi, kırsal alanlarda nüfus artışı, geleneksel balıkçılığın yok olması, ihmal, tutarsız politikalar ile karşı karşıya kalmaktadır. PERICLES, Avrupa Birliği fonu destekli, 2021 yılına kadar sürececek bir araştırma ve inovasyon projesidir. Proje, Avrupa kıyılarındaki ve liman bölgelerindeki kültürel mirasın sürdürülebilir ve katılımcı olarak yönetilmesine ön ayak olmaktadır. Projenin bütüncül amacı ise, kapsamlı bir çerçeveyi geliştirmek ve yaygınlaştırmaktır (http-11)”.

Yapılan çalışmalar, ilk aşamada çoğunlukla sözlü tarih yöntemi ile görüşmelerin yapılması ve anı mekânlarının belirlenmesi süreçlerini içermektedir. Bu aşama, kullanıcıların koruma veya tasarım süreçlerine dahil edilmesinin en temel aşamasıdır. Göksel Köksoy Karpat tarafından Prof. Dr. Emel Göksu’nun danışmanlığında, İzmir Kemeraltı Anafartalar Caddesi için hazırlanan çalışma, sözlü tarih çalışmalarıyla beraber, kentte yaşayanların kentsel tasarım sürecine nasıl dahil edildiklerini ve elde edilen mikro bilginin tasarım için ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlamda çalışma, tarihsel niteliğe sahip alanlarda yapılacak kentsel ölçekte müdahaleler öncesinde yapılan analiz çalışmalarında, çok yönlü ve boyutlu sorgulamalar yapılmasının gerekliliği üzerine kurulmuştur. Bu alanlarda ‘mekânın kişiliğini hatırlatmak, bu sayede yaşayanlar için o yeri başka bir yerden ayrı, anlamlı, kendine ait, güvenli, özdeş hale getirmek’ amacıyla; ‘kent tarihinin mikro ölçekten başlayarak ele alınması ile hayata geçirilmesi için bireysel belleğin bir veri olarak kentsel tasarımın içine dahil etmeye yönelik’ bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymaktadır (Karpat, 2009, s. 3).

Kuşkusuz hem anı mekânlarının ortaya çıkarılmasında hem de kültürel mirasın korunmasında insan kilit faktördür. Ancak yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, bazı çalışmalar, insan ve hikayesiyle anlamlı mekâna odaklanmakta, insanın doğrudan koruma sürecine katkı koymasını amaçlamaktadır. Sabit bir unsur olan mekâna karşın insan faktörü dinamik ve değişkendir. Bu durum mekânın hem aynı zamansal bağlamda farklı kullanımlarını hem de farklı zamansallıklarda değişen kullanımlarını getirmektedir. Aynı mekânın farklı bireyler için ifade ettiği anlama odaklanmak da insan boyutunu temel alan bir yaklaşımdır. 2018 yılında Dünya Anıtlar ve Sitler Günü dolayısıyla belirlediği

“Heritage for Generations/Nesiller boyu Miras” temasıyla üretilen çalışmalar da hem nesiller hem bireylerarası bir okumayı mekân üzerinden yapmaktadır ([http-12](#)). ODTÜ Mimarlık Bölümü Kültürel Mirası Koruma Programı ve Mimarlar Derneği 1927 tarafından bu tema kapsamında sergi ve sunuşlarla kurgulanan “Places and Things Connecting Generations/Nesilleri Bağlayan Yerler ve Şeyler” sergisi, Ankara’da yaşayan farklı yaş gruplarından kişilerin anılarını ve mekânlarla olan bağını ortaya çıkarmak üzerine kurgulanmıştır ([http-12](#)).

ICOMOS Türkiye, Yıldız Teknik Üniversitesi ve TAK (Tasarım Atölyesi Kadıköy) tarafından düzenlenen ‘Nesiller boyu paylaşım: Kadıköy’da Hafıza Mekânları’ etkinliği benzer amaç ve yöntemler ile bu sefer Kadıköy’ün anı mekânlarını ortaya çıkararak, nesiller arası farklılığa odaklanmıştır ([http-13](#)).

Anı mekânlarının ortaya çıkarılması konusunda yapılan bazı çalışmalarda ‘yer’in gücü ve önemi daha çok vurgulanmaktadır. Burada yapılan ayırımda, her gruptaki çalışmaların insan, yer, zaman unsurlarına göre kurgulandığını ancak odak noktalarının amaçları doğrultusunda farklılaştığını söylemek gerekmektedir. Yer vurgusu ile öne çıkan çalışmalarda, yerin gücünü veya önemini ortaya çıkarmak için bireylerle yapılan görüşmelerden sıklıkla faydalandığı veya bireylerin interaktif rol oynadığı gözlemlenmektedir. Bazı çalışmalar, yerin kapsamlı bir belgelenmesine odaklanırken, bazıları da yerin gücünün ortaya çıkarılarak korunmasına odaklanmaktadır. Belgeleme amaçlı olanlar daha çok arşiv yaklaşımıyla, anı mekânları için envanter, kayıt oluşturma, bilgi, belge, görsel veya multimedya kaynak toplama ve kaydetme yönünde kurgulanmıştır. Yine daha önceki örneklerde olduğu gibi, tek bir mahalle ya da alana odaklı veya tek bir kullanım türüne odaklı olabilmektedir. Ya da bir kent veya bölge gibi daha geniş ölçek veya perspektifi kapsamaktadır. Örneğin Lehigh Üniversitesi tarafından geliştirilen Still Looking for You projesi ([http-14](#)) Bethlehem kentinde herhangi bir zamanda çalışan, yaşayan, kenti ziyaret edenlerin yer kodlu anılarını sanal bir ortam aracılığıyla toplamakta ve bir envanter sistemi oluşturmaktadır. Projenin öncül çalışmalarını hazırlayan Jessica Aberle, yeri, yapılı çevreyi anı oluşturma ve biriktirmede katalizör olarak gördüğünü vurgulamaktadır.

PhilaPlace projesi de benzer bir şekilde Tarihi Pensilvanya Topluluğu tarafından, Philadelphia’nın mahallelerindeki anlatıları mekânla ilişkilendirerek toplamaya ve kaydetmeye yöneliktir. Her alandan sıradan insanların hikayeleriyle şekillenen ve

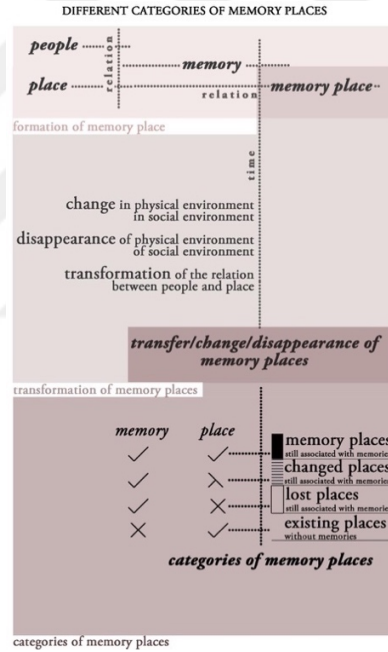
Philadelphia'nın zengin tarih, kültür ve mimarisini temsil eden geniş bir kapsama sahiptir (http-15). Her iki proje de kayıtların yapılması, bilgi ve belgelerin yüklenmesi için interaktif anı haritaları sunmaktadır.

Bir diğer benzer proje de İngiltere'nin önemli bir sanayi ve liman kenti olan Liverpool'da yürütülmüştür. Proje, 1970'lere kadar Liverpool'un güney rıhtımı küçük ölçekli iş ve endüstrileri, konaklama ve ticaret yapıları ile yoğun bir liman kentinin kalbi konumundayken, rıhtımın kapanmasıyla çöküş yaşayan kentin 1950-1970 yılları arasını kapsayan bir bellek projesi olarak başlamıştır. Proje ekibi Liverpool Üniversitesi'nden tarihçiler, Liverpool Ulusal Müzesi'nden müze profesyonelleri ve film yapımcılarından oluşmaktadır (http-16). Buradaki önemli farklılık özelleşmiş bir dönemi ve kitleyi hedef almış olmasıdır. 1950-1970 yılları arasında bu bölgede yaşayan ya da çalışanların bireysel anıları, deneyimleri ve hislerinden yola çıkan ancak bütün bu hafıza öğelerini zengin Liverpool tarihi ve hayatının bir parçası olarak gören ve önemseyen bir proje olduğu vurgulanmaktadır.

Anı mekânlarının ortaya çıkarılması ile yerin gücünün ve öneminin belirlenmesi; dolayısıyla korunmasının sağlanması yönündeki çalışmalar çoğunlukla tez gibi araştırma içerikli örneklerden seçilmiştir. Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmaların artması nedeniyle örnekler Türkiye'deki çalışmaları içermektedir. Benzer hedef ve içeriklerle üretilen üç çalışmadan birisi yapı ve yapı grubu özelinde üretilmiş, diğeri mahalle, bir diğeri de kent ölçeğinde yapılmıştır. Zeynep Ece Atabay'ın Prof. Dr. Demet Ulusoy Binan danışmanlığında ürettiği tez 'koruma değerlerini, kişilerin belleklerindeki karşılıklarını yer bağlamında araştırmak amacına yönelik olarak bellek, mekân ve kültür mirası kavramlarını içeren başlangıç noktası ve kullanıcıların bellekleri ile mekân arasında kurulmuş olan ilişki yoluyla atfedilen değerlerin taşıdığı potansiyelin araştırıldığı sonuç noktası' ekseninde şekillenmiştir (Atabay, 2019, s. 3). Çalışma, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fındıklı Yerleşkesi özelinde yerin ve mekânın önemini vurgulamaya yönelik olarak hem literatür ve arşiv araştırması hem de bire-bir görüşmelerle kurgulanmıştır. Çalışmanın sonunda yerin çok katmanlılığı ve sahip olduğu korunması gerekli değerler ortaya konmuştur.

Esra Nur Usta'nın Doç. Dr. Güliz Bilgin Altınöz danışmanlığında ürettiği, insanın mekânla kurduğu bağı Milas'taki Hisarbaşı Mahallesi üzerinden ele alan çalışma, benzer şekilde bölgede yaşayan kişilerle yapılan görüşmelerle ve literatür araştırmasıyla alanın

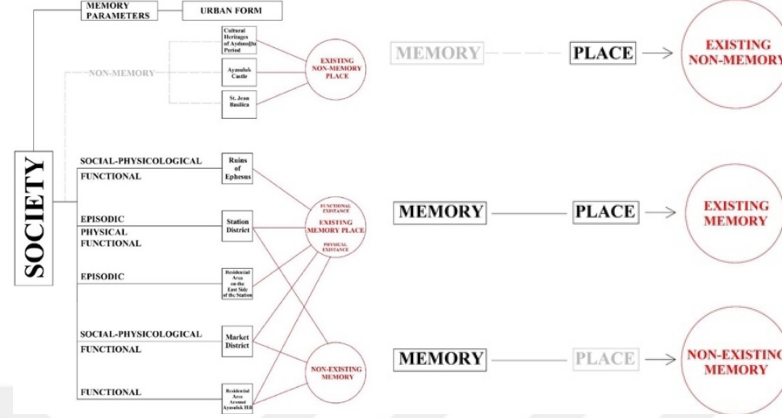
anı mekânlarını ve tarihi alanlarını ortaya çıkarmayı hedeflemiş; bu mekânların bağıni güçlendirmeye yönelik koruma kararlarının üretilmesini sağlamıştır. Burada önemli olan bir nokta, seçilen yerin tarihsel süreklilik içerisinde keskin müdahalelerle güçlü değişimlere tanıklık etmesidir. Dolayısıyla amaç, mekân ve insan ilişkisinin ortaya çıkarılması, yerin değişiminin izlenmesi ve yerin sahip olduğu değerlerin ortaya konmasıdır. Alandan elde edilen fiziksel, tarihsel, sosyal ve yönetsel verilerin bir araya getirilmesi ile anı mekânlarının oluşumları ve dönüşümleri incelenmiş; anı mekânlarının kategorileri oluşturulmuştur. Anı mekânları (memory places), fiziksel olarak değişen anı mekânları (changed places), kaybolan ancak anılarla bağıni sürdüren anı mekânları (lost places), mekânsal olarak var olan ancak anılarını yitirmiş anı mekânları (existing places) olarak sınıflanan alanlarda farklılaşan koruma stratejileri üretilmiştir.

Şekil 2.5. Esra Nur Usta'ya göre anı mekânları (Usta, 2018, s. 179)

Cansu Haşal Bakıcıoğlu'nun Doç. Dr. Güliz Bilgin Altınöz danışmanlığında hazırladığı, Selçuk (İzmir) kentini konu edinen çalışma da benzer şekilde kent mekânına odaklanarak, daha geniş bir ölçekte, farklı dönem kalıntılarını bir arada barındıran kentin anı mekânlarını ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Selçuk Kentsel Bellek Müzesinin 2006-2012 yıllarında göçmenlerle yaptığı sözlü tarih çalışmalarının metinlerinden ve literatür araştırmalarından faydalanılarak kent mekânında hafıza bölgeleri ortaya çıkarılmış ve belirlenen parametrelerle bu alanların durumu değerlendirilmiştir. Hafızası yitmiş hafıza mekânları (existing non-memory), hafıza mekânları (existing memory) ve yersiz hafıza

mekânları (non-existing memory)²² gelen verilerin analiz edilmesiyle belirlenen beş bölge özelinde irdelenmiş ve her bir bölge için koruma kararları üretilmiştir (Bakıcıoğlu, 2017).

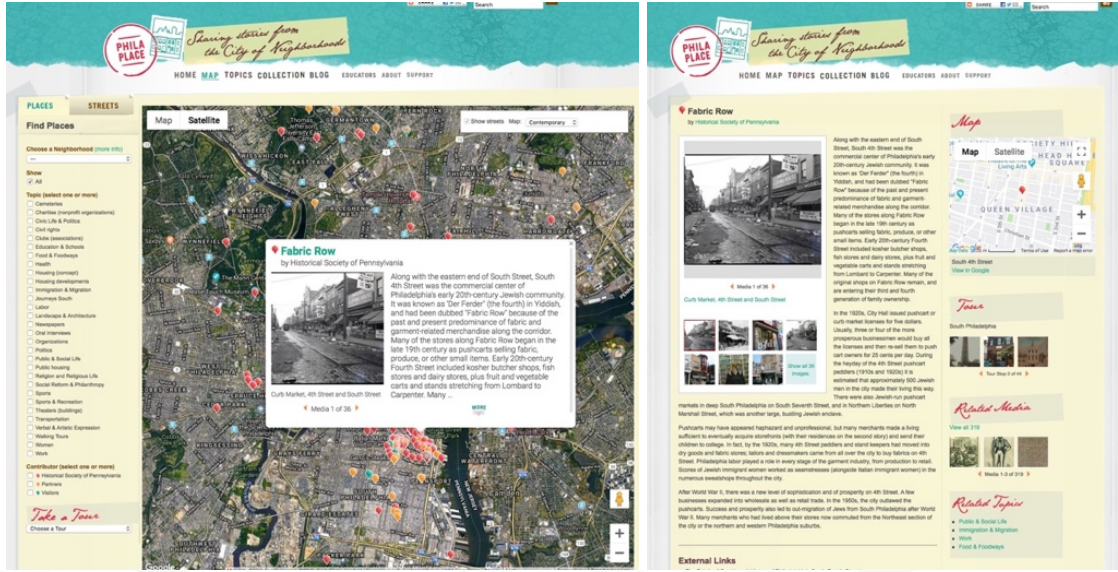

Şekil 2.6. Hafıza mekânlarının kategorilerine göre eşleştirmelerine dair üretilen diyagramlar (Bakıcıoğlu, 2017, s. 114)

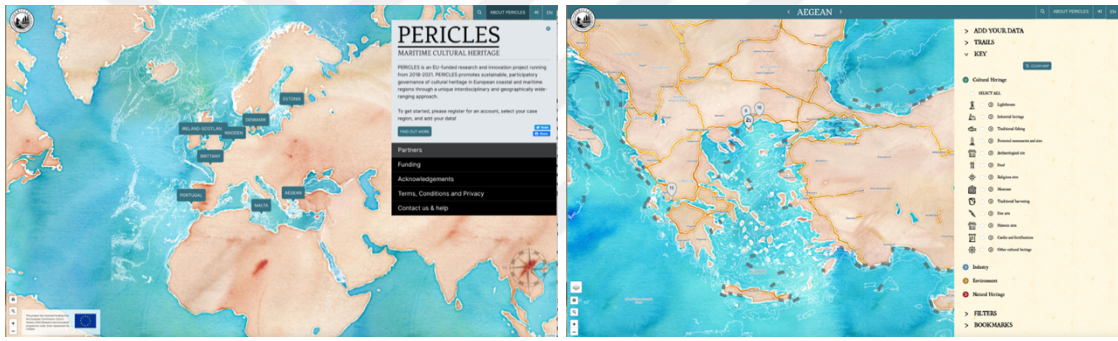
Anı mekânlarının ortaya çıkarılması konusunda üretilen çalışmalarda ön plana çıkan bir diğer unsur zamandır. Bu çalışmalarda olaylar, eşikler, kırılma noktaları üzerinden anı mekânlarının değerlendirilmesi söz konusudur. Örneğin, AURA İstanbul'un 2018 yılında yürüttüğü 'Hatıradan İbarete Kalan Kent' İstanbul'un Hafızası çalışmaları kentin gelişim ve dönüşümüne, hikayelerine odaklanmaktadır (http-17). Çalışmalar, İstanbul'un karmaşık ve çok boyutlu yapısını ele almanın hafızayı bileşenlerine ayırarak mümkün olduğunu savunmaktadır. Bu mekânların belirlenen bağlamsal temalar ile ilişkisi irdelenerek sunulmuştur. Bu temalar: Kent yangınları, göç, Modernleşme Hareketi 1: Tarihi Yarımada'dan Dolmabahçe'ye, Modernleşme Hareketi 2: Dolmabahçe'den Taksim'e, genişleyen kent sınırları, kentin ulaşım ağları, kent-kıyı ilişkisi, kentin konut yapıları, kent kültürü ve pratikleri olarak belirlenmiştir. Burada verilen temaların zaman bağlamı ön plana çıkmaktadır. Olaylar ve hikayeler ön plandadır. İki kavram da zamanı kendiliğinden barındırmaktadır. Ankara özelinde geliştirilen başka bir proje de "Kentin Hikayeleri"dir. Hacettepe Üniversitesi Kent Araştırmaları ve Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin, Microsoft'un partneri olan Jeoiti ile geliştirdiği Akademi-Kobi iş birliğinde yürütülen bir projedir. Amaç öncelikle Ankara olmak üzere, kentlere ait mekânların ve hikayelerin yer aldığı bir akıllı harita oluşturup, veri girişi sağlamaktır. Hikâye, rota veya zamansal bir akış bu verilerde ön plandadır (http-18).

²² İngilizce-Türkçe çeviri yazar tarafından yapılmıştır, tezde İngilizce karşılıkları kullanılmıştır.

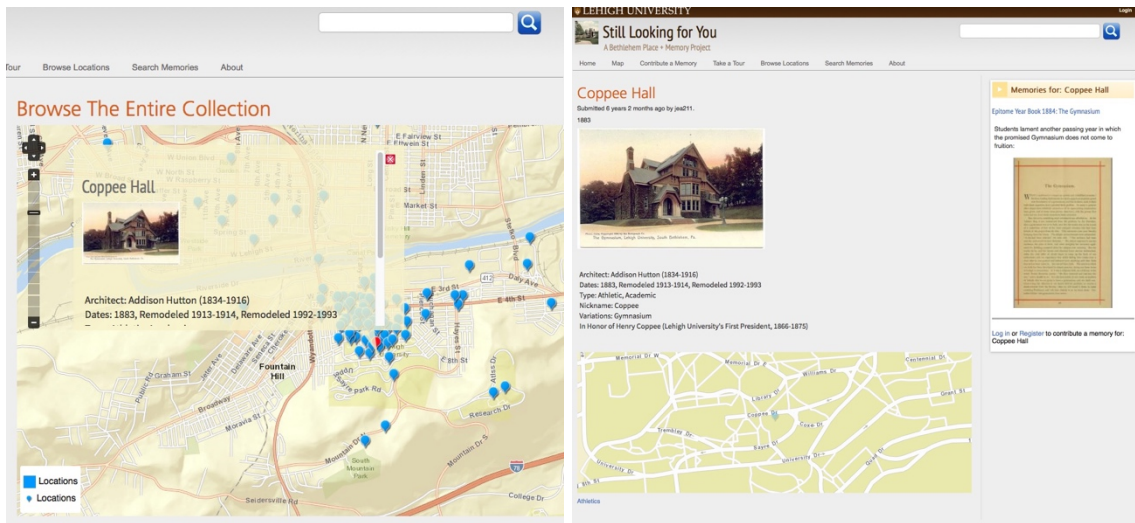
Kültürel mirasın korunmasında anı mekânlarının ortaya çıkarılması, bellek-mekân ilişkisinin belirlenmesi ve değerlendirilerek koruma kararlarının üretilmesi çalışmalarında yöntem ve kullanılan araçlar önemli bir unsur olmaktadır. Belirli aşamalardan oluşan ve genel çerçevesi tanımlı mevcut koruma yaklaşımlarına insanı yere ait kılan önemli bir kavram olarak belleğin dahil edilmesi başka türlü bakış açılarını gerektirmektedir. Bu anlamda seçilen örnekler bilgiyi değerlendirme ve temsil etme açısından da incelenmiştir. Neredeyse tüm çalışmalarda zihinde yer alan öğelerin ortaya çıkarılması veya elde edilen bilginin temsili için haritaların kullanımı ortak bir temsil aracı olarak görülmektedir. Bazı çalışmalar uzun yıllardır kullanılan, zihinde yer alan mekânsal öğelerin ve kodların dökümünü yapmak için zihin haritalarını kullanmakta, bazıları ise bireysel veri girişine imkân tanıyan interaktif anı haritalarını kullanmıştır. Birçok çalışmada yer verilen interaktif anı haritaları, video, resim, ses kaydı, belge, yazı veya başka görsel ifade türlerinde veriyi, çoğunlukla kategoriler veya gruplandırmalar ile toplamaktadır. Örneğin PERICLES projesinde, video, resim, ses kaydı, belge ya da yazı formatında içerikler animasyon, bina, olay, coğrafya, tarih, görüşme, şarkı sözü, nesne, şiir, yemek tarifi, rapor, deyiş, şarkı, ses, hikâye, gelenek, görüntü vb. gibi formatlarda olabilmektedir. Örneğin, PERICLES Cultural Heritage Mapping Portal proje kapsamına giren alanlarda, doğal miras, çevre, sanayi ve kültürel miras üst başlıklarıyla anı mekânları ile ilgili veri toplamaktadır. Deniz feneri, endüstriyel miras, geleneksel balıkçılık, korunmuş anıtlar ve alanlar, arkeolojik alan, yemek, dini alanlar, müzeler, geleneksel tarım, güzel sanatlar, tarihi alanlar, kale ve surlar, diğer kültürel miras; kültürel miras başlığındaki alt kategorilerdir. Avrupa'nın deniz kıyısı mirasını konu edindiği için bu şekilde şekillenen gruplar, PhilaPlace projesinde daha geniş kapsamlıdır. Still Looking For You ve Mapping Memory de çok benzer araçlarla veri toplamayı olanaklı kılmaktadır. Mapping Memory'de liman kenti Liverpool ve sanayisi ön planda olduğu ve belirli zaman aralıklarını kapsadığı için anı mekânları dört tema altında incelenmiştir; deniz (maritime), alışveriş ve boş zaman (shooping and leisure), çalışma (work) ve simgeler (landmarks) olarak sınıflandırılmıştır.

Şekil 2.7. PhilaPlace web sitesinde harita ve envanter görünümünde anı mekânlarının sunumu (<http-15>)

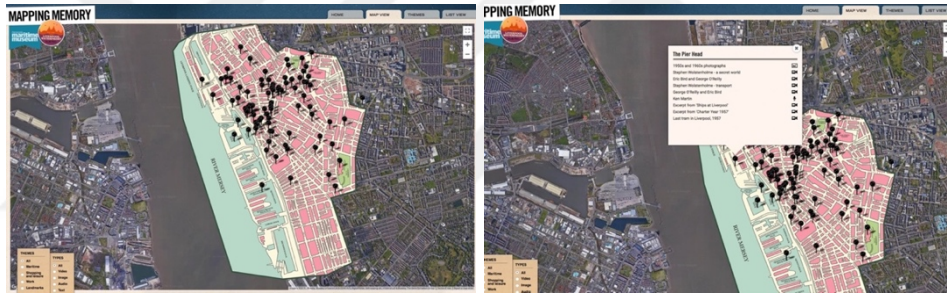

Şekil 2.8. “PERICLES Cultural Heritage Mapping Portal”ın farklı ölçeklerdeki arayüzü ve veri lejantları (<http-11>)

Şekil 2.9. “Still Looking For You” projesinin harita ve envanter görünümünde anı-mekân bilgilerinin sunumu (<http-14>)

Yukarıda bahsi geçen projelerin birçoğunda temel harita olarak eski ve yeni hava fotoğrafları yer almakta, kent mekânının gelişimi izleyiciler tarafından okunabilmektedir. Örneğin, PhilaPlace, 1875, 1895, 1934, 1962 ve güncel harita katmanları ile görsel arayüzünü oluşturmuştur. Bu interaktif anı haritaları sistemi, haritaya herhangi yer ve zamanda var olan bir nesne girişini yapabilmeyi olanaklı kılmakta; bu nesne, fotoğraf, belge, video, yazı ya da ses kaydı gibi multimedya öğeleriyle temsil edilebilmektedir. Ziyaretçiler de anı haritalama (memory mapping) yoluyla siteye doğrudan katkı koyarak paylaşım yapabilmektedir. Böylelikle web sitesi hem anı mekânlarını harita aracılığıyla kaydetmekte hem de envanterleme yoluyla yapı ve açık alanlara ait künyeleri depolamaktadır. Still Looking For You projesinde de benzer bir şekilde toplanan anılar, web arayüzünde envanter sistemiyle 1938, 1958, 1971 ve 2010 yıllarına ait hava fotoğraflarının ve güncel hava fotoğrafının kullanıldığı bir harita katmanı ile sunulmaktadır.

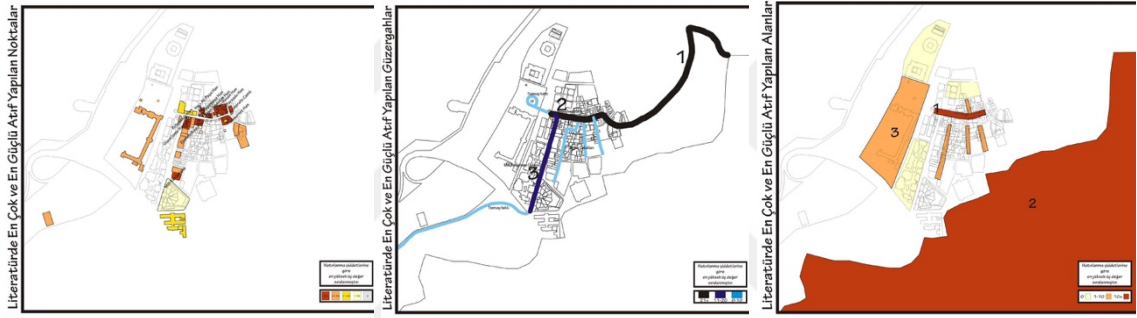
Şekil 2.10. “Mapping Memory” projesinin farklı yıllara ait hava fotoğraflarının katmanlarıyla oluşturulan haritasının ve anı-mekân sunumunun görünümü (<http://16>)

Mekânsal kodlu anıları içeren haritaların içerikleri, mekânların gruplandırılması kuşkusuz çalışmaların kapsamına göre değişmektedir. Bazı çalışmalar yapılan görüşmelerde mekânların tekrar edilme sıklığına odaklanırken, bazıları kentsel morfoloji üzerinden mekânları sınıflandırmaktadır. Bazen mekânların değişmişliği, anı mekânının içerikleri, bazense fiziksel varlığın sürdürülmesi önemli kriter olmuştur. Örneğin, Atabay çalışmasında mekânların tekrar sıklığını önemseyerek, nicelik üzerinden bir okuma yapmıştır (Atabay, 2019). Köksoy Karpat ise, görüşmelerde adı geçen mekânları ve literatürden gelen bilgilerle elde edilen tarihi mekânları, nokta, alan veya güzergah olma biçimleri üzerinden gruplandırmıştır (Karpat, 2009). Usta ise, benzer bir şekilde tarihi mekânlar ve anı mekânlarını ortaya çıkarmak üzere çalışmasını kurgulamış, ancak yerin ve hafızanın varlığı üzerinden anı mekânlarını gruplamıştır (Usta, 2018). Haşal Bakıcıoğlu

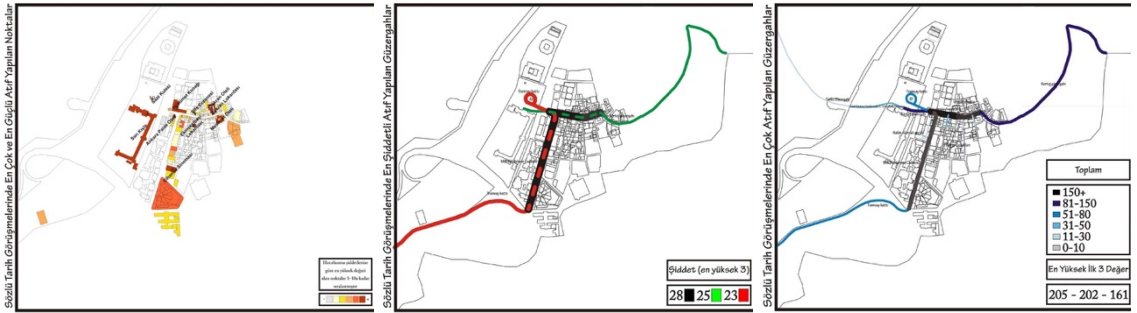
da benzer bir yorumla, hafızanın bileşenlerine göre mekânları sınıflandırmıştır (Bakıcıoğlu, 2017).

Şekil 2.11. Atabay'a göre kişilerin belleklerindeki mekânların gruplandırılması (Atabay, 2019, s. 191)

Şekil 2.12. Literatürde yer alan verilerle ortaya çıkarılan noktalar, güzergahlar ve alanlar (Karpat, 2009, ss. 258-260)

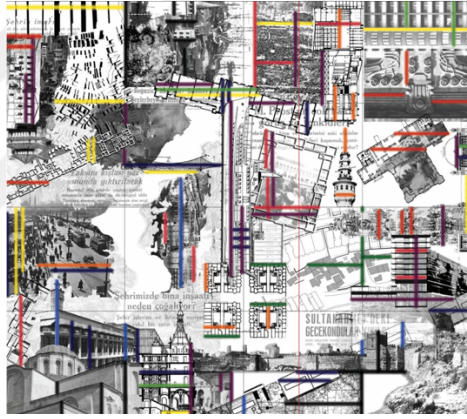
Şekil 2.13. Sözlü tarih çalışmasından elde edilen verilerle ortaya çıkarılan noktalar, güzergahlar ve alanlar (Karpat, 2009, ss. 265-267)

Anı haritaları her zaman dijital formatta olmak zorunda değildir. Ayrıca, sadece bir harita üzerinden veri toplamak ve sunmak da şart değildir. Kolaj, eskiz, zihin haritası gibi temsil araçları da insanların zihnindeki mekânsal kodlu anıların okunmasını ve izlenmesini sağlayabilir. Özellikle kısa süreli çalışmalarda, hızlı ve verimli bilgi toplama amacıyla bu araçlara daha çok başvurulmaktadır. Örneğin, 'Nesilleri Bağlayan Yerler ve

Şeyler’ etkinliğinde basılı bir harita üzerinden, kişilerden veri toplanmıştır. Kadıköy’ü konu alan Nesiller Boyu Paylaşım etkinliğinde ise hafıza mekânlarına ait zihin haritaları, eskizler ve kolajlar üretilmiş, daha sonra sergilenmiştir (<http-19>).

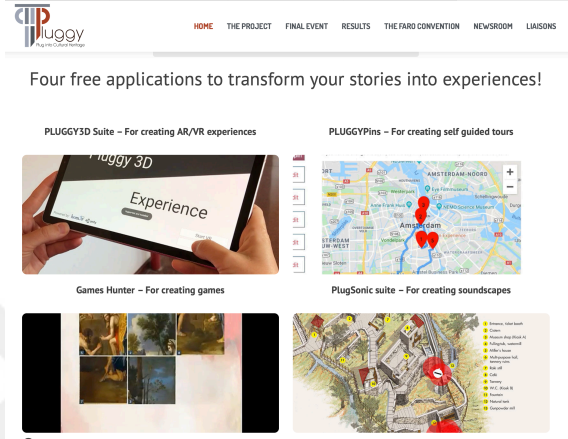
Şekil 2.14. ‘Nesilleri Bağlayan Yerler ve Şeyler’ sergisinden görseller (ODTÜ Arch Web Facebook Arşivi)

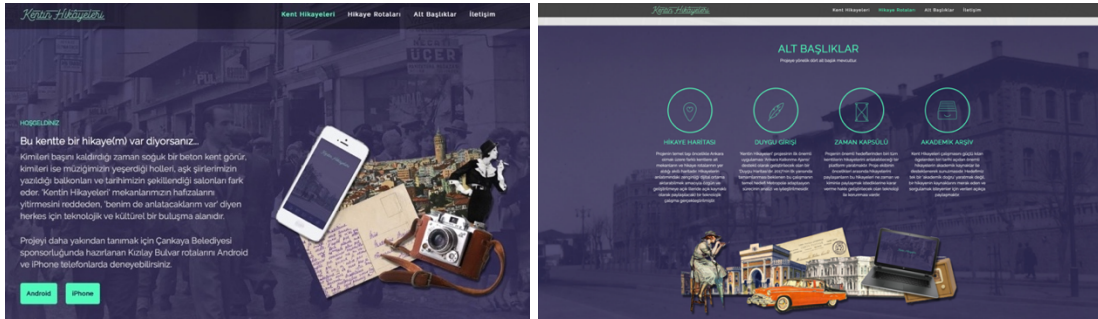
Şekil 2.15. ‘Hatıradan İbareet Kalan Kent: İstanbul’un kolaj üretimleri’ (<http-17>)

İnteraktif anı haritası, anı mekânı künyeleri, zihin haritaları gibi araçlar dışında da hem kullanıcıların aktif katılımının sağlandığı hem de yaratıcı araçların kullanıldığı da görülmektedir. Örneğin, Pluggy projesinin çıktıları ‘pluggable’ olarak tariflenen, sosyal platform uygulamalarıdır. Bunlar, arttırılmış gerçeklik uygulaması, konumsal harita uygulaması, 3D Sonik Anlatılar Uygulaması ve İşbirlikçi Oyun Uygulamasıdır (<http-10>). Hem yaratıcı hem katılımcı olarak süreçlere dahil olarak, projenin uygulamalarının deneyimlenmesi mümkün olmaktadır. Benzer bir şekilde Ankara için geliştirilen Kentin Hikayeleri, henüz pilot bir uygulama olsa da mobil cihazlar üzerinden, rotalar ve hikayeler ile kentin sokaklarını hem sanal hem de gerçek olarak deneyimlemeye olanak sağlamaktadır.

İnteraktif olan tüm bu uygulamalarda, projeye katkı koyanların da gruplaması yapılmıştır. Örneğin Pluggy’de bireylerin kültürel miras alanlarıyla gündelik hayattaki ilişkilerini sağlayacak, yaratıcı ve katılımcı olma durumuna göre farklı içerik ve yönlendirmeler videolar ve metinler aracılığıyla tariflenmektedir. PhilaPlace’de ise, ziyaretçilerin, proje partnerlerinin veya proje ekibinden kişilerin koyduğu katkılar anı haritasında lejantlarla ayrıştırılmıştır (<http-15>).

Şekil 2.16. Projenin Tak-çıkır (Pluggable) Uygulamaları: VR Deneyimi, Geolocation Harita, Oyun ve Anlatılar (<http-10>)

Şekil 2.17. “Kentin Hikayeleri” projesinin amacını ve kapsamını anlatan web arayüzü (<http-18>)

Sonuç olarak, tüm çalışmalar göstermektedir ki, öncelikle insan ve mekâna ait verilerin toplanması, incelenmesi, analiz edilmesi ve birbirleriyle ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Anlama, çözümleme, değerlendirme, karar verme, izleme gibi aşamalardan oluşan koruma karar verme süreçleriyle benzer akışta, ancak insan ve mekân ilişkisini merkeze alacak şekilde yönetilecek bir süreçle, anı gibi somut ve görünür olmayan bir verinin mekânsal verilerle nasıl entegre edileceğini tanımlayan araçları ortaya koymak gereklidir.

Tablo 4. Kültürel mirasın korunmasında anı mekânlarının ortaya çıkarılması konusunda ele alınan projelerin içerik ve temsil araçlarına göre sınıflandırılması (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Anı mekânları					
	İnsan kullanıcı/katılımcı odaklı		Mekan yer/alan odaklı		Zaman olay/hikaye odaklı
	farklı nesiller odaklı		korumada kullanıcı katılımı odaklı	mekanın belgelenmesi odaklı	mekanın gücünü ortaya çıkarma odaklı
geniş kapsam/ölçek	Nesiller Boyu Miras: Nesilleri Bağlayan Yerler ve Şeyler		Pluggy-Plug into Cultural Heritage	Still Looking For You PhilaPlace	Memory as a tool for conservation in historical heritage sites: The case of Selçuk Kentin Hikayeleri Hatıradan İbarete Kalan Kent İstanbul'un Hafızası
	Nesiller boyu paylaşım: Kadıköy'da Hafıza Mekânları		Pericles-Maritime Cultural Heritage Tarihsel alanlarda sözlü tarih bilgisine dayalı kentsel tasarım kriterlerinin oluşturulması: Kemeraltı Anafartalar Caddesi	Mapping Memory	Revealing and Restrengthening the Relation of Memory Places and Heritage Places: The Case of the Hisarbaşı Neighborhood in Milas Çok Katmanlı Kültür Mirasının Tanımı ve Korunmasında Bellek-Değer-Mekan İlişkisi: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fındıklı Yerleşkesi Örneği
sınırlı/tekil kapsam/ölçek					

Temsil Araçları

- Eskiz
- Hafıza defteri
- Kolaj
- Zihin haritası
- Envanter oluşturma
- Kavramsal şema
- Hikaye/Rota
- Anı haritası
- Interaktif anı haritası
- Arttırılmış gerçeklik

Tablo 5. Kültürel mirasın korunmasında anı mekânlarının ortaya çıkarılması konusunda yapılan çalışmaların detaylı bilgileri (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

isim	türü	yürütücü	destek veren	partner/danışman	kapsam	yaklaşım/içerik	temsil
Pluggy-Plug into Cultural Heritage	proje	Yunanistan	AB Horizon 2020 Araştırma ve Inovasyon	Institute of Communication and Computer Systems, Vianet, Technical University of Kosice, Universidad De Malaga, Imperial College London, Xteam, Piræus Bank Group Cultural Foundation, East Slovakian Museum, Clio Muse Applications and Developments for Culture Private Company,	Gündelik hayata mal olmuş tüm Avrupa Mirası	//Gündelik hayat mekânlarının mirası //Bireylerin anlatı ve hikayeleri	**Arttırılmış gerçeklik deneyimi **Konumsal harita uygulaması **3D Sonik Anlatılar Uygulaması **İşbirlikçi Oyun Uygulaması Bireyler bu uygulamaları 'yaratıcı' ya da 'katılımcı' olarak deneyimleyebilirler.
Pericles-Maritime Cultural Heritage	proje	?	AB Horizon 2020 Araştırma ve Inovasyon	Aalborg University of Denmark, Wageningen University, The Université de Bretagne Occidentale, University of the Highlands and Islands, Queen's University of Belfast, University of Aveiro, The Scottish Association for Marine Science, National Heritage Board of Estonia, The Syndicat Mixte for the management of the Regional Natural Park of the Gulf of Morbihan, Hellenic Fisheries Research Institute, University of York	Avrupa'nın deniz mirası ve kıyı bölgeleri: Ege, Malta, Britanya, İrlanda-İskoçya, Estonya, Danimarka Portekiz, Wadden Denizi	//Mekan, yer ve kimlik //Risk, dirençlilik ve uyum //Müzakereci ve katılımcı yönetim	**Kültürel Miras Haritalama Portalı Eğitim materyalleri Videolar Grafik materyaller Paydaş çalıştayları Stratejik öneriler
PhilaPlace	proje	Tarihi Pensilvanya Topluluğu ABD	Young Friends of HSP	Philadelphia Department of Records, PennDesign	Pensilvanya anı mekânları	Göç&göçmen Sivil hayat Kamusal-sosyal yaşam Ulaşım - Rotalar Yemek, Din& dini yaşam	**İnteraktif anı haritası video, fotoğraf, belge, yazı, ses kaydı, tüm multimedya nesneleri
Still Looking For You	proje	Lehigh Üniversitesi ABD	--	Bethlehem Area Public Library, South Bethlehem Historical Society	Bethlehem anı mekânları	Barınma Akademik Dini Sanat&Eğlence Ticari Sağlık Endüstriyel Atletik	**İnteraktif anı haritası video, fotoğraf, belge, yazı, ses kaydı, tüm multimedya nesneleri
Mapping Memory	proje	Liverpool Üniversitesi İngiltere	--	Liverpool Ulusal Müzesi	Liverpool kültürel mirası ve anı mekânları (1950-1970)	Deniz Alışveriş ve boş zaman Çalışma Simgeler	**İnteraktif anı haritası video, fotoğraf, belge, yazı, ses kaydı, tüm multimedya nesneleri **Belgesel
Kentin Hikayeleri	proje	Hacettepe Üniversitesi	Çankaya Belediyesi	Hacettepe Üniversitesi Kent Araştırmaları ve Uygulama ve Araştırma Merkezi, Jeoit	Ankara anı mekânları	Hikaye rotaları	**Hikaye Haritası Duygu Girişi Zaman Kapsülü Akademik Arşiv
Nesiller Boyu Miras: Nesilleri Bağlayan Yerler ve Şeyler	panel-sergi	ODTÜ	--	Mimarlar Derneği 1927	Nesilleri bağlayan Ankara anı mekânları	Farklı nesillerin anı mekânları kategorileri	**Anı haritası
Nesiller Boyu Paylaşım: Kadıköy'de Hafıza Mekânları	atölye-sergi	--	--	ICOMOS Türkiye, Yıldız Teknik Üniversitesi, Tasarım Atölyesi Kadıköy (TAK)	Kadıköy anı mekânları	Farklı nesillerin anı mekânları kategorileri	Zihin haritaları Eskizler Kolajlar
'Hatıradan İbarete Kalan Kent' İstanbul'un Hafızası	yayın	Aura İstanbul	--	--	İstanbul anı mekânları	Kent yangınları Göç Mod. Har. 1:Tarihi Yarımada'dan Dolmabahçe'ye Mod. Har. 2:Dolmabahçe'den Taksim'e Genişleyen kent sınırları Kentin ulaşım ağları Kent-kıyı ilişkisi Kentin konut yapıları Kent kültürü ve pratikleri	Hafıza mekânları haritası Mekansal hafıza defterleri Kolajlar
Tarihsel alanlarda sözlü tarih bilgisine dayalı kentsel tasarım kriterlerinin oluşturulması: Kemeraltı Anafartalar Caddesi	tez	Göksel Köksoy Karpat DEÜ	--	Danışman: Prof.Dr. Emel GÖKSU	İzmir Anafartalar Caddesi (Kemeraltı Bölgesi)	Sözlü tarih görüşmeleri ve literatür araştırması En güçlü noktalar En güçlü güzergahlar En güçlü alanlar	Haritalar
Memory as a tool for conservation in historical heritage sites: The case of Selçuk	tez	Cansu Haşal Bakıcıoğlu ODTÜ	--	Danışman: Doç.Dr.Güliz BILGIN ALTINÖZ	Efes, Selçuk/İZMİR	Hafızası yitmiş hafıza mekânları Hafıza mekânları Yersiz (yok olmuş) hafıza mekânları	Kavramsal Şemalar Haritalar
Revealing and Restrengthening the relation of Memory Places and Heritage Places: The Case of the Hisarbaşı Neighborhood in Milas	tez	Esra Nur Usta ODTÜ	--	Danışman: Doç.Dr.Güliz BILGIN ALTINÖZ	Hisarbaşı Mahallesi Milas/MUĞLA	Anı mekânları, Fiziksel olarak değişen anı mekânları, Kaybolan ancak anılarla bağını sürdüren anı mekânları, Mekansal olarak var olan ancak anılarını yitirmiş anı mekânları	Kavramsal Şemalar Haritalar
Çok Katmanlı Kültür Mirasının Tanımı ve Korunmasında Bellek-Değer-Mekan İlişkisi: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	tez	Zeynep Ece Atabay MSGSÜ	--	Danışman: Prof.Dr.Demet ULUSOY BINAN	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fındıklı Yerleşkesi	Atıf sıklığına göre değişen anı mekânları kategorileri	Kavramsal Şemalar

Yapılan çalışmaların büyük bir bölümünün temel temsil aracı olarak, haritalamayı kullandığı görülmektedir. Elde edilen sözel verilerin, fiziki bilgiyle konumsal olarak bağdaştırılmasını sağlayan bu araç hem esnekliği, hem uyarlanabilirliği açısından sadece kültürel mirasın korunması çalışmalarında değil tüm tasarım disiplinlerinde, deneyime dayalı çalışmalarda kullanılmaktadır. Bu noktada bir parantez açarak, geleneksel haritalama yönteminin dışında ‘yaratıcı haritalama’nın birbiriyle kolay entegre olamayacak çok boyutlu verilerin bir düzlemde çakıştırılması açısından önemli ve uygun bir yöntem olarak son yıllarda kullanıldığını söylemek mümkündür.

Yaratıcı haritalama (creative mapping):

Sözlük anlamıyla harita, ‘yeryüzünün veya ülkeler, kentler veya nehirler gibi bir parçasının çizimi veya planı’ veya ‘bir alandaki nesnelerin konumlarını gösteren diyagram’ olarak ifade edilmektedir (http-20). Aydınlanma Çağı’na kadar öznel yaklaşımların temsili olarak görülen haritalar, bu dönemde bilimsel bir nitelik kazanmış, 80’li yıllarda ise ortaya çıkan yaklaşımlarla haritalar öznel nitelikli, sanatsal, mekânsal, bilimsel ifade biçimlerinin çoklu verileri temsil eden araçları konumuna gelmişlerdir (Alanyalı Aral, 2018). Bugün kullanılan anlamlarda harita ele alındığında, ‘yer’ sel olarak kodlanan birçok verinin ilişkisel olarak anlatım biçimi olarak görülebilir. Örneğin, demografik veriler, bir ülkede yaşayanların ne kadarının kırsal alanda ne kadarının kentlerde yaşadığına veya yaş ortalamasına göre nüfusun bölgesel dağılımına, yaş ortalamalarının bölgesel dağılımına işaret eden haritalarla temsil edilebilir. Ya da birden çok farklı kategoride veri harita aracılığıyla temsil edilerek, önemli analizlerin yapılmasını sağlayabilir. Örneğin, kentte yapıların fiziksel strüktürel durumları ile ev sahibi/kiracı olunması arasındaki ilişki yer bağlantılı incelenmek isteniyorsa haritada lejantlar aracılığıyla ifade edilebilir ve “kentsel ortamda ev sahipliliğinin az olduğu bir mahallede yapıların strüktürel durumlarının daha kötü olduğu tespit edilmiştir, bu mahalleler kentin çeperlerinde yer almaktadır” gibi bir analize ulaşılabilir. Böylelikle bu durumu doğuran nedenler olarak kentsel morfoloji, demografi ve mimari özellikler daha derin araştırmalara kaynaklık edebilir. Bu nedenle artık konvansiyonel harita yaklaşımının ötesinde çok farklı türden verileri içeren ve bu verileri yersel olarak ilişkilendirmeye olanak sağlayan haritalar üretilmektedir. Verilerin yersel olarak kodlanmasından kaynaklı olarak yeni yaklaşımlar için ‘haritalama’ terimi daha çok kullanılmaktadır. Haritalama, “çoğullaşmayı ve derinleşmeyi mümkün kılan;

konvansiyonel haritalarda bir aradalığı mümkün görülmeven veri çeşitliliği ile bu verilerin yerle ve birbirleriyle olan bağlantılarını yeni ve özgün dil ve yöntem arayışlarıyla ortaya koymayı hedefleyen eylemdir (Alanyalı Aral, 2019). Haritalama, klasik harita anlayışında rastlanan açıkça okunabilen katı kurallar ve normlar yerine hem haritayı üretenlerin hem de algılayanların farklılaşan içerikler ve analizler ürettiği, muğlak ve çok kombinasyonlu okumalara olanak tanımaktadır. Yani, bir temsil aracı olmaktan öte, yeni bağlantıları, okumaları ve tasarımları aktive etme aracı olarak da görülebilir.

Corner (1999) haritalamanın kendisini yaratıcı bir süreç olarak tanımlamakta, ‘yaşanan mekân’ın çözümlenmesi ve inşası için de bir araç olarak görmektedir. Çünkü Reyner Banham, David Harvey, Bernard Tschumi ve Rem Koolhaas gibi uzmanlar, Henri Lefebvre ve Gilles Deleuze gibi düşünürlerle beraber mekânın karmaşıklığı, fiziki formun ötesinde barındırdığı görünmeyen karakterleri ile modellenmiştir; tam da bu noktada haritalama onların mekân anlayışının aracı olmaktadır. Corner (1999) tasarım, planlama ve kültür alanlarında yaratıcı haritalamanın dört farklı türüne işaret etmektedir: Sürüklenme (drift), katmanlaşma (layering), oyun tahtası (game-board) ve rizom (rhizom). Sürüklenme, 50’ler ve 60’larda durumcuların (Situationists) ürettikleri, birbiriyle benzeşmeyen, hatta görünür olmayan gizli kalmış ve mümkün olmayan topoğrafyaların başka bir deyişle kurguların oluşturduğu ve yeni bir mekân imgesi üreten ilişkileri içeren bilişsel ve zihinsel haritalardır. Katmanlaşma ise ilk olarak 1983’te Rem Koolhaas ve Bernard Tschumi tarafından Parc de la Villette tasarımında ortaya konan, her bir katmanın kendi içinde bir mantığı ve sisteminin olduğu, “kalınlaştırılmış” üst üste gelen katmanlarınsa yine bütünlüklü anlam ifade ettiği bir yöntemdir. Oyun tahtası ise, her biri farklı çalışma alanlarından oluşan, tasarımcının belirlenen oyuncular ve aktörlerle kurguladığı üretken bir yapıya sahiptir. Londra kökenli mimar Raoul Bunschoten tarafından birçok çalışmada, tasarım aracı olarak kullanılmıştır. Son olarak rizom ise, ‘haritalanamaz’ olanın gösterimi, yeni ve alternatif imkanları sunan; farklılaşmayan, tek ama çok içerikli bir düzlemde ‘rizomatik’olarak ele alan, Deluze ve Guattari’nin yaklaşımıdır (Corner, 1999). Yaratıcı haritalamanın başlangıç örnekleri açısından Corner’ın yaklaşımı oldukça önemlidir. Çünkü bütün bu yöntemler ‘deneyim’ özellikle Lefebvre’in ‘yaşanmış deneyim’inin aktarılması üst çerçevesinde toplanır. Bunlara ek olarak da tüm yaklaşımlar sadece bir şeyleri temsil etmekten çok onları tasarım ya da yaratıcı süreçlere dahil etmeyi amaçlamaktadır. Böylelikle yaratıcı haritalama,

“birbirinden kopuk veri setleri olarak tartışılan zaman-mekânsal, algısal, deneyimsel, politik-sosyolojik gündemleri; duyuşsal, sözel ve istatistiki verilerle etkileşimli olarak bir araya getiren” bir arayüz olarak ortaya çıkmaktadır (Alanyalı Aral, 2018).

Bu özellikleriyle yaratıcı haritalama bu çalışma kapsamında, birbiriyle başka bir düzlemde ilişkilenebilecek olan verileri hem görünür kılmak hem de aktarmak amaçlı kullanılacak önemli bir teknik olarak görülmektedir. Hem haritayı üretenlerin hem de algılayanların farklılaşan içerikler ve analizler ürettiği bu yöntem anı ve mekân gibi kendi içinde dinamik ve değişken unsurlar barındıran kavramların okunmasında her seferinde yaratıcı olanaklar sunacaktır. Aslında sadece temsil aracı olmasının dışında, yeni bağlantıları, okumaları ve tasarımları aktive etme aracı olarak da görülmektedir.

Sonuç olarak, insana ve mekâna ait verilerin toplanması, incelenmesi, analiz edilmesi ve birbirleriyle ilişkilendirilmesini gerektiren bu çalışmada çoklu araçların kullanılması, koruma karar verme süreciyle sonuçlanan yolda doğru ve kullanılabilir bilginin üretilmesini sağlayacaktır. Bu nedenle önerilen yöntem, anlama, çözümleme, değerlendirme, karar verme, izleme gibi aşamalardan oluşan koruma karar verme süreçleriyle benzer akışta ilerlemekte, ancak insan ve mekân ilişkisine ait verileri görünür kılacak araçlarla süreçler yeniden tanımlanmaktadır.

2.5. Bellek-Mekân-Kültürel Miras İlişkisi Bağlamında Anı Mekânlarının Korumada Değer Olarak Kullanılması için Yöntem Önerisi

Kentsel kültürel miras alanlarında insanın-mekânla ilişkisi sonucu kurulan mekânsal bağ, anı üretir; aidiyetlik üretir, mekânın insan tarafından sahiplenilmesini sağlar. İnsan, sahiplendikçe bilinçlenir, farkındalık kazanır; dolayısıyla korur ve korudukça da daha fazla anı üretir. Bu noktadan hareketle, çalışma “Anı mekânlarının ortaya çıkartılması ile, kültürel miras alanlarının korunması için fiziksel verilerle entegre olan bir yöntem geliştirilebilir mi?” sorusuna cevap aramaktadır. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde, daha önce aktarılan anı mekânları modelinden yapılan çıkarımla, sürdürülebilir koruma ilkelerini ve eylemlerini oluşturmak için bir değer olarak kabul edilen anı mekânlarının ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi; dolayısıyla da koruma prensiplerini üretecek altyapının oluşturulması için bir yaklaşım ve yöntem önerisi geliştirilmiştir. Daha önce giriş bölümünde belirtildiği gibi, çalışma kentsel kültürel miras alanlarını anı mekânları bağlamında anlama, çözümleme ve değerlendirme aşamalarından oluşmaktadır. Yeri, anı mekânları bağlamında anlamak için, anı mekânlarının ortaya

çıkarılması ve değişimlerinin izlenmesi gerekmektedir. Ardından bu mekânları tanımlamak ve çözümlemek; son olarak potansiyellerini, değerlerini, tehditlerini ve problemlerini ortaya koyarak değerlendirmek gereklidir.

2.5.1. ‘Anı mekânı’ kavramı

Anının oluşum ve hatırlanma süreci, gündelik hayat mekânları bağlamında ele alındığında, geçmiş bölümlere referansla bazı çıkarımlar yapılabilir:

- *Anı, zaman-mekânsal bağlamda sabit ve dinamik unsurlardan oluşur.*

Mekân mutlak ve değişmezdir, ancak insan-mekân ilişkisinden üretilen ve hafızaya kayıt edilen imge dinamiktir. Zaman ise, her ‘an’ sal hatırlamayla anıyı dinamik yapıya dönüştüren bir değişken unsurdur.

- *“Zaman-mekân içinde hayat patikaları” gündelik hayatta farklı ölçek ve büyüklüklerde hareketi ve yer değiştirmeleri temsil eder.*

Bir günlük rutinde, ev-okul/iş-ticari/toplumsal hayat mekânları arası hareketlerden söz edilirken, hayat boyunca devam eden rutinde uzun periyodları içeren, evler arası, kentler arası göç ve hareketten bahsetmek mümkündür. Anı mekânları farklı ritimdeki tüm hareketleri içerebilir.

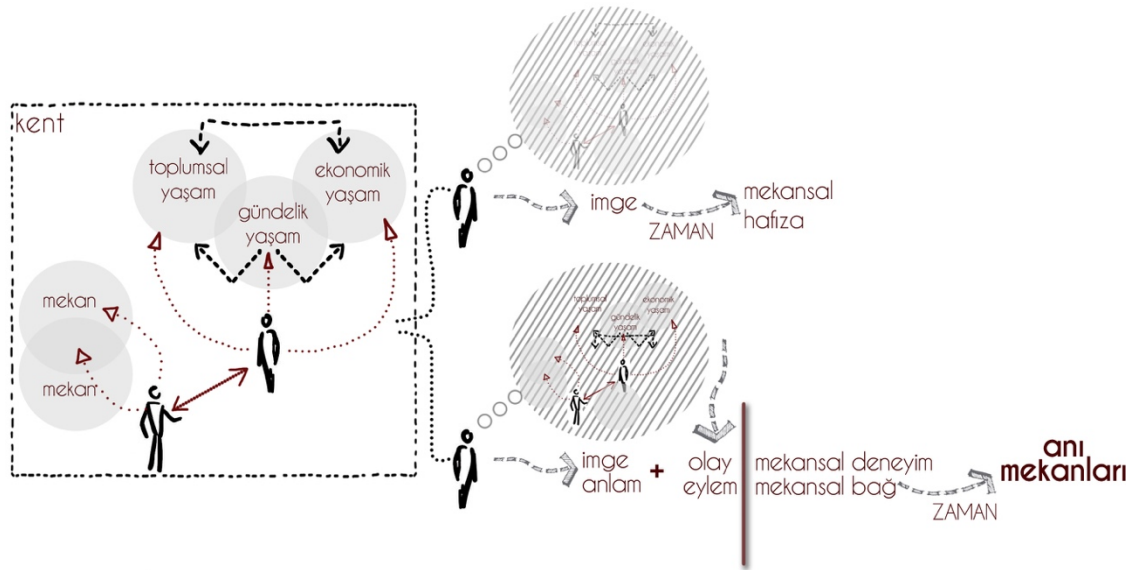
- *Kent mekânını oluşturan unsurlar: Mekânın sabit maddesel öğeleri, sabit ve hareketli unsurların ilişkileri ve bu ilişkiden doğan edimler, anlamlar yani mekânsal deneyimlerdir. Tüm bunların toplamı ise mekânsal hafızadır.*

Kentsel mekânın, form, strüktür, renk, doku, hacim gibi ansal olarak sabit maddesel öğeleri vardır. Kentsel ortamda ilişkiler ise geçici ve değişkendir. İnsanın toplumu oluşturan diğer bireylerle; ev ortamında aile üyeleriyle, iş ortamında arkadaşlarıyla ya da kamusal alanlarda başka bireylerle kurduğu ilişkiler; kent mekânıyla kurduğu ilişkiler ve kentsel mekânı oluşturan bütünün parçalarının birbirleriyle kurduğu ilişkiler ise mekânın maddesel olmayan ilişkiler ağını oluşturur. Tüm bu ilişkiler bireylerin edimleridir; mekâna ait anlam üretir. Mekânla kurulan bağı da sağlayan bu deneyim, mekânsal olarak hafızada kodlanır.

- *Mekânsal hafıza tanımlı olay ya da eylemle anı mekânını tarifler. Eylemler bir defaya mahsus gerçekleşebilir ya da tekrar ederek bir rutini tanımlayabilir.*

Birey hatırladığı mekâna dair geçmişte imge üretilip hafızaya kaydetmiş olabilir; ancak bu imge eylemlerle mekânsal deneyime dönüşmediği sürece anı mekânı tariflemeyebilir. Örneğin; “Konakaltı Hanı’nın karşısında adliye vardı” ifadesinde kişinin postaneye ait mekânsal deneyiminin ipuçları yoktur. Hatırlamasına neden olan imge, başkaları tarafından anlatılanlarla üretilmiş olabilir. “Konakaltı Hanı’nın karşısında adliye vardı; babam orada çalışırdı, her gün babamla birlikte adliyenin önünden geçerek okula giderdim” ifadesinde rutine dönüşmüş bir eylemle oluşan mekânsal bağ ve anının mekânsal olarak tarifi söz konusudur.

Bütün bunların ışığında çalışmaya göre anı mekânları; kentsel ortamda, bireyin değişken zamansal periyodlarını içeren, gündelik hayat pratikleri aracılığıyla deneyimlediği mekânın sabit öğeleri, öğelerin birbirleriyle olan dinamik ilişkileri; olaylar ya da eylemler aracılığıyla deneyimlediği mekânla kurduğu ilişkiden ürettiği anlam ve anıların toplamıdır (Şekil 2.18).

Şekil 2.18. Mekânın maddesiz unsurları, ilişkiler ve anlamların mekânsal hafızayı ve anı mekânlarını üretimi (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

2.5.2. ‘Anı mekânları’ni anlamak

Anı mekânlarını anlayarak, analiz etmek ve değerlerinin ortaya çıkarılmasını sağlamak, kentsel kültürel miras alanlarında anıya ait sözel veriler ile kente ait fiziksel verilerin entegrasyonunu ve sürdürülebilir korumayı sağlayacaktır. Dolayısıyla, öncelikle anı mekânlarını anlamak gereklidir. Anı mekânlarını anlamak için, anı mekânlarının

özgün bilgilerini, geçmişteki bağlamını, değişim ve dönüşümünü ve mevcut kentsel bağlamla ilişkisini ortaya çıkarmak gereklidir.

Anı mekânlarını anlamak için yapılacak çalışmada hem veri toplama aşamasında hem de verilerin temsil edilmesi aşamasında, anı mekânlarının bileşenleri ile ele alınması önemlidir. Anı mekânlarının temel bileşenleri zaman, mekân, insan ve ilişkilerdir. Anı mekânlarının ortaya çıkarılmasını ele alan çalışmalarda irdelenen bu bileşenlerden anının kökenlendiği mekân; insan eylemleri ile olay veya hikâye örgüsü içinde zamana ait bir ilerlemede anı mekânlarını oluşturur. Dolayısıyla insanın eylemleri ve bu eylemlerle mekâna kattığı anlam, işlevleri ve toplumsal hayatı oluşturur. Anı mekânlarının ortaya çıkarılmasında eylemler; dolayısıyla kullanımlar, başka bir deyişle kullanım ilişkileri anı mekânının içeriklerinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

Kentsel ortamda, gündelik hayatta bireyler farklı kullanım biçimlerini içeren mekânlarla temas kurmaktadır. Kentsel hayatın çekirdeğini oluşturan üretim ilişkileri ve ekonomik hayatın sürdüğü mekânlar; sosyal-toplumsal yaşamın gerçekleştiği kamusal alanlar, rekreasyon alanları, ibadet alanları ve özel hayata ve birincil ihtiyaçlara yönelik barınmaya dair alanlar gündelik hayatın temel mekânlarıdır. Kentlerin kullanıcı profili sadece sabit kullanıcılardan oluşmaz. Kısa süreli ziyaretçiler (turistler, başka amaçla ziyaret edenler), geçici ve tanımlı süreli kullanıcılar (öğrenciler, iş insanları vb.) da en az kentte uzun süreli yaşayanlar kadar kentsel ortamı deneyimleyerek paylaşımlarda bulunur, anı üretirler. Bu nedenle öncelikle kentte gündelik hayattaki kullanım örüntüleri bağlamında anı mekânlarını anlamak büyük önem taşımaktadır.

- Aile, barınma ve gündelik hayat mekânları: Barınma mekânlarının açık ve yapıları ile yakın çevresini içeren mekânlar
- Üretim ve ekonomik hayat mekânları: Tarımsal üretim mekânları, ürün işlem ve depolama mekânları, ürün pazarlama mekânları (tarla, bahçe, bostan, depo, işlik, atölye, han, hal, dükkân, arasta, pazar vb.)
- Sosyal-toplumsal hayatın mekânları: Sosyalleşme mekânları, ibadet mekânları, balo mekânları, eğitim mekânları (hamam, cami, türbe, kilise, okul, gazino, karakol, kütüphane, müze, şehir kulübü, sinema, pastane, fırın, kafeterya, eğlence mekânı, park, çocuk parkı veya diğer açık alanlar vb.)

- Yasal-yönetmelik ve simgesel mekânlar: Kamu yapıları ile açık alanları, tören alanları, simge yapılar (saat kulesi, anıt, heykel, simgesel meydanlar, hükûmet konağı, adliye sarayı, askerî yapılar ile açık alanları vb.)
- Geçici konaklama ve turizme yönelik mekânlar
- Endüstriyel kullanıma yönelik mekânlar

Kullanıma dair yapılan bu gruplama, her kent veya kent parçası için farklılaşacaktır. Turizm ve sanayinin ön planda olduğu kentlerde, kullanıcıların kentle temas biçimleri ve anı üretimleri değişeceğinden hem anıya dair çalışmalar hem de gruplamalar değişecektir. Dolayısıyla insan-mekân ilişkisi temel alınarak, gündelik hayattaki kullanımlar gruplandırılmalıdır.

Anı mekânlarını ortaya çıkarmak için yapılacak çalışmalar öncelikle insana odaklanmalıdır. Kentte yaşayanların zihnindeki anıyı ortama çıkarmak önceliklidir. Daha önce de bahsedildiği üzere, anı ve anlatının kendiliğinden mekânsal referansları vardır. Bu nedenle yapılacak nitel veri toplama yöntemleriyle anı, anlatı ve mekânlar ortaya çıkarılmalıdır.²³

Anı mekânlarının ortaya çıkarılması için kentte yaşayanlar ile yapılan görüşmelerde, hem bugünkü gündelik hayat pratikleri arasında kentsel tarihi çevre ile olan ilişkilerinin, hem de geçmiş zamanda özellikle çocukluk ve erken yetişkinlik dönemleri arasına ait mekânsal olarak kodlanan anıların verisinin sorgulanması gereklidir. Görüşmeler esnasında, bireylerin aklında kalan ‘anı mekânları’nın ortaya çıkarılarak yukarıda verilen kullanımlarıyla beraber bilgilerinin toplanması önemlidir. Örneğin, düşünlerin, özel günlerin mekânları ya da boş zaman aktivitelerinin mekânlarına ve bunlarla ilişkili anılara ait bilgiler, kullanım bağlamında toplanmalıdır. Bunun dışında, sadece tek sefere mahsus olmayan anıların, yani gündelik hayat rutinlerinin mekânlarının, rota ve eylemlerinin bilgileri de toplanmalıdır.

Buna ek olarak, literatürden gelen veriler de anı mekânlarını anlamak için tamamlayıcı özelliğe sahiptir. Eski/yeni fotoğraflar, kullanıma dair verileri sunması

²³ Anıyı ortaya çıkarmak için kullanılacak veri toplama yöntemi, alan özelinde değişiklikler gösterecektir. Değişen kentsel bağlama göre sözlü tarih, yapılandırılmamış derinlemesine görüşmeler, odak-grup görüşmeler, bu bağlamda tercih edilebilir. Bireylerin gündelik hayattaki kişisel anılarından ve mekânlarından çok toplumsal olarak şekillenen ve değişen anı mekânlarının ön plana çıktığı ortamlarda odak-grup görüşmelerinden faydalanması; toplumsal hatırlamayı sağlayarak, bu yönde verileri ortaya koyacaktır.

açısından; eski ve yeni hava fotoğrafları, halihazır haritalar mekânların değişimlerinin izlenmesi açısından; eski ve yeni imar planları, kurul kararları ve koruma amaçlı imar planları, değişimlerin gerekçelendirilmesi açısından önemli veri kaynaklarıdır. Ayrıca, yazılı kaynaklardan gelen veriler de anı ve anlatıları, süreçleri, tarihi verileri, kentsel bağlama ait genel verileri içermektedir.

Anı mekânlarını anlamının ikinci boyutu, değişimlerinin izlenmesidir. Değişim, zamana ait bir bağlamı gerektirir. Zaman çizgisinde anlar, noktalar, süreçler, olaylar ön plana çıkar. Dolayısıyla anı mekânlarının değişiminin izlenmesini oluşturan unsur olaylar, eşikler veya kırılma noktalarıdır.

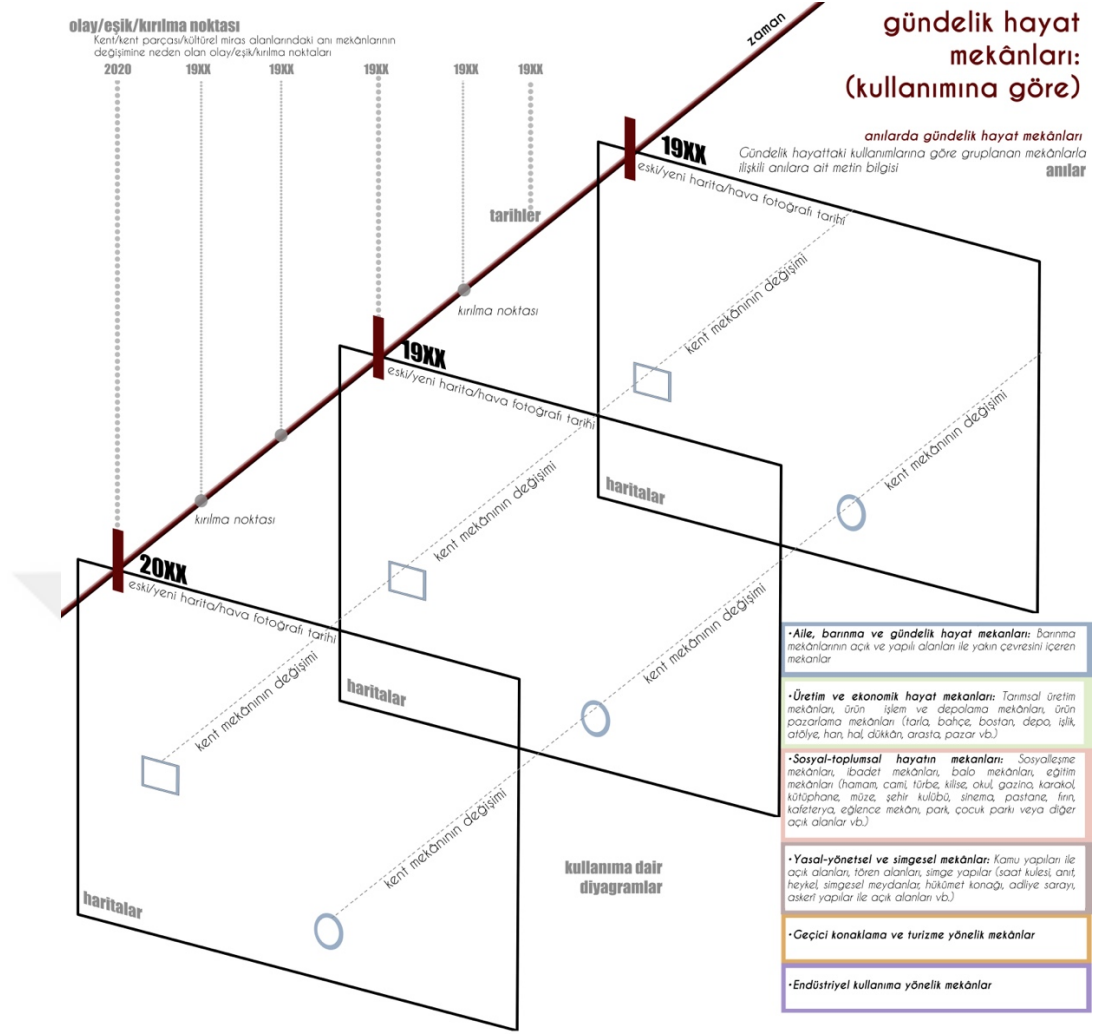
Geçmişin gündelik hayat mekânları ile bugünün mekânları değişmektedir. Değişen kent hayatı, mekânları ve toplumsal yaşam koşulları ile değişim ve dönüşüm kaçınılmazdır. 40 yıl önce çocukluğunu yaşayan bireylerin gündelik hayat rutinleri ile bugünün çocuklarının eylemlerini değiştiren küresel boyutta faktörler vardır; küreselleşme, üretim ilişkileri, teknoloji, hız, iletişim araçları gibi. Aynı durum yetişkinler için de geçerlidir. Sosyalleşmenin sanal platformlara taşındığı ortamda, geçmişin sosyalleşme mekânlarının azalması ya da yok olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla, anı mekânlarının değişmesine neden olan, çoğunlukla yerel, bölgesel ve ulusal, bazen de küresel ölçekte olaylar değişimi etkileyen faktörler olarak ele alınmalıdır. Bu olaylar ya da kırılma noktaları insanların mekânla kurduğu diyalogu doğrudan etkileyen unsurlar olduğu için önemlidir.

Anı mekânlarını anlama, çözümleme ve değerlendirme aşamalarında, verilerin ya da içeriği oluşturan unsurların hangi araçlarla temsil edileceği de önemli bir husustur. Kültürel miras alanlarının korunmasında, yapı ölçeğinden kentsel ölçeğe kadar yapılan tüm fiziki analiz çalışmalarında, mirasın kullanıcıları önemli bir faktör olarak görülmektedir. Uzun yıllardır da uluslararası platformda “katılımcı” koruma politikaları, “bütünleşik koruma” başlıkları altında yerel halkın, sivil toplum kuruluşlarının “koruma karar verme” süreçlerine nasıl dahil olacakları tartışılmaktadır. Sözel bilgi ve deneyime ait olan ‘anlatı’ ve ‘anı’nın temsili oldukça güçtür. “Zihin haritaları” ya da “bilişsel haritalar” bu konuda yapılan çalışmaların ilk örneklerini oluşturmaktadır. Daha önce özeti verilen anı mekânlarının ortaya çıkarılmasına yönelik yapılan çalışmalar aracılığıyla, belgesel, video, fotoğraf, envanter gibi geleneksel ve tek boyutlu temsil araçlarının yanında kolajlar, mekânsal anı defterleri, zihin haritaları, hikâye haritaları, interaktif anı

haritaları, arttırılmış gerçeklik deneyimi, oyun tasarımları gibi yaratıcı temsil araçlarının kullanıldığı görülmektedir.

Anı mekânlarını anlayarak değişimlerini ve güncel bağlamını ortaya koymak için de çok yönlü temsil araçlarından faydalanmak gereklidir. Deneyimle elde edilen anıların, mekânsal konumlarının ve anıya ait eylemlerin, zamansal gelişim süreci içerisinde eşikler aracılığıyla anlatılması önemlidir. Dolayısıyla, önerilen yöntemde ‘anı mekânlarını anlamak’ için kullanılacak genel çerçeve şu ilkelerle tanımlanabilir:

- Anı mekânlarını anlamak için farklılaşan veri toplama teknikleri kullanılmalıdır.
- Anı mekânlarının ortaya çıkarılması için derinlemesine görüşme veya sözlü tarih gibi nitel veri toplama tekniklerinden yararlanılmalıdır. Görüşmenin yöntemi, seçilecek görüşmecilerin kriterleri ve sayısı alan özelinde değerlendirmelerle belirlenmelidir.
- Anı mekânlarının değişimlerinin izlenmesi, mevcut ve geçmiş bağlamlarının ortaya konulması için alanla ilgili literatür ve arşiv taramaları yapılmalı; ilgili kurumlardan belge ve veriler elde edilmelidir.
- Anı mekânlarını anlama için alanların kullanım örüntüleri ve grupları ortaya konmalıdır. Gruplamalar, her alanın ve kentin özelliklerine göre yeniden değerlendirilmelidir.
- Anı mekânlarının bütüncül olarak anlamak için, farklılaşan kullanım örüntüleri bağlamında geçmiş ve şimdinin gündelik hayat dinamikleri ile kent mekânının değişimi ilişkilendirilerek ortaya konmalıdır. Anılar, olaylar, eşikler, kırılma noktaları ile fiziksel verileri içeren bu bilgiler, kronolojik olarak ele alınan zaman çizelgesi ve haritalama ile yapılmalı, anılarla ilişkilendirilmelidir. Eski/yeni hava fotoğrafları, eski/yeni haritalar ile kent mekânının değişimi aktarılmalıdır. Farklılaşan kullanım örüntülerine göre kullanılan araç ve yöntem değiştirilebilir içerikler sunulmalıdır.

Şekil 2.19. 'Anı mekânlarını anlama' aşamasında anı mekânlarının ortaya çıkarılması, değişimlerinin izlenmesi için kullanılabilecek temsil örneği (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

2.5.3. Anı mekânlarını çözümlemek

Anı mekânlarının ortaya çıkarılarak, değişimlerinin izlenmesi süreçlerini içeren 'anı mekânlarını anlamak' sonrasında, elde edilen verilerin çözülmesi, değerlendirilerek kullanılabilir bilgi üretmeye yönelik işlenmesi gerekmektedir. Anı mekânlarını çözümleme aşamasında, anıya ait verilerle mekânsal girdilerin çakıştırılması büyük önem taşımaktadır. Bu noktada yaratıcı haritalama tekniği, anı mekânlarını çözümleme aşamasında ilişkisel anlatım biçimi olarak kullanılan bir araç olarak görülmektedir. Birbiriyle aynı düzlemde ilişkilendirilmesi zor unsurlar olan anıya ait sözel veriler ve mekâna ait fiziksel veriler, yaratıcı haritalama ile hem görünür kılınacak hem de aktarılacaktır.

Bu anlamda anı ve mekâna ait olarak ilişkilendirilecek temel bileşenler ve parametrelerin belirlenmesi öncelik taşımaktadır. Belirlenen parametreler, anı mekânlarının kategorilerinin oluşturularak, mekânların bölgesel dağılımı, kentsel gelişim bölgeleriyle kurduğu ilişki, insanların gündelik hayatlarıyla kurduğu ilişki, tarihle veya yasal çerçeveye kurduğu ilişki gibi sorgulamalar yapılabilecektir. Yapılan çapraz sorgulamalar, mekânlara ait detaylı analize ve yorumlamaları yapmaya imkân sağlayacak; tüm bu sorgulamalar da potansiyel eşnitelik alanlarını, problematik bölgeleri ve değerleri ortaya koymak için gerekli bilgiyi ve altyapıyı oluşturacaktır.

Yapılan analiz ve çözümlemeler, anı mekânlarını değişen özelliklerine göre gruplandırarak analiz etmeyi sağlayacaktır. Bu analizler bazı sorulara yanıt verecektir:

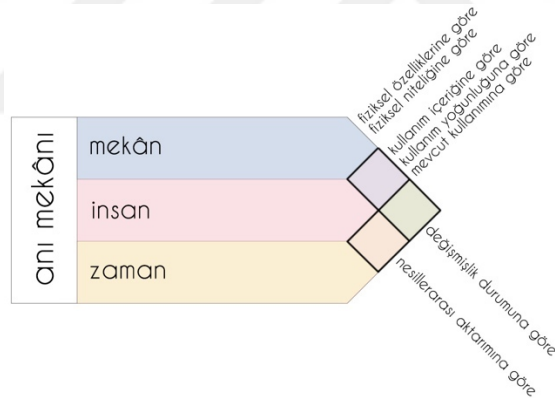
- Açık veya yapılı alan olma durumu anı mekânının dağılımını nasıl değiştiriyor?
- Anı mekânının anıtsal veya simgesel olma durumu hatırlanma oranını nasıl etkiliyor?
- Hangi fiziksel özellikteki mekân, kentte yaşayanlar tarafından daha fazla hatırlanıyor?
- Birçok birey tarafından hatırlanan mekânlar bölgesel eşnitelik alanları oluşturuyor mu?
- Anı mekânları olan yapılar yasal olarak korunuyor mu?
- Yasal olarak korunan alanlar, anı mekânı olmaktan uzaklaşıyor mu?
- Farklı yaş gruplarının anı mekânları nasıl bir değişim gösteriyor?
- Anı mekânlarının fiziksel ve işlevsel değişimleri nelerdir?
- Açık ve yapılı alan olma durumu, daha fazla hatırlanma(ma)yı nasıl etkilemektedir?
- Gündelik hayatta var olan eylem ve kullanımların mekânları, hatırlamayı nasıl etkilemektedir?

Tüm bu sorulara alınan yanıtlar ile değerlendirmeye yönelik çıkarımlar yapılabilecektir. Bu sorulara yanıt alabilmek için anı mekânlarının bileşenlerini bir önceki bölümden referansla, insan, mekân ve zaman olduğunu hatırlatmak gereklidir. Bu bileşenlerin birbiriyle olan ilişkileri anı mekânlarına dair üst çerçeveyi tanımlayabilir. İnsan-mekân ilişkisi kullanım örüntülerine ait bilgi grubunu sağlarken, mekânın zamanla olan ilişkisi, fiziksel ve işlevsel değişmişliğe ait bilgiyi vermektedir. İnsanın zamanla kurduğu ilişki ise, farklı nesillerin anı mekânlarını tanımlamaya yardımcı olmaktadır.

Bunun dışında mekân kavramı kendi başına, bünyesinde bileşenlerini barındıran bir kavramdır. Mekân, fiziksel özelliklerine veya mimari özelliklerine göre kategorilere ayrılabilir. Bu durumda insan, zaman ve mekân bileşenlerinin ilişkisi ve mekânın kendisiyle anı mekânları şu kategoride toplanabilir:

- Mekânsal özelliklerine göre anı mekânları: Fiziksel özelliklerine göre (açık-yapılı alan), fiziksel niteliğine göre (anıtsal-mütevazi, simgesel) vb.
- Mekân-insan ilişkisine göre anı mekânları: Kullanım içeriklerine göre, kullanım yoğunluklarına göre, mevcut kullanımlarına göre
- Mekân-zaman ilişkisine göre anı mekânları: Değişmişlik durumuna göre.
- İnsan-zaman ilişkisine göre anı mekânları: Nesillerarası aktarıma göre.

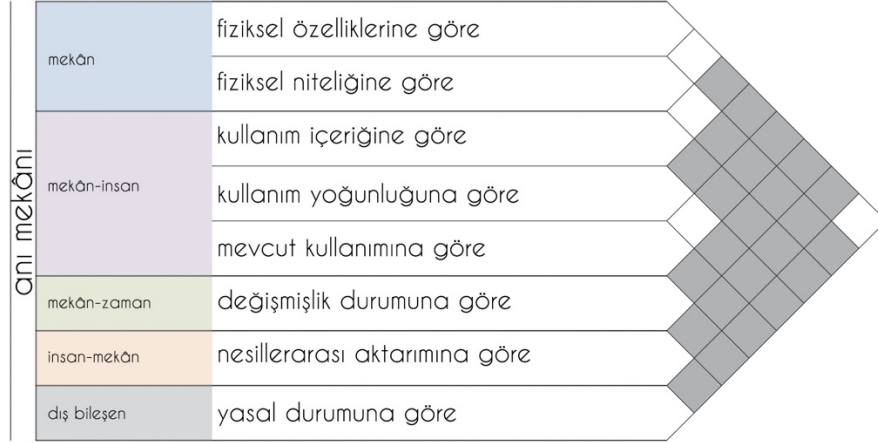
Sıralanan kategoriler, kendi içlerinde de farklı gruplara ayrılarak anı mekânları gruplarını oluşturmaktadır. Burada herhangi bir kent parçası veya kent için geçerli olacak üst çerçeve belirlenmeye çalışılmıştır. Kuşkusuz, bu üst çerçevenin alt grupları farklılaşan bağlamlara göre değişecektir.

Şekil 2.20. Anı mekânlarının insan, zaman ve mekân bileşenlerinin birbiriyle ilişkisiyle oluşturulan anı mekânları kategorileri

Vurgulanması gereken bir diğer husus ise, anı mekânlarının kendi bileşeni dışında dış dinamiklerin varlığının da bu ilişkisel analize dahil edilmesi gerekliliğidir. Örneğin, bir mekânın yasal olarak tescilli olup olmamasının diğer bileşenlerle ilişkisi önem taşımaktadır. Bazı durumlarda tescillenerek yasal olarak koruma altına alınan yapı veya alanlarda uygulanan norm ve kurallar, insan-mekân arasındaki bağın kopmasına, mekânın anıdan uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bu ilişkilerin ortaya çıkarılması, sürdürülebilir

korumanın sağlanması için önem taşımaktadır. Yasal olarak korunma durumunun dışında başka dış dinamikler de ilişki ve çözümlemelere dahil edilebilir.

Şekil 2.21. Anı mekânı bileşenlerinin oluşturduğu anı mekânı kategorileri ve birbirleriyle ilişkilendirme olasılıkları

Anı mekânlarının bileşenlerinin ilişkisine göre oluşturulan anı mekânı kategorilerine ait haritalamalar ile mekânların konum bağlamında dağılımları, kentin bütünüyle ve diğer mekânlarla ilişkileri çözümlenebilir. Örneğin, fiziksel özelliklerine göre açık ve yapılı alan olarak ayrılan anı mekânlarından açık alan olarak nitelendirilenlerin tarihi dokunun içinde, çeperinde veya kentin gelişme alanlarında yer alıp almadığı, yapılı alanlarla açık alanların birbirleriyle ilişkisi analiz edilebilir. Bir diğer örnek olarak da farklı nesillerce ortak hafızada yer almayı sürdüren anı mekânlarının konumları analiz edilebilir. Bu nedenle öncelikle belirtilen kategorilere göre anı mekânı haritalarını oluşturmak önem taşımaktadır.

Ancak burada asıl ortaya çıkarılması gereken durum farklı bileşenlerin ilişkileriyle yapılacak olan çapraz sorgulamalardır. Kültürel miras alanlarında yapılacak anı mekânları çalışmalarında beliren ve yukarıda sıralanan sorulara yanıt alabilmek için, farklı kategorilerin birbirleriyle ilişkilendirilerek anı mekânı haritalarının oluşturulması gereklidir.

Yukarıda verilen matris, kategorilerin ilişkisel olarak çaprazlanması mümkün olanları göstermeye yönelik oluşturulmuştur. Bu matris, birçok analiz ve çözümlemenin yapılabileceğinin imkanını ortaya koymaktadır. Çapraz ilişkide sorgulanacak olan bileşenlerin kararı tamamen alan özelinde, ihtiyaç duyulan bilgiye göre, koruma

alışmalarını sürdürecek ekip tarafından belirlenmelidir. Oluşturulacak her bir haritadan yapılacak okumalar, değerlendirme ve karar verme süreçlerinde kullanılacak bilgiyi sunacaktır.

Tüm bunlara dayanarak anı mekânlarını çözümlmek için belirlenen bazı esaslar şunlardır:

- Anı mekânının bileşenlerinin insan, zaman ve mekân olduğundan hareketle, bu bileşenlerin hem kendileri hem de birbirleriyle ilişkileri, anı mekânlarının gruplandırılma parametrelerini belirlemelidir. Bu aşama, farklı alanlara göre minör değişiklikler göstermekle beraber, st erveyi net bir şekilde ortaya koymaktadır.
- Bileşenlerin birbirleriyle kurduğu ilişkinin sonucunda üretilen kategoriler yaratıcı haritalama ile aktarılmalı; her bir kategori için analizler yapılmalıdır.
- Anı mekânları kategorilerini belirleyen parametreler, birbirleriyle çapraz olarak ilişkilendirilmeli; ilişki kurulan parametrelere göre haritalama yapılmalı, detaylı zmlmelerin yapılmasına olanak sağlanmalıdır.
- Yapılan analiz ve zmlmelerden sentez bilgiye ulaşılmalı hem değerlendirme hem koruma karar verme aşamasında bu bilgiler aktarılmalıdır.

Sonuç olarak, zmlme aşamasının amacı, farklı parametrelerle oluşturulan anı mekânı kategorilerinin yaratıcı haritalama ile mekânsal dağılımının, insan-zaman ve mekân bağlamında kurduğu ilişkilerin ortaya çıkarılmasıdır. Hem anı mekânları kategorileri hem de çapraz sorgulamalarla ortaya konacak olan bilgiler, potansiyel eşnitelik alanlarını, problematik bölgeleri, değerleri ortaya koymak için altlık oluşturacaktır.

2.5.4. Anı mekânlarını değerlendirmek ve karar üretmek

Kültürel miras alanlarının korunmasında sürdürülebilir kararların üretilmesi, ilke ve prensiplerin belirlenmesi için, yaşayanların mekânla kurdukları bağın ortaya çıkarılması önemlidir. Bu ilişkiyi anı mekânları bağlamında ortaya çıkarmayı ve mekânsal bağın sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlayan bu çalışmanın değerlendirme aşaması, fiziksel ve anıya ait verilerin çözümlenmesi ile yapılacak değerlendirmeleri içermelidir. Bu değerlendirmeler, analizlere paralel olarak, insan, zaman ve mekân

ekseninde oluşturulmalıdır. Anı mekânlarının oluşturulması bağlamında koruma kararlarının üretilmesini hedefleyen bu çalışma, anı mekânlarını anlama, çözümleme ve değerlendirme aşamalarının her birinin karar verme tercihlerini etkileyeceğini öngören bir çerçeve sunmaktadır. Dolayısıyla çözümleme aşamasında elde edilen bilgi hem değerlendirmeyi hem de doğrudan karar verme tercihlerini etkileyecektir. Koruma karar verme süreçlerinin sonuç bölümünü oluşturan ‘karar verme tercihi’nin çalışmayı yürütecek uzmanlarca alan bağlamında üretileceği düşünüldüğünden, önerilen yöntem kapsamında sadece koruma kararlarına ait genel ilkelere yer verilecektir.

Anı mekânlarının insan, mekân ve zaman bileşenlerinden oluştuğundan hareketle değerlendirmeler, çözümleme ve anlamadaki bilgilerle paralel olarak benzer içerikle tanımlanmalıdır. Anı mekânlarının zamana bağlı değişimi, farklı kategorilerinin mekânsal dağılımı ve yine insanın zamana bağlı olarak mekânla kurduğu ilişkinin değişimi, değerlendirmelerin içeriğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, anı mekânlarının oluşturduğu eşnitelik alanları ile beliren bölgeler, değişime konu olan dönemler ve mekânın değişen kullanıcıları olarak nesiller, değerlendirme aşamasının çıktıları olmalıdır:

- Bölgeler (mekân)
- Dönemler (zaman)
- Nesiller (insan)

İnsan, mekân ve zaman bağlamında nesiller, bölgeler ve dönemler üzerinden yapılacak değerlendirmeler ile çalışmanın temelini oluşturan sorulara yanıt aranmaktadır: ‘Anı mekânı nasıl oluşur, gelişir ve değişir? Değişimi sağlayan kırılma noktaları nelerdir? Kent mekânının değişimi insanların anı ve anlam algısını nasıl değiştirmektedir? Kentsel gelişim süreci ile anı mekânlarının gelişimi arasındaki ilişki nedir? Kentsel gelişim bölgeleriyle anı mekânları bölgeleri arasındaki ilişki nedir?’

Bu bağlamda, değerlendirmeler yapılırken göz önüne alınacak temel ilkeler şunlardır:

- İnsan faktörü nesilleri, zaman faktörü dönemleri, mekân faktörü ise bölgeler veya diğer alanları oluşturmaktadır.
- Anı mekânlarını ortaya çıkarmak ve değişimlerini izlemek üzere ‘anı mekânlarını anlamak’ aşamasında yapılan haritalamalar ve kronolojik

zaman çizelgeleri, değerlendirme aşamasında dönemlerin belirlenmesinde rol oynamaktadır.

- Kentin mekânsal gelişimine etkisi açısından ön plana çıkan olaylar, dönemlerin ayrışmasını sağlayan kırılma noktalarını belirlemelidir.
- Kentin mekânsal gelişimine etkisi açısından ön plana çıkan olayların, yaşayanların hafızasında yer alan mekânları da belirlemesi nedeniyle, kırılma noktalarıyla ilişkilendirilen nesiller belirlenmelidir.
- Anı mekânlarının kentte oluşturduğu dağılımın yoğunluk gösterdiği yerlerde, çizgisel/noktasal veya bölgesel alanlar tanımlanabilir. Hem ayrı ayrı anı mekânları hem de üst ölçekte bu alanlar koruma kararlarında ilkesel olarak tariflenebilir.
- Tüm bunların temsil araçları olarak hem dönemlerin hem de görüşmecilerin doğum yılları zaman çizelgelerine aktarılıp, haritalama ile oluşturulan bölgeler ile ilişkilendirilmelidir.

Kültürel miras alanlarında koruma, özünde birçok alt aşamayı barındıran bir karar verme sürecidir. Karar verme süreçleri ise sadece koruma ve tasarım disiplinlerine özgü aşamalardan oluşmamakla beraber, verilerin toplandığı, problemin tanımlandığı aşamadan (intelligence) sonra karar matrislerinin ve alternatiflerinin oluşturulduğu tasarım sürecini; son olarak da seçim sürecini kapsamaktadır. Seçim aşaması karar verici aktörlerin tercihini, karar kurallarını ve önerileri içermektedir (Bilgin Altınöz, 2002, s. 24). Bu açıdan değerlendirildiğinde, bir karar verme süreci olarak koruma; birçok aşamadan oluşan, birçok paydaşın rol aldığı ancak karar verici aktörlerin seçimleri ile şekillenen eylemdir. Dolayısıyla, burada önemli olan karar verme sürecindeki alternatifleri oluşturmak için gerekli bilgiyi ortaya koymaktır. Bu nedenle önerilen yöntem; anlama, çözümleme ve değerlendirme aşamalarını temel almakta; koruma kararları için sadece temel ilkelerin çerçevesini çizmektedir. Anlama, çözümleme ve değerlendirme aşamalarında elde edilen tüm veri ve bilgilerin koruma kararlarının oluşturulmasına destek olacağı düşünülmektedir.

Bu bölümün başında sunulan belleğe dair bir çerçeve mekânla kurduğu ilişki, mekânsal temsiller ve kültürel miras-bellek ilişkisi değerlendirildiğinde, insan-bellek ve zaman ekseninde oluşan anı mekânlarının korunması için temel ilkeler şu şekilde tanımlanabilir:

1. Anı mekânlarının fiziki varlığının doğrudan hatırlatıcı figür olması nedeniyle; fiziksel varlığının, gündelik hayattaki kullanımlarının, anlam ve değerlerinin bütüncül bir şekilde korunması temel ilkedir.
2. Anı mekânlarının ve tanımladıkları bölgelerin fiziksel, işlevsel, anlamsal, simgesel bağlamda tüm özelliklerinin geçirdikleri tarihsel süreç boyunca farklılaşan tüm katmanlarıyla beraber korunması esastır.
3. Anı mekânlarının korunmasında, insan-mekân ilişkilerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması esastır.
4. Anı mekânlarının sürdürülebilirliği için tehdit oluşturan faktörlerin belirlenmesi, yıkıcı ve yok edici keskin müdahalelerin önlenmesi esastır.
5. Fiziksel varlıkları yok olsa bile, anı mekânlarının anlam ve değerlerinin korunması, hatırlanan anlamlarının, anı içeriklerinin ve kentsel mekânla geçmişte kurduğu ilişkinin ortaya çıkarılması; bugün kentsel ortamda yaşayanlar ve gelecek nesiller tarafından hatırlanmasının sağlanması temel ilkedir.
6. Anı mekânlarının fiziksel varlıkları ve bireysel/toplumsal anlamları ile nesiller arası aktarımının yapılması; tarihsel süreklilik içerisinde kesinti meydana gelmeden transferinin sağlanması temel ilkedir.
7. Anı mekânlarının anı ve anlamlarını değiştirecek, yok edecek, insanı mekâna yabancı kılacak müdahalelerin ve fiziksel keskin değişimlerin önlenmesi temel ilkedir.
8. Tarihsel süreç içerisinde fiziksel veya işlevsel değişim geçiren veya fiziksel olarak yok olan anı mekânlarının geçirilen değişimlerden dolayı, tarihsel süreklilik içerisinde var olduğu herhangi bir dönem veya duruma dönüştürülmemesi; bu amaçla yeniden inşa gibi uygulamalara başvurulmaması temel ilkedir.
9. Anı mekânlarının yasal olarak korunmasının sağlanmasından ziyade, kentte yaşayan her bir birey, topluluk, sivil toplum kuruluşları, yerel yöneticiler, ziyaretçiler ve araştırmacılar tarafından mekânsal bağlanma yoluyla kendiliğinden, doğal ve sürdürülebilir şekilde korunmalarının sağlanması; insanı mekândan ve anı üretmekten uzaklaştıracak karar ve kurallardan kaçınılmasının sağlanması esastır.

10. Yer isimleri ve etiketlerinin, kentsel mekânda önemli bir hatırlatıcı unsur olması dolayısıyla, anı mekânlarının (yapı, açık alan, sokak, meydan vb.) mevcut isim ve etiketlerinin korunması, yaşayanlar tarafından hatırlanan geçmişteki tüm etiketleriyle sahip olduğu bilginin gelecek nesillere aktarılması esastır.

2.6. Değerlendirme

Bellek-mekân-kültürel miras ilişkisi bağlamında anı mekânlarının korumada değer olarak kullanılması için yöntem öneren tezin bu bölümünde literatürden gelen veriler, belleğin içerik ve bileşenlerini ortaya koymak üzere kavramsallaştırılmıştır. Belleğin temsil edildiği mekânlar hem temsil ettikleri nesne ve amaçları bağlamında hem de insanın kullanım ilişkisi bağlamında tartışılmıştır. Kültürel miras alanları ile belleğin temsil mekânları ilişkilendirilerek, koruma disiplininde belleğin kullanım olanakları, potansiyelleri farklı çalışmalarla ortaya konmuştur. Tüm bunlar, kültürel miras alanlarında anı mekânının kavramsal sınırların belirlenmesini sağlamıştır. ‘Anı mekânı’nın tanımı ile bileşenleri ortaya konulmuş, bu bileşenler anı mekânlarını anlamak, çözümlemek ve değerlendirmek üzere kullanılmıştır. Sonuç olarak da anı mekânlarının korunması için temel ilkeler belirlenerek, koruma yaklaşımının çerçevesi belirlenmiştir. Kültürel miras alanlarında güncel koruma yaklaşımlarına entegre edilecek bu yöntem, herhangi bir ölçekte ve özellikle kentsel alanlar için adapta edilerek kullanılabilecek üst çerçeveyi tanımlamaktadır. Bu çalışma kapsamında, önerilen yöntem, Muğla ili Menteşe ilçesinde bulunan tarihi kentsel yerleşim özelinde uygulanarak, koruma kararları ve eylemleri belirlenmiştir. Üretim araçları bağlamında tarım ve ticaretin ön planda olduğu, turizm ve sanayi gibi kent mekânının hızlı dönüşümüne neden olan faktörlerin geri planda kaldığı kentte tarihi kentsel yerleşim, özgün değerlerinin ve özelliklerinin büyük bir bölümünü korumayı başarmıştır. Tarihi süreklilik içerisinde, kentin mekânsal gelişiminde kayıplar, değişimler ve dönüşümler olsa da kentte insan ve mekân ilişkisinin değişerek devam etmesi; bellek-mekân-insan ilişkisine odaklanan bu tezde Menteşe tarihi kentsel yerleşiminin alan çalışması kapsamında seçilmesinde rol oynamıştır.

[illegible]

106

3. MUĞLA MENTEŞE TARİHİ KENTSEL YERLEŞİMİNİ ANI MEKÂNLARI BAĞLAMINDA ANLAMAK

Muğla, Türkiye'nin güneybatısında yer alan, uygarlık tarihi boyunca önemli devletlerin yönetsel, ekonomik, politik ve dini yönden merkezi olan yerleşimleri de sınırları içerisinde barındıran bir kenttir. Coğrafi açıdan ele alındığında, Muğla vilayeti, güneyi Akdeniz, batısı Ege Denizi ile sınırlanmakta, doğu sınırı Torosların bir parçası olan Akdağ ile, kuzeydoğu sınırı Sandraz Dağları ile, kuzey ve kuzeybatı sınırı ise Menteşe ve Beşparmak dağları ile şekillenmektedir ("Muğla İl Yıllığı," 1973). Muğla kentinin doğal sınırları, hem kenti dış etmenlere karşı daha dirençli ve korunaklı kılmış, hem de ulaşılamaz ve yalıtılmış bir aralıkta kalmasına neden olmuştur. 20.yüzyılın son çeyreğinde turizmde yaşanan yüksek ivmeli gelişmeler Muğla'yı doğrudan etkilemiş, özellikle 2000'li yıllarla beraber hızlanarak artan bir grafikte Muğla'nın kıyı kentleri; Fethiye, Bodrum, Marmaris, Datça yerli ve yabancı turizmin önemli merkezleri konumlarına gelmiştir.

Menteşe ilçesi ise 2014 yerel seçimleriyle beraber²⁴ Muğla'nın büyükşehir olması dolayısıyla kurulan vilayetin merkez ilçesidir. Kuzeyde Asar Dağı ve Kızıldağ, güneyde ise Karadağ tarafından sınırlandırılmış olan kent, Asar Dağı eteklerinden düzlük platoya doğru bir kentsel gelişme göstermiştir. Asar Dağı'nın iki tarafından akan dereler, dağlar, Karabağlar yaylası ve ovaya doğru uzanan tarım arazileri kentin doğal çeperlerini oluşturmuştur. Kentin coğrafi özellikleri ve konumu tarih boyunca yönetsel, politik ve ekonomik anlamda kenti durağan kılmıştır. Nitekim önemli uygarlıkların merkezi olan Milas, Bodrum, Fethiye ya da Datça gibi uzak geçmişe tanıklık etme durumu daha sınırlı kalmıştır. Ancak tüm bu özellikler bugün Menteşe kentinin, Asar Dağı'nın eteklerinde kurulu geleneksel konut yerleşimi, ticari dokusu, Karabağlar yaylası ve yeni yerleşim alanları ile Anadolu'daki diğer birçok geleneksel yerleşimi olan kentlere kıyasla, nispeten özgünlüğünü, somut ve somut olmayan değerlerini korumasını sağlamıştır.

Çalışmanın bu bölümü Muğla Menteşe yerleşimini hem genel özellikleri ile anlamak hem de anı mekânları bağlamında kenti okumaya ve anlamaya odaklanmaktadır. Bu nedenle çalışma öncelikle kentin genel özelliklerini yakın tarihi ile beraber ele alarak,

²⁴ 12 Kasım 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6360 sayılı Kanun ile, Muğla adıyla Büyükşehir Belediyesi kurulmasına karar verilmiş, "Muğla Belediyesinin mahalleleri merkez olmak üzere, Muğla Merkez ilçe sınırları içerisindeki köyler ile belediyelerden oluşan Menteşe ilçesi ve aynı adla belediye kurulmuştur." <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6360.html> son erişim: 2 Aralık 2020

kentin 19.ve 20.yüzyıllardaki mekânsal gelişimini, ülke genelinde yaşanan kırılma noktaları ve olaylar ile aynı zamanda da kent ölçeğindeki müdahaleler ile beraber irdelemektedir. Çalışmanın ikinci bölümü ise, anı mekânlarını ortaya çıkarmayı, sonra da mekânların geçirdiği değişim ve dönüşümü izlemeyi ve bazı çıkarımlar yapmayı amaçlamaktadır. Bu bölümde ortaya çıkarılan anı mekânları sosyal-toplumsal yaşam bağlamında gruplandırılarak ele alınmış, ülkede yaşanan politik, toplumsal ve ekonomik olaylar ve kente etkileri, bölgesel bağlamda yaşanan değişimler ve kentin kendi iç dinamikleri ile dönüşen anı mekânları ilişkilendirilmiştir.

3.1. Muğla Menteşe Tarihi Kentsel Yerleşimi Anlamak

Kentte yaşayanların belleği ve mekânsal ilişkilerini irdeleyen ve “anı mekânları”nı konu alan çalışmanın mekânsal gelişiminin zamana dair kapsamı yaşanan ve yakın yüzyılla sınırlı olmaktadır. Bu çalışmanın da ana vurgusunun ‘anı mekânları’ olması dolayısıyla, hatırlanana ve bilinene yönelik tarih daha detaylı ele alınacaktır. Kentin tarih içindeki gelişimi ve ona ait veriler ancak bu yüzyıllara yapılacak olan katkıyla önem kazanacağı için bu çalışmada da kentin 19.yüzyıl sonundan başlayarak mekânsal gelişimi ve dönüşümü detaylı incelenecek, 19.yüzyıl öncesi mekânsal gelişimi etkileyen olaylar örüntüsü, ancak bugünkü kenti anlamaya dair kavrayış sağlayan bilgilerle sınırlandırılarak aktarılacaktır.

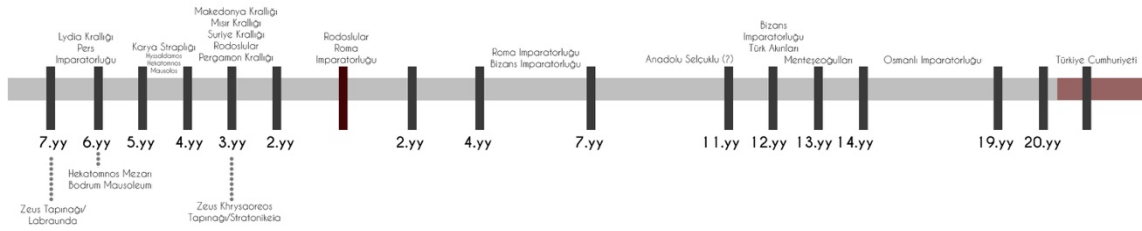
Muğla kent merkezinde yapılan kazıların, dolayısıyla arkeolojik verilerin azlığı, yazılı hayat öncesi verilerini kalıntılardan alan tarih bilimi için, Muğla’nın tarih öncesi çağlarını karanlıklaştırmaktadır. Yazılı kaynaklar incelendiğinde Muğla tarihinin il sınırları genelinde ele alındığı ve ilçe merkezi özelinde değerlendirmelerin sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Milas, Bodrum gibi kentlerin geçmişi, Muğla ilinin genel tarihini şekillendirmede çok daha etkin rol oynadıkları için Menteşe ilçesini konu alan bu çalışmada yer almamıştır. Bu anlamda da kentin bugünkü bulgular ışığında değerlendirilen uzak tarihine ilişkin giriş bilgilerinden sonra kentin tarihi gelişimi bugün hala ayakta duran en eski yapısı olan Ulu Camii’nin inşa edildiği 14.yüzyıldan bu yana ele alınarak özetlenecek, kentin mekânsal gelişimi ise Batılılaşma ile kentin fiziksel mekânının büyük ölçüde değişime uğradığı, 19.yüzyıl sonlarından itibaren yaşanan olaylar, kırılma noktaları ve gelişimler ile daha detaylı irdelenecektir.

3.1.1. Muğla Menteşe İlçesi ve Yakın Tarihi

19.yüzyılda bulunan Piskodaraso’ a ait bir altın sikke, kentin (bugünkü Menteşe ilçe sınırı) Helenistik dönem öncesinde de var olduğunu ispatlamaktadır (Buluç, 2006, s. 2). Çünkü Buluç’a göre (2006), Piskodaraso olabilecek kişiler M.Ö 4. Ve 5. yüzyıllarda yaşamışlardır. Ayrıca kentin kuzey yamacında bulunan akropol alanından kalan Helenistik dönem özelliklerini sergileyen duvar kalıntılarının ve kentin Rodos hakimiyetindeyken yazıldığı tahmin edilen M.Ö. ikinci yüzyıla ait iki kitabenin de Helenistik dönem ve sonrası için kentin tarihine ışık tuttuğu söylenebilir (Buluç, 2006, s. 2). Bu noktada, Menteşe kentinde yapılan arkeolojik çalışmaların az olması nedeniyle bazı öngörülerde bulunmanın gerekliliği vurgulanmalıdır. Bu öngörüler, Menteşe’nin Helenistik döneme kadar uzanan bir tarihi olduğuna işaret etmektedir.

Kentin bugün bulunduğu bölge tarihte Karya olarak bilinmektedir. Karya, Menderes nehrinin güneyinden Köyceğiz gölünün güneyine kadar olan bölgeyi kapsamakta, Muğla ili ise tüm Karya’yı kapsamaktadır. Aynı zamanda Likya’nın batısını da içermektedir (Buluç, 2006). Muğla ilinin genel tarihi ele alındığında, Lidya ve Pers İmparatorlukları, Karya Straplıkları, Makedonya, Mısır, Suriye ve Bergama Krallıkları, Rodoslular, Roma ve Bizans İmparatorlukları gibi devletlerin toprakları altına girdiği görülmektedir.

Karya bölgesine 11.yüzyılda başlayan Türk akınları, 13.yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir. 13.yüzyılda, Selçuklu Sultanları tarafından Anadolu’ya gelen Türkmen aşiretleri Bizans hududuna yerleştirilmiş, Uç beylikleri kurulmuştur (Bakırer, 2006, s. 12). Az verimli iç bölgelerden kıyılara doğru yapılan akınları durdurmak, beyliklerin denize ulaşımalarını engellemek için Bizans tarafından hudut bölgeleri oluşturulmuştur (Witteck, 1944, s. 4). Ancak, Türk akınlarıyla Bizans yönetiminin zayıflaması sonucu 1261 yılında Karya Türkler tarafından fethedilmiş ve Türkler tarafından fethedilen ilk topraklardan olmuştur (Bakırer, 2006, s. 12). Uykucu (1968, s. 74), bu durumu Malazgirt zaferiyle özdeşleştirerek Batı Anadolu’nun kapılarının Türklere açılması ve Ege denizine Türklerin ulaşması şeklinde yorumlamaktadır.

Şekil 3.1. Muğla kentinin kronolojik tarih özeti (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Bugünkü merkez ilçeye de adını veren Menteşe²⁵ yöresinde Menteşeoğulları Beyliği²⁶ kurulmuştur. Menteşeoğlu Beyliği'nin merkezi bugünkü Milas ilçesinde bulunan Beçin tepesidir. Kuzeyde Büyük Menderes Ovası, doğuda Honaz Dağı ve kuzeydoğuda Göller Bölgesi, beyliğin o dönemki sınırlarını oluşturur (Adıvar vd. , 1973, s. 723). Orhan Bey zamanında beylik, diğer beyliklere kendini kanıtlayan güçlü bir konuma gelmiştir. Orhan Beyden sonra başa gelen oğlu İbrahim Bey, babasının zamanında valiliğini yaptığı Muğla merkezde Ulu Camii'ni (1345) yaptırmıştır (Uykucu, 1968, s. 86). Kentin bugün bilinen en eski yapısı Ulu Camii'dir.

Osmanlı Dönemi'nde 13.-18.yüzyıllar arası Muğla, 'ticaret yollarından uzak ve idari rolü de sınırlı olan tarıma dayalı küçük bir kasaba' olarak nitelendirilmektedir (Faroqhi, 2006, s. 21). Osmanlı Dönemi'nin yönetsel kademelenme hiyerarşisinde üçüncü sırada²⁷ yer alan ve bu dönemde durağan bir ekonomik faaliyet sergileyen Muğla, hâkim ticaret yollarının dışında olduğu için daha sonraki süreçlerde ticari faaliyetlere dahil olacaktır. 18.yüzyılda Osmanlı'nın üretim araçlarında bir değişiklik olmamasına

²⁵ Menteşe adının nereden geldiği ile ilgili iki varsayım söz konusudur. Wittek (1944, s. 28), Hacı Bektaş-ı Veli'nin kardeşinin adının 'Menteş' ya da 'Menteşe' olduğunu söyler. Yine Hacı Bektaş'a ait bir yazmada 350 müridinden birinin de Menteşe Baba olduğunu belirtmektedir. Bakırer ise (2006, s. 13), Menteşe Bey'inin menşesine ait bilgilerin kısıtlı olduğunu söyleyerek, Menteşe Bey'in babasının Selçuklu devlet adamlarından Elbitna olduğunu söylemektedir.

Wittek (1944, s. 29), Germiyan ve Teke aileleri gibi kabile ismi de olabileceğini ancak buna dair pek delil olmadığını da eklemektedir.

Yine Wittek Polatlı civarında ve Tokat-Zile bölgesinde 'Menteşe' isimli yerler olduğundan, bu isme tarihte rastlandığından bahseder.

²⁶ Wittek (1944, ss. 28-29) ve Pitcher (1972, ss. 17-21), Batı Anadolu'daki Bizans arazisinin 14.yüzyılın ilk 10 senesinde Türk strapları arasındaki paylaşımını şu şekilde anlatmaktadır: Karmanos Alisurios (Germiyan Beyi) iç Frigya'nın büyük kısmına, Philadelphia (bugünkü Alaşehir) sınırından Menderes kenarında, Antiochia'nın en yakın bölgesine kadar hükmediyor; buradan İzmir kıyısına kadar Sarchanes (Saruhan Beyi); Magnesia bölgesi, Priene ve Ephesus'u Sasan strapı; Lidya'dan Mysia'ya kadar olan bölgesi Kalames ve oğlu Karası (Karesi Beyi), Prusa ve Olympum'dan (bugünkü Bursa) Bithynia'ya (bugünkü İznik) kadar olan bölgeye Atman (Osman Bey); Sangarios'tan (bugünkü Sakarya) Paphlagonia'ya (bugün Karadeniz kıyısı) kadar olan saha ise Amurius'un oğullarının hükmettiğini anlatır.

²⁷ Osmanlı Dönemi'nde yönetsel hiyerarşiyi sırasıyla İstanbul, Eyalet merkezleri, Sancak merkezleri ve Pazar merkezleri oluşturmaktadır. 19.yüzyıla kadar Muğla, Aydın'a bağlı bir sancak merkezi, Menteşe'ye bağlı mutasarrıflıktır.

rağmen Muğla’da ticaretin gelişmesini ve dışa açılmayı sağlayan gelişmeler olmuş, böylelikle Muğla’dan Tavas’a giden kervan yolu Gökova limanına yönelmiş, Rodos ve Mısır’la deniz bağlantısı kurulmuş, dokuma, kereste, yağ ve meşe palamudu gibi hammaddelerin satımı başlamıştır (Yalçınlar vd. , 1981, s. 14).

19.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun Batılılaşma yönündeki hamleleri, ülkedeki eyaletleri de doğrudan etkilemiştir. Üretim ilişkilerinde meydana gelen değişimler, kentin bölgesel ilişkileri, ulaşım ağlarının genişlemesi, yeni bağlantıların yapılması, ticari hayatın daha aktif hale gelmesi, azınlık olarak Rumların kentin tüm işlevlerinde aktif rol oynaması gibi gelişmeler, kentte birçok değişiklik meydana getirmiştir.

19.yüzyıl sonuna gelindiğinde, Menteşe Beyliğinden bu yana, bölgesel ve yönetsel ilişkilerin değişimine karşın Menteşe Sancağı’nın yönetsel alanının küçüldüğü ancak yönetsel kademelenmedeki “yönetim merkezi” olma yerinin değişmediği görülmektedir (Aktüre, 2006, s. 60).

Cumhuriyetin ilânından sonra sancakların kalkıp vilayetlerin kurulmasıyla beraber Menteşeoğulları Beyliğinden bu yana Menteşe ismiyle anılan bölge Muğla ismini alarak vilayet olmuştur.

Buraya kadar, kentin tarih içindeki önemini ve konumunu kavrayabilmek için genel özelliklerine ait bir çerçeve çizilmiştir. Menteşe kentinin 19.ve 20.yüzyılda yaşanan değişiklikler, kentin mekânsal gelişimine olan etkileriyle beraber ele alınacaktır.

3.1.2. Muğla Menteşe İlçesi’nin Kentsel Gelişimi

Anadolu kentlerinin geleneksel dokuları çok büyük oranda eğimli arazi ile düzlükteki tarım alanlarını birleştiren bir geçiş bölgesinde kurulmuştur. Tarıma dayalı ekonomisi olan toplumlar için bu durum tarım arazilerine doğru yerleşimin büyümesini engellemiş, aynı zamanda da eğimli arazide konutların manzara, ışık, doğal drenaj gibi avantajlardan faydalanmalarını sağlamıştır (Aktüre, 2006, s. 74). Muğla geleneksel dokusu da bu doğrultuda oluşmuş kentlerden biridir. Asar Dağı’nın eteklerinde organik sokak dokusuyla oluşan konut bölgesini, düzlükte rasyonelleşen ticari doku takip etmektedir. Kentin güneyinde ise düzlük alanda tarım arazileri yer alır. Kent; Asar Dağı, iki tarafından akan dereler, Karabağlar yaylası ve ovaya doğru uzanan tarım arazilerinden oluşmaktadır (Şekil 3.4). Yerleşim, Kızıldağ ve Asar Dağı arasından akan ve bugün Basmacı Deresi olarak bilinen suyun iki yanında kuzey-güney doğrultusunda gelişim

göstermiş; mahalleler suyun iki tarafında, çarşı ve Pazar bu yerleşimin güneyinde eğimi azalan düzlükte yer almıştır (Mete, 2004, s. 60).

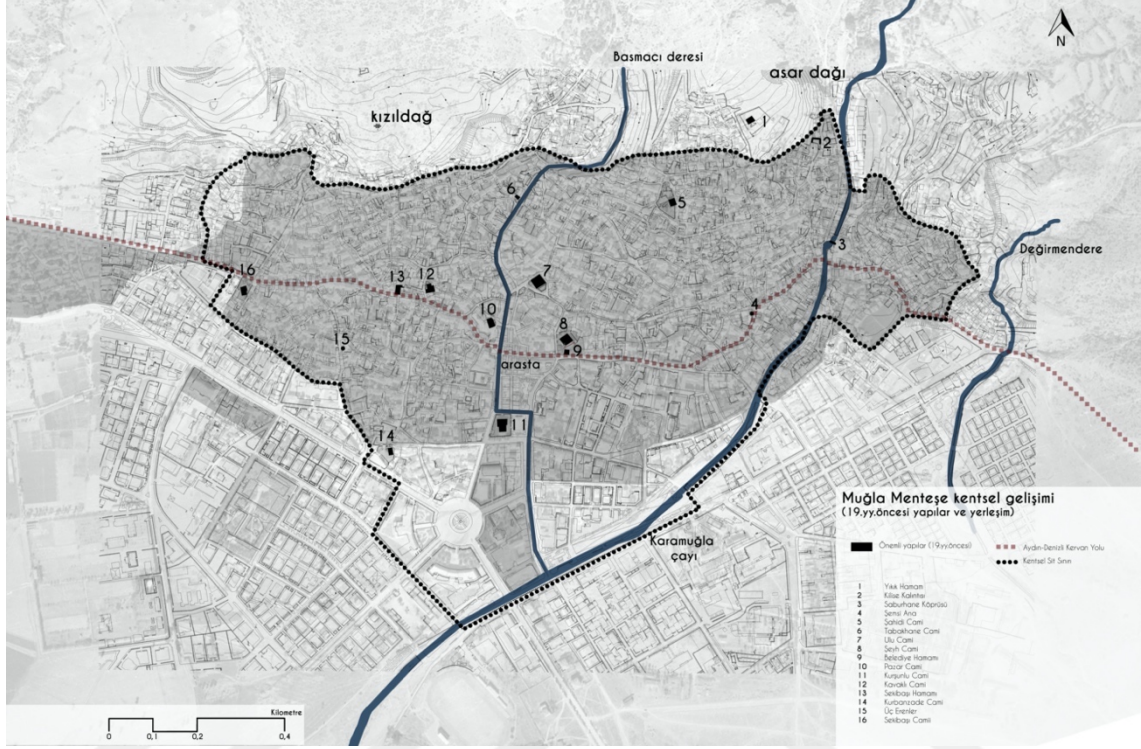
Muğla'nın bilinen ve ulaşılabilen tarihinden önceki devirlere ait sınırlı bilgilerle, Asar Dağı'nın bir Helenistik Dönem akropolü olduğu, Muğla'daki eski yerleşimin büyük oranda Karamuğla, Değirmendere ve Basmacı Derelerinin etrafında geliştiği düşünülmektedir (Akçura, 2006, s. 246; Buluç, 2006, s. 2; Çelebi, 2011) (Şekil 3.2.). Asar Dağının her dönem yerleşimlerinde sürekliliğini bir şekilde koruduğu ve yerleşimin onun etrafında geliştiği gözlemlenebildiği için, dağ aynı zamanda çok güçlü bir coğrafi mekânsal referans ve hafıza tetikleyici imge olan bir kültürel peyzaj ögesi olarak görülmelidir.

Osmanlı kentlerinde mahallelerin ya da bölgelerin oluşumu cami, tekke gibi dini yapıların etrafında geliştiği için, camilerin konumu, mahallelerin gelişim yönünü göstermesi açısından önemli olmaktadır. Menteşe kentinde de geleneksel doku içerisinde Menteşe Beyliği ve Osmanlı Dönemleri'ne tarihlenen ilk yapı Ulu Camii'dir. Konut ve ticari yerleşiminin de büyük oranda bu bölgenin çevresinde kurulduğu söylenebilir. Yerleşimin güneyinde, Arasta'nın hemen kuzeyinde yer alan Şeyh Camii'nin de 1550'den önce yapıldığı bilinmekte ve yakınlarında hamam kalıntısı gözlemlenmektedir (Akçura, 2006, s. 248). Yerleşimin o dönemki güney sınırını ve aynı zamanda ticari mekânların sınırını da Kurşunlu Camii oluşturmaktadır.

17.yüzyılın sonlarına doğru kenti ziyaret eden Evliya Çelebi tüm bu oluşumlardan bahsetmektedir.²⁸ Asar Dağı'ndan da Muğla Kalesi olarak bahseden Evliya Çelebi, bu yerin Osmanlılar zamanında II.Murad tarafından ele geçirilip yıkıldığını öne sürer ve hala şehrin kuzey tarafında yalçın bir kaya üzerinde dörtgen şekilli, insanı, askeri olmayan küçük bir kalecik olduğunu, şehrin bu kalenin kayasının eteklerinde kurulduğunu belirtir. Toprak ve düzgün tahta örtülü olan evlerden ve 11 mahalleden oluştuğunu belirtir. Ayrıca “çarşı içinde camii önünde sıralı dikilmiş salkımsöğütler ve çınarlar var ki her birinin gölgesinde bin adam gölgelenir” diyerek de Kurşunlu Camii'nden bahsetmektedir.

²⁸ Evliya Çelebi (2011, s. 222) kentte yapılan ilk cami olarak Ulu Cami'den, Eski Cami olarak söz etmektedir. Bunların dışında Kurşunlu Cami, Şeyh Cami, Pazaryeri Cami, Şeyh Osman Efendi Cami, Abdülğaffar Efendi Cami, Hacı Dede Cami, Mustafa Efendi Cami'nin varlığından bahsetmektedir. Evliya Çelebi'nin o yıllarda bahsettiği camilerden bazılarının bugün varlığını sürdürmediği bilinmektedir. Buna ek olarak, camiler dışında mescidlerin olduğunu da belirtmiştir. Bugün kentte bulunan Şahidi Cami'nden muallimhane olarak bahseder. 1848 yılında onarıldığı bilinen bu cami, o dönemde mescid ölçeğindedir (Uykucu, 1968, s. 118)

Bedestenin olmadığını ancak 200 adet dükkan olduğunu ekler ve “çarşı içinden bir dere akar, 7 yerden ağaç köprü ve 6 yerden kargir köprü ile geçilir” diyerek de Tabakhane (Basmacı) Deresinden söz etmektedir (Çelebi, 2011, s. 222).

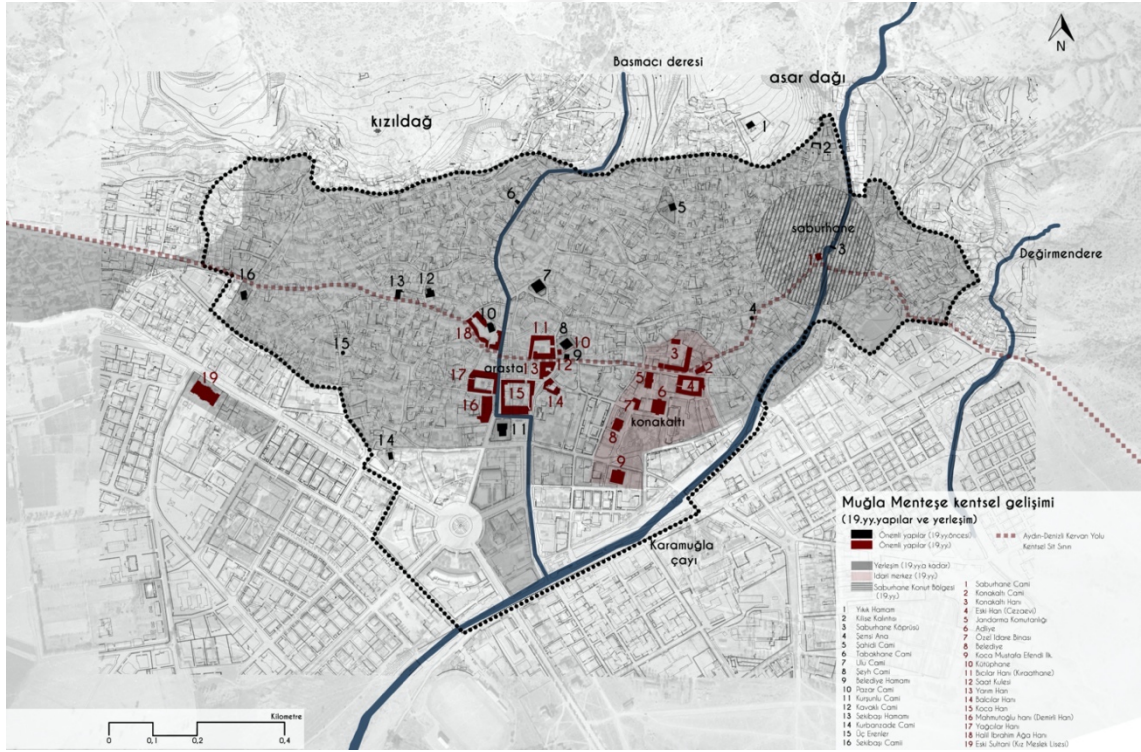
Şekil 3.2. Muğla'da 19.yüzyıl öncesi inşa edilen önemli yapılar ve yerleşimin sınırları (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)²⁹

18.yüzyılda ticaretin gelişmeye başlaması, ticaret yollarının değişmesi ve tüccarların toplumsal sınıfta daha önemli konuma gelmeleriyle daha önce kurulan esnaf-zanaatkar dengesi bozulmuş, bu durumun da kent gelişiminde önemli sonuçları doğmuştur. Kentin ileri gelenlerinin evleri arasta civarındayken dış ticaretin gelişmesi sonucu arasta önemini yitirmeye başlayınca esnaflar batıda Konakaltı bölgesinde yeni bir merkezde toplanmışlardır. Gökova limanının öneminin artmaya başlamasıyla yükselişe geçen ticari hayattaki hareketlilik 19.yüzyılda da devam etmiştir. Bu dönemde (19.yüzyıl sonu) kentte bazıları hala varlığını sürdüren çok sayıda han inşa edilmiştir. Hanların yoğunluklu olarak bulunduğu bölgede inşa edilen, bugün hala daha ticari merkezin içerisinde bulunan ve önemli bir kent imgesi olarak sayılan “Saat Kulesi” de yine bu

²⁹ (Akçura, 2006) ve Harita Genel Müdürlüğü 1939 yılı Hava fotoğrafı kullanılarak üretilmiştir.

yıllarda bugün Saatli Kule Caddesi olarak bilinen Konakaltı Hanı ve eski kervan yollarını birbirine bağlayan aks üzerinde bulunmaktadır (Şekil 3.3.).

Bu dönemde yerleşimin gelişiminin Konakaltı'na kaymasına neden olan değişikliklerden birisi de Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlıklara verilen ayrıcalıkların artmasıyla beraber, Rumların ticari hayatta öncesine göre çok daha etkin yer almaları, ekonomik olarak güçlenmeleri ve toprak sahibi olmaları olarak görülmektedir. Muğla'da yerleşimin doğusunda yer alan Saburhane bölgesinde, o dönemde Rumlar ikamet etmektedir (Şekil 3.9). Değirmencilik, yapıcılık, dülgerlik, kireçcilik, fırıncılık, hamamcılık ve terzilik gibi işler büyük oranda Rumların elindedir. Dolayısıyla yeni inşa edilen hanlar da o gün Aydın-Denizli kervan yolunun geçtiği (Şekil 3.4), bugünkü Saatli Kule Caddesi üzerinde yer almış ve arastadaki hareketliliği doğuya kaydırmıştır.

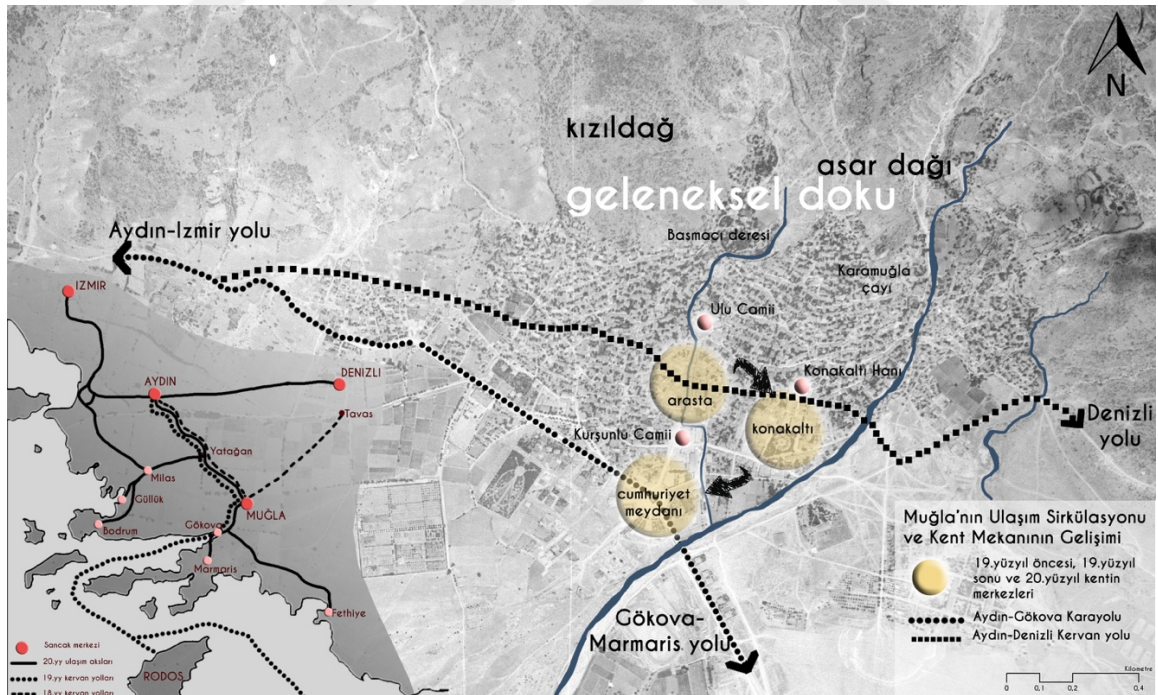

Şekil 3.3. Muğla'da 19.yüzyılda inşa edilen önemli yapılar ve yerleşimin sınırları (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)³⁰

19.yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Batılılaşma'nın etkilerinin izlendiği bir süreçtir. Bu yıllarda, yönetsel, ekonomik ve sosyal gelişmeler, Muğla gibi durağan kentlerde de etkilerini göstermiştir. “Valilik” ve “belediye reisliği” kurumlarının bu

³⁰ (Akçura, 2006; Koca, 2015a) ve Harita Genel Müdürlüğü 1939 yılı Hava fotoğrafı kullanılarak üretilmiştir.

süreçte kurulduğu bilinmekte, yönetsel açıdan yaşanan bu değişiklikle kentte imar çalışmalarının hareketlendiği gözlemlenmektedir. Osmanlı Devleti'nin 'Batılı' görünümlü kentler imgesinin öncelikle İstanbul'da daha sonra Anadolu kentlerinde etkili olduğu izlenmektedir (Akçura, 2006, s. 253). Bununla ilişkili olarak, Muğla'da belediye teşkilatı 1871 yılında kurulurken, belediye binası da Konakaltı Hanı yakınında yapılmış ve böylelikle kentin idari meydanı kurulmuştur. Kentte açık alanlara, sokaklara, meydanlara önem verilmiş, açık alanlar fiziki çevrenin bir parçası olarak öne çıkmaya başlamıştır. Daha sonra bu alana eklenen yeni idari binalarla (hükûmet konağı) beraber, Konakaltı Bölgesi kentin idari merkezi olmuştur. Daha önce bahsedilen, ticari merkezin bu alana kayması ve idari merkezin de bu bölgede konumlanması ile beraber 20.yüzyıl başında kentin ekonomik ve yönetsel merkezi Konakaltı Bölgesi olmuştur. Yalçınlar (1981, s. 12), bu değişimi, kentteki "birinci merkez kayması" olarak değerlendirmektedir. Aynı dönemlerde geleneksel konut dokusu da yenilenmiş ve değişmiştir. Dibektaş, Saburhane ve Konakaltı bölgelerindeki faaliyetleri, kendilerine yeni haklar tanınan ve ticaretle zenginleşen Rumlar ivmelendirmiştir (Akçura, 2006, s. 256).

Şekil 3.4. 19.yüzyıl öncesi, 19.yüzyıl ve 20.yüzyıldaki kervan yolları, merkezle ilişkisi ve bu dönemde değişen merkezler (1949 hava fotoğrafı ile yazar tarafından hazırlanmıştır)

Dolayısıyla, 19.yüzyıl sonunda Muğla kent merkezi üç farklı işlevsel alandan oluşmaktadır:

- “Geleneksel esnaf çarşılarının yer aldığı, 17.yüzyıldaki konumlarını 19.yüzyıl sonuna kadar koruyan Arasta ve çevresindeki küçük üretim ve perakende ticaret kesimi,
- 19.yüzyılın ikinci yarısında kentte gelişen ticaret sermayedarlığının ürünü olan hanlar ve mağazalar kesimi,
- Hükûmet konağı çevresinde oluşan yönetici merkez kesimi (Aktüre, 2006, s. 80)”.

Bu yıllarda kentin kuzey-güney aksında şekillenen Ulu Camii ile Kurşunlu Camii arasında bulunan arasta ve çevresindeki oluşumlar temelli yerleşimin merkezi, doğu-batı ekseninde kaymaya başlamıştır. Doğu’da gelişen yeni yönetsel merkez, ticaretin mekânsal yansımaları olan hanlar ve Rum mahallesi olan Saburhane bölgesi, yerleşimin yeni odağını oluşturmuştur. Bu değişim ise, kentin iç dinamiklerinde değil dış etkenlerde meydana gelen değişikliklerden kaynaklanmaktadır: Yönetsel yapıda değişimler, dış pazardan gelen işlenmiş mal ve Rum tüccarlar (Aktüre, 2006, s. 82). Öte yandan 19.yüzyıldan itibaren kent güneye doğru genişleme eğilimindedir. Şahin’e göre (2012, s. 155) Aydın yolu çıkışından, Yılanlı yoluna kadar kent, bahçelerle çeperini oluşturmuştur.

Bu dönemde yerleşimdeki konutlarda da ikili bir yapı hakimdir. Türklerin yaşadığı mahallelerde; örneğin Şahidi Sokak ve çevresinde, yüksek bahçe duvarları ile beyaz badanalı, avlusunda yaşamın devam ettiği, mahremiyet özelliği ile ön plana çıkan konutlar mevcuttur. Rum kesimin oturduğu Saburhane ve Konakaltı bölgesinde inşa edilen yeni yapılar ise içe dönük ve sokaktan izole olmuş konutlar değildir. Yapılar diğer bölgedeki gibi yönelimi bahçeye olacak şekilde değil sokağa cephe verecek şekilde inşa edilmiş; zemin katlarında pencereleri mevcuttur. Hatta doğrudan sokak ile ilişkilenen bir merdiven ile sokağa açılan ya da alt katında dükkanları olan örnekler vardır. Bu dışa dönük ve sokakla bütünleşmiş örnekler çoğunlukla Rumların yaşadıkları bölgede yer almaktadır (Görsel 3.1). Ancak kentin o dönemde ileri gelenlerinin oturduğu bölge olan Konakaltı’nda Türklere ait konutlarda da benzer örnekler görülmektedir.

20.yüzyılın başında, bu konutlara yeni bir grup eklenmiştir. Belediye Parkı’nın güneyinde o zamana kadar yapılan konutlardan farklı olarak, Levanten evlerinin örneklerine benzeyen, yığma taş olarak yapılmış, ön bahçeleri ile sokakla ilişkilenen tamamen sokağa dönük konut tipolojileri ortaya çıkmıştır. Bu yapılar yeni bir konut

dokusu oluşturacak sayıda değildir. Ancak 20.yyzyıl başında yaşanan gelişmelerin kentte bir yansıması olarak, dönemin kültür, yaşam biçimi, yapı kültürü, teknik ve teknoloji gibi özelliklerini aktarması açısından önemlidir.

Görsel 3.1. 19.yyzyıl sonunda konut yerleşimindeki ikili yapıya ait konutlar (Güven Ulusoy, 2019)

Görsel 3.2. 20.yyzyıl başında Belediye'nin ve yeni merkezin güneyinde inşa edilen konutlar (Güven Ulusoy, 2019)

Görsel 3.3. Arastay Saburhane'ye bağlayan Ragıp Bey Caddesi'nde 20.yyzyılda inşa edilen yeni konutlar solda Belediye Parkı (İBB Atatürk Kitaplığı Dijital Arşivi)

Özetle, 19. Yüzyılda Muğla kentinde imar faaliyetleri yoğunlaşmış, yeni yapı türleri ortaya çıkmış, açık alanlar ve meydanlarla kurulan yeni mekânsal hiyerarşiler oluşmuştur. Saburhane ve diğer konut bölgeleri geleneksel konut bölgesi olarak varlığını sürdürmüş, değişimler yapı ölçeğiyle sınırlı kalmıştır. Konakaltı'nın güneyinde kurulan yeni yapı türlerinin olduğu alanlarda ise konut bölgelerinden farklı geometrik düzenlerle oluşturulmuş kent planlaması gözlemlenmektedir. 1916 yılında Hükûmet konağının güneyi ile belediye binasının doğusuna yapılan park ile idari merkez güçlenmiştir.

20.yüzyıl başı, cumhuriyet öncesi reformların etkilerinin sürdüğü yıllar olmuş, kentin mekânsal gelişmesi 19.yüzyıldaki kadar ivme göstermese de devam etmiştir. Bu dönemde askeri kıışlanın inşası önemli gelişmelerden olmuştur.

Bu dönemde yapılan yeni yapıların dilleri, ülke genelinde yapılan diğer idari yapılarla benzemektedir. Bugün yıkılmış olan Şehir Kulübü Binası ya da Sultani olarak yapılan Kız Meslek Lisesi binaları ve bazı konut yapıları birinci ulusal mimari akımın özelliklerini sergilemektedir. O dönem yapılan sivil mimarlık örneklerinde de geleneksel yapım tekniği sürdürülmüş, hıymış ve taş yapılar bir süre daha yapılmaya devam etmiş; ancak yeni yaşama biçimlerine göre plan düzleminde değişiklikler yapılmıştır (Akçura, 2006, s. 260). Cumhuriyet Meydanının kuzeyinde yapılan Abide Hanım Konağı (bugünkü Halk Bankası binası) bu yapılara örnek olarak gösterilebilir.

Kuşkusuz Cumhuriyetin ilanı olan 1923 sonrası mekânsal değişimde kırılma noktası yaratan; ekonomik, sosyal ve mekânsal boyutlarıyla kenti doğrudan etkileyen en önemli olay Lozan Antlaşması'nda alınan Türk-Rum Mübadelesi kararıdır. Saburhane'deki konut dokusunun neredeyse tamamında ikamet eden, kent içinde birçok ticari alanda hakimiyet süren, toprak sahibi olan Rumlar, 1924 yılında Muğla'yı terk etmiş; kente ve yakın çevredeki köylere Yunanistan ve Adalardan getirilen Türk mübadiller yerleştirilmiştir. Mübadele, sadece politik bir adım olmamış, gidenler ve yeni gelenlerin mekânla kurdukları bağıını ve hafızalarını, aynı zamanda kentte yaşayanların da algılarını çok derinden etkilemiştir. Sosyal ve ticari olmak üzere birçok alanda aktif rol oynayan, inşaat, imar faaliyetleriyle kentin mekânsal gelişimine katkı sağlayan Rumların kentten ayrılmalrı, kentte yaşayanların sosyal-toplumsal, ticari ve diğer alanlardaki faaliyetlerini etkilemiştir. Türklerin, kentin tarımsal faaliyetleriyle ilgilendiğı, Rumların ticari ve imar faaliyetlerinde aktif olduğu karşılıklı iş birlikleri sonlanmıştır.

Tüm Türkiye’de olduğu gibi Cumhuriyetin ilanıyla beraber, merkezden yayılan gelişmeler, taşradaki kentlerde de izlenmeye başlamıştır. Değişen sosyal, politik ve ekonomik ortam ve yaşam, yapıları çevreye doğrudan yansımıştır. Yeni yapı türleri, yeni malzemeler ve yapım teknikleri ortaya çıkmış; planlı alanlar oluşmaya başlamıştır. Öncelikle yeni rejimin tanımladığı yeni yaşama biçimleri doğrultusunda ilkokul, sinema, kulüp, lokanta, banka, fabrika, otel gibi yeni işlevler kentsel mekânda yer bulmaya başlamıştır.

Kentin ilk planı 1926 yılında harita mühendisi Macar Scarpa’ya yaptırılmıştır (Tekeli, 2006, s. 169). Ancak bu planla ilgili arşivlerden ve kaynaklardan çok fazla bilgi elde edilememektedir. Kentin bugünkü görünümünü doğrudan etkileyen, ana aksları birbirine bağlayan, kentin yeni gelişim yönünü belirleyen, geleneksel dokunun da geleceğini belirleyen ise 1936 yılında yapılan ilk imar planıdır. Bu planla, Hükümet Konağı, Vali Konağı, ilkokul, halkevi gibi kentin kamusal fonksiyonlarının bulunduğu yapılarla çevrili olan ve ortasında bir Atatürk Anıtı olan Cumhuriyet Meydanı, ülkenin yeni rejiminin simgesi olarak tasarlanmıştır. Plan öncesi inşa edilen Vali Konağı ve Atatürk İlkokulu gibi yapılar da bu planla beraber oluşturulan yönetsel merkez olma durumuna destek sağlamıştır. Bu meydan, Aydın-İzmir karayolu, Denizli-Marmaris karayolu, yeni konut alanları, geleneksel konut alanı ve geleneksel ticaret alanlarını bağlayan beş işinsal akstan oluşmaktadır. Meydana bağlanan yolların ağaçlandırılması ve yeni bulvarlar olarak tasarlanması öngörülmüştür. Yapılan 20 metre genişliğindeki yeni bulvarlarla kentin başka bölgelerine 3000 adet çam fidanı dikilmiştir (Akça, 2002, s. 78). 1939, 1949 ve 1955 yıllarına ait hava fotoğraflarından izlendiğinde ağaçlarla sınırlandırılmış bu geniş bulvarlar kentin yeni ideolojisinin simgesel temsili olarak okunmaktadır. Daha önce birinci merkez kayması olarak adlandırılan ve hem ekonomik hem de idari kökenli gerçekleşen değişim, 20.yüzyılın ilk çeyreğinde siyasi kökenli ikinci merkez kayması olarak görülmektedir (Yalçınlar vd. , 1981).

Cumhuriyetin 15.yılı kutlamaları ile açılan Atatürk Anıtı, Profesör Heykeltıraş Nusret Suman’a yaptırılmıştır (Şahin, 2012, s. 156). Atatürk Anıtı ile beraber, sırasıyla Halkevi ve Gazinosu, Hükümet Konağı yapıları inşa edilmiştir. Plan öncesi 1928’te Vali Konağı, 1930 yılında, Ali Adnan İzmirli Konağı (yıkılan Demokrat Parti binası), 1932’de Atatürk İlkokulu, 1935’te Abide Hanım Konağı yapılarının inşası ile meydanın yakın çevresi tamamlanmıştır.

Eroğlu'na göre (1939, s. 135), 1936'da göreve gelen vali Recai Güreli zamanında, anıt, meydan, Halkevi, otel binaları, meydandan itibaren kenarları ağaçla bezenmiş geniş yollar, köprüler, büyük bir 'sıfat istasyonu', hayvan sergi yeri, fidanlık, asri tavuk ve arı istasyonları da yapılmıştır.

1936 planı ile kentin ova yönünde güneye doğru yeni konut alanları ile gelişmesi planlanmış, 15.000 m²'lik bir koruluk alanının tasarlanması ve spor sahasının yapılması öngörülmüş; kısa süre içinde tüm planlananlar hayata geçmiştir (Tekeli, 2006, s. 173).

1936 planının kent için önemi büyüktür. Kuşkusuz bu plan, geleneksel yerleşimin korunmasına yönelik bir plan değildir. Ancak tüm yeni gelişme alanlarının kentin güneyinde planlanmış olması, 1950'li yıllar sonrası başlayan ve apartmanlarla kendini gösteren ve hızla gelişen imar faaliyetlerinin geleneksel yerleşim için bir tehdit olmasını engellemiş, böylelikle de uzun yıllar geleneksel dokuyu korunaklı kılmıştır.

Görsel 3.4. Cumhuriyet meydanında yer alan Atatürk heykelinin açılışına dair yerel basında yer alan haber, 12 Kasım 1937 tarihli Akşam gazetesi (<http-22>)

İlerleyen yıllarda, ülkede meydana gelen olaylar, çıkartılan yeni kanunlar (Kat Mülkiyeti, Kooperatifçilik vb.) imar faaliyetlerini ivmelendirmiştir. 1961 yılında İller Bankası tarafından yeni bir imar planı yapılmış ve bu plan kentin güney yönündeki mekânsal gelişimini hızlandırmış, birçok tarım alanı ve bahçe alanları imara açılmış, yerleşim Muğla ovası'nda yer alan tarım alanlarına doğru ilerlemiştir. 1961 planının birçok açıdan kentte yıkıcı etkileri olmuştur. Bir tip plan olarak, alınan kararlar, kontrolsüz büyümenin önünü açsa da dönemin yerel yöneticilerinin duyarlılığı ve sivil

insiyatifler sayesinde müdahaleler minimumda kalmıştır. Karamuğla deresinin ıslahı için üzerinin kapatılması, yolların genişletilmesi, bazı yapıların yıkılması bu planın kararlarıyla gerçekleşmiş olumsuz sonuçlardır.

1981 yılında yeni bir imar planı hazırlanmış, kentin gelişim yönü, yeni fonksiyonların alanları belirlenmiştir. Marmaris/Denizli yönünden gelen ulaşımı Aydın karayoluna bağlayan, yeni yerleşim alanlarının güneyinden ve Karadağ'ın çeperinden geçen iki adet yol açılmış, bu yolun çevresinde de ticari amaçlı dükkân ve işyerleri inşa edilmiştir. Böylelikle kent, Muğla ovasındaki tarım alanlarına doğru genişlemeye devam etmiştir. Bazı kullanım türlerini içeren yapıların da (Adliye, Ticaret Odası, özel kolejler, özel hastane, otobüs terminali, büyük marketler) bu bölgeye taşınmasıyla birçok farklı odakta merkezler oluşmuştur. Denizli/Marmaris yönünden, kent merkezinden, Aydın yönünden ve dış çeperdeki çevreyolundan gelen yolların bağlanmasıyla oluşan yeni meydanın çeperinde Adliye ve eski otobüs terminali yer almaktadır.

19.yüzyıl sonundan bu yana gerçekleşen mekânsal gelişme, 2021 yılına gelindiğinde çok odaklı bir kurguyla devam etmektedir. Arasta ticari merkez olma görevini, Belediye Parkı çevresi ve Cumhuriyet Meydanı idari merkez olma görevini hala aynı işlevlerle sürdürmekte, yeni meydan da birden fazla kullanımla diğerlerine eşlik etmektedir.

Bunun yansısı 2010 yılından sonra, Denizli/Marmaris karayolu üzerinde inşa edilmeye başlayan alışveriş merkezi yapıları da o güne kadar hâkim olan küçük ölçekli ticaretin odağının dağılmasına neden olmuştur. Buna karşın, yürüme mesafesinde yer almayan bu merkezler, bir yandan da arastanın gündelik ticaret merkezi olma işlevini sürdürmesini sağlamıştır.

Bugün bakıldığında bahsedilen süreç içerisinde yaşanan en büyük değişim, 90'lı yıllarda neredeyse tamamına tütün ekilen Muğla Ovası'nın tarım arazilerinin kentin baskısıyla tehdit altına girmiş olmasıdır. Bu yıllarda Muğla Üniversitesi'nin Karabağlar Yaylası'nın güneyinde kurulması ve kentteki nüfus artışı bu baskıyı güçlendirmiştir. Kentin coğrafi koşulları değerlendirildiğinde gelişme ve büyüme alanının dar ve sınırlı olması nedeniyle bu baskı artarak devam etmektedir. Böylelikle, kentin kimliğini oluşturan bazı unsurlar yavaş yavaş farkına varılmadan kaybolmakta, insanların mekânsal bağı zayıflamakta, yakın zamana kadar bile sürdürülen bazı hatırlama figürü mekânlar yok olmaktadır. Buraya kadar tarihi ve mekânsal gelişimi ile ele alınan kent, ilerleyen

bölmelerde, ortaya çıkarılan anı mekânlarının karakteri ve değişimleri üzerinden ele alınarak aktarılacaktır.

Şekil 3.6. *Menteşe kentinin 20.yüzyılda mekânsal gelişimi ve dağılımı*³¹ (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Muğla kentinin anı mekânları, kentte yaşayan farklı nesillerin, gündelik hayatlarında, mekânsal unsurlar, ilişkiler ağı (mekân-mekân, insan-mekân, insan-insan) olaylar, eylemler aracılığıyla deneyimledikleri mekânla kurdukları ilişkilerden ürettikleri anlam ve anıların tamamını içermektedir. Çalışmanın bu bölümü Muğla kentini anı mekânları aracılığıyla okumayı içermektedir. Kentte yaşayanlarla yapılan görüşmeler sonucu ortaya çıkarılan bu mekânlar, bireylerin gündelik hayatlarındaki kişisel çevresel alanları bağlamında gruplandırılmıştır.

³¹ Yapılan dönemleme, 1939,1949,1955,1964,1972,1974,1976,1992 yıllarına ait Hava fotoğrafları takip edilerek 1940 sonrasında 15'er yıllık periyodlar halinde, belirli kırılma noktalarına dayandırılmadan ele alınmıştır.

anlatılarının ve ortak belleklerinin karşılığı olan mekânlar önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle kentteki gündelik hayat, sosyal yaşam, toprakla kurulan ilişki, ticari ilişkiler ve yönetsel mekânların ilişkisi anı mekânları bağlamında ele alınacaktır. Muğla tarihi kentsel yerleşimini ve çevresini konu alan bu çalışma kapsamında gündelik hayatın kullanım mekânları dört grupta ele alınmıştır:

- Aile ve gündelik hayat mekânları: Konut, konak, sokak, meydan, oyun alanları
- Üretim ve ekonomik hayat mekânları: Han, hal, dükkân, arasta, şaraphane, işlik ve diğer üretim mekânları, bahçe, bostan
- Sosyal-toplumsal hayatın mekânları: Sinema, hamam, cami, türbe, kilise, okul, gazino, kütüphane, müze, şehir kulübü, pastane, fırın, kafeterya, eğlence mekânı, park, çocuk parkı ve diğer açık alanlar, adliye, hükûmet konağı, belediye binası vb. ile açık alanları

3.2.1. Anı Mekânları: Muğla’da gündelik hayat mekânlarını anlamak ve değişimlerini izlemek

Muğla’da gündelik hayat mekânlarını anlamak, anı mekânlarını anlamamanın önemli bir parçasıdır. Korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması için birinci basamak olan anlamak, anı mekânlarını ortaya çıkarmak ve değişimlerini izlemek süreçlerini kapsar.

Gündelik hayat rutinlerinin mekânlarını konutlar, ticari mekânlar, işyerleri, okullar, parklar gibi, belirli süre ve aralıklarla ziyaret edilen alanlar oluşturur. Geleneksel yaşamda özellikle sanayi öncesi toplumlarda ise yaşama ve çalışma yerlerinin bir aradalığı nedeniyle gündelik hayatın birincil mekânı konut ve yakın çevresidir. Geleneksel dokuyu ele alan bu çalışmada da gündelik hayatın mekânları eylemler ve kullanımlar üzerinden ele alınmıştır.

Bireylerin çocukluk anılarının çerçevesini oluşturan barınma dışı ilk eylem oyun oynamadır. Çevresel psikoloji araştırmaları da, çocukluk döneminde birçok mekânın oyun oynama için kullanıldığını ve uzun süreli hafızaya kaydedildiğini göstermektedir (Chawla, 1992). Oyun oynama dışında, kadın ve çocuk için üretim de gündelik hayatta konut ve yakın çevresi ile sınırlı alanda gerçekleşen önemli bir eylemdir. Bu nedenle gündelik hayatın anı mekânlarının eylemleri: barınma, oyun oynama, üretim ve sosyalleşme olmaktadır. Bu eylemlerden barınma, sosyalleşme ve aile içi üretim, konut ve yakın çevresindeki mekânlarda gerçekleşirken, oyun oynamanın kentte farklı

ölçeklerde ve türlerde mekânsal karşılıklarının olduğu gözlemlenmiştir. Konutun bahçesi, sokaklar, konut çevresi tüm açık alanlar anı mekânıdır. Ancak buna ek olarak Kızıldağ, Değirmendere, dere yatağı, yıkık kilise ya da Muğla Ovası gibi, konuttan uzak alanlar da oyunun bir parçası olarak gündelik hayatta çocukluk dönemi anı mekânlarındandır.

Şekil 3.7. Muğla'da aile ve gündelik hayatın barınma, sosyalleşme, aile içi üretim ve oyun bağlamında anı mekânları

Muğla geleneksel yerleşiminde yer alan konutların sokağa bakan geçirimsiz yüksek beyaz duvarları, sokakla kurulan ilişkiyi sınırlandırmakta; avluya açılan açık sofaları ve duvarlarla şekillenen avlusu ise, diğer geleneksel yerleşimlerde olduğu gibi, gündelik hayatın temelini oluşturmaktadır. ‘Hayat’ denilen avlu yeri geldiğinde gündelik mahrem hayatın tüm eylemlerinin geçtiği yer, çocukların oyun alanı, yeri geldiğindeyse düğünlerin yapıldığı ortak kullanım alanı, yeri geldiğinde ‘kuş tohumu’ ile ipekböceğinin koza alanı ve dut ağaçlarının yetiştirildiği ve ipeklerin dokunduğu üretim alanı olmuştur. Bu anlamda bakıldığında avlu, hem mahrem yaşam alanının dış uzantısı hem üretim alanı, hem oyun alanı, hem de yeri geldiğinde sosyal alan olmaktadır.

“Bu evlerimizin altında herkesin dokuma tezgâhları vardı. Üç gün 3 gece düğün yapılırdı. Cuma’dan başlar pazara kadar sürerdi. Çoğunlukla bahçelerde olurdu. Kız evi, oğlan evi ayrı ayrı düğün yapar, düğün sahibinin kendi bahçesi yetmeyince, yan komşu bahçesini açar, kalabalıksa diğer komşu bahçesini açar, düğün tüm mahalleye yayılırdı (Kadın, 82).”

“Çocukluğumuzda düğünler genelde evlerde olurdu ama askeri mahfelde (gazino) kış düğünleri yapıldığı da olurdu. Tanıdık olmasa da düğünlere giderdik, tanınmamak için de ‘Gara bürüntü’ dediğimiz örtüyü sarınıp giderdik ki kimse bizi tanımasın (Kadın, 66).”

Muğla geleneksel konut yerleşiminde, her ailenin avlusunda mutlaka bir dokuma tezgâhı bulunurdu. Bu tezgâhta ipek kumaştan gömlekler, çarşaf, çeyizlik kumaşlar ve eşyalar üretilirdi. İpek ipliğin dokuma tezgâhına gelene kadar geçirdiği aşamalar da konutların avlusunda gerçekleşirdi. Öncelikle her evin bahçesinde mutlaka özellikle yaprak veren ve meyvesi olmayan dut ağaçları bulunurdu. Halk dilinde ‘kuş tutmak’ olarak bilinen ipekböceği yetiştirilmesi için satan kişilerden yumurtası temin edilerek vücut sıcaklığında ortalama on gün yumurtalardan böcek oluşması beklenirdi. Şahin’e göre (1998, ss. 17-20), kadınlar bir beze sardıkları yumurtaları kendi vücutlarıyla temas edecek şekilde saklardı. Daha sonra böcekler kutunun içine konulurdu. Kutudaki yumurtalar dut yapraklarıyla beslenir ve ortalama bir buçuk ayda 10-15 cm boyutlarına ulaşırdı. Artık yaprak yiyemeyecek kadar büyüyen böcekler koza yapmaya başlayınca bahçede kapalı bir alana alınır ve kozalarını oluşturlardı. Oluşturulan bembeyaz kozalar, toplanarak güneşte on gün kurutulup, kozalardan iplik oluşturmak üzere ustalara götürülürdü. Kaynar kazana atılan kozalardan ustalar iplikler çekip sahiplerine teslim ederdi. Bu işlemlerden sonra artık iplikler dokuma tezgâhında, kadınların elinde ürüne dönüştürülürdü (Şahin, 1998, ss. 17-20).

Muğla, 19. ve 20.yüzyılda dokumacılığın çok ilerlediği bir kent olmuştur. Her ne kadar üretilen dokumaların, ihtiyaç olarak konut içi üretimle sınırlı kaldığı söylene de Aktüre (2006, s. 53), 19.yüzyılda Muğla’nın ipekli, pamuklu, yünlü ‘düven’ dokumalarının üretim merkezi olduğunu belirtmekte; beyaz renkli ipek, peştamal, havlu, ipek gömleklik bezi, astarlık üretildiğini hatta bu dönemde çok sayıda basit el tezgâhlarının da üretildiğini vurgulamaktadır.

II.Dünya Savaşı’nın sürdüğü yıllarda pamuklu ve ipek dokuma kumaşların ithali durunca, bu yıllarda Muğla’da dokumacılık hem yaygın hem de kazançlı bir iş kolu olarak yükselmiştir (Akça, 2002, s. 178). Hatta savaş yılları kentin üretim kapasitesinin en çok arttığı yıllar olmuştur. 15 Haziran 1942 tarihinde kurulan “Güzelyayla Dokumacılar Kooperatifi” ile de üretim kolektif ve örgütlü hale gelmiştir. Aynı yıllardaki verilere göre, Muğla’da 1940-1945 yılları arasında ortalama 5.000-7.000 arası dut ağacı; faaliyet gösteren 630 adet dokuma tezgâhı ve toplamda 2000’e yakın tezgâh mevcuttu (Akça, 2002, s. 166;179).

Çalışma kapsamında görüşme yapılan kişiler çoğunlukla çocukluk evlerini bulundukları bağlamdaki referanslar aracılığıyla konumsal olarak tarif etmişlerdir. Çok azı da biçimsel özellikleriyle ilgili kısa bilgiler vermişlerdir. Konuttaki aile yaşamına dair ise anılarını paylaşan kimse olmamıştır.

“Eski Kıbrıs Pastanesi’nin orada iki katlı toprak damlı, alt katta eşek damı olan sonradan mutfığa çevirdiğimiz üstte 2 odasının olduğu bir evimiz vardı. Dumlupınar İlkokulu’nun etrafı ve bizim evin olduğu Recai Güreli Caddesi hep bahçeli sıra evlerin olduğu yerlerdi. Tek tek yıkıldı hepsi (Kadın, 59).”

“Çocukluğum Sekibaşı Mahallesi’nde geçti. Evimiz, arkadan iki katlı, önden tek katlı görünen bir yapıydı. Alt katta mutfak, oda ve depo vardı. Üstte 3 oda ve önü açık ahşap döşemeli sofası vardı. Alt katın önü bahçeye doğru çakıl taşlarıyla döşeliydi (Erkek, 64).”

“Bugünkü Valilik binasının (Hükümet Konağı) hemen yanında, Recai Güreli Caddesi’nin alt paralelinde bahçeli bir evde dünyaya geldim, hala aynı yerde oturuyoruz. (Erkek, 55).”

“Annem ve babam mimardı, çocukken 1992 yılına kadar Saburhane’de aldıkları eski bir Muğla Evi’nde yaşadık. Cengiz Bektaş ve İlhan Selçuk ile Saburhane’de komşuyduk (Erkek, 37).”

“Saburhane meydanında evimiz var, eski bir Rum evi. Yugoslav göçmeniyiz biz. Evin onarımlarını yaptık, Rum evini de müstemilat olarak kullanıyoruz hala. Hatta evin içinde kaya falan var. Evin önünde çocukken Saburhane meydanında oyunlar oynardık hep (Kadın, 32).”

“O zaman ‘Süs Yolu’ derlerdi, eskiden Özbilim Dersanesiydi, o köşedeki binada doğdum, büyüdüm. Doğduğum ev, bahçeli, içinden merdivenli, iki katlı, bahçesinde birçok meyve ağacı olan taş bir yapıydı. Bizim evin etrafında çok ev yoktu o zamanlar. O yüzden Saburhane’ye gider, orda arkadaşlarımızla sokaklarda oynardık (Kadın, 80).”

“Evimiz Konakaltı Hanı’nın hemen arkasında köşebaşındaydı. Yüksek duvarlarla çevrili ve kotlu biryerdi (Kadın, 55).”

Bireylerdeki gündelik hayattaki konut imgesi daha çok dışa dönük özellikleri ile ilgili olmuştur. Bireyler, konutla bağlantılı olarak bulundukları mahalledeki sokakları ve oyun alanlarını daha çok hatırlamakta ve anlatmaktadırlar. Çevresel psikoloji bağlamında yapılan hafıza çalışmalarında da sıklıkla vurgulandığı gibi, bireylerin çocukluk dönemlerinde gelişim evrelerine bağlı olarak oyun oynadıkları alanlarla kurdukları bağ hatırlamayı çok güçlü kılmaktadır. Bu çalışmada da bireylerin oyun alanlarına dair hem çok geniş bir yelpazenin mevcut olduğu görülmüş, hem de oldukça sıklıkla bu alanlardan

bahsedilmiştir. Dolayısıyla çocukluk dönemindeki oyun alanları bireylerin en önemli anı mekânlarından biri olarak görülmektedir.

“Eve yakın olduğundan Valilik binasının bahçesinde oyun oynardık, merdivenlerinden kayardık. Atapark’ta oynardık. Türk Hava Kurumu binasının orada Kulüp Sineması vardı, yazlık sinemaydı, onun çevresinde de oynardık. Çıkma sokaklardaki bahçelerde de oynardık. Hemen yanımızda Serpil Park vardı (Kadın, 59).”

“O dönemde evimizin etrafındaki tüm sokaklar, caddeler ve boş alanlar bizim için oyun alanıydı. Valilik binasının bahçesi hemen yanımızda olduğu için genellikle orada oyun oynardık. Evlerimizin ya da arkadaşlarımızın evlerinin avluları da oyun alanıydı. Koruluk da bize çok yakındı. Bademlik’e bisiklet binmeye giderdik. Üç Erenler Türbesi’nin orada çocuk parkı vardı mesela. Belediye Parkı’nın ismi Yalabık Parkıydı, orada bisiklet binerdik, zemini topraktı o zamanlar ... (Erkek, 55).”

“Karamahmet mahallesinde doğdum büyüdüm. Herkesin bahçeli evi vardı, harman yeri vardır Kızıldağ’da, ekinleri döküyorlar, orada top oynardık hep (Erkek, 63).”

“Evimin hemen yanında Üçgen Park vardı, orada oynardık. Hatta yanında metruk bir bina vardı, korkardık ondan. 1968’de Fethiye Depremi olmuştu, Üçgen Park’ta yatmıştık (Kadın, 55).”

Çocukluk döneminden hatırlanan oyun alanlarının en önemli özelliklerinden birisi de bulunduğu bağlamla gösterdiği bütünlüktür. Yani, çocukluk evinin çizdiği bir psikolojik sınır ile oluşan bir çeşitlenme mevcuttur. Örneğin Saburhane’de yaşayanlar için meydan, dere, Celali Bahçesi, Dönme Dudu bahçesi ya da kilise kalıntıları oyun alanı olabiliyorken, Konakaltı’nda yaşayanlar için Üçgen Park, Şemsi Ana mezarı, Belediye Parkı oyun mekânları olmaktadır. Ya da Cumhuriyet meydanı çevresinde, Süs Yolu’nda oturanlar içinse Hükûmet Konağı’nın bahçesi, Serpil Park oyun alanları olmuştur. Bazı kişiler de bu ‘psikolojik sınır’ı açıkça tarif etmişlerdir. Örneğin Sekibaşı’nda oturan birisi için, Saburhane’ye gitmek çok tehlikeli ve yasaktır. Konakaltı’nda oturanlar için bir sınır Saat Kulesi’dir. Ya da Saburhane’de oturanlar için Muğla Ovası, Bademlik, Koruluk oyun veya bisiklet sürmek için uzak alanlardır. Kuşkusuz bu durum sadece oyun alanları için geçerli değildir. Gündelik hayatta, temel gereksinimler doğrultusunda gidilen mekânlar da kendi içinde bir sınır çizmekte ve bu sınır istisnalar dışında dışarıya açılmamaktadır.

“Çocukluk evimiz Konakaltı’ndaydı. Orada üçgen park vardı herkes bilir, orada oyun oynardık. Üçgen Parkın yanında bir mescit vardı, çocuklar oyun oynar, büyükler namaz kılardı. Şeyh Camii çevresi, Saat Kulesi civarı oyun alanlarımızdı. Orhaniye’de Celali

Bahçesi vardı, orada oyunlar oynar, yine çevresindeki Muhacir Mahallesi'ne çok sık gezmeye giderdik. Belediye Parkı tam çocuklara göre hayvanat bahçesi gibi bir yerd. Güvercinler, tavus kuşları, tavşanlar serbest dolaşırlardı. Belediye Parkı gündüz çocukların oyun alanı, akşam ailelerin çay bahçesiydi. Süreyya abi vardı, tostı çok güzeldi (Erkek, 59).”

“O zaman Saburhane'nin her yeri, Saburhane sokakları, okul bahçeleri oyun alanlarımızdı. Bisikletle bademlik ve ovaya doğru giderdik. Dumlupınar İlkokulu'nun bahçesinde top oynardık (Erkek, 37).”

Şekil 3.8. Geleneksel konut yerleşiminde yaşayan kişilerin çocukluk dönemindeki konutları ve hatırladıkları gündelik hayat mekânlarının ilişkisi (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

“Yugoslav göçmeniyiz, Saburhane’de doğdum büyüdüm. Bu meydan böyle değildi o zamanlar, önünden dere geçerci. Yazın dere kuruyunca dereye voleybol sahası yapıldı, oynardık. Yukarıda kilise vardı, derenin içinden tüneli vardı. Erman Şahin döneminde ortaya çıktı. Biz çocukken kilisenin içinde saklambaç falan oynardık (Erkek, 70)”.

“Arastada Yağcılar Hanı’nın arka sokağında oturuyorduk, çocukluğum orada geçti. Dedem tabakhane de terziydi, o yüzden oyun alanım arastaydı benim. Yağcılar hanında aktarlar vardı. Karton toplardık, onları aktarlara verip, toz leblebi ve gazoz alırdık (Erkek, 40).”

“Sekibaşı Hamamı’nın orada bir bakkal vardı oradan bir şeyler alıp bitirene kadar bir ring çizer, geri dönene kadar bitirirdik. Sekibaşı’nda oturduğumuz için o bölgede oynardık, ancak Kız Meslek Lisesi binasının oradan sonrası bizim için yasaktı (Erkek, 32).”

Bütün bunların dışında geleneksel konut yerleşiminin içerisinde bazı konutlar, kendilerine ait olmayan kişiler tarafından da bireysel anılara dayanarak, hatırlama figürü olmakta, bugün hala hatırlanmaktadır. Örneğin, bir geleneksel konutun sokağa açılan merdivenleri, her gün o bireyin ev-okul rutininin aksında yer alması ve bazı zamanlar o merdivenlerde dinlenmesi sebebiyle hatırlanmaktadır. Ya da başka bir konutun bahçesi (Hacı Kadı evi), arkadaşının evi olması ve hep o bahçede oynaması sebebiyle hatırlanmaktadır. Ya da önemli kişilerin yaptırdıkları yapıları (Seyfi Terzibaşoğlu Evi); önemli kişilerin konutlarını en az bir kez yaşadıkları deneyimleriyle (Abide Hanım Konağı) hatırlamaktadırlar.

“Belediye Parkı’nın arka tarafında cambazlar gelir, şarkılar söylenirdi, şarkıcılar gelirdi. Bedia Akartürk’ü orada dinlemiştim. Oralarda bir tek Terzilerin evi vardı, etrafı çoğunlukla boştu. Şimdiki Halk Bankasının olduğu yer Abide Hanımın konağıydı. Ermeni bir kadındı. Eşi Dr.Şükrü Beydi. O binadan içeri girince avluda havuz vardı, çok iyi hatırlıyorum, bir keresinde girmiştim. (Kadın, 80).”

“Belediye ve çevresinin olduğu bölge daha iyi durumda ailelerin oturduğu mahalleydi. Terzibaşoğullarının evleri vardı, doktor evleri ve muayenehaneleri vardı orada hep (Erkek, 70).”

“Evimiz Konakaltı Hanı’nın arka tarafındaydı, her gün oradan aşağı doğru Koca Mustafa Efendi İlkokulu’na yürürdüm, babam adliyede çalışırdı, oraya kadar beraber giderdik. Yolumuzun üzerinde önü merdivenli tek katlı bir bina vardı, okuldan dönerken bakkaldan aldığım bazı şeyleri o merdivenlerde oturup yerdim, o yüzden çok iyi hatırlarım, hala da duruyor o ev (Kadın, 55).”

Görsel 3.5. (sol) Gündelik hayatın bir parçası anı mekânı olan bir konut (Güven Ulusoy, 2019) (sağ) Seyfi Terzibaşoğlu Evi diye anılan, 1927 yılında banka olarak aile tarafından yaptırılan yapı (Güven Ulusoy, 2019)

Geleneksel yerleşimin içerisinde özellikle kadınların ve çocukların gündelik hayat eylemlerinin geçtiği alanlardan biri de çıkmaz sokaklardır. Yapıların mutlaka bir sokağa açılmasının gerekliliği, mülkiyet değişiklikleri ile geleneksel yerleşimlerde gözlenen çıkmaz sokaklar, Muğla konut dokusunun da temel karakterini oluşturmaktadır. Bu sokaklar, diğer sokaklara benzer olarak kadınların sosyalleşme alanı, çocukların oyun alanı olurken, özel alan bağlamında mahremiyeti güçlü alanlar olmaktadır.

Görsel 3.6. Muğla geleneksel yerleşimi ve çevresinde yol ağı: sokaklar, çıkmaz sokaklar, yerleşim dokusu (Ekinci, 1985'ten alınarak yazar tarafından düzenlenmiştir.)

Mübadelelerin belleği: Saburhane Bölgesi

19.yüzyılın başında Yunanistan ve adalardan gelen Rumların yerleşmesiyle kurulan bu bölge hem yaşayış biçimi hem de doku ve konut özellikleri açısından geleneksel konut yerleşimindeki diğer alanlardan ayrılmaktadır. Karamuğla deresinin Asar Dağı yamacında kurulan bu bölge düzlükte bir meydan, cami ve etrafındaki ticari işlevli kullanımlar ile şekillenmiştir. Cepheleri güneye bakan ve eğime oturan Rum mahallesi hem kış güneşini maksimum seviyede almakta, hem de meydanın bulunduğu düzlük, yazın dere yatağından gelen doğal rüzgarla serin kalmaktadır (Türkeş, 1973, s. 34).

Asar Dağı, o dönemlerde Rumların ayin yeridir. Bugün hala kalıntıları izlenebilen Rum Okulu ve kilisesi de tepeye yakın bir yerde konumlanmaktadır. Bu gerekçelerle Rumlar ile özdeşleştirilen dağ, Rumlar mübadele ile gittikten sonra bile halk arasında “Cavur Asarı” olarak anılır (Türkeş, 1973, s. 32).

Saburhane'deki mekânsal örgütlenme, yaşayanların temel ihtiyaçları için yeterlidir. Saburhane bölgesinin temel kullanımlarının sıralandığı aks, aynı zamanda çoğu yerde köprülerle geçilen ve 1980'li yıllarda üstü kapatılan Kara Muğla diğer adıyla Saburhane deresinin aksıdır. Kentin güneyinden gelip kuzeye Değirmenderesi'ne doğru devam eden yol, meydana Konakaltı'ndan gelen yolla birleşir. Bu meydana, 1848 yılında yapılan cami, bir han, kahvehaneler ve diğer ticari işlevler tanımlamaktadır (Şekil 3.9). 19.yüzyılda Rumların meyhaneleri, eczane vb. kullanımların meydan çevresinde yer aldığı bilinmektedir. Aynı zamanda Asar Dağı'nın eteklerinde Andon'un işlettiği bir Rum hamamı ve Rum Kilisesi vardır. Ayrıca, derenin kaynağına doğru gidildikçe (Değirmenderesi), Rumların işlettiği birçok değirmen gözlenmektedir. Değirmencilik, yapıcılık, dülgerlik, kireçcilik, fırıncılık, hamamcılık ve terzilik büyük oranda Muğla Rumları'nın elindedir (Türkeş, 1973, ss. 31-32). Eğitimli olan kişiler de o dönem Rumlar arasındadır. 20.yy başında Muğla'da okumuş doktor, eczacı gibi kişiler yoktur; ancak aksine Muğla Rumları uzun zamandır bu alanda yetişir ve merkez ilçenin tüm köy, bucaklarına giderlerdi (Türkeş, 1973, s. 32).

“Saburhane ile bağım çok güçlü, hala çok severim ama ben Saburhane'de gezerken, eve gidip gelirken, burada otururken hep arkasını dönüp giden, eşyaları sırtında ağlayan çaresiz insanları görürüm. O nedenle bugün ofisimin olduğu Rum eczacı Haralambos'un eskiden sahip olduğu Saburhane'de bulunan bu ev kendimi en iyi hissettiğim yerlerden birisidir. Vaktimin büyük bir kısmını burada geçiriyorum (Erkek, 55).”

“Ailem, Yugoslav göçmeni, ben Saburhane'de doğdum, büyüdüm. Saburhane benim oksijenim nefes alma kaynağım, herkese söylerim. Mahalleler de eskiden küçük bir şehir gibiydi. Dışarıdan kimse giremezdi. Kendi içinde kapalı bir yerdin Saburhane. Aslında hala da bazı gelenekler sürüyor. Dini bayramlarda camiden çıkınca meydana herkes bayramlaşır, herkes birbirini tanır (Erkek, 71).”

Görsel 3.7. Asar Dağı'nın eteklerinde bulunan Saburhane Bölgesi, Karamuğla Çayı, köprüleri, karşıda kilise ve konut dokusu (İBB Atatürk Kitaplığı Dijital Arşivi)

Şekil 3.9. Eski Rum mahallesi olan Saburhane bölgesi'nde anı mekânları (Yalçınlar vd. kullanılarak yazar tarafından uyarlanmıştır.)

3.2.1.1. Muğla’da gündelik hayat mekânlarının değişimi

Muğla’da gündelik hayatın çok büyük oranda konut ve çevresinde geçtiği; özellikle kadın ve çocuklar için mahalle ölçeğinde sınırlı kaldığı belirtilmişti. Bu bölümde Muğla’da geleneksel konut yerleşiminin yıllara göre değişimi, barınma dinamiklerinin değişimi ülkede, bölgede ve kentte meydana gelen olaylar ve müdahaleler bağlamında ele alınacaktır. Odağını konuttan alması dolayısıyla sadece geleneksel konut yerleşimi değil kentteki konut alanlarının tamamı kapsama alınacaktır.

Muğla geleneksel konut dokusu, Kızıldağ ve Asar Dağı’nın eteklerinden güneyde arastadaki düzlüğe kadar uzanan, doğuda Karamuğla deresi ve onun batısına genişleyen, batıda ise Sekibaşı mahallesine kadar uzanan bir alanda yer almaktadır. Beyaz badanalı kiremit çatılı ve karakteristik bacalara sahip konut bölgesi, yamaçta yer alması ve eğime göre yatayda konumlanması nedeniyle, sokaklarında her kıvrımda başka perspektifler sunmakta, konutların da hiçbiri birbirinin manzarasını engellememektedir. Farklı eğimler arası dik yokuşlardan ve eğime paralel düzlüklerden oluşan sokaklar, yerleşime karakterini veren alanlardandır.

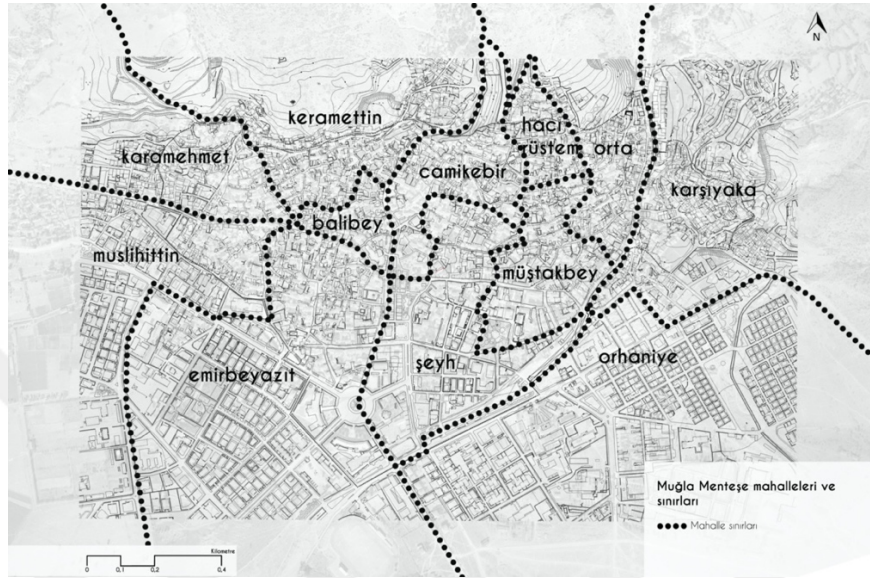
19.yüzyıl başında Muğla’ya yerleştirilen Rumlarla beraber kurulan Saburhane bölgesi mübadeleye kadar çoğunlukla Rum nüfusun yaşadığı bir bölge olmuştur

20.yüzyıl başında kentin esnaf ve tüccar aileleri Kızıldağ eteklerindeki Kiramettin ve Karamehmet mahallelerinde; Rum nüfus Orta ve Karşıyaka mahallelerini içine alan Saburhane bölgesinde; küçük toprak sahipleri ise kentin çeperinde kalan Muslihittin mahallesinde; şehrin ileri gelen köklü aileleri ise Konakaltı bölgesi’nin çevresinde yer alan Şeyh mahallesinde ikamet etmekteydi (Akça, 2002, s. 36).

Kuşkusuz, geleneksel konut yerleşimindeki değişimi yaratan en önemli kırılma noktası mübadele olmuştur. Sadece ülke ölçeğinde değil toplumlararası bir mesele olan mübadele ile, Saburhane’deki Rum nüfusun neredeyse tamamı alanı boşaltarak ülkelerine gitmişlerdir. 1910 Aydın Vilayet Salnamesi’ne göre Muğla merkez ilçede 1017 Rum-Ortodoks Hristiyan nüfus yaşamakta iken, 1927 nüfus sayımına göre, Muğla’da 18 Hristiyan kalmıştır (Akça, 2002, ss. 32-33).

1924 yılında başlayan değişim ve göç hareketleri yıllara yayılarak devam etmiştir. Ancak özellikle 1924-1925 yılları arasında yoğunlaşmıştır. Saburhane’de yaşayan gayrimüslim nüfus, Yunanistan’a ve adalara gönderilmiş, Yunanistan ile adalardan ve

Yugoslavya'dan gelen göçmenler Milas, Bodrum ve merkez ilçeye yerleştirilmiştir. Resmi kayıtlara göre, göçmenler Manastır, Kavala, Tikveş, İstanköy, Sakız, Rodos, Preveze, Drama, Girit, Selanik, Meis, Üsküp, Piriştine, şehirlerinden gelmiştir (Çanlı, 2007, s. 55). Yine kayıtlara göre, mübadeleyle planlı ve iskanlı olarak gelerek merkez ilçeye yerleştirilenlerin sayısı 350'dir (Çanlı, 2007, s. 56).

Şekil 3.10. Menteşe İlçesi mahalle sınırları ve isimleri (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Mekânsal aidiyet duygusuyla hem bireysel hem toplumsal kimlik inşa eden bireyler için en büyük travmalardan birisi, mekânsal bağa müdahale eden travmatik olaylardır. Mübadele de bu müdahalelerden biridir. Gidenler sadece yaşadıkları konutları değil, bu konutun fiziksel, toplumsal ve kültürel anlamda içinde bulunduğu tüm bağlamları terk ederek, sadece anılarını götürmüşlerdir. Mekânsal olarak kodlanan bu anılar çoğunlukla yapılandırılarak kolektifleşmektedir. Örneğin, mübadele ile giden Rumlardan bazılarının çocukları 1970'li yıllarda Saburhane'ye gelerek, ebeveynlerinin anlatılarında yer alan konutları deneyimlemek istemişlerdir (Türkeş, 1973). Saburhane'de yaşayanlar, 1970'li yıllarda aniden çalan kapılara ve hiçbir şey söylemeden ağlayan insanlara dair aktarımlarda bulunmaktadır.³² Yeni gelenler ise, nesilden nesile aktaracakları anılarını yanlarında getirerek, Saburhane'de yeni bir mekânsal bağlanma

³² Bu bilgi Ertuğrul Aladağ ile Ağustos 2018'de yapılan görüşmeyle elde edilmiştir. Ertuğrul Aladağ, Muğla'da Saburhane Bölgesi, mübadele ve Rum nüfusla ilgili 1990'lı yıllarda topladığı kaynaklarla beraber, romanlar yazar ve özgün kaynakları da eserlerinde paylaşan, restorasyon uzmanı mimar ve yazardır. Kentimin öyküsü: Muğla'da Rum izleri, Andonia: Küçük Asya'dan Göç, Filvari Usta: Muğlalı Mimar Mihail Konstantinoğlu (2016), Maria: Göç Acısı, Aşkın Rodna: Bir Pomak Öyküsü, Sekene: Türkleşmiş Rumlardan, yazarın eserlerinden bazılarıdır.

inşa etmişlerdir. Yersizlik, aidiyet geliştirememeye göç konusunda en çok karşılaşılan mekânsal hislerdir. Coğrafyanın ve içinde yaşanılan kültürel bağlamın kimliği inşa ettiği düşünülürse, insanları var eden özellikler derinden sarsılmıştır. Polonya’da doğarak, hocalık hakkı elinden alındığı için İngiltere’ye göç eden Zygmunt Bauman’ın, göç ettikten otuz yıl sonra kendisi için yapılan bir törende çalınacak marş için tercih yapması istendiğinde yaşadığı kavram karmaşası bu durumun en iyi örneklerinden biridir.

“...İngiltere, benim tercihim olan ülkeydi ve hocalık hakkım elimden alındığı için artık doğduğum ülke olan Polonya’da kalamayınca üniversite hocalığı teklifi yoluyla benim de kendisi tarafından tercih edildiğim ülke idi. Fakat orada bir göçmen, yeni biri idim, bir mülteci, yabancı idim. O gün bugündür İngiliz vatandaşıyım; fakat bir kez nevezur olduğunuzda, yeni gelen olmaktan tam anlamıyla kurtulabilir misiniz? Bir İngiliz’e dönmek niyetinde değildim. Gerek öğrencilerimin gerekse meslektaşlarımın başından beri benim bir yabancı, daha doğrusu bir Polonyalı olduğumdan en ufak şüphesi yoktu. Gizli ‘centilmenlik anlaşması’ ilişkilerimizin bozulmasını önlüyordu. Bu durumda acaba Polonya ulusal marşı mı çalınmalıydı? Fakat bu da yanlış bir gerekçeyle hareket etmek olurdu: Prag’taki törenden otuz küsur yıl önce Polonya vatandaşlığından çıkarılmışım... (Bauman, 2017, ss. 17-18)

Bauman’ın yaşadığı kimlik bunalımı ve bellek karmaşası da mübadillerin; gelenlerin ve gidenlerin yaşadıklarıyla benzerdir. Doğup büyüdüğü topraklardan, anavatanlarına ama ait olmadıkları topraklara yapılan göçün anıları ve izleri nesilden nesile aktarılacaktır.

“70 yaşındayım. Biz Yugoslav göçmeniyiz. 1927 yılında dedem ve dedemin annesi göçmüş. Babam 4 yaşındayken Saburhane’ye gelmişler. Göçtüklerinde Aydın’a gelmişler. İskenderun’da yer göstermişler. Dedem Osmanlı zamanı askerlik yapan arkadaşının önerisiyle, buraya gelmiş. Dedem çok anlatırdı, dil bilmedikleri için burada epey zorluk çekmişler. 1 kese altına 1 çuval ekmek alırlarmış. Altınları varmış. Atatürk zamanında ev vermişler. Yılanlı yolunun yapımında çalışmışlar. Dedemin annesi burada 107 yaşında vefat etti (Erkek, 70).”

“71 yaşındayım. Yugoslav göçmeniyim. Dedemi Sırp katledince buraya göçmüşüz, geldiklerinde babam çok küçükmiş. Benim dedem ölünce kardeşi getirmiş büyütmüş benim babamı. Saburhane’de doğdum, büyüdüm (Erkek, 71).”

Muğla, Balkanlardan uzun süreli göç alan bir kent olmuştur. Çanlı’ya göre (2007, s. 57) 1912-1951 yılları arasında ortalama 50.000 kişi Muğla vilayetine göçle gelerek yerleştirilmiştir. 1952 yılında ise kente Bulgaristan’dan 1048 kişi gelmiş ve gelen göçmenler, Orhaniye Mahallesi’nde bulunan o dönemki Memleket Hastanesi’nin yanına

inşa edilen konutlara yerleştirilmiştir. Eski hava fotoğraflarıyla takip edilebilen bu gelişmeyle, kentte yeni bir konut dokusu oluşmuştur.

“Ben ilkokuldayken, Trakya’dan göçmenler geliyordu, onları Rum evlerine yerleştiriyorlardı. 1950’lerde gelenleri de Kışla tarafına yerleştirdiler, hatta biz bakmaya gitmiştik. Oraya Macur mahallesi derdik. Asar’da da Roman mahallesi vardı, hala vardır (Kadın, 82).”

Muğla’da geleneksel yerleşimde bulunan konutların özellikleri, büyüklükleri bakımından çok değişiklik göstermemektedir. Başka bir deyişle, konak ölçeğinde ve büyüklüğünde yapılara rastlanmaz. Bu nedenle henüz 1936 planı yapılmadan ve Cumhuriyet meydanı tasarlanmadan önce meydanın çeperine yapılan Abide Hanım Konağı (1935) ve Vali Konağı (1928) bu ölçek ve özelliklerde yapılan ilk yapılar olmuş, dolayısıyla kentte yaşayanlar tarafından daha güçlü hatırlama figürleri olmuşlardır. Özellikle Abide Hanım konağı, o dönemlerde kentte yaşayanlar tarafından aktarılan görkemiyle hem hatırlama figürü hem de anı mekânı olmuştur.

1936 yılında yapılan ilk imar planıyla beraber, yeni konut alanları Cumhuriyet Meydanı’nın güneyinde ve güneydoğusunda planlanmış; dolayısıyla geleneksel konut yerleşiminden ayrıştırılmıştır. Bu durum geleneksel konut yerleşimini hem yeni konut yapılaşma türlerinin tehditlerinden uzak tutarak, korunaklı kalmasını sağlamış, hem de bir süre sonra bu alanda bazı konut alanlarının işlevsiz kalmalarına neden olmuştur.

1940’lı yıllarda, kentte hem Marmaris yolu çeperinde hem de Aydın yolu çeperinde yeni konut yapılanmaları görülmektedir. Şahin’e göre, 1948 yılında Marmaris Caddesi’nin sol çeperinde -Orgeneral Mustafa Muğlalı İşhanı’nın bulunduğu cephesinde, sekiz adet ev vardı ve bunlar kenti güneye doğru geliştirme düşüncesinin öncüleriydi (Şahin, 2012, s. 248). Ayı şekilde Cumhuriyet Meydanı’ndan Aydın Yolu’na çıkan bulvarda da belediye arsalarının satılmasıyla yeni inşaatlar yapılmıştı.

“Bugünkü Valilik binasının hemen yanında, R.Gürel Caddesi’nin alt paralelinde bahçeli bir evde dünyaya geldim, hala aynı yerde oturuyoruz... Recai Gürel Caddesi’nin o zamanki ismi “Süs Yolu”ydü ve iki katlı bahçeli evler vardı” (Erkek, 55).

1950’lerden önce, ekonomik gücünü tarımdan alan, barınma-çalışma işlevlerinin bir arada yürütüldüğü ve gündelik hayatın daha sınırlı alanlarda geçtiği yaşam düzeni, ivmesi düşük de olsa sanayileşme ve kentleşme ile değişmeye başlamıştır (Osman, 2006, s. 214). Yeni teknolojiler, yeni yaşam düzeni, yeni ekonomik araçlar, yeni konut

alanlarını da oluşturmuştur. 1950'lerden sonra Muğla'ya köylerden yapılan göçün artması ile de, Kızıldağ eteklerinde bulunan Kiramettin ve Karamehmet mahalleleri köylerden gelenlerin yerleştiği bir yer olmuş, burada oturan gelir seviyesi yüksek aileler, Müştakbey ve Camiikebir mahallelerine taşınmışlardır (Akça, 2002, s. 37). Kentin güneye doğru genişlemesi ile oluşan yeni mahalleler ise, kentin üst düzey yönetici sınıf ve memur kesiminin yerleştiği alanlar olmuştur.

1953 yılında çıkan “Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun” yani 6188 sayılı yasa ile kooperatifler gerçek kişiler gibi belediye arsa yardımlarından yararlanmaya başlamıştır. Bu durum, imar faaliyetlerini hızlandıracak yeni kooperatiflerin kurulmasını sağlamış; böylelikle kentte birçok yeni kooperatif bloklarının inşasına başlanmıştır: Öğretmenler Blokları, Emniyet Blokları, SSK Blokları bunlardan bazılarıdır (Osmay, 2006, s. 215).

Buna ek olarak Muğla'da konut alanlarındaki değişimi belirleyen önemli gelişmelerden biri 1961 yılında İller Bankası tarafından hazırlanan İmar Planı olmuştur. Bu planla, yeni konut alanlarında parselleme ve satış işlemleri başlamıştır. Hatta planla belirlenen kat yükseklikleri ve konut tipolojileri, 1965 yılında çıkan “Kat Mülkiyeti Kanunu” ile değişikliğe uğramıştır. Tek katlı olarak belirlenen konutların yerine apartman blokları yapılmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, 1970'li yıllarda kentin yeni konut dokusunu içeren Emirbeyazıt Mahallesi, kentin büyük tüccarları, rant sahibi kişiler veya üst düzey memur kesimin yaşadığı bir alan olmuştur (Osmay, 2006, s. 216).

1936 planı, Muğla'nın yeni rejimin merkezden taşraya yayılan düşüncelerini yansıtan mekânsal arayışları içerirken, 1961 yılında yapılan plan, ‘geniş imar yollarına cephe veren parsellerde yüksek yapılaşmayı’ teşvik eden bir tip imar yönetmeliği statüsündedir (Ekinci, 1985, s. 25). Geleneksel yerleşimin göz ardı edilerek yeni gelişme alanlarına yoğunlaşması da kentte meydana gelen eski-yeni çatışmasını kuvvetlendirmiştir. Planın yıkıcı kararlarına rağmen 20 yıl yürürlükte kalan planın, geleneksel konut dokusuna yıkıcı zararları olmamıştır.

Geleneksel konut dokusu ve yerleşimin tamamına ait koruma çalışmaları ele alındığında Anadolu'da gerçekleşenlerle benzer bir ivme sergilediği gözlemlenebilir. 1951 yılında kurulan GEAYK (Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu) ile atılan önemli adım 1973 yılında çıkarılan “Eski Eserler Yasası” ile pekişmiş ve Türkiye’de oluşmaya başlayan eski eserleri koruma anlayışının yansımaları, 1970’lerde

Muğla’da da görülmeye başlanmıştır. 1976 yılında hazırlanan ilk Koruma Amaçlı İmar Planı 1981 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Aynı zamanda GEEAYK’nın 27.4.1979 gün ve A.1643 sayılı kararı ile 178 adet sivil mimarlık yapısı tescillenmiş; birinci ve ikinci kentsel sit sınırları ile geçici dönem yapılaşma koşulları belirlenmiştir. Böylelikle, kentsel sitin büyük bir bölümünü kaplayan konut alanı yasal olarak koruma altına alınmıştır. 19.9.1981 gün ve 3129 sayılı karar ile de koruma imar planı onaylanmıştır.

1981 planında kentsel sitin tamamı farklı dönem özellikleri ve kullanımları göstermesi bakımından altıya ayrılmış; geleneksel konut bölgesi I. bölge olarak tanımlanmıştır:

“Planda, I. olarak işaretlenmiş olan bölge, sivil mimarlık örneği konutların en yoğun, en korunmuş ve yapı kalitelerinin orta durumda olduğu bölgelerdir. Bu bölge kuzeyde, tepeye dayanmaktadır. Sınırları ise batıda dere yatağı boyunca, aşağı inip, Sekibaşı sokağı boyunca, doğuya giderek, ticaretin geliştiği merkeze gelince, kuzeye kırılmakta, bu merkezi dışarıda bırakarak Belediye elektrik santralinin kuzeyinde Dibektaş Sokağı’na ulaşmakta ve bu noktada güneye hafif bir kıvrım yaparak, doğudaki yerleşme bölgelerini de alıp son bulmaktadır.”³³

Plana göre, geleneksel konut yerleşiminin özgün özelliklerini sürdürmesi açısından bu bölgede oldukça kısıtlayıcı kararlar alınmıştır. Yapılar ise ‘çevresel değerli I’ ve ‘çevresel değerli II’ olarak gruplandırılmış, ikinci grupta yeni malzeme ve yapım yöntemlerinin kullanılmasına ve yapıların iç mekân öğelerinde ve düzenlemelerinde değişiklik yapılmasına, avluya ek bina yapılmasına müsaade edilirken, birinci grupta bu esneklikler kısıtlanmıştır. 1981 planında yer alan koruma kararlarında, sit alanındaki görsel unsurların korunması üzerine odaklanılmış, avlu duvarlarının nitelik ve malzemesinin korunması, yapıdaki açıklıkların özelliklerinin korunması, yapıların gabari özelliklerinin korunması gibi konulara vurgu yapılmış, mevcut yapıların onarımında ve yeni yapılaşma koşullarında bu durum önemsenmiştir.

Bunun yanı sıra, 1981 planındaki en önemli hususlardan bir tanesi, geleneksel yerleşimde yer alan yapıların, sokak öğeleriyle, avlu duvarlarıyla, döşeme malzemesi ile beraber korunması yaklaşımı olmuş, sadece tek yapı ölçeğinde değil, yapıların bir araya

³³ Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun A-3129 sayılı, 19.9.1981 tarihli kararı ile onaylanmıştır (Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi’nden alınmıştır). Bkz-EK-3.

gelişlerinin oluşturduğu tarihsel peyzajın da korunması gerekliliği örtük bir biçimde vurgulanmıştır.

Şekil 3.11. 1961 yılında İller Bankası tarafından hazırlanarak, 1973'te yürürlüğe giren İmar Planı (İller Bankası Arşivi)

Şekil 3.12. 1976 yılında hazırlanarak 1981 yılında yürürlüğe giren Koruma Amaçlı İmar Planı (Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Bölge Müdürlüğü Arşivi)

1981’de onaylanan plana ek olarak, yine aynı yıl, merkezi Paris’te bulunan “Foundation Post Iniversitaire Internationale” tarafından açılan Akdeniz ülkelerinin geleneksel mimarileriyle ilgili proje yarışmasında, birinciliği kazanan ekibin çalışması Muğla Merkez ilçedeki geleneksel dokuyu konu almaktadır. Saburhane Meydanı’na ait projeler üreten Adnan Yalçınlar ve ekibinin çalışmaları 80’li yıllarda geleneksel yerleşim ve Saburhane ile ilgili yaptıkları tespitler açısından çok değerlidir.

1980’li yıllarda başlayan koruma faaliyetleri, geleneksel konut dokusunda yer alan ve âtil durumda olan bazı yapıların restorasyon ve yeniden işlevlendirme çalışmalarına öncülük etmiştir. Takip eden yıllarda geleneksel konut dokusunda öne çıkan bazı yapılar kamulaştırılarak kullanıma açılmıştır. Çoğunluğunun mülkiyet hakkının belediyeye ait olduğu bu yapılar³⁴ turizme yönelik sergi evi ve kafeterya gibi işlevlerle hizmet vermeye başlamıştır.

Türkiye’de koruma yaklaşımlarının ve kararlarının henüz yeni oluşmaya başladığı 1970’li yılların sonunda erken sayılabilecek bir zamanda Muğla için yasal koruma sürecinin başlatılması, ileriki dönemler açısından oldukça etkili olmuştur. Uzun yıllar, geleneksel konut dokusu ile yaşayanların bağı sürdürülmüş, insanların yabancılaşmasına neden olacak gelişimler yaşanmamıştır.

Ancak, ilerleyen yıllarda kentte meydana gelen nüfus artışı, kentsel sit içinde yaşayan genç nüfusun kentin yeni konut bölgelerine taşınmasına neden olmuş, geleneksel konut dokusu içinde yaşlı kesim kalmış veya kente dışarıdan gelip yeni yerleşenler burada ikamet etmişlerdir. Bu durum geleneksel konut yerleşiminde bazı bölgelerde mekânsal bağın zayıflamasına neden olmuştur.

1990’lı yıllar, kentte sivil inisiyatiflerin ve paydaşların geleneksel yerleşimin korunması için birçok etkinlik düzenlediği yıllar olmuştur. Bunlardan ilki Mimarlar Odası koordinatörlüğünde, “İstanbul-Galata Gönüllü Öğrenci Grubu”nun yürüttüğü MEYAP (Muğla Evlerini Yaşatma Projesi) olmuştur.

1999 yılında 2001 planı öncesinde planı hazırlayan Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama bölümü, Muğla Belediye Başkanlığı, Mimarlar Odası İzmir Şubesi ve Mimarlar Odası Muğla İl Temsilciliği ile birçok mimarın, sivil toplum örgütlerinin

³⁴ Kurşunlu Camiisi yanında Kültür Evi, Saatli Kule’nin kuzeyinde Özbekler Evi, Saatli Kule Caddesi’nde Muğla Evi (Yörük Obaları Derneği olarak kullanılıyor)

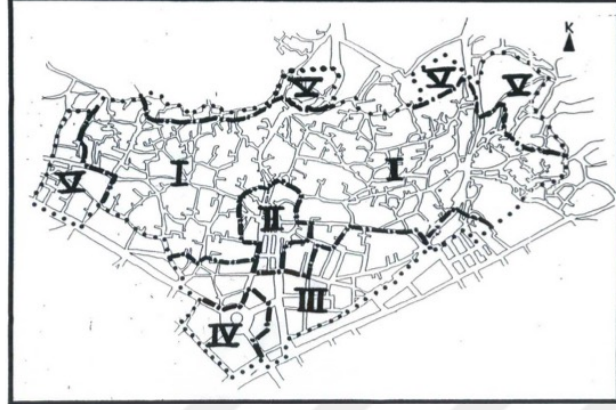
temsilcilerinin, basın-yayın organları ile sivil halkın katılımı ile bir panel düzenlenmiştir. Kent yaşamında söz sahibi olan birçok paydaşın bu toplantı ile bir araya gelerek, Muğla'nın koruma geçmişini ve gelecek tahayyüllerini paylaşması önemli bir adım olmuştur. Bu panelde 1979 yılında yapılan planın ve alınan sit kararlarının, sonuçları tartışılmış, yeni hazırlanacak plan için öngörüler, beklentiler paylaşılmıştır. Bu toplantıda yer alan bazı ilkelerin veya tavsiyelerin bugün gerçekleştiğinin görülmesi açısından toplantı önemli bir basamak olmuştur. Örneğin, kamu ve özel sektörün kentsel sit alanı içerisinde çalışma alanlarını tercih etmeleri, geleneksel yerleşimin kullanımının devam etmesi açısından tavsiye ve teşvik edilmiştir. Bugün Muğla Büyükşehir Belediyesi ve Menteşe Belediyesi'nin neredeyse tüm hizmet yapıları, Muğla Valiliği'ne ait hizmet yapıları, bankalar, işyerleri, ofisler gibi çeşitli kullanımların 'sit alanı' içerisinde yer aldığı söylenebilir. Dolayısıyla geleneksel ticaret alanları, kamusal ve sosyal eylemlerin alanları aktif bir şekilde kullanılmakta, geleneksel dokunun çöküntü bölgesi olması engellenmektedir.

2001 yılında hazırlanan Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu ile daha önceki planın aksayan yönleri ve değişen koşullarla beraber büyük çoğunluğunu konut alanlarının oluşturduğu kentsel sitin korunma durumu yeniden ele alınmıştır.

Bu planda da kentsel sit bölgelere ayrılarak değerlendirme yapılmıştır. Plana göre, I. Bölge sivil mimarlık örneklerinin yoğun ve iyi korunmuş olarak bulunduğu yerdir. Doğuda "geleneksel Rum merkezi" batıda ise "Geleneksel Türk merkezi" alanları oluşturularak sınıflandırma yapılmış; Konakaltı ve Saburhane Bölgesi ile Sekibaşı bölgeleri ayrıştırılmıştır. Doğu ve batı mahalleler nispeten iyi korunan alanlar olmuşken arastanın kuzeyinde yer alan bölgede ada bazında boşaltılan ve kullanım dışı kalan alanların mevcut olduğu planda belirtilmiştir. Aynı zamanda bu alanın içinde yer alan eski Rum mahallesi olan Saburhane Bölgesi³⁵, 'özel planlama bölgesi' olarak planlanmıştır. Turizme yönelik ticari fonksiyonlarla, sergileme alanlarını içerecek projeler ile geliştirilmesi öngörülmüştür. Aynı zamanda I. bölgenin tamamında konut ve pansiyon kullanımlarının bir arada olabileceği bazı koşullar tanımlanmıştır. Bu açıdan

³⁵ Muğla Menteşe kentinde Saburhane diye bir mahalle adı hiçbir zaman geçmemektedir. Saburhane, mübadele öncesi Rumların yaşadığı Müştakbey, Hacı Rüstem, Orta ve Karşıyaka Mahallelerinin bazı bölümlerini kapsayan, Kara Muğla Çayı'nın iki yanında yamaca doğru yükselerek konumlanan bölgenin ismi olarak anılmaktadır. Rumlarla özdeşleştiği için ve halk tarafından bu şekilde anıldığı için, süreklilik arz eden yer isimleri de bu çalışma kapsamında korunması gerekli bir değer olarak ele alınmaktadır. Saburhane de bunlardan birisidir.

bakıldığında sit alanının I. bölgesi turizm faaliyetlerinin canlandırılması yönünde atılacak adımlar için gerekli mekânsal donanımı sağlayacak kullanımları barındıracak yönde planlanmıştır.

Şekil 3.13. 2001 Koruma Amaçlı İmar Planı'na göre Muğla Kentsel Siti içindeki yapı bölgeleri (Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi)

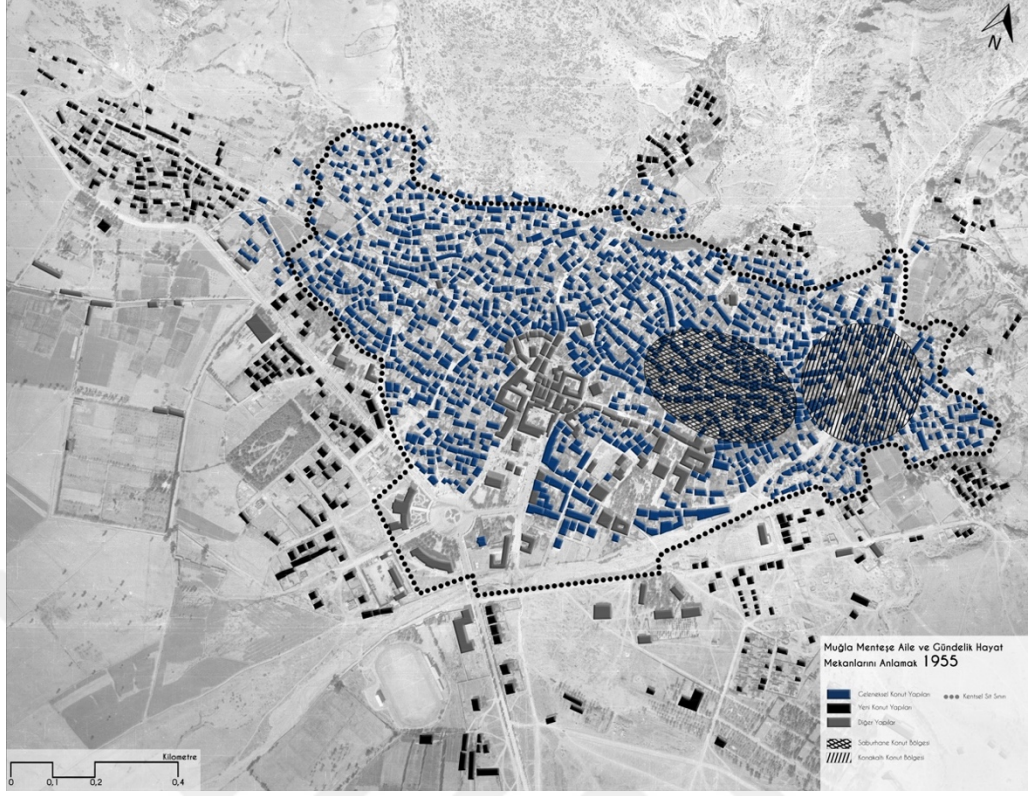
2001 planının ele aldığı sorunlardan birisi de kentsel sitin çeperlerinde bulunan yeni, konut gelişme alanlarıdır. Planda, V. bölge olarak tanımlanan bu alanlar, daha önce geçiş bölgesi olarak özel yapılaşma koşullarına sahiptir. Daha önceki planlarda bazı alanlarda beş kata kadar çıkan tampon bölge yeni yapılaşma kararlarının bu planla maksimum üç kat olacak şekilde ele alındığı gözlemlenmektedir. Özellikle Aydın-Muğla karayoluna bakan alanlarda başlayan yüksek yapılaşmanın geçiş bölgesi için azaltılmasının planlanmış olması, önemli bir karar olarak görülmektedir. Ancak bugün bu bölgenin, zemin katta bulunan dükkanların üzerinde dört kat olarak inşa edilen yapılarla şekillendiğini, dolayısıyla da daha önceki 1981 planının etkilerinin devam ettiğini söylemek mümkündür.

2001 planının genel yaklaşımı, geleneksel konut yerleşiminin gündelik hayata entegre olacak bir şekilde, kentte yaşayanlarla beraber yerleşimin tüm öğelerinin korunması olmuştur. Sadece yapıların değil, yapıların cephe verdiği sokaklardaki tarihsel peyzajı oluşturan tüm öğelerin- 'sokak mobilyası, sebil veya çeşmeler, havuzlar, şadırvanlar, direkli veya duvara asılı sokak fenerleri, oturma elemanları, dökme demir veya taş korkuluklar, damgalı veya yazıtlı toprakaltı tesisat kapakları, demir veya ahşap gölgelikler'- korunmasının vurgulanması büyük önem taşımaktadır. Bunlara taş bahçe ve set duvarları ve özgün ahşap ve demir kapılar da dahildir. Aynı zamanda, 'yolların kavşak noktalarında, kamu yapılarının ve dini yapıların önlerinde ve çevrelerinde oluşan meydan

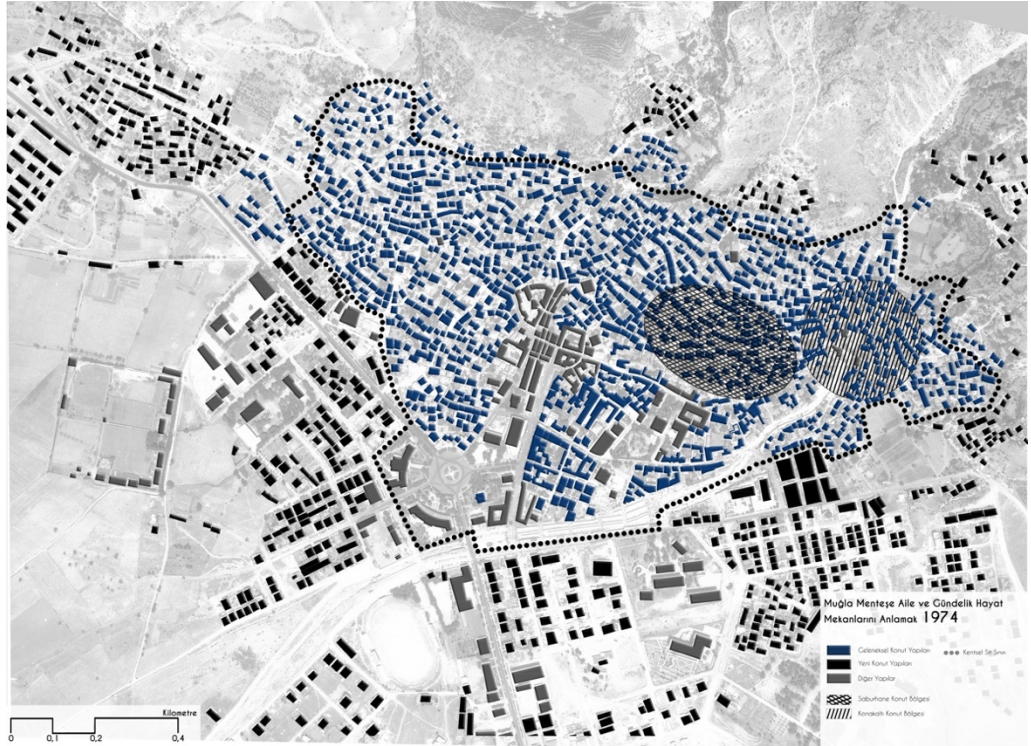
ve meydancıklar' dokunun özellikli parçaları olarak görülmüş korunması, geliştirilmesi önemsenmiştir. Sosyal-toplumsal yaşamın önemli mekânlarından olan meydan ve meydancıkların korunması, insanın mekânla kurduğu bağı güçlendiren bir unsurdur. Ayrıca 'projelendirilip düzenlenecek sokaklar' olarak plan notlarında belirtilen sokaklar için projeler geliştirileceği vurgulanmıştır.

2007 yılında, Arasta Bölgesi, Saburhane Meydanı ve bu iki alanı birbirine bağlayan alanı kapsayan Kentsel Tasarım Projesi kurul tarafından onaylanmıştır. Eski Rum mahallesi olan Saburhane bölgesinin 80'li yıllardan bu yana hem kentte, bölgede yaşayanlar tarafından hem de ziyaretçiler tarafından düzenlenmesine yönelik birçok girişim olmuştur. Bölgede yaşayanların mahalle ile mekânsal bağlarının çok güçlü olduğu yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Ancak, bu bölgede 1970'lerden önce yaşayanların bir kısmının da alanı terk etmiş olduğu önemli bir gerçektir. Özellikle 70'ler ve 80'lerde kentin güneyinde gözlenen apartmanlaşma, burada yaşayanları, alanın problemleriyle uğraşmak yerine yeni konut alanlarına taşınmaya sevk etmiştir. Boşalan konutlarda başka kent ve köylerden yapılan göçle gelenlerin yaşamaya başlaması ise alanın yaşayanlar tarafından tariflenen ve hissedilen 'mahalle' ölçeğinden çıkmasına neden olmuştur. Dinamik ve dönüşüme açık olan kentler için bu olağan bir durumdur. Şu anda halihazırda alanla ilgili yürütülen çalışmalar ise büyük çoğunlukla alanın hafızasının kaybolmaması ve gelecek kuşaklara aktarılması üzerinedir. Muğla Büyükşehir Belediyesi'nin İmar ve Şehircilik Dairesinde kurmuş olduğu Kentsel Tasarım Müdürlüğü birimi, Cengiz BEKTAŞ danışmanlığında çalışmalarını yürütmüştür. "Saburhane Meydanı Düzenleme ve Sokak Sağıklaştırma Projesi" kapsamında master planla belirlenen beş stratejik nokta ve etki alanları belirlenmiş ve 13 adet yapının dönüşümü planlanmıştır. Proje, "turizm kaygısı olmayan, öncü soylulaştırmayı engelleyen kültürel fonksiyonlarla bir organizasyon şeması" kurmayı hedeflemiştir. Bu kapsamda, bir çocuk kitaplığı olan 'Saburhane Evi' bölgede hayata geçirilmiştir. Aynı zamanda bir eğitim alanı olması düşünülen ve mahallelinin sorumluluğunda olan 'Belediye Arılığı' kurulmuştur. Saburhane'deki eski ticaret aksı üzerinde özgün dükkân doğramalarında dönüştürülebilir tezgahlar olduğu fark edilmiş ve bu kapsamda Saburhane'de yaşayanların 'halk meclisi' yoluyla onayına sunulacak 'ev işletmeleri' planlanmıştır.³⁶

³⁶ Kentsel Tasarım Müdürlüğü'nün çalışmaları hakkındaki bilgiler, 19 Temmuz 2019 tarihinde mimar Cihan Şahin'le yapılan görüşmelerden elde edilmiştir.

Şekil 3.14. 1955 yılında Muğla Menteşe’de aile ve gündelik hayat mekânları (Yazar tarafından HGM 1955 hava fotoğrafından hazırlanmıştır.)

Şekil 3.15. 1974 yılında Muğla Menteşe’de aile ve gündelik hayat mekânları (Yazar tarafından HGM 1974 hava fotoğrafından hazırlanmıştır.)

Şekil 3.16. 1992 yılında Muğla Menteşe’de aile ve gündelik hayat mekânları (Yazar tarafından HGM 1992 hava fotoğrafından hazırlanmıştır.)

Şekil 3.17. 2020 yılında Muğla Menteşe’de aile ve gündelik hayat mekânları (Yazar tarafından Google Earth 2020 hava fotoğrafından hazırlanmıştır.)

Görsel 3.8. Muğla Tarhana Festivalinden görüntüler (sol) Ekim, 2018 Saburhane Meydanı (Muğla İçin Gelecek Platformu sosyal medya hesabı); (orta) Ekim, 2019, Saburhane Apostol Hanı önü (<http-23>); (sağ) Ekim, 2019 Geleneksel konut yerleşiminde (<http-23>)

Bunun yanı sıra, Muğla geleneksel yerleşiminin geleceğini dert edinen, farklı iş kollarından bir araya gelen kişilerin oluşturduğu ‘Muğla için Gelecek Platformu’, 2018 ve 2019 yılları ekim ayında Saburhane Meydanı’nda ‘Muğla Tarhana Festivali’ni düzenlemişlerdir. 2020 yılında pandemi nedeniyle aralık ayında dijital ortamda düzenlenen festival özünde, hem Muğla’ya özgü, geleneksel yemeklerden olan tarhana kültürünü, pişirme ve yeme ritüellerini bir festivalle sürekli kılmayı amaçlamakta, hem de alan ile ilgili yerel organları, farklı paydaşları ve halkı bir araya getirerek, mekânın kendisiyle bütünleşen bir koruma etkinliği planlamaktadır.³⁷

Oldukça travmatik bir olayın tanıklığını yapması nedeniyle hafıza çalışmalarının da mekânı olan Saburhane’de yapılan son çalışma ise “Saburhane’de Hatırlama Diyaloğu ve Hafıza Mekânları Atölye Serisi”³⁸ olmuştur. AB destekli olarak yürütülen projenin çıktıları, alanda yaşayanlarla yapılan görüşmeleri içeren bir belgesel gösterimi ve sergidir. Proje, alanda yaşayanların hafızalarını ortaya çıkarması, belgeleyerek kayıt altına alması ve diğer yaşayanlarla paylaşması ve yapılacak diğer çalışmalara öncül olması açısından hem Muğla geleneksel yerleşimi hem de bu tez çalışması için önem taşımaktadır.

³⁷ ‘Muğla için Gelecek Platformu’nun çalışmaları ve festival ile ilgili bilgiler, 12 Temmuz 2019 tarihinde platform üyelerinden Zafer Çeliköz ile yapılan görüşmeden elde edilmiştir.

³⁸ Saburhane’de Hatırlama Diyaloğu ve Hafıza Mekânları Atölye Serisi” projesi, Avrupa Birliği STÖ-Akademi İş birliği Programı kapsamında desteklenmiştir. Muğla Sinema ve Fotoğraf Sanatı Derneği ile Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyesi Doç.Dr.Feray Koca tarafından yürütülmüştür. 31 Ekim 2020’de Konakaltı Kültür Merkezi’nde düzenlenen sergi ve belgesel gösterimi ile projenin çıktıları paylaşılmıştır.

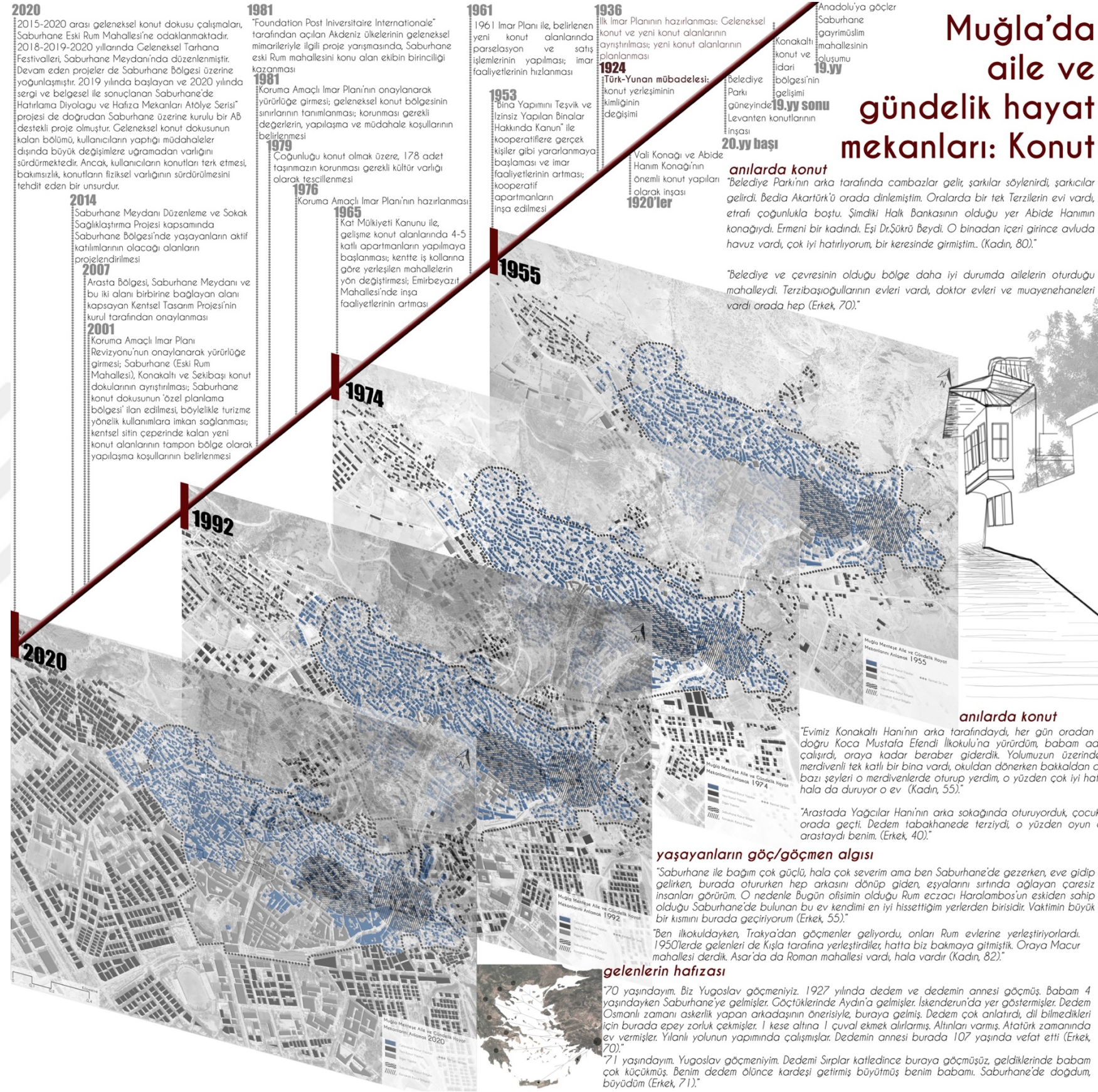

Görsel 3.9. 1., 2., ve 3. Tarhana Festivallerine ait görseller (Menteşe Belediyesi sosyal medya hesapları)

Görsel 3.10. Saburhane 'de Hafıza Mekânları Fotoğraf Sergisi (Güven Ulusoy, 2020)

Sonuç olarak, Muğla Menteşe’de aile ve gündelik hayatın geçtiği birincil alanlardan olan konut dokusu, 19.yüzyıldan bu yana hem modern yaşamın gerektirdikleri hem de ülke genelinde yaşanan kırılmalar ile değişime ve dönüşüme uğramıştır. İmar planları ile yeni konut ve gelişme alanlarının kentsel sitin güneyinde planlanması, geleneksel dokunun zamanla âtıl kalması tehlikesini getirse de durum böyle olmamıştır. Köylerden kente yapılan göçlerle gelen ailelere, geleneksel mahalle yerleşim yeri olmuş, yeni konut alanları ve mahalleler orta ve üst gelir seviyesine ait yerleşim alanı olmuştur. Bu durum zamanla sosyal tabakalaşmayı beraberinde getirmiş; ancak halkın geleneksel yerleşim, özellikle ticari alanlar ve sosyalleşme mekânlarıyla kurduğu ilişki dönüşerek devam etmiştir. Geleneksel kültürün sahiplenilmesi ve kentin dışı kapalı yapısı, geleneksel üslubu yeni konut alanlarının belirleyicisi kılmıştır (Birol Akkurt, 2009, s. 57).

Şekil 3.18. 20.yüzyıl içerisinde Muğla'da aile ve gündelik hayatın mekânı olan konut dokusunun değişimini kronolojik olarak anlatan görsel (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

3.2.2. Anı Mekânları: Muğla’da üretim ve ekonomik hayat mekânlarını anlamak ve değişimlerini izlemek

Sanayi öncesi toplumların üretim araçları ve ekonomik ilişkilerinin temelini tarım ve ticaret oluşturmaktadır. Tarımsal üretim, tarımsal işleme, pazarlama ve ticaret, üretim araçlarının süreçleridir. Gündelik hayatın önemli bir bölümünü oluşturan üretim araçları ve ekonomik ilişkiler, insanların doğrudan temas kurduğu mekânlara işaret etmektedir. İnsanların hayatlarının merkezinde olan üretim ilişkilerinin mekânları da önemli anı mekânları olmaktadır. Muğla’da anı mekânı olarak bahsedilen mekânlar, tarımsal üretim, tarımsal işlem ve pazarlama mekânları olarak sınıflandırılmıştır. Han, hal, dükkân, arasta ve diğer üretim mekânları ile bahçe, bostan, yayla gibi tarımsal üretimin mekânları, tütün depoları, şaraphane, işlikler gibi tarımsal işlemlerin gerçekleştiği mekânlar, Muğla’da anı mekânlarının önemli bir bölümünü kapsamaktadır.

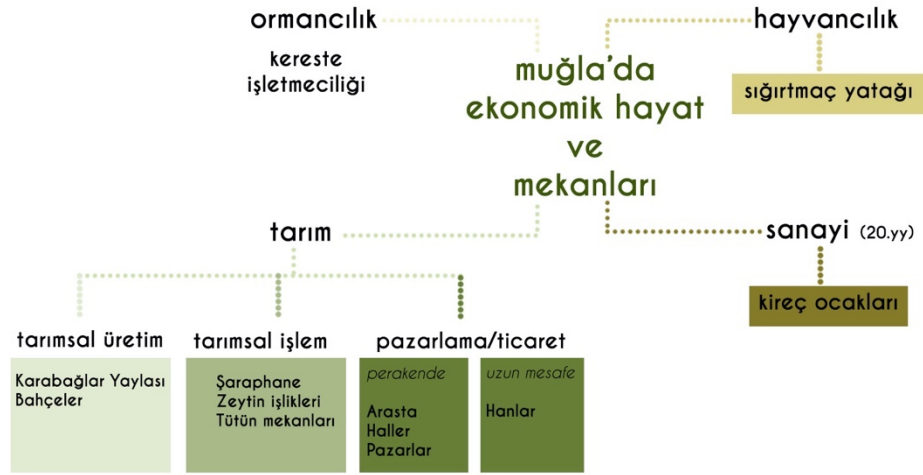
Muğla’da ekonomik hayatı anlamak için kenti hem kendi iç dinamikleriyle hem de kendi etkileşim alanı ile değerlendirmek gereklidir. Muğla, topoğrafyası ve Anadolu yarımadasında bulunduğu konumu dolayısıyla hem demiryolu hem de karayolu açısından en geç gelişme gösteren yerlerden biri olmuştur (Tekeli, 2006, s. 115). 1866 yılında Aydın-İzmir demiryolu hattının açılması; şose de olsa Muğla-Aydın karayolu ile İzmir Limanıyla ilişkiyi sağlayan önemli gelişmelerden biri olmuştur. Ulaşım sirkülasyonu açısından az gelişmişlik, ekonomik hayatı da doğrudan etkilemiştir. Dolayısıyla, Muğla’daki ekonomik hayatı etkileyen en önemli faktörler, coğrafi koşulları ve konumudur. 20.yüzyıl başlarına kadar kervan yolları ile Gökova ve Güllük limanlarına bağlanarak dış ilişkilerini sürdüren kent, Aydın-İzmir ve Tavas-Denizli yolları ile de Anadolu’nun diğer bölgeleriyle ticari bağlantılarını sağlamıştır. Tarihsel süreç içerisinde Muğla’nın ticari aktarım merkezleri, çoğunlukla Güllük, Gökova ve İzmir olmuştur.

Muğla’da ekonomik hayat iki farklı ölçekte kapalılık sergilemektedir: Bunlardan ilki, aile içi üretim ölçeği, diğeri ise kent içi üretim ölçeğidir. Aile içi üretim hem sadece ailenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere gerçekleşebilirken, hem de artı ürünün tüccarlar aracılığı ile satılarak örgütlenmesi ile “ev sanayi” olarak gerçekleşebilmektedir (Tekeli, 2006, s. 146). Kent ölçeğindeki kapalılık ise Muğla’nın uzun zamanlar boyunca, kendi ihtiyaçları dahilinde tarımsal üretim yapması; özellikle yaş meyve-sebze hususunda dışa kapalı kalması ile gerçekleşmiştir.

19.yüzyıl sonunda Muğla'nın ekonomik yapısını oluşturan temel faaliyetler tarım, hayvancılık ve ormancılıktır. Hem kentin o dönemde sahip olduğu tarım arazileri, ormanlık alan ve tarım dışı arazilere bakıldığında, hem de kentin gelir kaynaklarına bakıldığında bu sonuç okunabilmektedir (Aktüre, 2006, ss. 41-44)

Ekonomik hayatın tarımsal üretim bağlamında en önemli eylemleri üretim ve pazarlamadır. İki aşamanın arasında yer alan ürün işleme veya depolama aşaması ve bu eylemin mekânları da ekonomik hayatın döndüğü önemli yerlerdir. Bu bölümde yer alanlar, anı mekânları özelinde ekonomik hayatın geçtiği mekânlar sınıflandırılarak ele alınmıştır. Geleneksel yaşamda üretim mekânları doğrudan toprakla insan ilişkisinin gerçekleştiği alanlar olmaktadır. Bahçeler, bostanlar, tarım alanları gibi tarımsal üretime ait alanlar bu kapsamda değerlendirilebilir. Elde edilen ürünlerin işlem gördüğü veya depolandığı alanlar da insanın toprakla ilişkisi anlamında tarımsal üretimin bir parçasıdır. Geleneksel toplumlarda bu mekânlar işlikler, atölyeler, depolar, ambarlar olurken endüstri sonrası toplumlarda fabrikalardır. Son olarak da pazarlama alanları bahsedilen sürecin son basamağı olarak değerlendirilebilir. Bu alanlar tarımsal üretime ait ürünlerin satıldığı yerler olabilirken, aynı zamanda ithal edilen ürünlerin satış yerleri, ya da ticaret ağının herhangi bir noktası olabilecek mekânlar da olabilmektedir.

Geleneksel yaşamda arastalar, bireyin gündelik hayatındaki her ihtiyacını giderebildiği ticari mekânlardır. Nalbur, semerci, keçeci, demirci, bakırcı, saatçi, yemci, terzi, yorgancı, kunduracı, aktar, kahveci, kasap gibi daha çoğaltılabilecek birçok dükkân arastalarda yer almaktadır. Tarımsal üretimin satış noktaları ise sebze-meyve veya başka ürünlere ait haller, pazarlar olabilmektedir. Hanlar ise, geleneksel ticaret ağının önemli bir parçası olan kervanların durak noktası, bazı ihtiyaçların giderildiği alanlar olarak ön plana çıkmaktadır.

Şekil 3.19. Muğla'da ekonomik hayatın anı mekânları

Bahsedilen alanlar, gündelik hayatın bir parçası olarak kentlinin rutinleri arasında yer alan ve bir şekilde bağ kurduğu ve anlam ürettiği mekânlardır. Geleneksel ticaretin bir parçası olan tüm bu mekânlar hem insanın üretim araçlarıyla olan ilişkisinin kavranması, değişiminin gözlemlenmesi bağlamında hem de insanların hafızalarında yer etmeleri bağlamında önem taşımaktadır. Yapılan görüşmelerde, mekânlar anı üretilen yerler olarak hem de referans noktaları olarak insanların anılarında yer alarak kodlanmıştır. Çünkü üretim araçları ve ilişkileri sanayi öncesi toplumlarda, barınmayla çoğunlukla iç-içe geçerek bireyin gündelik hayatının en önemli pratiklerini oluşturmaktadır. Geçmişin tarım ve ticaret mekânları olan bu alanların bazıları bugün yok olmuştur, bazıları yer veya işlev değiştirmiştir, bazılarının ise insanlar tarafından onlara atfedilen anlamları değişmiştir.

Anı mekânlarının bileşenleri zaman, mekân ve insandır. İnsan eylemleriyle mekânı anlamlı kılar. Dolayısıyla insan eylemleri ve bu eylemlerle oluşan anlam ve işlevleri ile toplumsal hayat oluşur. Kentsel ortamda, gündelik hayatta bireyler bu farklı kullanımları içeren mekânlarla temas ederler. Bunlardan en önemlisi olan tarımsal üretim ve ticaret mekânları, insanların geçmişte deneyimledikleri, anlam ürettikleri ve bugün hatırladıkları; hala mekânsal bağ kurdukları alanlar olmuştur. Dolayısıyla anı mekânı oluşumları, değişimleri ve bugünkü mevcut durumları, tarihi kentsel dokuda koruma yaklaşımı geliştirmeyi temel alan bu çalışmada önemli bir basamaktır.

3.2.2.1. Muğla’da insan-toprak ilişkisi ve üretim mekânları

İnsan-toprak ilişkisinin ve bu ilişkinin mekânlarının ortaya çıkarılması, artık kentsel yaşamda var olmayan; ancak geçmişin doğrudan temas kurulan yerleri olan anı mekânlarının ortaya çıkarılmasını da kapsamaktadır. İnsanlar toprakla ilişki kurduğu alanları unutmamakta, hafızalarında canlı tutmaktadır. Çünkü gündelik, haftalık, yıllık hayat rutinlerinin bir parçası bu alanlardır. Bu bağlamda Muğla’da insan-toprak ilişkisinin anı mekânları, bahçeler ve Karabağlar Yaylası olmuştur.

Muğla, ulaşım ağlarının geliştiği 20.yüzyılın ortalarına kadar, yönetsel kademelenme, ekonomik gelişim ve kentsel gelişim açısından hep durağan özellikler sergilemiştir. Bu nedenle tarım, ticaret ve sanayi bağlamında kendi kendine yeten, bölgesel olarak sınırlı ilişkiler kuran kapalı bir ekonomiye sahiptir. Sanayiye dayalı tarım ürünü üretimi veya hububat üretimi bağlamında Güllük ve Gökova Limanı aracılığıyla dış ekonomi ile sınırlı olarak ilişkilense de yaş sebze-meyve üretimi uzun süren mesafelerden dolayı daha içe dönük özellikler sergilemiştir.

18.yüzyılda mütesellim ve ayanlara³⁹ toprak yönetiminin verilmesiyle dirlik sisteminin kalkması, Osmanlı İmparatorluğu’nda süregelen toprak-insan ilişkisinde değişikliklere neden olmuştur (Aktüre, 2006, s.49). Daha sonra Tanzimat Fermanı ile birlikte mütesellim ve ayanlıklar kaldırılmış ‘muhasıllar’ görevlendirilmiştir. En önemlisi de 1858 yılında Araz Kanunnamesinin ilanıla büyük toprak sahiplerinin elindeki toprakların bölünmesi, küçük çiftçinin de toprak sahibi olması hedeflenmiş, ancak Muğla gibi bazı yerlerde, bu yasa büyük toprak sahipliliğine geçişin bir aracı olmuştur (Aktüre, 2006, s. 49).

19.yüzyıl sonunda Muğla’da üç grup toprak sahipliliğinden bahsetmek mümkündür: 1839 öncesi mütesellim ve ayanların sahipliliğinin devam ettiği topraklar; ‘ehl-i örf’ ve ‘ehl-i şer’ kesimin mülkiyetine geçen topraklar ve Rum, Yahudi azınlıklara ait topraklardır (Aktüre, 2006, ss. 38-41). Bu yıllarda sadece ihtiyaçlar dahilinde üretim gerçekleşmemiş, artı ürün de elde edilmiştir. Tarımdan elde edilen artı ürünün ve onun sağladığı sermaye birikimi ile Muğla’daki ekonomik hayatı büyük toprak sahibi aileler ellerinde tutmuşlardır. Özellikle 19.yüzyıl sonu ve 20.yüzyıl başında azınlıkların önemli

³⁹ “18. Yüzyıldan itibaren eyalet ve sancak yöneticisi olan Enderunlu paşaların İstanbul’dan taşradaki eyalet ve sancak merkezlerine gitmeyerek, yerlerini yörenin ileri gelenlerinden seçilen “mütesellim”lere bırakmaya başladılar.

imtiyazlara sahip olmaları ticari hayatta söz sahibi olmalarını sağlamış; Muğla'da da Rum asıllı aileler uzun yıllar bölgenin ticari hayatının bazı kollarında etkin rol oynamışlardır. Hatta satışa çıkarılan miri toprakları da satın alarak toprak sahibi de olmuşlar; topraktan elde ettiği tarımsal geliri, ticaret sermayesine dönüştürerek etkinliklerini daha da artmışlardır (Akça, 2002). Kentin gıda ve manifatura ticaretini, orman ürünleri ve kereste işletmeciliğini Rum azınlıklar yürütürken, canlı hayvan kesimi, besicilik, deri ticareti, tarımsal üretim alanlarında Türkler aktif rol oynamıştır.

19.ve 20.yüzyılda genel olarak kereste ve orman ürünleri, tütün, zeytinyağı ve günlük yağı dış pazarlara gönderilen ürünler olmuştur. Bunların dışında kentte arpa, buğday, mısır, çavdar, yulaf, akdarı, susam, üzüm, bal ve tütün; yapağı, keçi kılı, deve yünü gibi hayvansal ürünler üretilip yurt içine bazen de yurtdışı pazarlarına gönderilmekteydi (Akça, 2002, s. 158). 20.yüzyıla gelindiğinde ise hububat ekim alanlarının azaldığı, tütün üretiminin arttığı; tütünün de büyük bir kısmının ihraç edildiği gözlemlenmektedir. Bu süreçte tütün üretimine ve depolanmasına ait alanların olduğunu bazılarının 20.yüzyılın sonlarına kadar ulaştığını söylemek mümkündür. Ayrıca meyve ağaçlarından elde edilen badem, ceviz, erik, dut, armut, şeftali, kestane, narenciye, zeytin ile bağcılık kentte yetişen ve verim alınan önemli ürünlerdir.

Cumhuriyetin ilanından sonra 1950'lere kadar geçen sürede tarımsal üretimde anlamlı ilerlemeler olmamıştır. Bu dönemde sanayi bitkisi olarak tütün üretimi önem kazanmış, tarımda makineleşmeye yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. 1950-1990 yılları arasında Muğla tarımsal faaliyetlerini şekillendiren iki önemli unsur vardır: tarımda makineleşme ve gelişen ulaşım ağlarıyla pazarlarla kurulan daha sıkı ilişkiler. Daha önce genişleyerek maksimum seviyesine ulaşan tarım alanları, kentin fiziki koşulları nedeniyle daha fazla genişleyememiştir. Ancak bu süreçte tarımsal üretimin denetlenmesine yönelik yeni kurumların ortaya çıkması sanayi tipi üretimde artış sağlamıştır. Tarım Kredi Kooperatifleri bu kurumlardan biridir. Kooperatifin kurulmasıyla tarımsal teşvikler sağlanmış, bankalar da tarımsal krediler vermeye başlamıştır. Böylelikle Muğla'da tütün, pamuk, susam ve anason gibi sanayi tipi ürünlerin üretilmesinde artış sağlanmıştır (Osmay, 2006, ss. 198-199).

Muğla'da tarımsal üretim faaliyetlerinin alanları, Muğla ovası başta olmak üzere Bahçeler ve Karabağlar Yaylası'dır. Kentin yaş sebze ve meyve ihtiyacını Karabağlar

Yaylası ve Bahçeler karşılaşmış; insanların tarımsal üretiminin dolayısıyla gündelik hayatının da bir parçası haline gelerek anı mekânları olmuşlardır.

Anı mekânının temel bileşenlerinden olan insanın toprakla ilişkisinin Muğla Menteşe özelinde mekânı olan Karabağlar ve Bahçeler, hem insanların üretim araçları bağlamında gündelik hayatlarının bir parçası olarak hem de doğrudan toprak ile temas kurmasalar da kentsel yaşamın bir unsuru olarak hatırlanmaktadır. Örneğin bahçeler, sahibi olan kişilerin adıyla, meyve-sebzenin toplanarak alındığı mekânlar olarak hatırlanmaktadır. Yayla ise doğrudan insanların toprakla ilişkileri bağlamında kendi deneyimleri ve yıllık rutinlerinin bir parçası olarak hatırlanmaktadır. Bu nedenlerle, bu mekânların anı mekânları olarak tüm unsurlarıyla ortaya çıkarılması ve yine tüm özellikleriyle korunarak nesiller arası aktarımının yapılması veya yok olanların hatırlama figürleri ile yeni nesillerce hatırlanarak farkındalık sağlanması önem kazanmaktadır.

Karabağlar Yaylası

Karabağlar, dışarıya yüzeyden akıntısı olmayan bir polyenin üzerinde yer almaktadır (Tekeli, 2006, s. 147). Muğla kentinin güneydoğusunda yer alan, ‘yayla’ olarak anılan, coğrafi açıdan ‘yayla’ özelliklerine sahip olmayan ancak iklimi ve faunası açısından ‘yayla’ özellikleri gösteren, verimli düz platoda yer alan Karabağlar yaylası bu açıdan biricik bir yer olarak görülmektedir. Elli bin dönüm alan kaplayan ve her biri üç ila beş dönümden oluşan ‘yurt’lara bölünmüştür (Eroğlu, 1939, s. 144). Her bir yurdun fiziki sınırını, kesik adı verilen bitkiler ve üzerlerini saran karaağaç, böğürtlen ve asmalar oluşturmaktadır (Görsel 3.1). Evliya Çelebi (2011, s. 224) Karabağlar için, “tamamı 11bin bağdır ve kırk çeşit üzümü meşhurdur, yollarında asla güneş yoktur, zira göklere yükselmiş uzun ağaçlardır” diyerek bahsetmektedir.

Düşük yoğunluklu konut alanlarını içeren tarımsal bir bölge özelliği gösteren alan kışın ikamet için çok uygun değildir. Sonbaharın sonlarından, ilkbahar başına kadar yağın yağmurlarla bazı bölgelerinde gölcükler oluşmakta; ‘irim’lerden⁴⁰ sular akmaktadır. Tüm bu özellikler alanın mikro iklimasını doğrudan etkileyerek Muğla

⁴⁰ İrim, Karabağlar Yaylası’nın özgün mekânsal, jeomorfolojik ve hidrolojik karakterini oluşturan unsurlardan birisidir. Çeperlerindeki toprak yığınlarıyla kesikleri oluşturan, bir ‘yurt’tan diğerine geçmeyi sağlayan yollardır. Sel durumunda, suyun drenajı görevini üstlenir. Batı Anadolu’nun bazı bölgelerinde, örneğin Aydın’da ‘çıkamaz sokaklar’ için de kullanılmaktadır. Ancak Karabağlar özelinde farklı işlevlere sahiptir (Koca, 2012, s. 85).

merkeze göre daha düşük sıcaklığa ve doğal hava sirkülasyonuna sahip olmasına ve ‘yayla’ olmasına olanak vermektedir.

Görsel 3.11. Karabağlar Yaylası 'nda yollar ve fiziki sınırları oluşturan kesikler (Güven Ulusoy, 2020)

Şekil 3.20. Karabağlar Yaylası'nın kentle ilişkisi ve konumu (1953 Hava fotoğrafı ile yazar tarafından hazırlanmıştır)

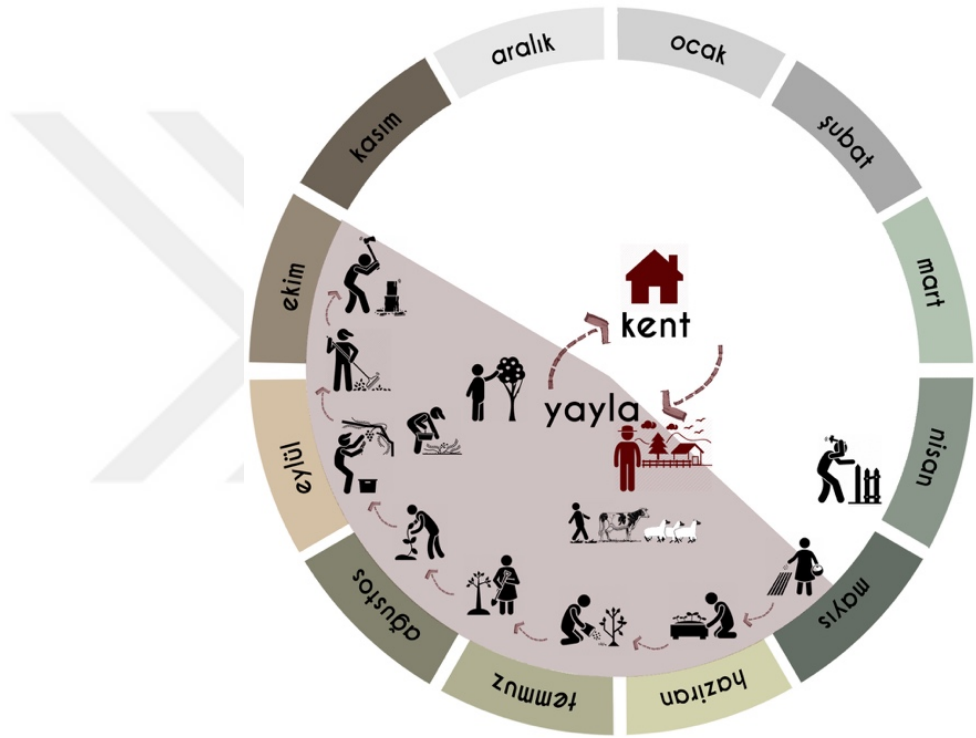
Yaylada bölgelerin isimleriyle beraber anılan kahveler vardır: Tozlu, Ayvalı, Keyifoturağı, Berberler, Süpüroğlu, Polis, Gökkıble, Bakkallar, Cihanbeğendi, Vakıf, Hacıahmet, Elmalı, Yamalı, Kadı, İncirli. Her bir kahve açık yaz kahvesi işlevi görmekte ve beraberinde üstü örtülü etrafı kısa duvar ve üzeri parmaklıklarla çevrilmiş yaz camileri; kahvelerin bahçelerinde ise ‘büryan kuyuları’ bulunmaktadır (Eroğlu, 1939, s. 145). Her bir bölgede bulunan kahveler ve yakın çevresi, hem sosyal-toplumsal yaşamın merkezi olan toplanma alanlarıdır, hem temel ihtiyaçların giderildiği ticari alanlardır hem de mütevazı camileriyle ibadet mekânlarıdır. Dolayısıyla her bir mahalle kendi kendine yeten bir yerleşim oluşturmaktadır.

Görsel 3.12. Karabağlar yaylasında yurtların ve ‘irim’lerin sınırını oluşturan kesik’lerle oluşan doku, 1992 Hava Fotoğrafı (HGM Arşivi)

Karabağlar Yaylası Muğla’da insanın toprakla ilişkilendiği yerdir. Geleneksel yaşamda, yıllık rutine göre nisan-mayıs aylarında halkın yaylaya göçü başlar; eylül-ekim aylarında ise mahsullerin toplanıp, kışlık hazırlıklarının yapılmasından sonra kente göç başlamaktadır. Bu yıllık ritüel Muğla’daki yaşamı, insanların toprakla olan ilişkisini göstermektedir. Ritüelin sürelerini ise yaylanın fiziksel koşulları belirlemektedir. Kışın yağın yağmurlar Muğla kenti ile yayla arasında yer alan Hamursuz tepesinin doğusunda daha önce bahsedilen gölcükleri oluşturmakta; bu sular düdenler aracılığıyla yeraltı sularına karışmakta ve nisan ayından sonra kaybolmaktadır (Tekeli, 2006, s. 147). Dolayısıyla mayıs ayında göç başlamaktadır. Yaz sıcaklarının etkisini yitirmesiyle, mahsullerin toplanıp kurutulması, kışlık hazırlıklarının yapılması ve aylardır beslenen hayvanların kesilerek kışlık kavurma ve sucukların yapılması ve sonbahar yağmurlarının başlaması ile yaylada hayat sona ermektedir.

Toprakla ilişki, aile içi üretimle sınırlıdır. Her bir yurt tarımsal üretim için gerekli minimum donanımına sahip, kendi kendine yetebilen bir birimdir. Sulama için kuyular mevcuttur. Yurtlarda her türden meyve ağacından ve ekili-dikili alanlardan meyve ve sebzeler elde edilmektedir. Bunların arasında kavun ve üzüm birçok çeşidinin yetişmesiyle özellikli bir yere sahiptir. Ayrıca her yurdun, kesiklerde yer alan karaağaçlarla beslenen bir küçükbaş hayvanı vardır. Aile, ekim ayında kente kurutulmuş sebze-meyve, salça ve kesilen hayvanın etinden yapılan kavurma gibi kışlık erzaklarıyla dönmektedir (Tekeli, 2006, s. 147).

Şekil 3.21. 19.ve 20.yüzyıllarda Muğla halkının yıllık rutini (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Bugün Muğla’da yaşayan insanların yayla ile mekânsal bağı bir şekilde devam etmektedir. Bazıları hala aynı süreçlerde yaylaya göçü devam ettirmekte, her gün kente ulaşım sağlamakta; bazıları ise tamamıyla göç etmeden aynı sezonda yayla kültürünü farklılaştırarak devam ettirmektedir. Yaylada evi olmayan halk ise bugün restoran olarak işlevlendirilen kahveleri yazın sıcak havalarda serinleme amaçlı tercih etmekte, kuyularda pişirilen büryanları deneyimlemeye devam etmektedir.

“...yaylada evimiz vardı, 19 Mayıs’ta göçerdik, Cumhuriyet Bayramı’nda geri dönerdik...”
(Kadın, 82)”

“..eskiden yazları yaylaya göçerdik,şimdi hala gidip geliyoruz ama göçmüyoruz.(Erkek, 40)”

“...çocukluğumda yayla kültürü vardı: yayla demek havuz ve karpuz demekti benim için. Eşimin ailesinde hala bu kültür devam ediyor, yazın yaylaya göçerler ve tüm aile belirli aralıklarla orada toplanırlar. (Erkek, 32)”

“Yaz aylarında bazı akşamlar yayladaki kır kahvelerine ailecek çok sık gideriz, misafirlerimiz gelince onları da götürürüz. (Erkek, 37)”

“Yaylada yurdumuz vardı çocukken...Muğla’nın yerlisinin %60’ının yaylada yurdu vardır. Annemler yazın tütün dikmeye giderdi. Yaylada her şey yetişirdi. Tarhanalar yapıldı; tavuk kesilirdi, yazdan yapılanlar kışın yenirdi. Şimdi ben de altı yıl önce yayladan yurt aldım, yazın buraya göçüyorum tıpkı eskisi gibi. (Erkek, 63)”

“Yayla kültürü” değişime uğrasa da bugün hala kentlinin önemli ritüellerinden biri olmayı sürdürmektedir.

Karabağlar Yaylası’nın kent merkezinden ve geleneksel yerleşimin uzak olması dolayısıyla, 20.yüzyılın ilk yarısı bitene kadar kentsel gelişmeden etkilenmemiş, geleneksel yaşamını sürdüren, toprakla bağı kopmayan aileler yayla kültürünü devam ettirmişlerdir. Ancak 1950’lerden sonra tarım teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, tarımda motorlu araçların kullanılmaya başlaması, değişimin başlangıç noktalarından biri olmuştur. Bu gelişme, her şeyden önce yaylanın mevcut doku ve mikroklima elemanlarına, yani irimlere ve kesiklere etki etmiş, yaylanın yollarında motorlu taşıtlarla ulaşımın sağlanması ve tarlalarda kullanılmaya başlamasıyla bazı yerlerde irimlerin kötü yağmur suyunun oluşturduğu birikintileri engellemek amacıyla yükseltilmiştir (Koca, 2012, ss. 141-142).

Muğla’da 1941 yılında yaşanan deprem sonrası, Muğla kirecinin bağlayıcı özelliğinin çok yüksek olduğunun farkına varılması ile, sanayi yatırımı olmayan kentte bir kireç ocağının yapılması planlanmış, daha sonra da 1969’da Hamursuz Dağı’nın çeperinde, yayla ve kent arasında kalan bir alana yapılmıştır. O dönemde kentten uzak olması dolayısıyla o alana yapımı planlanan ‘Kireç Ocakları’nın yaylaya yakınlığının ve vereceği zararın hesaba katılmadığı çok açıktır (Koca, 2012, s. 158).

1950’li yıllar tüm ülkede tarımda teknolojik gelişmelerin başladığı, motorlu araç ve gereçlerin ve traktörün tarımsal üretimde kullanılmaya başlandığı yıllar olmuştur. Zamanla daha da yaygınlaşması ve yaylada da kullanılmaya başlanması ile hem tarımda hem de yaylaya ulaşımında bu araçların kullanılması söz konusu olmuştur. Bu durum yayladaki yurtlar arası ulaşımı sağlayan irimlerin ve etrafındaki kesik gibi yaylanın özgün

unsurlarının işlevsel bazı özelliklerine yönelim müdahale olmuştur. Kışın irimlerde yollardaki su seviyesinin yükselmesini engellemek için irimlerin yükseklikleri değiştirilmiştir (Koca, 2012).

1970’li yıllarda, yaylada yurt sahibi olan birçok aile yurtlarını satmaya başlamıştı. Yayla gelenekleri sürdürülmemekte, toprağa verilen önem azalmakta, yurt sahipleri sahil kenarlarına gitmekteydi. Satılan yurtları alan köylüler de yaylanın özgün karakterini oluşturan kesik, irim, karaağaç gibi unsurları göz ardı ederek, toprağı ekmek için bunlara zarar veriyorlardı. Bu nedenle de yaylada su ve toprağın doğal düzeni yavaş yavaş bozulmaya başlamıştı.

1976 yılında Muğla geleneksel yerleşiminin kentsel sit ilan edilmesiyle beraber, Karabağlar yaylası da “3.Derece Doğal Sit Alanı” ilan edilmiştir. 2002 yılında hazırlanan ‘1/2000 Koruma Amaçlı İmar Planı’ ile ‘1/5000 Karabağlar Yaylası Koruma Stratejisi Planı’nın onaylanması ile Karabağlar Yaylası farklı karakter gösteren bölgelere ayrılmıştır. Hem bölgenin özgün bağ karakterinin mekânsal ve diğer unsurlarının korunması hem de ziyaretçilerin de bazı alanları deneyimlemesi amaçlanmıştır.

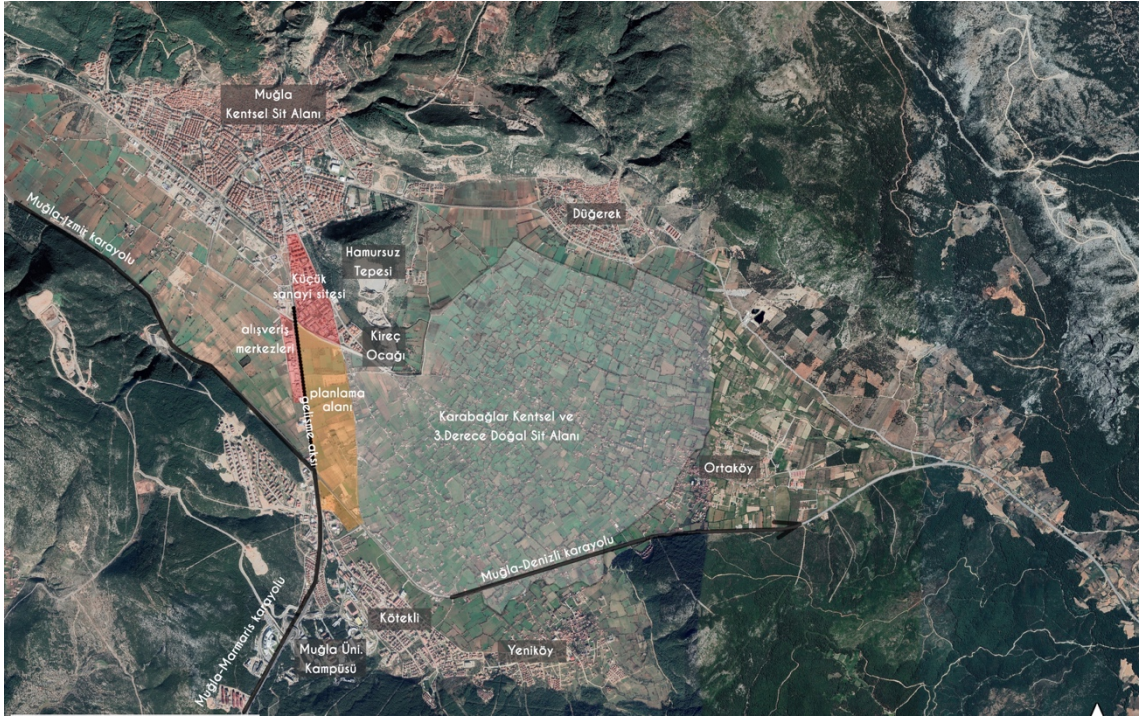
Bölgenin bütünlüğünü bozan ilk müdahalelerden biri Bölge İmar Planına 1970 yılında Muğla Belediyesi’nin teklifi ile işlenen Küçük Sanayi Sitesinin 1977’de kurulmasıdır. Yaylanın kuzeyinde yer alan bu alana ek olarak 1982 yılında Muğla-Denizli yolunun yaylanın güneyinden geçmesi alanın bütünlüğünü zedelemiştir. Ayrıca açılan yolun çeperinde oluşabilecek potansiyel kullanımlar ile yaylanın tamamına yük getireceğinin öngörülememiş olması da bu müdahalenin başka bir boyutudur. 1975 yılında Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi’ne bağlı olarak kurulan Muğla İşletmecilik Yüksek Okulu’nun 1992 yılında yaylanın güneyinde yer alan Kötekli köyünün yakınına Muğla Üniversitesi kampüsüne taşınarak, kampüsün yapılması ile bölgedeki sirkülasyon artmış, yaylaya bitişik olan Kötekli köyü zamanla hızla gelişen ve yoğunluğu artan bir yer olmuştur. Dolayısıyla yayla kuzeyde sanayi sitesi ve kireç ocaklarının, güneyde Muğla-Denizli Karayolu ve Üniversite’nin getirdiği kullanımların baskısı ile hem fiziksel olarak hem de iklim özellikleri açısından sınırlandırılmış durumdadır. 2000’li yıllarda Muğla-Marmaris karayolunun gelişme aksı olarak belirlenmesi ile karayolunun batısına kafeterya, alışveriş merkezi, süpermarket gibi ticari amaçlı işlevler inşa edilmiştir. 2010 yılında başlayan faaliyetler bugün hala eklenerek sürmektedir. Dolayısıyla son olarak batıdan da yeni tüketim faaliyetleriyle baskılanan

bölge, tehdit altına girmiştir. En son olarak da 2019 yılında ‘Kısmi Revizyon İmar Planı’ ile karayolunun doğusunda, yani Karabağlar sitesi içerisinde yer alan yola paralel 15 metrelik bandın, ticaret ve turizm amaçlı kullanılması planlanmıştır. Bu alan iki farklı bölgeye ayrılarak planlanmıştır (Şekil 3.22). Ticaret-Turizm alanı olarak belirlenen alanda motel, pansiyon, kamping, hostel gibi konaklama tesisine veya sağlık, rehabilitasyon ve yaşlılara yönelik bakım tesislerine; lokanta, kafeterya, düğün salonu gibi yeme-içme, eğlence tesisine, kapalı ve açık alışveriş birimlerine izin verilmiştir (http-24). Hemen paralelinde Ticaret Turizm Alanı ile yayla arasında kalan uzun bant da Tercihli Konut Alanı olarak planlanmıştır. Bu bölgede konut yapıları ile kırsal turizm tesislerinin yapılmasına izin verilmiştir.

Şekil 3.22. Muğla Karabağlar Yaylası Kentsel ve III. Derece Doğal Sit Alanı Koruma Amaçlı Kısmi Revizyon İmar Planı, 2019 (http-24)

Tüm bunlara ek olarak yaylanın güneydoğusunda yer alan Ortaköy’de de villa tipi az yoğunluklu konut alanlarının inşası son birkaç yıldır artan bir ivmeyle devam etmektedir. Tüm bu gelişmeler, altyapı ve üst yapı faaliyetlerine paralel olarak doğru planlanmadığı takdirde, getireceği yoğunluk ve sirkülasyon ile, yaylanın doğal ve yapıli özgün özelliklerine zarar verecek tehdit unsuru olmaktadır.

Şekil 3.23. Karabağlar Yaylası’nı ve zaman içerisinde çevresinde oluşan ve alanı baskılayan bölgeleri gösteren Google Earth

Bahçeler

Tarıma dayalı üretim biçiminin gündelik hayatın faaliyetlerini ve toplumsal ilişkileri belirleyen niteliği, toplumsal hafızayı oluşturan önemli öğelerden birisidir. Tarımsal üretimin nerede gerçekleştiği de bu hafızanın kapsamını belirleyen bir faktör olarak dikkat çekmektedir.

İçe dönük, kapalı ve küçük ölçekli ekonomiye sahip Muğla’nın ihtiyaçları yayla dışında kentte bulunan bahçeler aracılığıyla da karşılanmakta idi. 20.yüzyıl ortalarına kadar kentte sayısı otuza ulaşan bahçelerin olduğu gözlemlenmektedir. 19.yüzyıl sonunda büyük toprak sahipliğinin önlenerek bölünmesi konusundaki girişimler, bazı kentlerde büyük toprak sahiplerinin güçlenmesi ve çoğalması ile sonuçlanmıştır. Muğla da bu kentlerden biridir. 20.yüzyılın ortalarına kadar kentteki bahçeler kentin temel tarımsal

ihtiyaçlarını karşılamaktayken, 1950’lerden sonra nüfus artışı, artan konut ihtiyaı, yeni barınma biçimleri, imar planları ve su kaynaklarının kapatılması bahçelerin teker teker parsellenmesine neden olmuştur.

İlk olarak bugünkü stadyumun yerinde bulunan Kmil Aa/şerif Efendi Bahçesinin 1936 yılında istimlak edilerek, stadyum inşaatının başlatılması, bahçelerin dönüşümü bağlamında ilk adım olmuştur. 1954 yılında da Krkt Bahçesi parsellenerek yerine Yalçın Oteli yapılmıştır. Bu alanlar, 1936 planı kapsamında kentin güneyinde yer alan konut gelişme alanlarının bulunduğu yerlerdir. Cumhuriyetin getirdiği yeni yaşama biçiminin mekânsal temsillerinin kullanımlardan olan otel, stadyum gibi yapılar meydanın hemen güneyinde planlandığı için, bu bahçeler öncelikli olarak istimlak edilmiştir. Ayrıca, 2.Dünya Savaşı zamanı belediyelerin kaynaklarının yetersiz kalması sonucu belediyeler bazı topraklarını özel mülkiyete devretmek durumunda kalmıştır (Koca, 2012, s. 153).

Bahçeler için en önemli dönüm noktası 1961 yılında yapılan imar planı olmuştur. Bu plan, daha önce konut gelişme alanları olarak belirlenen bölgelerin yani Marmaris yolunun güneyinde kalan alanların parsellenmesine ve bu bölgede konut kooperatiflerinin yoğun bir şekilde faaliyete başlamasına neden olmuş, 1980’li yıllara gelindiğinde kentin batısında yer alan küçük çiftçilerin elinde bulundurduğu ve ovanın kuzeyinde yer alan bahçeler hariç diğer bütün bahçeler yerlerini konut bloklarına terk etmişlerdir. 1953 yılında çıkan “Bina yapımını teşvik ve izinsiz yapılan yapılar hakkında kanun” ile kooperatiflerin gerçek kişiler gibi belediyelerden yardım almaları desteklenmiş (Osmaı, 2006, s. 215), konut kooperatiflerinin kurulması ve kredilerin verilmesiyle de bölgenin konut alanına dönüşümü hızlanmıştır. Hatta daha önceden iki katlı konut yapılması planlanan bu bölgede, 1965 yılında çıkan Kat Mülkiyeti Kanunu ile kat sayıları arttırılmıştır. Ayrıca 1990’lı yıllarda bahsedilen son bahçelerin de konut alanına dönüşmesiyle beraber, kentte 20.yüzyılın ilk çeyreğinde görülen hiçbir bahçe kalmamıştır. Hatta bazılarının parselasyon olarak bile izini sürebilmek imkânsız hale gelmiştir.

Bugün 60 yaşın üzerinde olan kentlilerin hepsi bu bahçeleri hatırlamakta ve meyve-sebzelerden, bahçelerin sularından, oyun alanlarından, sahiplerinden bahsetmektedirler. Bahelerden en çok bilineni ve hatırlananı ise Rum mübadelesi ile Yunanistan’a gitmeyip

Müslüman olarak Muğla’da kalan, halk arasında “Dönme Dudu” ya da “Gavur Dudu” olarak bilinen kişinin Saburhane’de bulunan bahçesidir.

Muğla’da kentteki bahçelerin varlığı ve sürekliliği ile ilişkilendirilebilecek en önemli unsur su kaynaklarıdır. Değirmendere, Basmacı Deresi ve kaynakları, Şemsettin Suyu, Satiroğlu Suyu, Koca Mustafa Efendi suyu, Celali, Kara İmam, Hacı Kadı suları, bu bahçeleri sulayan kaynaklardan bazılarıdır. Bu su kaynakları kentin bahçelerinin su ihtiyacının tamamını sağlamaktadır. Dağlardaki kaynaklardan akan sular, en üst kottan şehre girer, evden eve geçerek, Muğla’yı suya kavuşturur, en alt kottan da çıkar ve büyük havuzlarda depolanarak kenti çevreleyen bahçeleri sularlardı (Şahin, 2012, s. 178). 1936 yılında hazırlanan ilk imar planı ile beraber kentin su kaynaklarının düzenlenmesi için de ilk kez proje çizilmiştir. 1942 yılında da suların doğal düzeni bozulmuş, şebeke suları borularla kente verilmeye başlanmıştır (Şahin, 2012, s. 179). 1946-66 yılları arasında derelerin ıslahı için çalışmalar yapılmıştır (Akça, 2002; Tekeli, 2006). Ancak bu durum, 1970’li yıllara gelindiğinde, Muğla’nın en büyük su kaynağı olan Kara Muğla deresinin önce beton duvarlarla ıslahı ve sonra üstünün 1978 yılında kapatılmasıyla sonuçlanmıştır. Derenin önce Marmaris Caddesine kadar olan bölümü kapatılmış, sonra da stadyuma kadar olan kısmı kapatılmıştır. Su kaynaklarının azalması ve tükenmesi, dolayısıyla bahçelerin işlevlerini kaybetmesi ve bulundukları alanları konut bloklarına terk etmesiyle sonuçlanmıştır. Bahçeleri hatırlayan kişilerden bazıları dereler ve köprülerle beraber bahçeleri anlatmışlardır.

“Kara Muğla Çayı vardı. O taşınca parkın oralar su dolardı. Hastanenin orada tahta köprü vardı. Saburhane’de de taş köprü vardı, hala çok üzülürüm nasıl yıktılar, yapısı çok güzeldi. Celali Bahçesi, Saburhanenin üst tarafındaydı, hep o bahçelerden alıp yerdik. Ben 3 yaşındayken çok büyük deprem oldu günlerce Celali Bahçesi’nde yattık. Akyol’da da çoktu bahçeler. Saburhane’de Dönme Dudu Bahçesi de vardı (Kadın, 82)”

“Bir zamanlar Şemsi Ana suyu gelirdi Değirmenderesinden. O suyla sulanırdı bir sürü bahçeler: Dönme Dudu Bahçesi (Saburhane’de yamaçta, Celali Bahçesi Orhaniye’de, Murat’ın bahçesi, stadyumun orada, Bahçe eski Huzurevi’nin orası). Tüm Muğla’yı beslerdi bu bahçeler. Derenin üzeri kapandı, meydandaki taş köprü yıkıldı. Her yer apartman oldu. Şimdiki spor sahasının oradan Saburhane’ye kadar üstü açık dere geçirdi. Derenin orada aşağıda kahveler vardı. Dere hiç o dükkanları basmazdı (Erkek, 77).”

“Saburhane’de dere vardı, değirmendereye giderdik. Erman Şahin zamanında kapandı derenin üzeri. Dere şırıl şırıl akardı. Çocukların oyun alanıydı, karşıdan karşıya birbirimizle oyunlar oynar eğlenirdik. Cavur Dudu’nun bahçesine giderdik (Kadın, 80)”.

“Bu Saburhane meydanı böyle değildi o zamanlar, önünden dere geçirdi. Yazın dere kuruyunca dereye voleybol sahası yapılırdı, oynardık (Erkek, 70)”.

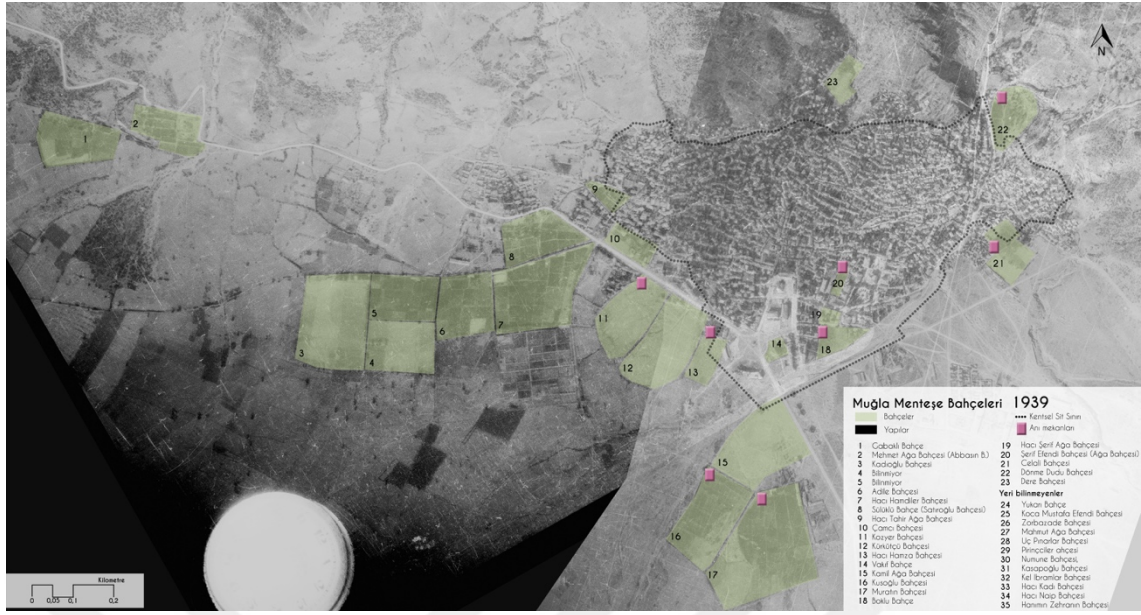
Bazı bahçelerin, özellikle ilk işlevini kaybedenlerin izlerinin yok olması ve üzerlerine “yeni” yapılar yapılması sebebiyle, yeni işleviyle anılan ya da bilinen bahçeler de vardır. Örneğin Kozyer Bahçesi, 20-80 yaş arası hiç kimse tarafından anı mekânı olarak dile getirilmemiştir. Daha önce bahçe olan bu alan, 1940’lı yıllarda plan kapsamında tasarlanan bir koruluğa dönüşmüş; 1970’li yıllarda da bir okul yapısı inşa edilmiş ve Dumlupınar İlkokulu buraya taşınmıştır. 1978 yılında ise Çocuk Esirgeme Kurumu aynı alana taşınmış ve ne bahçeden ne de koruluktan iz kalmamıştır. 60 yaş üzeri kişiler orayı ‘koruluk’ olarak hatırlayıp anılarını anlatırken, 50 yaşın altındaki kişiler de ilkokulları olarak, alandan bahsetmişlerdir. Fiziki özellikler veya işlev değiştiğinde doğrudan yapıya atfedilen anlam da değişmektedir. Bu alanlardan bir diğeri de bugünkü Menteşe Belediyesi’nin arkasında bulunan alandaki Ağa Bahçesi’dir. Bu alanı kimse ‘Ağa Bahçesi’olarak hatırlamamakta, yine özellikle 70 yaş üzeri kişiler cambazların geldiği bir sirk alanı olarak tariflemektedir. Bazı bahçelerin isimleri ise bulundukları mevkilerdeki sokaklara ismini vermiş (Kadioğlu ve Kürkütçü Bahçesi); bazı bölgeler ise işlevini sürdürmese de hala bahçenin ismiyle anılmaktadır (Dönme Dudu Bahçesi, Celali Bahçesi)⁴¹.

“Yukarı bahçe, Dönme Dudu bahçesi, Celali bahçesi, Kusoğlu bahçesi, Murat’ın bahçesi (stadyumun orada), bir de Bahçe vardı. Tüm sebze-meyveleri oralardan alırdık. O zamanlar hayvanlarını herkes serbest bırakırdı. Pazaryerinin orası Sığırtmaç Yatağı diye geçirdi. Pazaryerinin sonunda Maliye’nin oradaydı. Hayvanlar otlayıp geri gelirdi (Erkek,70)”.

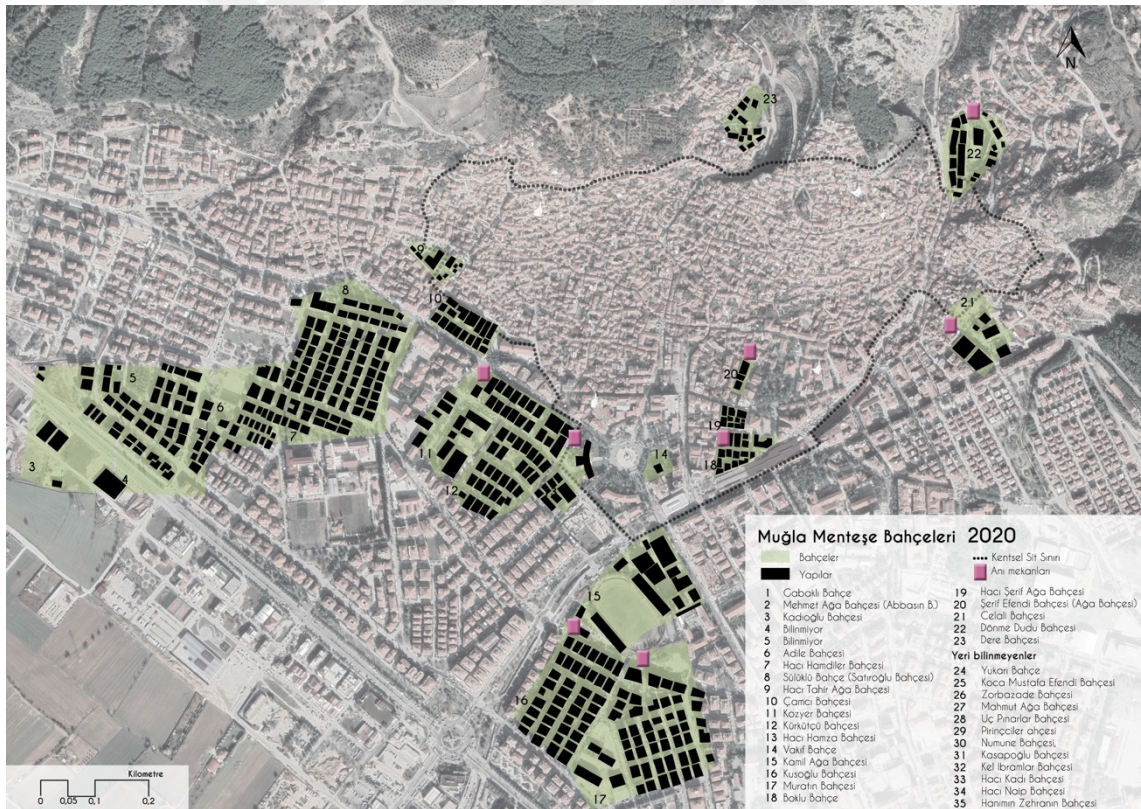
“Orhaniye’de Celali Bahçesi vardı, orada oyunlar oynar, yine çevresindeki Muhacir Mahallesi’ne çok sık gezmeye giderdik (Erkek, 59)”.

“Bisikletlerle ovaya inip, tütün tarlalarına giderdik, oralar bisiklet binme alanımızdı. Saburhane’nin üst tarafında Celali Bahçesi vardı, orada dayım oturuyordu, bisiklet binmeye oraya da giderdik (Erkek, 32)”.

⁴¹ 1939, 1955, 1964, 1976, 1992 ve 2020 yılları için hazırlanan bahçeleri anlatan haritalarda bahçelerin konumları İ.Tekeli ve T.Kayar’dan referansla belirlenmiştir. Bahçelerin sınırları ve büyüklükleri hipotetik olarak, hava fotoğraflarından izlenerek belirlenmiştir. Konumlar ile ilgili, Tekeli, Kayar ve Akça bazı bahçeler ile ilgili farklı görüşlere sahiptir. Örneğin, stadyum alanında Tekeli, Kamil Ağa Bahçesinin olduğunu söylerken, Akça, Şerif Efendi Bahçesi olduğunu belirtmektedir.

Şekil 3.24. 1939 yılı hava fotoğrafından izlenebilen bahçeler, tahmini sınırları ve konumları (HGM'den alınan hava fotoğrafı ile yazar tarafından hazırlanmıştır.)

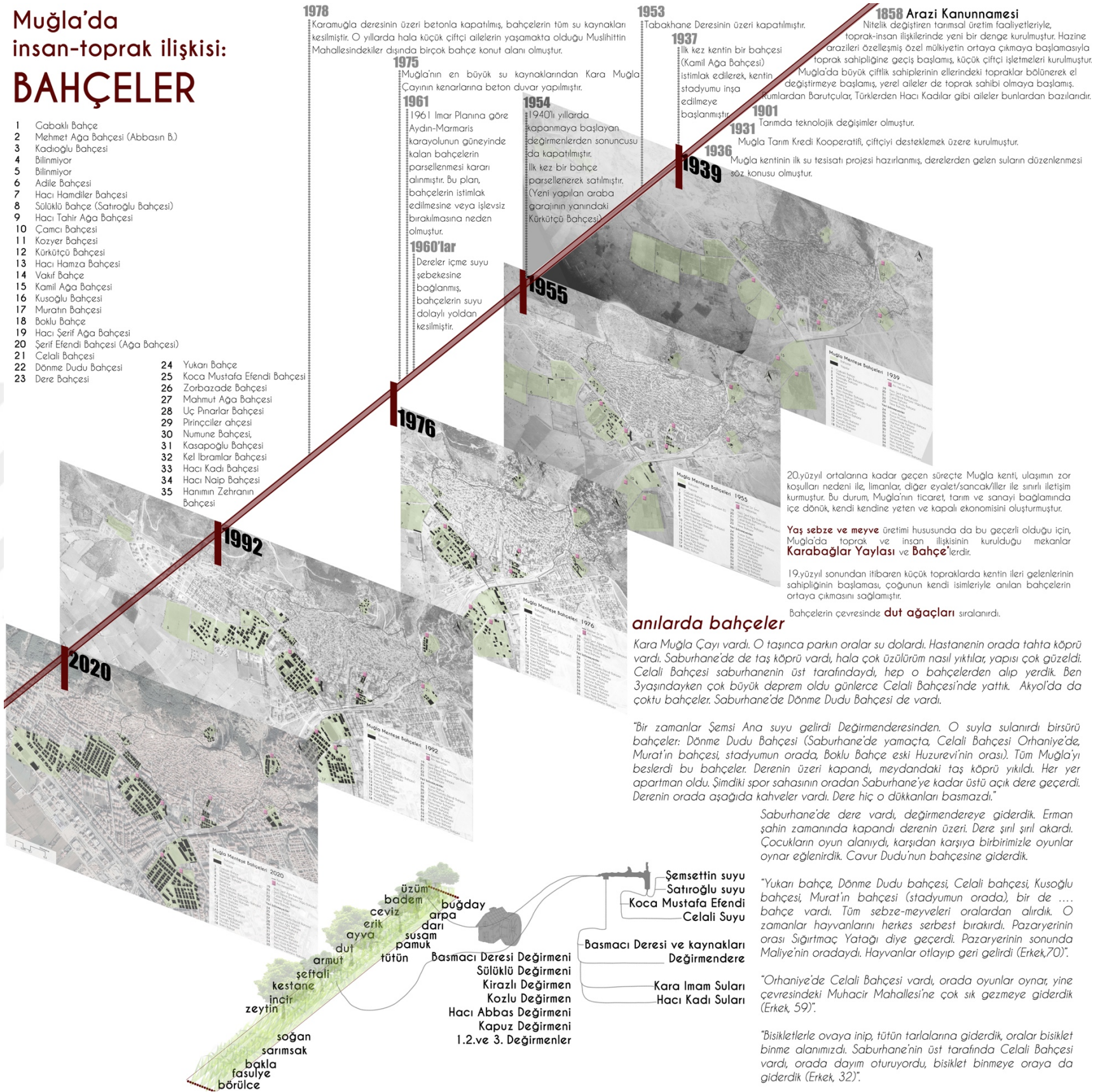

Şekil 3.25. 2020 yılında, işlevini kaybeden, konut alanına terk edilen bahçeler (HGM'den alınan hava fotoğrafı ile yazar tarafından hazırlanmıştır)

Muğla'da insan-toprak ilişkisi: BAHÇELER

- 1 Gabaklı Bahçe
- 2 Mehmet Ağa Bahçesi (Abbâsın B.)
- 3 Kadioğlu Bahçesi
- 4 Bilinmiyor
- 5 Bilinmiyor
- 6 Adile Bahçesi
- 7 Hacı Hamdiler Bahçesi
- 8 Sülüklü Bahçe (Satıroğlu Bahçesi)
- 9 Hacı Tahir Ağa Bahçesi
- 10 Çamcı Bahçesi
- 11 Kozyer Bahçesi
- 12 Kürkütçü Bahçesi
- 13 Hacı Hamza Bahçesi
- 14 Vakıf Bahçe
- 15 Kamil Ağa Bahçesi
- 16 Kusoğlu Bahçesi
- 17 Muratın Bahçesi
- 18 Baklu Bahçe
- 19 Hacı Şerif Ağa Bahçesi
- 20 Şerif Efendi Bahçesi (Ağa Bahçesi)
- 21 Celali Bahçesi
- 22 Dönme Dudu Bahçesi
- 23 Dere Bahçesi

- 24 Yukarı Bahçe
- 25 Koca Mustafa Efendi Bahçesi
- 26 Zorbazade Bahçesi
- 27 Mahmut Ağa Bahçesi
- 28 Uç Pınarlar Bahçesi
- 29 Pirinççiler ahçesi
- 30 Numune Bahçesi
- 31 Kasapoğlu Bahçesi
- 32 Kel İbrahimlar Bahçesi
- 33 Hacı Kadı Bahçesi
- 34 Hacı Naip Bahçesi
- 35 Hanımın Zehrannın Bahçesi

Şekil 3.26. Muğla'da 19.ve 20.yüzyıllarda insan-toprak ilişkisinin mekânı olan bahçelerin zamana bağlı değişimini gösteren grafik (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

2020

"yaylada yurdumuz vardı çocukken...Muğla'nın yerlisinin %60'ının yaylada yurdu vardır. Annemler yazın tütün dikmeye giderdi; yayladan yövmiyeli. Yaylada herşey yetiştirirdi. Tarhanalar yapılırdı; tavuk kesilirdi; yazdan yapılanlar kışın yenirdi. Şimdi ben de altı yıl önce yayladan yurt aldım, yazın buraya göçüyorum tıpkı eskisi gibi (Erkek, 63)".

yaylada yıllık rutin

168

3.2.2.2. Muğla'da ekonomik hayat ve tarımsal işlem mekânlarını anlamak

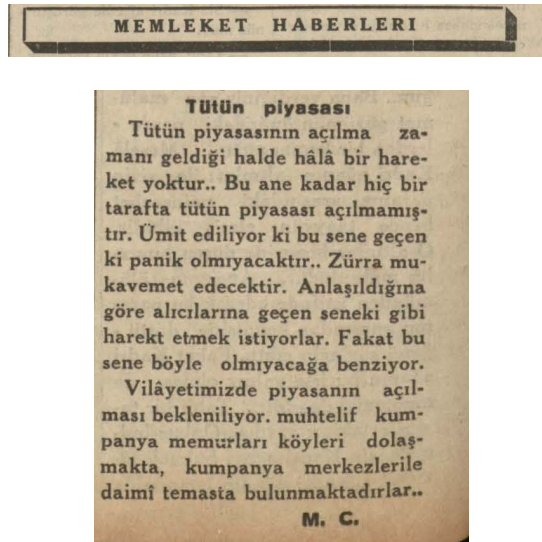
Tarıma dayalı üretim biçiminin gündelik hayatın faaliyetlerini ve toplumsal ilişkileri belirleyen niteliği, toplumsal hafızayı oluşturan önemli öğelerden birisidir. Tarımsal üretimin nerede gerçekleştiği kadar tarımsal ürünün ne olduğu da bu hafızanın önemli unsurudur. Çünkü tarımsal ürünün üretim aşamaları ve araçları doğrudan gündelik ve toplumsal yaşamı belirlemektedir. Bazı tarımsal ürünler, işlem görerek pazara sürüldüğü için işlemin gerçekleştiği veya depolamanın sağlandığı bazı yapılar da anı mekânı olarak tariflenmektedir.

Muğla'nın ekonomik hayatına yön veren tarımsal kökenli sanayi bitkilerinden en önemlisi tütündür. 19.yüzyılda öncelikle kendi ihtiyaçları kadarını üretmek üzere kullanılan tütün, ilerleyen yıllarda dış ticaretin önemli bir tarımsal ürünü olmuştur. 1910 Aydın Vilayet Salnamesi'ne göre, Muğla'da tütün üretimi yapılmakta ve elde edilen ürünün büyük bir kısmı yurt dışına ihraç edilmekteydi (Akça, 2002, s. 161). Özellikle 1923-1950 dönemi arasında kentin ekonomisini belirleyen en önemli unsur tütün olmuştur. Cumhuriyet sonrası dönemde, tütün üretiminde meydana gelen artış, Tekel İdaresi ile yerli ve yabancı diğer şirketlerin alım-satım işlerini tanzim etmesi ile çiftçiye verilen kredilerle gerçekleşmiştir (Akça, 2002, s. 162) (Tablo 3.1.). Bazı yıllarda artışlar, bazı yıllarda azalmalar gözlemlenmiş, Muğla'da tütün üretimi ve verimi ulusal basında da yer almıştır (Görsel 3.13).

Tablo 3.1. Muğla'da tütün üretiminin artışı (Tekeli, 2006, ss. 130-133'dan uyarlanmıştır)

yıllar	ekim alanı (hektar)	yıllar	elde edilen ürün (ton)
		1913	2326
1927	7140	1927	2856
1934-38	7628	1934	2649
1946-47	12273	1940	5026
1947-48	9903	1944	3664
1948-49	12600	1947	8370
1950-51	12299	1950	7290

Muğla’da tütün üretimi sadece bir tarımsal faaliyet değildir. 1980’li yıllara kadar aktif olarak küçük üreticilerin gerçekleştirdiği tütün üretimi, aynı zamanda sosyal-toplumsal hayatın da bir parçasıdır. Toplumsal hayatta gerçekleştirilen alım-satım, evlenme gibi sosyal ilişkileri de tütün üretimi yönlendirmektedir. Bu eylemler, tütün mevsimi veya sonrası yapılmaktadır. Aynı zamanda tütün; üretici ailelerin, tütün mevsiminde gündelik hayatını doğrudan düzenleyen bir üretim aşamalarına sahiptir. Örneğin, ilkbaharda fidanların hazırlanmasıyla başlayan süreç, yaz başında fidanların tarlalara ekimiyle devam eder, yaz sonu toplanması, dizilmesi ve kurutulması ile ekim ayında sona ermektedir. Tütünün toplandığı aylarda ise, gece sabaha kadar toplama, gün içerisinde dizme işlemleri gerçekleştirilir. Başka bir deyişle, farklı bir hayat rutini oluşturmaktadır. Diziler halinde kurutulan tütün ise, satım sürecine kadar depolarda muhafaza edilmektedir. Muğla ve civarındaki köylerde, kendi imkanlarıyla üreticilik yapan ailelerin özelleşmiş alanları yoktur. Kent merkezinde ise, uzun yıllar varlığını sürdüren tütün depoları yapıları, tütün üretiminin azalarak yok olduğu kentte 2000’li yıllara kadar bu üretimin temsili olarak varlığını sürdürmüş, daha sonra yok olmuştur. Bu yapılar ve tarlalar, bugün yaşayan kişiler tarafından hem ‘tütün üretimi’ dolayısıyla, hem de kullanımından bağımsız olarak fiziki varlığıyla bir hatırlatma unsuru olmuştur. Dolayısıyla, uzun yıllar hem kentin ekonomik hayatını yönlendiren hem de üreticinin sosyal-toplumsal yaşamını organize eden tütün; kendine has üretim biçimi, aşamaları ve mekânsal karşılıkları ile korunması gerekli bir değerdir.

Görsel 3.13. *Vakit Gazetesi* , 22 Teşrin-i evvel (Ekim)1932 ([http-25](http://25))

“Bugün 75.yıl ortaokulunun bulunduğu yerlerde tütün depoları vardı hep, oraya oynamaya giderdik (Erkek, 67).”

“Ovada tütün tarlalarının oraya bisikletle gidip dönerdik (Erkek, 34).”

“Çocukken oyuncak yoktu, tütün teline kırmandal deriz, o kırmandaldan arabalar yapıp, oynardık.”

“Bisikletle ovadaki tütün tarlalarına gidip gelmek en büyük eğlencemizdi (Erkek, 32).”

Tütün, sanayi hammaddesi olarak kullanılan tarımsal bir üründür. Bunun dışında kentte yetişen birçok farklı yaş meyve ve sebze, hububat türünden bahsedilmişti. Bunlardan en önemlilerinden birisi de üzümdür. Evliya çelebi 17.yüzyıla Muğla’yı ziyaretinde bağlar için:

“...Muğla sahrası içi hep bu Kara Bağlardır. ‘Tamamı 11 bin bağdır’ diye sicilde yazılıdır...Ve 40 çeşit üzümü meşhurdur. Bütün üzüm ağaçları karaağaç, çınar, kavak, meşe ve erguvan ağaçlarına sarmaşıp çıkmıştır. Her ağaçtan onar yirmişer yük üzüm elde edilir. Gayet sulu üzümü olur (Çelebi, 2011, s. 224, Seyit Ali Kahraman düzenlemesiyle).”

olarak belirtmiştir. 1895 Aydın Vilayet Salnamesi’ne göre Muğla’dan elde edilen yıllık üzüm 8.000 tonken, 1910 salnamesine göre üzümlerin bir kısmı yurt dışına ihraç edilmekteydi (Akça, 2002, s. 170).

Yetişen üzümlerin büyük bir kısmı işlenerek kullanılırdı. Pekmez, sirke ve şarap işlenerek kullanılan ürünlerdir. Çoğunlukla açık alanlarda gerçekleştirilen bu işlemler tanımlı aşamalar ve bekleme süreleri ile mümkün olmaktadır. Mayalama işleminin gerçekleşeceği karanlık ve serin alanlar, kaynatılması için açık alanlar kullanılmaktadır. Muğla merkez ilçede yer alan bu husustaki en önemli mekân Saburhane’de yer alan Şaraphane yapısıdır. Bu yapının Rumların kentte yaşadığı zaman yapıldığı bilinmektedir. Saburhane meydanında bulunan yapı, uzun yıllar işlevsiz kalmış ve 1984 yılında belediye tarafından kamulaştırılmıştır. Bugün belediyenin bazı etkinlikleri için kullanılmaktadır.

Görsel 3.14. *Saburhane’de yer alan Şaraphane binası (Güven Ulusoy, 2018)*

“Eskiden düğünler üç gün sürerdi, cumadan başlar, pazara kadar süredir. Kız düğünü-erkek düğünü olurdu. Düğünlerden önce, Şaraphane’de şaraplar yapılırdı, o binanın havuzunu ve fiçilerini görmüştüm çocukken. Aktarlar işletiyordu orayı. Zeliha teyzenin hamamında da gelin hamamı olurdu (Erkek, 70).”

“80 ve 90’larda yaşadığım çocukluk dönemim Saburhane’de geçti. O zamanlar Saburhane’deki Şaraphane restorandı, orada ailece yemekler yedik (Erkek, 37).”

Tarıma dayalı üretim süreçlerinin mekânları, gündelik hayatta deneyim mekânı olmaları ve kentsel yaşamın parçası olmaları nedeniyle, toplumsal belleğin unsurlarındandır. Bugün kentsel ortamda tarımsal üretimin ve mekânlarının büyük oranda yok olması veya değişime uğraması nedeniyle mekânların anlamları da değişmiştir. Ancak, ürünleriyle beraber anılan bu alanlar, tüm anlam katmanları ve fiziki mekânlarıyla korunmalı ve geleceğe taşınmalıdır.

3.2.2.3. Muğla’da ekonomik hayat ve pazar mekânlarını anlamak ve değişimlerini izlemek

Sanayi öncesi toplumlarda üretim araçlarının önemli bir basamağı olan pazarlama ve ticari faaliyetler gündelik hayatta birçok farklı mekâna ihtiyaç duymaktadır. Dükkân, hal, han, pazaryeri gibi kullanımlar ticari eylemin öznelere olan alıcı ve satıcı tarafından temas kurulan alanlardır. Bugün tarımda meydana gelen değişim, kentleşme, tüketim alışkanlıkları ve değişen ticaret anlayışı; geçmişin ticari mekânlarının bazılarının değişimine, bazılarını yok oluşuna neden olsa da hala varlığını sürdüren ve gündelik hayatta kullanılan birçok anı mekânı vardır. Dolayısıyla hem geçmişin hem de bugünün

gündelik hayatının en az barınma mekânları kadar temas kurulduğu ticaret alanları önemli anı mekânlarıdır.

İnsana ait Muğla'da ticari hayatı oluşturan çift katmanlı bir toplumsal yapı vardır: Kentin ticari hayatını elinde tutan sayıları 20'ye varan zengin tüccar aileler ve ev içi üretimle ticari hayata katılan küçük ölçekli üretici ailelerdir (Tekeli, 2006, s. 153). Bahsi geçen zengin tüccar ailelerin arasında mübadeleye kadar Rumlar da yer almaktaydı. Hatta bazı Rum aileler hem toprak sahibi hem ticari hayatın sahibi olarak çok aktif rol oynamışlardır. Çünkü 19.yüzyıl başında ticari faaliyetleri elinde tutan Türkler'in etkinliği, Osmanlı'da gerçekleşen Tanzimat hareketleriyle beraber ülkeye yabancı malların girmesiyle azalmış, ticaret Rum tüccarların denetimine geçmiş; hatta Rumlar satışa çıkarılan miri toprakları alarak, toprak sahibi olmuşlar; topraktan elde ettiği geliri ticaret sermayesine dönüştürerek etkinliklerini arttırmışlardır (Aktüre, 2006, s. 49).

Bahsi geçen aileler, uzun mesafe ticaretini ve dış ticareti de elinde tutmaktaydı. Dolayısıyla kervanlara ve hanlara sahiplerdi; ihraç edilecek ürünleri handa toplayarak İzmir ve Rodos'a transfer eder, getirdikleri malları da arastada satarlardı. Özetle, Kurtuluş Savaşı öncesi ulaşım hizmetinin en önemli aracı deve kervanları idi (Türkeş, 1973, s. 96).

19.yüzyılda ticaretin birincil etki unsuru olan ulaşım hizmetlerinde yaşanan gelişmelerden birisi, Aydın-Muğla yolunun 1890'lı yıllarda kullanıma açılması; deve, at, merkep ve katırlarla Aydın Garıyla, Gökova ve Güllük limanlarına inen Muğlalı'ya karayolunun ulaşım kapısının açılmış olmasıdır (Türkeş, 1973, s. 96). Ancak, Anadolu'nun en uzun kıyı şeridinde sahip Muğla kentinin deniz ulaşımı yaşanan gelişmelerle bile 20.yy. başlarında henüz ulusal niteliğe ulaşamamıştır.

Kurtuluş Savaşı öncesinin bahsi geçen büyük ticarete konu olan kısmı kısmen kereste, kısmen de tütün üzerine kuruludur. Bu ürünler dış ticarete katılan ürünlerdir. Günlük yağı ve zeytin yağı ticareti de bunları takip eder. Aynı zamanda dericilik ve palamutçuluk da yine büyük ölçekli ticaret kollarıdır (Türkeş, 1973, ss. 121-123).

20.yüzyılın başında kentteki ticaret, iki farklı düzeyde gerçekleştirilmekteydi; birincisi günlük ihtiyaçlara yönelik perakende düzeyde ticaret, ikincisi ise uzun mesafeli ticaret (Tekeli, 2006, s. 151). Küçük ölçekli perakende düzeydeki ticaretin mekânı arastadaki ve çevresindeki dükkanlar, pazarlar ve haller iken, uzun mesafeli ticaretin mekânı hanlardır.

Muğla’da ekonomik hayatın mekânsal karşılıkları, 19.yüzyıl öncesine kadar arasta ve tabakhane arastası iken, 19.yüzyılda ticaretin canlanması ile beraber hanlar kent mekânına katılmıştır. Dolayısıyla Ulu Camii-Kurşunlu Camii arasındaki kuzey-güney ekseninde konumlanan ekonomik hayatın mekânları, Aydın-Denizli kervan yolu ekseninde; yani doğu-batı aksında yer değiştirmiştir. Yeni inşa edilen hanlar arastanın çevresinden başlayarak Konakaltı Bölgesi’ne doğru uzanmış, Sekibaşı’ndan gelen kervan yolunun üzerinde sıralanmıştır.

19.yüzyılda yaşanan inşa faaliyetlerinden sonra, 20.yüzyılın ilk yarısında ticaretin mekâna yansması anlamında kayda değer bir gelişme olmamıştır. Ulaşım ağlarının gelişmeye ve genişlemeye başlaması, yeni yolların açılması, şose yolların yapılması kervanlarla yapılan ticaretin; dolayısıyla hanların yavaş yavaş işlev dışı kalmasına neden olmuştur. Arasta ve tabakhane bu süreçte mevcut fonksiyonlarına devam etmiştir.

1950’lerden sonra tüm ülkede gözlemlenen ekonomik değişimlerin bir kısmı Muğla’ya da yansmıştır, ancak bu süreç çok yavaş gerçekleşerek 1990’lı yıllara kadar değişim sürmüştür. Tarımsal artı ürünün artışı, sermayenin gelişimini sağlamış, elde edilen gelir önce tüketime sonra taşınmaz mallara, en son da sanayiye yönlenerak zanaat üretiminin azalmasına neden olmuştur (Osmay, 2006, s. 210). Bu gelişmelere paralel olarak önceleri sadece gıda ve tuhafıye üzerine kurulu perakende ticaretin, 1970’lerden sonra artan imar ve küçük sanayi faaliyetlerine paralel olarak değiştiği görülmektedir.

Muğla’da ticaret ve Pazar mekânlarını oluşturan çekirdek alan Osmanlı Döneminden bu yana fiziksel ve işlevsel sürekliliğini korumuştur. 2000’li yıllardan sonra değişen alışveriş anlayışıyla ticaretin mekânsal özellikleri değişse de bu çekirdek hala işlevini sürdürmektedir. Muğla’da ticaretin mekânlarını, arasta ve tabakhane arastası, hanlar ve haller, pazaryerleri, dükkanlar olarak sıralamak mümkündür. Bu mekânların değişimini kentte yaşanan gelişmelerle paralel olarak ele almak, daha iyi anlamayı sağlayacaktır.

Arasta ve Tabakhane Arastası

Muğla, dağlık bir bölge olması dolayısıyla büyük ve küçükbaş hayvancılığın yapıldığı bir kent olmuştur. Hayvancılığın yaygın olması, su kaynaklarının çeşitliliği dolayısıyla ‘tabakçılık’ da halkın önemli geçim kaynaklarından biridir. Bu bağlamda Muğla’da tarıma dayalı küçük üreticilik faaliyetlerinden birisi dericiliktir. Bugün hala Tabakhane arastası olarak bilinen bölge, Asar Dağı ve Kızıldağ arasından geçen Basmacı

Deresinin etrafında ve Ulu Camii yakınında kurulmuştur. Aktif çalıştığı yıllarda arasta, her birinin önünde havuz bulunan 40-50 dükkandan oluşmaktaydı; ancak 1936 tarihinden sonra Kara Muğla deresinin yanına, bugünkü stadyumun yakınına taşınan tabakhane daha sonra 1960 ve 1970’li yıllarda bugünkü Orman Bölge Müdürlüğü’nün arkasına taşınarak 1980’li yıllara kadar üretimini burada azalarak sürdürmüş, 80’lerden sonra ise motorlu üretimle beraber geleneksel üretim azalarak kaybolmuştur (Akça, 2002, s. 177).

1950’li yıllara kadar arasta, kentin ihtiyaçlarının satıldığı küçük ölçekli ticaret alanı olma özelliğini sürdürmüştür. 1950’lerden sonra gerçekleşen tarımsal artı ürünün artışı, sermayenin artmasını, artan sermaye de önce tüketime sonra taşınmaz mallara sonra da sanayiye yatırılmaya ve zanaatkar üretiminin yerini almaya başlamıştır. Türkiye’nin geçirdiği bu süreç Muğla’da daha yavaş bir ivmeyle (1950-1990) seyretmiştir. Ancak bir süre sonra küçük esnafa ve zanaata olan ilgiyi azaltmıştır (Osmay, 2006, s. 210).

Görsel 3.15. Tarihi kentsel dokunun güneyinden arastaya bakış; işaretli alan 1965 öncesi Koca Han’ın bulunduğu arsa (Güven Ulusoy, Şubat 2021)

1936 yılında yapılan ilk plan daha çok kentin yeni gelişme bölgelerine, yeni kullanım biçimlerine ve fonksiyonlara odaklanmış, kent içinde yer alan mevcut ticari çekirdeğin korunmasını öngörmüştür. 1961 Planı ise arastadaki mevcut sokakların genişletilmesini içeren kararlar almıştır. 1970’lerde başlayan koruma çalışmaları ile sit ve tescil kararları alınmış; arastanın özgün karakterini oluşturan unsurların korunması sağlanmıştır. 2001 yılında yapılan revizyon ile arastada ‘projelendirilip düzenlenecek sokaklar’ belirlenmiştir. Bu kapsamda plan sonrası, Arasta için düzenlenen Sokak Sağıklaştırma Projesi’nin 1.etapında 11 ada ve 117 dükkânın çatı ve cephe yenilemeleri yapılarak 2011 yılında tamamlanmış; 2.etapında ise 13 ada ve 129 dükkânın cephe yenilemesi yapılarak 2013 yılında tamamlanmıştır.⁴² Yapılan Sokak Sağıklaştırma çalışmalarıyla, arastada dükkân cephelerinin karakterini bozan tabelalar, cephe elemanları düzenlenmiş, mimari elemanların bakımları yapılmış veya değıştirilmiştir.

2010 yılından sonra kentin Muğla-Marmaris karayolunun çeperinde inşa edilmeye başlanan alışveriş merkezleri kuşkusuz birçok kentte olduğu gibi Muğla geleneksel ticari eylemlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak, yeni yapılan büyük ölçekli ticari odakların, kentteki konut alanlarına yürüme mesafesinde olmaması ve arastada yenilenerek devam eden dükkânların bulunması ve kökleşmiş bazı esnafların bulunması hala birçok kullanıcının arastayı tercih etmesini sağlamaktadır. Yapılan görüşmelerde özellikle arasta esnafının hala arastayla kurduğu mekânsal bağın güçlü olduğu gözlemlenmiştir. Ancak uzun yıllardır burada esnafılık yapanların neredeyse tamamının arastada dükkânların değıştiğini, çoğunun boşaldığını, hatta insan ilişkilerinin bile değıştiğini söylediği ve durumdan memnuniyetsiz oldukları gözlemlenmiştir.

Terzi, yorgancı, kahveci, helvacı, kolonyacı, saatçi, demirci, köfteci, kunduracı, berber, fırın arastada bulunan ve kullanımı devam eden dükkânlardır. Semerci, nalbur gibi kullanımlar artık görülmemektedir.

Arasta, insanların hem çalışma mekânı olarak hem de gündelik hayatta kullanım alanları olarak anı mekânı olmuştur. Görüşme yapılan kişilerin neredeyse tamamının arasta ile geçmişte veya bugün mekânsal bağ geliştirdikleri görülmektedir. Arastada hem ticari ilişkiler hem de bireysel ilişkiler açısından büyük değışiklikler olması dolayısıyla, arastada çalışan kişilerin, arastayla kurdukları bağın değıştiği gözlemlenmiştir.

⁴² Bu bilgiler, Menteşe Belediyesi Etüd ve Proje Müdürü Yeliz DURMAZ’dan alınmıştır.

“40 yıldır arastada dükkân işletiyorum, kunduracıyım. Bu meslekte 5-6 çırak yetiştirdim, onların da bazılarının arastada dükkanları var. Arasta benim geçmişim, anılarım ama Arasta’nın tadı kaçtı artık, zanaat bitti, yıllar önce, önce ustalık belgesi lazım dediler olmayan dükkanını kapatacak dediler. Yarım saatte elbise diken terziler vardı arastada müthiş kabiliyetli, hepsi kapattı gitti (Erkek, 77).”

“Arastada çalışıyorum, çocukluğumdan beri. Eskiden semerciler, nalbantlar, fırıncılar vardı, zanaat vardı ama şu an eskiden kalma 5 tane esnaf anca vardır (Erkek, 64).”

“Çocukken anneannem elimden tutar, alışverişe arastaya getirirdi beni. Yağcılar Hanından yağ alırdık, yanında peynir pazarı vardı. Ben zaten arastada çıraklıktan yetiştim. 46 yıldır çalışıyorum bu kolonya dükkanında. Şimdi insanların ilişkileri arastada değişti tabi ki de. Küçükken şu karşısı kiraathaneydi (şimdi Geyik Muhabbeti yazıyor) oraya meddahlar, orta oyuncular gelirdi, onlara bakmaya giderdik. Nalbantlar, hanlar vardı, katırlar bağlanırdı. Balcıoğlu kahvesi, handı eskiden. Şeref amcanın kahve dükkânı hala işliyor. Alışverişlerimizi oradan yaparız (Erkek, 58).”

“Arastada lokantada çalıştığım için her gün geliyorum arastaya, ama eskisi gibi değil, hiç tadı tuzu yok (Erkek, 63).”

“Arastaya çok yakın bir sokakta otururduk çocukluğumda. Arastada ayakkabıcı dükkanım var. Yağcılar hanında mesela aktarlar falan vardı. Karton toplardık, onları aktarlara verip, toz leblebi ve gazoz alırdık. Dedem tabakhanede terziydi. Dededen arasta esnafıyım ben. Babam 66’da bu sokağa gelmiş ve o zamandan beri burada büyüdüm. Zahire Pazarı’na yoğurt, tereyağı falan gelirdi. Bugün pazaryerinin bitişiğindeki idari binaların olduğu yer, sebze-meyve zerzevat haliydi, hayal meyal hatırlıyorum (Erkek, 40).”

Arasta esnafı dışında, kentte yaşayanların arastayla kurdukları mekânsal bağın ya da onlar için anlamının nasıl değiştiği gözlemlenirse de uzun yıllardır arastada olan birçok dükkânın özellikle 30 yaş üzeri kişiler tarafından hala kullanılmakta olduğu görülmektedir. Helvacı Tahsin, Kahveci Şeref Kuden, Kunduracı Günay Gökcan, Köfteci Hamdi, Çizmeci Kemal, Kolonyacı Ahmet bu esnaflardan bazılarıdır. Bunlara ek olarak da arastada bulunan ve restore edilen Yağcılar Hanı’nın avlusunun ve Zahire Pazarı’nın da çay-kahve içme mekânı olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir.

“Yağcılar İşhanı bugün arkadaşlarımla buluşup kahve-çay içtiğim bir ortam. Çok tercih ediyorum. Belediye Parkını çok severim ama eskisi gibi vakit geçirmiyorum. Arastayı çok sık kullanıyoruz, konfeksiyon, kumaş, helva, tahin, kahve gibi alışverişlerimizi buradan yapıyoruz (Kadın, 52).”

“Arasta’da köfte yemek hala en büyük keyfimiz, Muğla lokantasında da yemek yeriz. Kültür Evi’nde, Zahire Pazarı’nda da üstüne kahvelerimizi içeriz. Hala sıklıkla giderim (Kadın, 59)”

“Dayım arastada dükkân sahibi olduğu için ben arastada doğdum büyüdüm. O yüzden burayla bağım çok güçlü, her gün işim olmasa da mutlaka gelirim (Erkek, 40).”

“Arasta ve çevresinde olmayı çok seviyorum. 1 yıldır tarihi dokunun içinde ofis olarak açtığım bu konutu işyeri olarak kullanıyorum. Yağcılar Hanı’nı çok seviyorum. Öğlenleri yemek için ya da küçük iş toplantıları için buluşuyoruz. Her kesimden insan var. Avlulu planı, bana iyi hissettiriyor (Kadın, 32).”

“Bugün arasta lokantalarında yemek yiyip sonrasında Yağcılar Hanı’nda kahve, çay içmeyi orada vakit geçirmeyi çok seviyorum (Erkek, 32).”

“Arasta’da hayatımın büyük bir bölümü geçti. Şimdi hala günümün büyük bir kısmını burada (arasta) oğlumun dükkanının önünde geçiriyorum. Bu arastada “Gamaççılar” vardı, bakkaliyelerimiz onlardan alırdık, “Berber Salihler” vardı, hala devam ediyor. “Helvacı Tahsin” var, o da duruyor (Kadın, 66).”

“Babam arastada lokantada esnaf, o yüzden arastaya çok sık giderim, alışverişlerimi hep yaparım oradan. Arastada Köfteci Kemal favorimizdir (Kadın, 22).”

Görsel 3.16. *Tabakhane arastası (Güven Ulusoy, 2018)*

Arasta ve tabakhane arastası fiziki mekândan çok, kullanımlar ve kişilerle özdeşleşmiş yerler olmuştur. Ticaret olmanın ötesinde orada çalışanların yaşam biçimi, sosyalleşme alanı da olmuştur. Uzun yıllardır arastada çalışanların veya çalışanların çocuk veya torunlarının arastanın eskisi gibi olmadığını dile getirmesinin birçok nedeni vardır; ancak birinci gerekçelerden birisi dükkanlarla özdeşleşmiş kişilerin ve ilişkilerin yokluğudur. Yok olanların da unutulma korkusudur. Köfteci Kemal Demirlek, Demirci

Orhan Kurç, Tenekeci Durmuş Abra, Berber Erol Kamar, Çizmecî Kemal Karaca, Radyocu Mustafa Bektaş, Börekçi Sedat Harmandal, Saatçi Tevfik Ural, Ayakkabıcı Günay Gökcan, Köfteci Sabahattin Çimen, Nalbur Mehmet Küçem, Kolonyacı Ergün Toptal, Helvacı Tahsin Boyacı arastayla, arastadaki kullanımlarla özdeşleşen ve bazıları artık var olmayan kişiler olmuşlardır (Kayar, 2008, ss. 109-139).

Hanlar ve Hâller

Kentin ekonomisine katkı koyan en önemli faaliyet “uzun mesafeli ticaret” olmuştur. Dolayısıyla bu ticaretin mekânları da hanlar olmuştur. 19.yüzyılın ikinci yarısında gelişen ticaret sermayesinin kent mekânındaki yansımaları olan hanların sayısının, ticari faaliyetlerin hareketlendiği bu dönemde arttığı gözlemlenmektedir.

Hanların sahibi aileler çoğunlukla kentte ticari faaliyetlerde ön plandadır ve deve kervanlarına da sahiplerdir. Bu aileler, kervanlar aracılığıyla İzmir ve Rodos’a mal ihraç eder, gelen malları da hanlarda dükkanlarında satarlardı. Hatta bazılarının kentin çeperinde bulunan bahçelere de sahip oldukları bilinmektedir (Tekeli, 2006, s. 154).

Aydın-Denizli kervan yolunun geçtiği bugünkü Sekibaşı Sokağın arastaya yakın bölgesi üzerinde ve arastadan kuzeye çıkan ana yol üzerinde inşa edilen hanlar; Yağcılar hanı, Bıcılar hanı (Kıraathane), Yarım Han, Balcılar Hanı, Koca Han, Yağcılar Hanı, Halil İbrahim Ağa Hanı, Mahmutoğlu Hanıdır (Demirli Han). 19. yüzyılda ticari ve idari merkezin Konakaltı Bölgesi’ne kaymasıyla, Saburhane’ye çıkan Sekibaşı Sokağın devamı, Saatli Kule Caddesi üzerinde Konakaltı Hanı ve Eski Han inşa edilmiştir. Bunların dışında Rum mahallesi olan Saburhane bölgesinde, meydana yakın bir konumda bulunun Apostolun Hanı da vardır.

Mekânsal olarak alt katlarına develerin bağlandığı hanların üst katları ise konaklama alanları olarak kullanılmıştır. 20.yüzyılda yeni rejimin getirdiği yeni kullanım biçimleri ile beraber hanlar, dönüşüm geçirmiş; bazıları araba ve otobüs taşımacılığında transfer merkezi konumuna gelmiş, bazıları ise dükkân, kahvehane, büro, dernek gibi farklı işlevlerin mekânı olmuştur.

Hanların arasında büyüklük, konum ve işlev açısından Yağcılar Hanı ve Koca Han diğerlerinden daha ön planda olmuşlardır. Mete’ye göre (2004, s. 42), Osmanlı kentinin önemli iktisadi unsurlarından biri olan kervansaraylardan, Muğla’da iki tane bulunmaktaydı ve Yağcılar Hanı ile Koca Han bu kervansarayların yerine inşa edilmişti.

Ayrıca Koca Han, 15 Mayıs 1919'da Kurtuluş Savaşı öncesi, kent işgal altındayken, kentin ileri gelenleri tarafından okunan 'Koca Han Söylevi'ne şahitlik etmesi açısından önemli bir yere sahiptir (Türkeş, 1973, ss. 18-22).⁴³ 1923 sonrası dönemde de ulaşım ağlarının gelişmesi ve genişlemesiyle, Koca Han, kentin önemli bir transfer noktası konumuna gelmiştir.

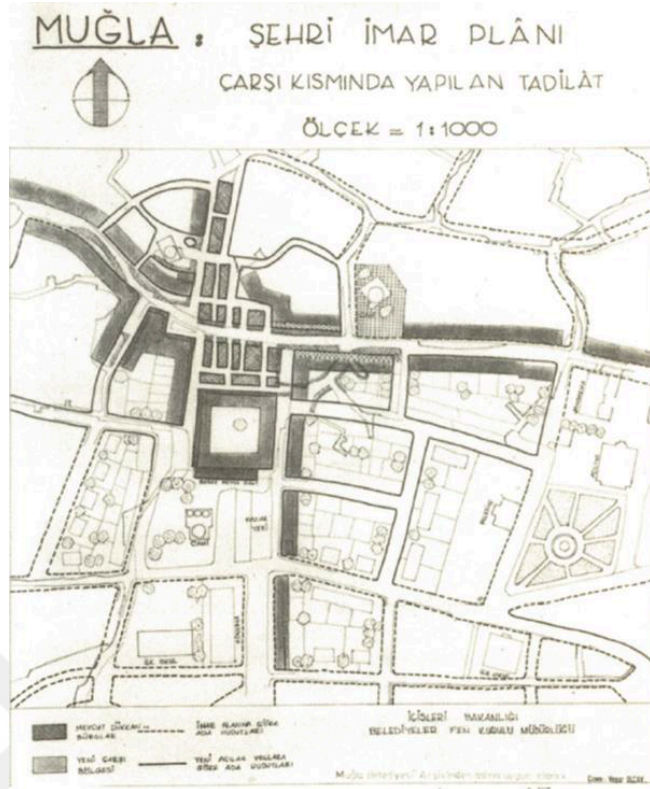
1940'lı yıllarda şose yolların yapımının hızlanması, ulaşım ağlarının genişlemesi ile, hanlar yavaş yavaş işlevini yitirmeye başlamıştır. 1961 imar planının önemli yıkıcı etkilerinden birisi, geleneksel yerleşimin ticari bölgesi olan arastada yolların genişletilmesi ve yeni yolların açılması olmuştur. Bu kapsamda Yağcılar Hanı'nın bir cephesi yıkılmıştır. 1965 yılına kadar da Koca Han, Mahmutoğlu Hanı ve Gölcüklü Hanı tamamen yıkılmıştır. Hatta Koca Han ile beraber bitişiğindeki Sebze-meyve hali de yıkılmıştır. 1936 yılında hazırlanan planda hem Koca Han'ın hem de mevcut yolların aynen korunduğunu ve müdahale edilmediğini görmek mümkündür. Koca Han'ın yıkıldığı dönemde gazetecilik yapan Erman Şahin (2012, ss. 383-392) 'şehrin ortasındaki mezebelelik yıkıldı' diyerek yıkıldığında tüm halk gibi çok sevinmiş olmasından dolayı duyduğu pişmanlığı yıllar sonra itiraf etmiştir.

"Koca Han vardı eskiden, otobüsler oradam kalkardı, alt katları yazıhane üstleri yataklı odaların olduğu yerlerdi. Koca handa bazen açık sinemalar olurdu. Sonra bir süre Konaklatında da yapıldı pek tutmadı onlar, biz evin bahçesinden seyrederdik (Kadın, 82)."

"Kocahandan şehirlerarası arabalar kalkardı. Çoğunlukla iki günde bir kalkardı. Balcılar Hanı, Kocahan, Yarım han vardı gittiğimiz. Küçük arabalar çınarların altından kalkardı – bugün Sekibaşı sokakta kuşçunun karşısında- (Erkek,70)."

"Kurşunlu Camii'nin önünde hal vardı. Kocahanla bitişikti. Kocahan'da lokanta, berber, tamirciler, tütün eksperleri vardır. Balcılar Hanı'nda saatli kulenin orada nalbantlar vardı, eşekler bağlanırdı (Erkek,67)."

⁴³ Türkeş, eserinde söylevin tam metnini yayınlamıştır. Metin, söylevi okuyan Dr.Cemil Şerif Baydur'un kendi arşivi arasından edinilmiştir.

Şekil 3.28. 1936 yılı İmar Planı kapsamında Arasta'da yapılacak müdahaleler (Şahin, 2012, s. 385)

Görsel 3.17. (sol) Yağ Hali Binası, 1950'ler (Şahin, 2012, s. 388); (sağ) Yeniden inşa edilen Yağ Hali binası (Güven Ulusoy, Şubat 2021)

İlerleyen yıllarda 1967-68'de Yağ Hali de yıkılmıştır. Hanlar gibi 19.yüzyılda inşa edilmeyen yapı, 20.yüzyılın ilk yarısında Vali Recai Güreli Dönemi'nde sebze ve meyve pazarı olarak yapılmış; ancak hiçbir zaman bu maksatla kullanılmamıştır. Şahin, 1950'li yıllarda yapıyı deneyimleyen ve burada çıraklık yapan biri olarak, halin yağ, peynir, zeytin, un, bal gibi malların satıldığı bir yer olduğunu belirtmektedir. Yerine yapılan İşhanı, 2019 yılında yıkılarak yerine eski Yağ Hali binası yeniden inşa edilmiş, 2021'de kullanıma açılmıştır. Koca Han'ın yerine yapılması planlanan büyük hal binası da daha

güneyde pazaryerine yakın alanda yapılmıştır. Bugün yerinde Zihni Derin İşhanı yer almaktadır.

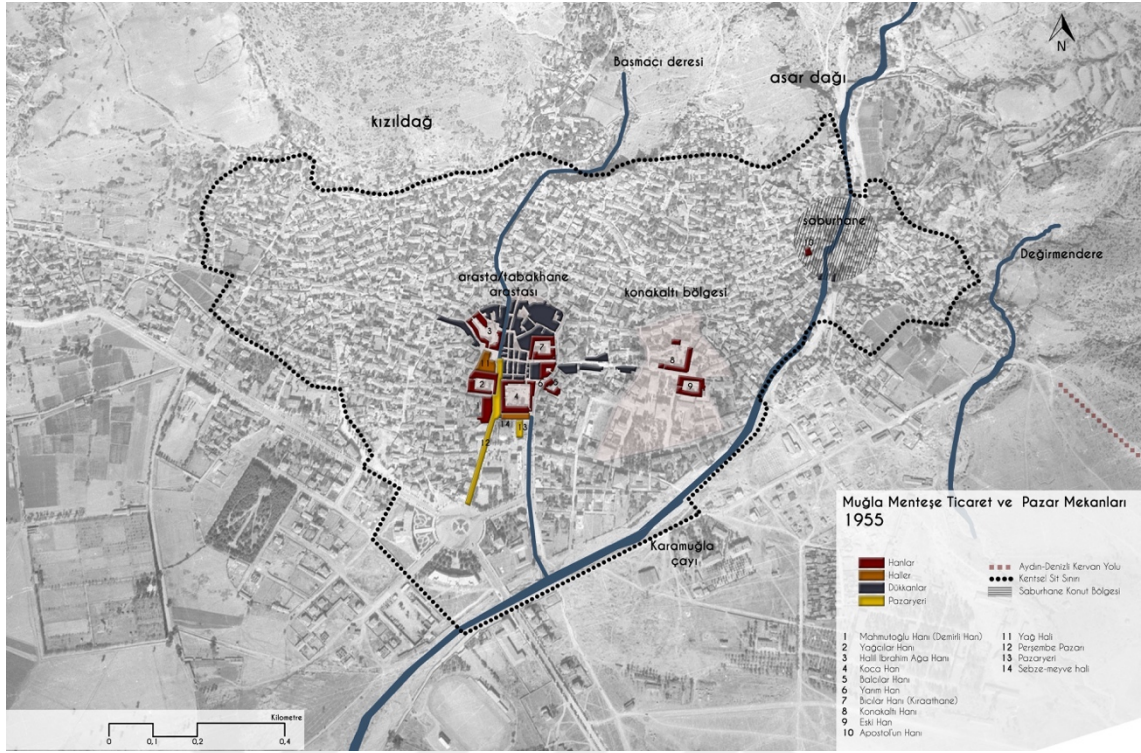
Görsel 3.18. (sol) Konakaltı Meydanı'ndan otel olarak kullanılan Konakaltı Hanı'na bakış (Facebook Eski Muğla Grubu Dijital Arşivi) (sağ) Bugün Muğla Büyükşehir Belediyesi tarafından Kültür Merkezi olarak kullanılan Konakaltı Hanı (Güven Ulusoy, 2019)

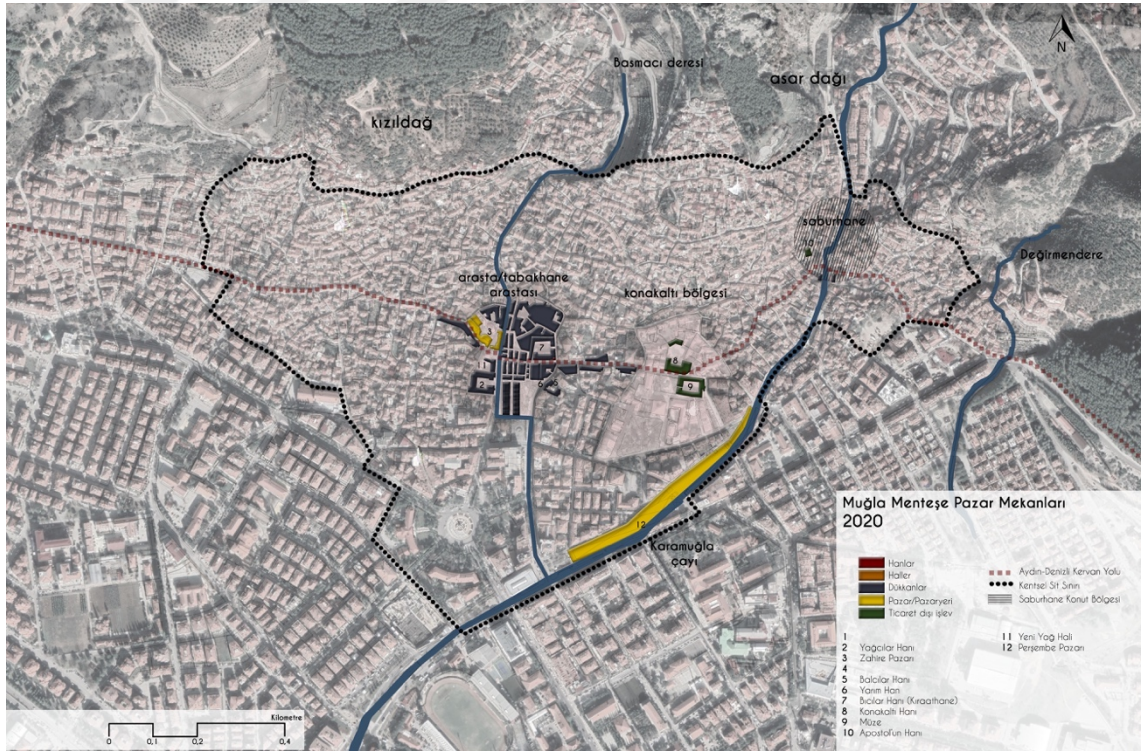
Görsel 3.19. Konakaltı Hanı'nın restorasyon öncesi sokak cephesinden (sol) ve avlusundan (sağ) görünümü (Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi)

1980'li yıllardan sonra, Koruma Amaçlı İmar Planı'nın yürürlüğe girmesi sonrası, sivil inisiyatiflerin de etkisiyle kentte hızlanan koruma çalışmaları kapsamında âtıl durumda olan yapılara yeni işlevler verilerek restorasyonları yapılmıştır. Bunlardan biri de Konakaltı Hanı'dır. 19.yüzyıl sonunda yaşanan gelişmelerin mekânsal yansıması olarak düşünebileceğimiz dönemin ve hatta şimdinin de idari merkezi konumundaki bölgede yer alan han, bugün kültür merkezi olarak kullanılmaktadır. Kapalı ve açık alanları; nikah, sergi ve konferans gibi etkinliklerin yapılmasına imkân vermektedir.

2001 yılında hazırlanan Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı ile, bazı hanlarla beraber arasta ve tabakhane arastasını içine alan, perakende ticaretin gerçekleştiği alan II. Bölge olarak tanımlanmıştır. Aynı zamanda bu alanda 'Özel planlama bölgesi' olarak tanımlanan bu alanda turizme yönelik ticari fonksiyonlarla sergileme alanlarını içeren özel bir proje geliştirilmesi planlanmıştır (Şekil 3.13).

Şekil 3.29. 20.yüzyılın ikinci yarısının başlarında Muğla'da ticaret ve Pazar mekânları; haller, hanlar, pazaryerleri, arasta ve dükkanlar (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Şekil 3.30. 21.yüzyılda eski işlevini büyük oranda yitiren ticaret ve Pazar mekânları; haller, hanlar, pazaryerleri, arasta ve dükkanlar (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Pazarlar

Muğla’da bugün Ulu Camii ile Kurşunlu Camii ekseninde kurulan tuhafiye ihtiyaçlarının satıldığı tezgahlar ve kapatılan Kara Muğla deresinin üzerinde yaş meyve-sebze satışının yapıldığı tezgahlarla kurulu Perşembe Pazarının 19. Yüzyıl sonunda da Kurşunlu Cami çevresinde kurulduğu, Aydın Vilayet Salnamesi’nde yer almaktadır (Akça, 190). 20.yüzyılın ilk yarısında da bu alanda kurulmaya devam etmiştir. Halk, zeytin, un, yağ, bal vb. ihtiyaçları karşılayan Yağ Hali, Kocahan bitişiğinde sebze-meyve hali, Halil İbrahim Ağa hanında ise arpa, buğday, yulaf vb. ihtiyaçlar, Kurşunlu Cami yanında açık bir sebze-meyve pazarı ile arastanın çekirdeğinde tüm ihtiyaçlarını giderebiliyordu. Kurşunlu Cami’nin yanındaki 600 metre uzunluğunda açık pazaryeri 1934 yılında yapılmıştır (Akça, 2002, s. 77)

1963 yılından sonra, 1961 planına istinaden, Perşembe pazarının sebze ve meyve satan kısmı mevcut yerine taşındı. Kurşunlu Caddesi’nde yer alan eski pazarın yerindeyse hala sebze-meyve dışı tuhafiye pazarı kurulmaktadır. Mekânsal süreklilik açısından bu durum büyük önem arz etmektedir.

“Muğla’nın Perşembe pazarını çok seviyorum. Çocukluğumdan beri çok önemli bir ritüeldi benim için, aşağıya taşınması söz konusuydu en son. Öyle olursa arastadaki ticaretin bitecek olmasından korkuyorum (Kadın, 32).”

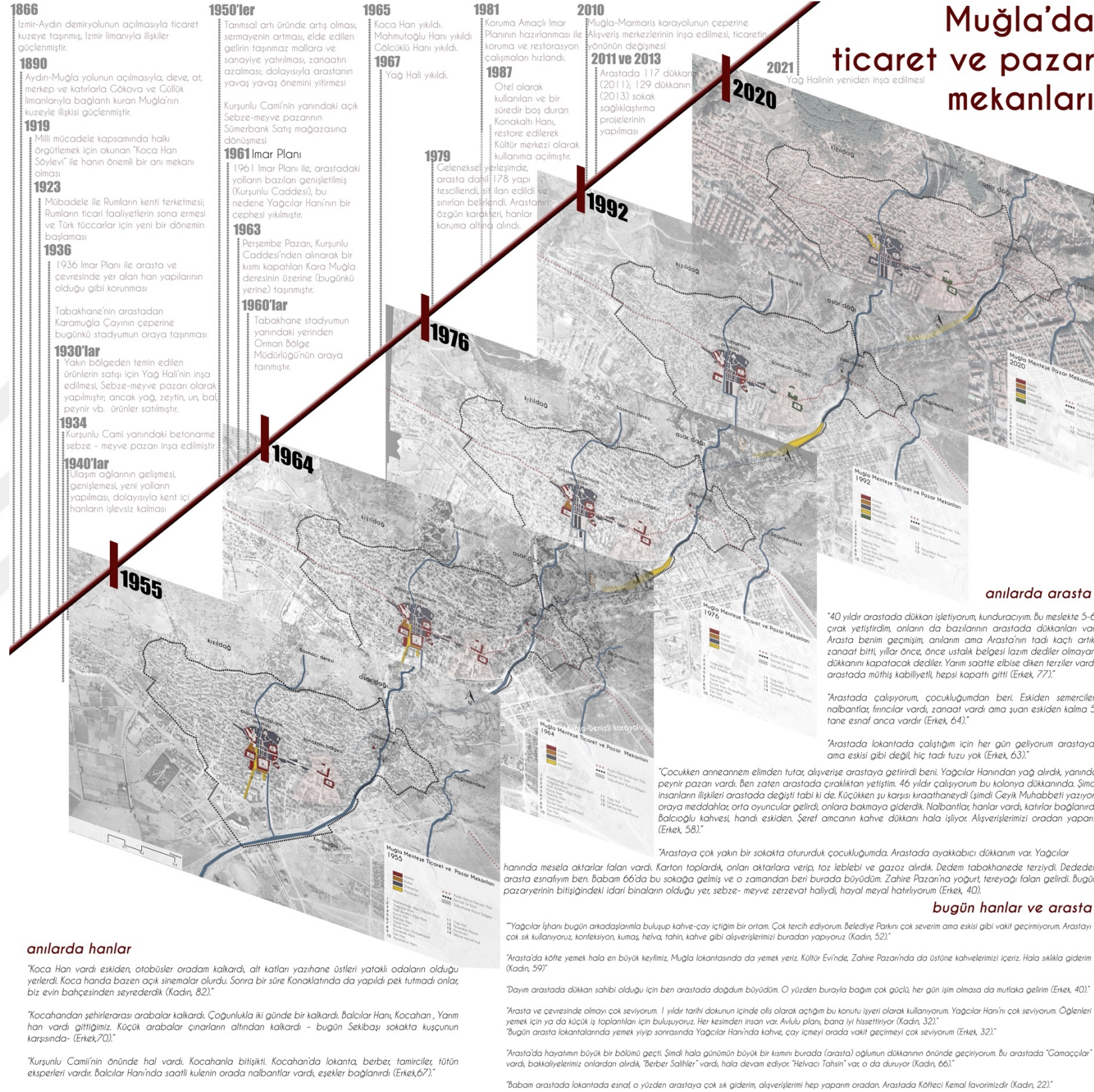
“Kurşunlu Camii’nin önünde Hal vardı. Kocahan’la bitişikti. Kocahan’da lokanta, berber, tamirciler, tütün eksperleri vardır. Balcılar Hanı’nda saatli kulenin orada nalbantlar vardı, eşekler bağlanırdı (Erkek, 67).”

“Saatli Kulenin karşısında bir han vardı Balcılar Hanı orası otel gibiydi.... Koca Han’dan otobüsler kalkardı, alt katları yazıhane üstleri yataklı odaların olduğu yerlerdi. Koca handa bazen açık sinemalar olurdu (Kadın, 82)”

Kurşunlu Cami’nin doğusunda yarı-açık bir pazaryeri daha vardır. Betonarme karkas sistemle inşa edilen bu yapı sebze-meyve haliyle karşılıklıdır. 1950’li yıllarda yapının duvarları da örülerek Sümerbank Satış Mağazası olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Muğla kent merkezinde tüm bunlar dışında mahalle ölçeği ile sınırlı; ancak güçlü hatırlama figürleri olan Saburhane meydanı çeperindeki kullanımlar vardır. Özellikle meydanda karşılıklı yer alan iki fırın hem duyusal anlamda kokusuyla önemli bir figürdür hem de işlevsel ve fiziksel sürdürülebilirlik bağlamında önemli bir yere sahiptir.

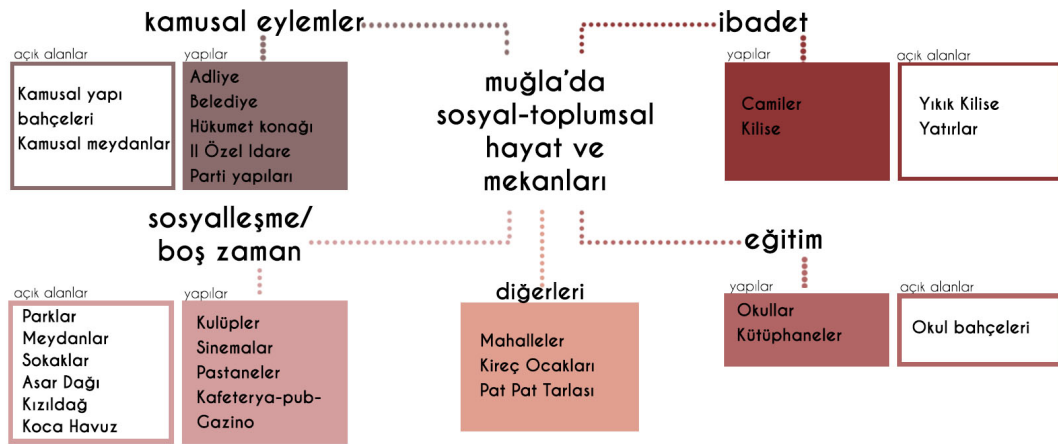
Muğla'da ticaret ve pazar mekanları

Şekil 3.31. Muğla'da ticaret ve pazar mekânlarının zamana bağlı değişimini gösteren grafik (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

3.2.3. Anı Mekânları: Muğla’da sosyal-toplumsal hayatın mekânları

Gündelik hayatta sosyal ve toplumsal eylemler, yaşam pratiklerinin büyük bir kısmını oluşturur. İnsan sosyal ve toplumsal bir varlıktır. Hafıza da çok büyük oranda sosyal ortamda, ‘hatırlatılarak’, birlikte ‘hatırlanarak’ çerçevesini çizmektedir. Bu nedenle, sosyal-toplumsal hayatın geçtiği anı mekânları kolektif olma özelliği gösterdiği için önemli olmaktadır. Konut veya sokaklar, bireysel hayatın mekânları, bireysel olarak hatırlanırken ve tekil olma özelliği gösterirken, toplumsal hayatın mekânlarında anılar da beraber şekillenmektedir. Bu birinin diğerinden üstün özelliklere sahip olduğu manasına gelmez; ancak toplumsal hayatta var olan mekânların fiziksel ve işlevsel sürdürülebilirliği mekânsal bağ geliştirilmesiyle daha mümkün gözükmektedir. Muğla’da da bu hayatın geçtiği mekânlar ve ritüeller eylemlere göre farklılaşmaktadır. Dini eylemler, sosyal hayatın eylemleri, kamusal eylemler ve eğitime bağlı eylemler olmak üzere gruplandırılabilir.⁴⁴

Görsel 3.20. Muğla’da sosyal-toplumsal hayatın anı mekânları

3.2.3.1. Muğla’da dini eylemlerin anı mekânları

Muğla’da kentsel sit içinde veya çeperinde birçok cami ve mescit yapıları vardır.⁴⁵ Ticari ve dini mekânlar, sosyal hayata yön veren en önemli unsurlar olarak kentlerin kuruluşunda birinci derece öneme sahiptir. Muğla’da da Ulu Cami ve Kurşunlu Cami ile

⁴⁴ Bu gruplama, anı mekânı olan yapı veya alanlarda gerçekleştirilen eylemlere göre yapılmıştır. Ancak bireylerin bu alanlardaki deneyimleri ve hafızaları özgün eylemden farklılaşabilir. Örneğin camiler, dini eylemler mekânı veya ibadet mekânlarıdır. Ancak bazı bireyler camileri anılarında referans noktaları olarak kodlayarak hatırlamaktadır. Hatırlamaya bağlı eylemler kişiye göre değiştiği için, özgün eylemlere göre gruplama gerçekleştirilmiştir.

⁴⁵ Bu yapılar, (Şekil 3.2. Muğla’da 19.yüzyıl öncesi inşa edilen önemli yapılar ve yerleşimin sınırları (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)’nda konumsal olarak ifade edilmiştir.

Arasta ve Yağcılar Hanı-Koca Han yapılarının oluşturduğu alan kentin külliyesi olarak görülmektedir (Ekinci, 1985, s. 18). Dolayısıyla geleneksel yerleşimde dini yapılar, sadece ibadet mekânları değil, gündelik hayatın bir parçası olmuşlardır. Çoğunlukla değişmeyen kullanım özellikleri ve konumları nedeniyle de çok önemli referans noktaları olmuşlardır.

Yukarıda bahsi geçen Ulu Cami ve Kurşunlu Cami sırasıyla 1344 ve 1493 yıllarında inşa edilmiştir. İki cami de bugün hem arastadaki esnafın hem de kentte yaşayanların Cuma namazları için sıklıkla tercih ettikleri alanlardır. Kurşunlu Cami, yanında yer alan açık alan ve kullanımlarıyla da hem geçmişte hem bugün gündelik hayatın önemli parçasıdır. Bunlara ek olarak 1848 yılında, yerinde bulunan Mevlevi şeyhinin yaptırdığı mescidin onarılmasıyla inşa edilen Şahidi Cami, kentlinin dua ettiği ve dilekler dilediği bir camidir.

“Çocukken bir de sınavlara girmeden önce dua etmeye Şahidi Cami’ne götürürlerdi (Kadın, 32)”

“Ben çocukken silahlar hep Şahidi Cami’nde saklanırdı. Neden olduğunu hiç hatırlamıyorum (Kadın, 82).”

“Bugün köfteci Kemal’de köfte yemeği çok severim. Kurşunlu ya da Şahidi Camilerinde Cuma namazına giderim. Öğlenleri Zahir Pazarı’nda kahve içerim (Erkek, 63).”

“Çocukken dua etmeye Şahidi Camii’ne götürdü büyüklerimiz (Kadın, 23).”

İbadet mekânlarından olan yukarıdaki camilere ek olarak Sekibaşı Cami, Şeyh Cami (1565), Pazar Cami, Saburhane Cami (1848) ve Konakaltı Cami (1863)’leri geleneksel yerleşim içinde varlığını sürdürmektedir. Yapılan görüşmelerde bahsi geçen camilerin ibadet mekânı olmalarının yansıra önemli referans noktaları olduğu tespit edilmiştir. Hemen yakınındaki meydanlar, farklı işlevde yapı ve açık alanlarla insanların buluşma noktaları, sosyalleşme alanları bazen de oyun alanları olmuştur. Aynı zamanda da konum tarif etmek için kullanılan referans noktası olma özellikleriyle de simgesel anlamları ön plana çıkmaktadır.

“Gençken, Kurşunlu Cami yanı, Atatürk Anıtı, Halk Bankası önü buluşma noktalarıydı (Erkek, 64).”

“Niye hatırlamıyorum yakın arkadaşımın bazı günler okuldan çıkınca Kurşunlu Cami’nin oradaki meydanda simit-ayran yiyerek uzunca süre otururduk. O meydanı çok severdim (Kadın, 32).”

“Sekibaşı Camii’nin ordan yürüyerek okula giderdim (Erkek, 67).”

“Kurşunlu Cami’nin karşısındaki konak Şehir kulübüydü (Kadın, 52).”

“Kurşunlu Cami’nin yanında Pazar kurulurdu, zeybek sinemasının oraya kadar uzanırdı. Oraya çok giderdik (Kadın, 80).”

“Şeyh Cami çevresi, Saat Kulesi civarı oyun alanlarımızdı (Erkek, 59).”

Kentte camiler dışında iki adet mezar alanı bulunmaktadır: Şemsi Ana ve Üç Erenler Yatırırları. Şemsi Ana, kente suyu getirmesiyle bilinen bir kişidir ve Konakaltı’ndan Saburhane’ye doğru çıkan yol üzerinde mezarı mevcuttur. Üç Erenler de yine insanların dua etmek için sıklıkla gittiği Sekibaşı’nda bir ibadet alanı ve anı mekânıdır.

Asar Dağı’nın eteğinde kilise kalıntıları bulunan alan da Saburhane bölgesinde çocukluklarını yaşayanlar için etkili bir hatırlama figürüdür. İnsanlar çoğunlukla oyun oynamak için bu alana gittiklerini ve çok iyi hatırladıklarını belirtmektedir.

“Yukarda kilise vardı, derenin içinden tüneli vardı. Erman Şahin döneminde ortaya çıktı. Biz çocukken kilisenin içinde saklambaç falan oynardık (Erkek, 70).”

“İlkokul 4.sınıftayken öğretmenim bizi tepedeki kiliseye götürdü. Niye olduğunu hiç hatırlamıyorum ama ben çok etkilenmişim (Kadın, 82).”

Sonuç olarak, dini eylemlere dayalı mekânlar, Muğla’da hem dini eylemler bağlamında hem başka eylemlere olanak vermeleri açısından, hem de referans noktası olma özellikleri ile kentsel mekânda önemli hatırlama figürleridir.

3.2.3.2. Muğla’da eğitim faaliyetlerinin anı mekânları: Okullar

Çocukluk dönemi anıları; insanlara nereden geldiğini, ne olduğunu hatırlatan belirli yerlere kenetlenmiş bir psikolojik zincir gibidir (Cooper Marcus, 1992, s. 89). İnsanların yetişkinlik dönemlerinde hatırladıkları anıların arasında büyük bir çoğunluğu kapsayan çocukluk anılarının geçtiği dönem aynı zamanda okul çağı dönemidir. Bu nedenle, çocukluk dönemi anılarında ilk ve orta dereceli okullar önemli bir yer tutmaktadır.

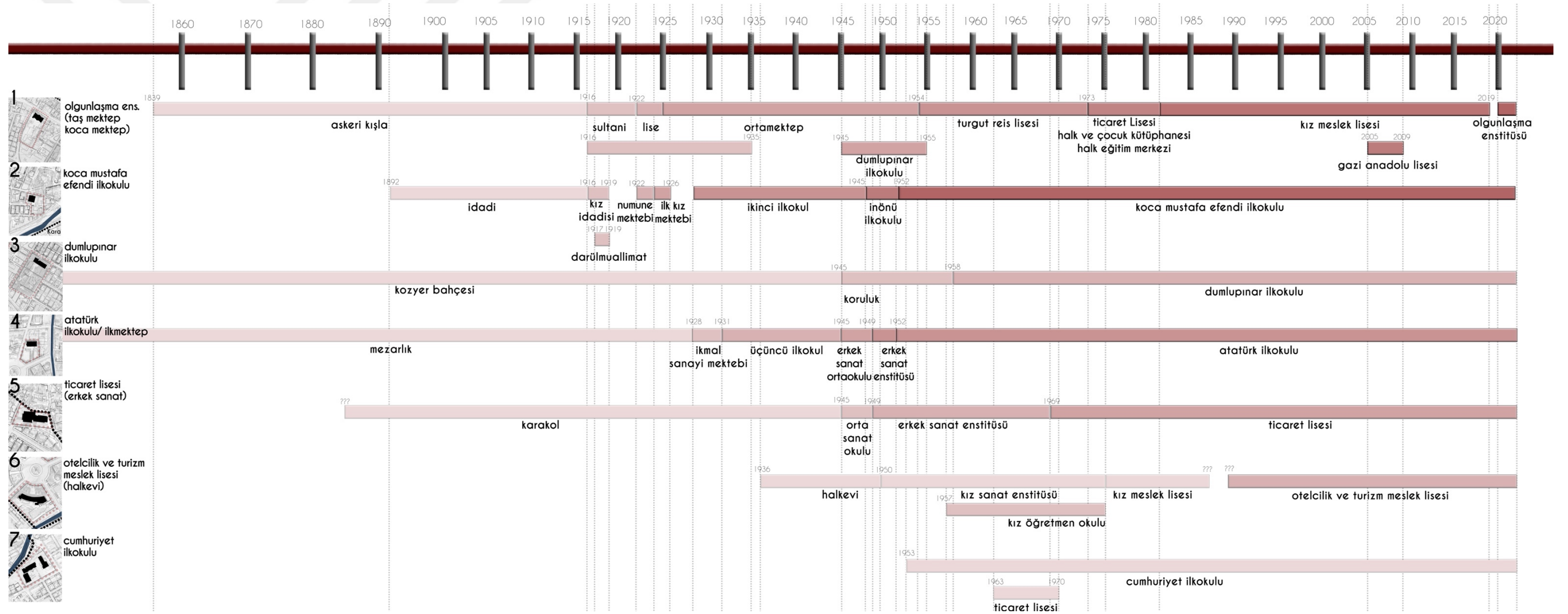
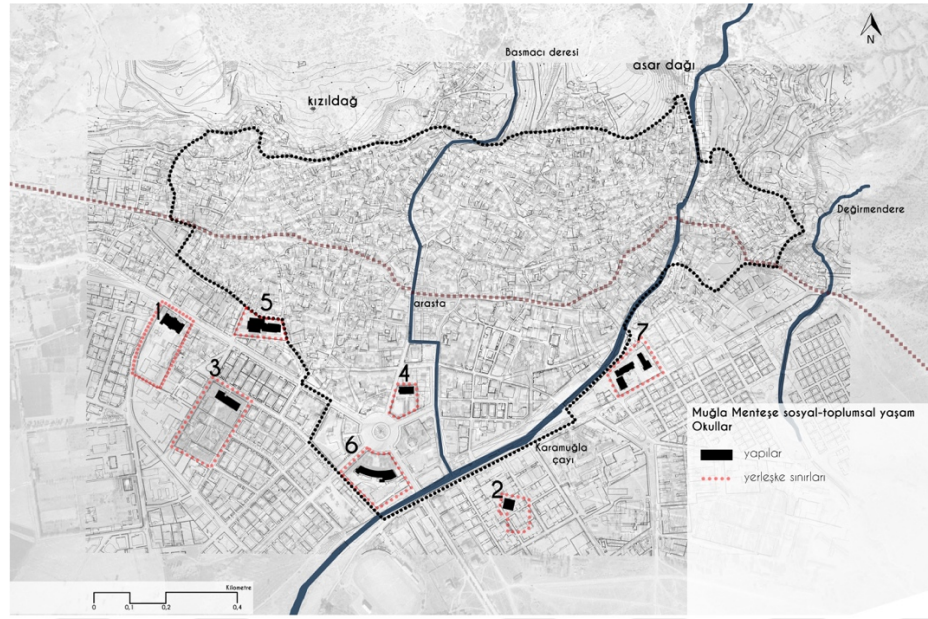
19.yüzyılda Osmanlı Dönemi’nde yaşanan Batılılaşma hareketleri eğitime ve mekânlarına da yansımış, yeni eğitim mekânları kurulmuştur. Daha önceleri çoğunlukla dini mekânlarla iç içe olan eğitim alanları yeniden ele alınmıştır. Tanzimatın getirdiği üst yapı değişikliklerinden biri de Rüştîyelerin benimsenmesi olmuştur (Türkeş, 1973, s. 107).

Bu kapsamda Muğla’da ilk rüştiye 1864 yılında açılmıştır. Daha sonra ‘birinci ilkokul’ olarak bilinen Dumlupınar İlkokulu Muslihittin Mahallesi, Sekibaşı Sokakta eğitime başlamıştır. 1892’de kurulan ilk İdadi ise Konakaltı bölgesi’nde yani dönemin idari merkezinin güneyinde yer alan binada (bugünkü Koca Mustafa Efendi İlkokulu binasında) eğitime başlamış; 1916’da Sultani adıyla kentin Aydın yönü girişinde askeri kışla olarak kullanılan binaya taşınmıştır (bugün Olgunlaşma Enstitüsü binası). Aynı yıl ‘birinci ilkokul’ da bu binaya taşınmıştır. Böylelikle kentte ilk ve orta seviyede okullar kurulmuştur.

Görsel 3.21. 19.yüzyıl sonunda inşa edilen; askeri kışla, karargâh, ortaokul, lise, ilkokul, kütüphane, halk eğitim merkezi ve bugün Olgunlaşma Enstitüsü olarak kullanılan eski Kız Meslek Lisesi olarak bilinen yapı, 1930’lü yıllar (Facebook Eski Muğla Grubu Dijital Arşiv)

Cumhuriyet rejiminin ülkeye getirdiği yeni yaşam biçimi, yeni eğitim modelleri ve kanunları ile kentte hem yeni okullar açılmış hem de mevcut olanların fiziki mekânları ve içerikleri değişmiştir. ‘Üçüncü İlkokul’ veya ‘ilkmektep’ olarak bilinen bugünkü Atatürk İlkokulu, Kurşunlu Cami mezarlığıyken, şehrin içinden mezarlıkların kaldırılmasıyla boş kalan alanda, Cumhuriyet Meydanı’nın kuzeyinde 1931 yılında yapılmış, 1933 yılında eğitime başlamıştır. 1948-1949 yılında Atatürk İlkokulu adını alarak eğitime devam etmiştir. Cumhuriyet meydanı tamamlanan kadar, milli bayramlar, resmî törenler Konakaltı’ndan sonra bir süre Atatürk İlkokulu önünde yapılmıştır.

Şekil 3.32. Muğla'da anı mekânı olan okullar ve yıllara göre fonksiyonlarında ve isimlerinde meydana gelen değişiklikler (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Görsel 3.22. (sol) Henüz Cumhuriyet Meydanı tamamlanmamışken, 1930'lu yıllarda Atatürk İlkokulu ve sağda Şehir Kulübü Binası (Atatürk Kitaplığı Arşivi); Restorasyon sırasında Atatürk İlkokulu (Güven Ulusoy, 2019)

Görsel 3.23. (sol) Cumhuriyet'in 10.yıl kutlamalarında İlkmekep (Atatürk İlkokulu) önünde tören (Ünal Türkeş Arşivi); (sağ) Atatürk İlkokulu'nun açılışının 1932 yılında Vakıf gazetesinde yer alması (Vakıf; Teşviri-i Evvel, 1932;(http-26)

1941 yılına gelindiğinde kentte eğitim veren dört tane ilkokul vardır: Dumlupınar İlkokulu, Atatürk İlkokulu, Koca Mustafa Efendi İlkokulu, Cumhuriyet İlkokulu. 1924 yılında Rumların boşalttığı Apostol Hanı'nda eğitime başlayan Cumhuriyet İlkokulu, 1953 yılında geleneksel yerleşimin doğu sınırında inşa edilen yeni binaya taşınmıştır.

1916 yılında Sultani'nin alt katında eğitime devam eden okul ise, 1925'te Birinci İlkokul, 1950'de Dumlupınar İlkokulu adını almış, 1955'te bugünkü binasına taşınmıştır. Binanın inşa edildiği yer, 1936 planı ile kentte planlı olarak yapılan Koruluk alanıdır. Daha önce Kozyer Bahçesi olan bu alana koruluk yapılmış, 1955'te ise Dumlupınar İlkokulu ve Çocuk Esirgeme Kurumu inşa edilmiştir.

Muğla'da eğitim faaliyetlerine yönelik mekânlar hem değişen politik anlayışlar hem de mekânsal değişiklikler nedeniyle, hem işlev hem de mekân değiştirmiştir.

Örneğin, yukarıdaki görselde de belirtildiği üzere, kentin Aydın yönü girişinde bulunan Askeri kışla ve Kurtuluş Savaşı döneminde İtalyan karargâhı olarak kullanılan yapı, kışla, karargâh, lise, ortaokul, kütüphane, halk eğitim merkezi; son olarak da Olgunlaşma Enstitüsü olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde Dumlupınar İlkokulu'nun bulunduğu alan Kozyer Bahçesi iken koruluk yapılmış daha sonra kamusal yapılarla beraber okul bu alana inşa edilmiştir. Dahası, bu alana taşınana kadar Dumlupınar İlkokulu farklı bir isimle farklı binalarda eğitime devam etmiştir. Bu şekilde ele alınınca oldukça karmaşık gözükken bu durum, farklı nesillerin anı mekânlarının ortaya çıkarılması ve mekânsal sürekliliğin gözlemlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Örneğin hem Koruluk alanı hem de Dumlupınar İlkokulu'nun bugünkü binası hem de Dumlupınar İlkokulu'nun daha önceden eğitim gördüğü başka binalar, anı mekânı olarak bu çalışma kapsamında ortaya çıkarılmıştır.

“İlkokulu Dumlupınar’da okudum, o zaman Kız Meslek Binası’nın içerisindeydi (Kadın, 82).”

“Şimdiki Dumlupınar İlkokulu’nun olduğu yer koruluktuktu, içeri güneş bile sızmazdı, orada ve daha aşağıda Bademlik denen yerde oynardık (Erkek, 55).”

“İlkokulu Dumlupınar’da okudum. Dumlupınar’ın etrafı ve bugünkü Recai Güreli Caddesi bahçeli sıra evlerin olduğu yerlerdi. Hem valilik binasının bahçesi hem de Dumlupınar’ın bahçesi evimize yakın olduğu için oyun alanlarımızdı (Kadın, 59).”

“İlkokul ve anaokulu Dumlupınar’da okudum. Sekibaşı’nda oturan ve bana bakan halamın evinden eski sokaklardan yürüyerek okula gelirdik (Kadın, 32).”

Bir mekânın konumunun veya isminin değişmesi hatırlama sürecini büyük oranda sekteye uğratar. Çünkü yer isimleri, coğrafi anımsatıcıdır; dilsel sembollerle dolu bir anımsatıcıdır (Connerton, 2009, ss. 22-23). Bu özelliğiyle çoğunlukla neyin hatırlanıp, neyin unutulacağına da karar vermektedir. Bu nedenle hem coğrafi özelliği yani konumu hem de ismi veya etiketi değişen bir mekânın hatırlatıcı özellikleri de yok olma tehdidiyle karşı karşıyadır. Bu nedenle iki unsurda da süreklilik bulunması anı mekânlarının sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Örneğin, Dumlupınar İlkokulu, Koca Mustafa Efendi İlkokulu, Cumhuriyet İlkokulu ve Atatürk İlkokulu’nun elli yılı aşkın bir süredir, aynı mekânda, aynı isimle eğitime devam ediyor olması büyük önem taşımaktadır.

Okulların, bireyin gündelik hayatının sınırlarını tanımlaması gibi başka bir özelliği daha vardır. Oturulan konut, okulu belirler; konut-okul hattı ise gündelik hayatın sınırlarını çizer. Her gün çizilen rotalar da anının yeni mekânlarını belirlemektedir.

“Babam adliyede memurdu, ben de Koca Mustafa Efendi İlkokulu’nda okuyordum. O nedenle ev, Konakaltı, Adliye, Belediye Parkı, okul rotası çizirdim, aynı şekilde geri dönerdim. Cezaevi’nin önünden geçirdim. Okula giden yolun köşesinden Saatli Kule’yi görürdüm. Ama büyüklerimiz olmadan asla o caddeye giremezdik. (Kadın, 55).”

“Koca Mustafa Efendi İlkokulu’nda okudum. O yüzden Belediye Parkı’nın içinden geçerek okula giderdim (Kadın, 82).”

“Karamehmet mahallesinde eski bir evde doğdum, ilkokulu Dumlupınar’da okudum, bitince sanayide tamirci çıraklığına başladım. Sekibaşı Camii’nin oradan yürüyerek okula giderdim (Erkek, 67).”

Anı mekânları bağlamında eğitim faaliyetlerinin gerçekleştiği alanlar, açık alanları ile de özelleşen yerlerdir. Çoğunlukla evine en yakın okula giden bireyler için okulların bahçeleri, önemli oyun alanları olmaktadır. Çocukluk döneminde mekânsal bağlanmanın, çocuğun kendini güvende hissettiği, onu sosyal ve yaratıcı kılan alanlar olduğunu düşünülürse oyun ve gerçekleştiği alanlar anı mekânları bağlamında büyük önem taşımaktadır.

Tüm bunlar değerlendirildiğinde, eğitim yapılarının hem yapıları hem açık alanları kolektif hafızanın parçası anı mekânlarıdır. Fiziksel ve işlevsel sürdürülebilirlikleri kültürel mirasın korunmasında önemli rol oynamaktadır.

3.2.3.3. Muğla’da kamusal eylemlerin anı mekânları

Muğla’da kamusal eylemlerin mekânları olan idari yapı ve alanlar, 19.yüzyılın sonundan itibaren şekillenmeye başlamıştır. Uzun mesafeli ticaretin gelişerek hanların inşa edildiği ve ticari hayatın Konakaltı’na kaydığı yıllarda, devlet idari teşkilatlarında reform yaparak yeni yapılanmaları oluşturmaktadır. Bu kapsamda Muğla’da 1871’de belediye, 1879’da adliye teşkilatı kurulmuştur. 1889’da ise bugün Muğla Büyükşehir Belediyesi olan Hükümet Konağı binası inşa edilmiştir. Hemen yakınında belediye binası (bugün Menteşe Belediye binası) da 1914 yılında inşa edilmiştir. İlerleyen yıllarda Hükümet Konağı’nın güneyinde okul binası, batısında sonraları hususi muhasebe binası ve İl Özel İdaresi olarak kullanılan bina ve doğusunda askerlik şubesi yapısı ile kentin tüm idari yapılarının bulunduğu bir merkez oluşturulmuştur. Merkezin yakın çevresinde ise Karakol, Posta ve Telgraf Binası (daha sonraki yıllarda PTT) inşa edilmiştir. 1916 yılında Belediye Parkı’nın yapılmasıyla merkez tamamlanmıştır. Merkezin çekirdeğinde bulunan Hükümet Konağı’nın bir cephesi Belediye Parkı’na bakarken, diğer cephesi

Konakaltı Hanı'nın açıldığı meydana bakmaktadır. Meydanı tanımlayan bir şadırvan ile, merkez tamamlanmaktadır.

Görsel 3.24. (sol) Konakaltı Meydanı'ndan Hükümet Konağına Bakış, 20.yy başı; ortada şadırvan (Ünal Türkeş Arşivi); (sağ) Konakaltı Meydanı'ndan Muğla Büyükşehir Belediye Binası (Güven Ulusoy, 2019)

Görsel 3.25. (sol) 1930'lu yıllara kadar resmi tören ve merasimler için kullanılan Belediye Parkı ve Hükümet Konağı'nın parka bakan güney cephesi (Ünal Türkeş Arşivi); (sağ) Belediye Parkı'ndan Muğla Büyükşehir Belediyesi'ne bakış (Güven Ulusoy, 2019)

Görsel 3.26. (sol) Solda Belediye Binası ve sağda Belediye Parkı, ilerde sonda Hususi Muhasebe Binası: Resmi tören (İBB Atatürk Kitaplığı Dijital Arşivi); (sağ) Solda Belediye Binası sağda Belediye Parkı (Güven Ulusoy, 2019)

Cumhuriyetin ilanı sonrası, yapılan inkılaplarla değişen teşkilatların yeni mekânları olmuştur. Geleneksel yerleşimin güneyinde, Vali Konağı ve Abide Hanım Konağı'nın cephe verdiği alanda tasarlanan Cumhuriyet Meydanı 1936 yılında inşa edilerek, kentin yeni merkezi konumuna gelmiştir. Bu kapsamda, kentlerin idari ve gelişim yönünü belirlemesi açısından önemli özelliklere sahip Hükümet Konağı için bu meydana yeni bir yapı inşa edilmiştir. İlkokul, Vali Konağı, Hükümet Konağı ve Halkevi ile bu meydan Cumhuriyet'in yeni idari merkezi olmuştur. Ancak hiçbir zaman Konakaltı'ndaki meydanın merkez olma özelliğini kaybettiği söylenemez. 21. Yüzyılda bazı kullanımların kentin güneybatısında yeni açılan Aydın-Marmaris yolunun açıldığı meydanın çeperlerinde inşa edilse de Muğla'da eski idari merkezin özelliğini yitirdiği kesinlikle söylenemez. Hem Konakaltı Meydanı hem Cumhuriyet Meydanı idari işlevlere sahip yapıları barındırmasından dolayı, Muğla'da idari merkez birden çok odağa bölünerek işlevini sürdürmektedir.

Kamusal eylemler toplumsal hayatın önemli bir bölümünü oluşturan, toplumsal hayatın düzenlenmesini sağlayan faaliyetleri içermektedir. Bu eylemlerin mekânları olan idari yapılar ve açık alanları bireylerin iş alanları olmadığı sürece, kendi özgün eylemlerinden dolayı hatırlanan alanlar olmamaktadırlar. Mekânsal hafıza ve anının oluşması için gerekli mekânsal aidiyet ve bağlanma idari yapılarla, bürokratik eylemler üzerinden gerçekleşmemektedir. Örneğin, bir kişi idari süreçler için hükümet konağına başvurduğunda güçlü bir hatırlama unsuru ortada yokken, aynı yapının bahçe duvarlarının üzeri oyun oynama ve yürüme alanı olarak kullanıldığında mekânsal bağla hatırlama süreci gerçekleşmektedir. Yine daha önce bahsedilen anı mekânlarında olduğu gibi, oyun alanları olmaktadır.

1936 İmar planı sonrası Cumhuriyet Meydanı'nın çeperinde yay formunda meydana saracak şekilde inşa edilen Hükümet Konağı binası, günümüzde de aynı işleviyle kullanılmaktadır. Hem yapının bahçesi hem de alanın sınırlarını belirleyen alçak duvarın çocukların oyun alanı olması dolayısıyla önemli bir anı mekânıdır. Yapının önündeki uzun ve anısal giriş, alçak bahçe duvarları, yoğun yeşil alan ve yapının formu, bulunduğu alanı meydan ile bütünleştirmektedir. 2019 yılında yapının bulunduğu yerleşkenin sınırlarında yer alan duvarın üzerine eklenen boyu ortalama 1,5 metre olan demir parmaklıklar, hem kullanıcı ile mekânın arasında bir bariyer oluşturmakta hem de bir

duvarın bile anı mekânı olup kolektif hafızada yer alabileceğini gösteren bir durumun tehdidi olmaktadır.

Görsel 3.27. (sol) 2000’li yıllarda alçak ve geçirimli duvarı ile Cumhuriyet meydanı ile bütünleşen Hükümet Konağı binası ([http-27](http://27)); (sağ) 2019 yılında yapının bahçe duvarları üzerine eklenen yüksek demir korkuluklar (Güven Ulusoy, 2019)

“Çocukluğumun en önemli anılarından birisi, Valilik binasının önüdür. Alçak duvarları vardı, Fener alaylarında oturup oradan izler, çekirdek yerdik, askerler geçerlerdi. Bir de oradan geçerken annemin elinden tutup duvarın üzerinde yürürdüm (Kadın 31).”

“Çocukken en sevdiğim şey valilik binasının duvarları üzerinde yürümekti (Kadın, 55).”

“Çocukken valilik binasının duvarlarına oturur, oyunlar oynardık. Annelerin babaların oturma yeri çocukların yürüme yeri orası (Erkek, 40).”

“Valilik binasının üzerinde annemin elinden tutarak yürümek, çocukken en büyük eğlencemdi (Erkek, 38).”

“Valilik (Hükümet Konağı) Binasında tüm çocuklar ben dahil annelerinin ellerinden tutup yürürdü. Şimdi üzerini parmaklıklarla çevirdiler (Erkek, 32).”

“Valilik binasının bahçesinde çok oyun oynardık, merdivenlerinden kayardık. Atapark’ta oynardık (Kadın, 59).”

“Belediye Parkı civarı çocukluğumda ayrı bir yere sahiptir. Babam PTT’de çalışıyordu, parkın arkasında. O yüzden cezaevi, belediye, parkın bulunduğu açık alanlarda çok oynardım (Kadın, 52).”

Kamusal eylemlerin gerçekleştiği yapı ve alanlar, konumları dolayısıyla aynı zamanda önemli referans noktalarıdır. Hem buluşma noktaları hem gündelik hayat rotalarının bir parçası, hem de mekânsal yönlendirmenin noktasal bir unsuru olarak anı mekânları olarak tariflenebilir. Bu özellikleri ile kentsel bütünlüğü oluşturan önemli bir parça görevi görmektedir.

“Konakaltı’nın yan sokağından geçip Adliye’nin önünden Koca Mustafa Efendi’ye giderdim. Hala işe giderken aynı rotayı kullanıp dolmuş duraklarına iniyorum (Kadın, 52).”

Özetle, kamusal eylemlerin gerçekleştiği alanlar bürokratik süreçleri ve işlemleri gerektirdiğinden insanların bağ kurması için dirençli mekânlardır. Ancak işlevleri dolayısıyla geniş bahçelere, önlerinde meydanlara sahiptir. Bu anlamda yapıları alandan çok açık alanlarının, binanın kendisinden ve işlevinden çok bireyin o mekândan ürettiği anlamın önem kazandığı yapılar olarak görülmelidir. Hükümet Konağı binası, bahçesi, duvarları ve Cumhuriyet Meydanı ile anlam üretirken, Belediye binası, Eski Hükümet Konağı yapısı, Konakaltı Meydanı ve Belediye Parkıyla bütüncül olarak anlamlıdır. Ayrıca Cumhuriyet döneminin modernleşme sürecinin gündelik yaşama ve toplumsal ilişkilere olan etkisinin bu sürecin kentlerde yarattığı mekânsal değişim olmadan bu kadar etkili olamayacağı anıların izlerinde gözlemlenebilmektedir.

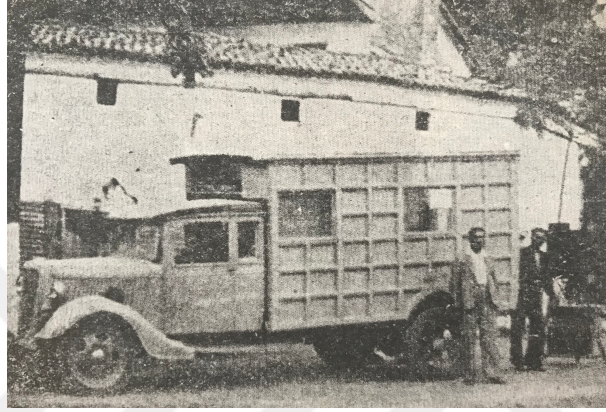
3.2.3.4. Muğla’da sosyalleşme eylemlerinin anı mekânları

Sosyal-toplumsal hayatın eylemleri ve mekânları tanımsız ve sonsuzdur. İnsan sosyal ve toplumsal bir varlıktır; kendi özel alan sınırlarının dışına çıkan her insan sosyalleşmeye ihtiyaç duyar. Oda, sofa, konut, bahçe, avlu, yurt, duvar, sokak, meydan, park, dağ, mesire alanı gibi bu liste uzayabilir. Çalışmanın bu bölümünde anı mekânı olarak tariflenen alanlar, bireylerin boş zamanlarında, hafta sonları, örgütlenmiş çalışma düzeni dışında kalan zamanlarda gerçekleştirdikleri eylemlerin mekânlarıdır. Bu anlamda, kentin sosyal yaşamını kurgulayan en önemli mekânlar sinemalar olmuşlardır. Bir dönemin, gündelik ve haftalık hayat rutinlerinin ve bunların geçtiği alanların yansıması olarak görülen sinemalardan büyük bir kısmı kentte şu anda yoktur. Hatta kentte belki de en çok tahribata uğrayan kullanım olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kulüp Sineması, Yeni Kulüp (Açık) Sineması, Belediye sineması, Zeybek Sineması, Yazlık Zeybek Sineması (Açık), Şeref Sineması, Zafer Sineması, Bahar Sineması ile bazı hanların açık alanlarındaki yazlık sinemalar ile seyyar sinema aracı kentteki modern hayatın getirdiği yaşama biçiminin mekânları olmuşlardır.

Kente ilk sinema, bugünkü Koca Mustafa Efendi Okulu’nun arkasındaki bir binayı kiralayarak film oynatan Baha Bey tarafından getirilmiştir (Akça, 2002, s. 151). Ancak, mekânsal olarak yerleşik ilk sinema, bugün otopark binasının olduğu yerde Şehir Kulübü binasına bitişik alanda açılan Kulüp Sineması’dır. İl Özel İdaresi’ne ait olan bu alanda özel girişim yoluyla işletilen bu sinema 1952 yılında belediyeye devredilmiştir. Belediye

tarafından şahıslara kiraya verilen sinema 1970’lerde belediyenin işletmesine geçmiştir. Daha sonra yanan yapının yerine başka bir yapı inşa edilmiş; bugünse Belediye’nin katlı otopark binası yer almaktadır.

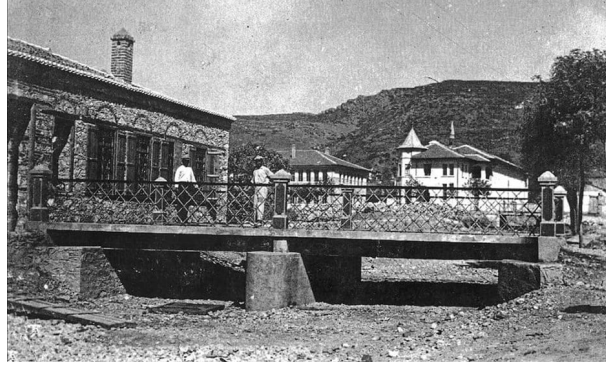
Kentin modernleşmesinde, modern hayatın mekânlarının kentte inşa edilmesinde büyük katkıları olan 1936-1938 yılları arasında hizmet veren Recai Güreli zamanında gezici sinema gelmiş hem kentte hem de köylerde sinemanın yaygınlaşması sağlanmıştır.

Görsel 3.28. Kent ve köyler için seyyar sinema (Eroğlu, 1939)

1950’li yıllarda Şükrü Zeybek’in girişimleriyle başlayan Zeybek Sineması, 1963 yılında Ahmet Zeybek tarafından kullanıma açılmıştır. Belediye Sineması ile aynı sokakta açılan sinema bugün hala ayakta durmaya çalışan tek sinema olma özelliği açısından önemlidir. Aynı zamanda bulunduğu bölgede önemli bir referans noktasıdır.

Bugün kentte bulunan tek sinema olan Zeybek Sineması’nın uzun yıllardır işletmeciliğini yapan Erol Kutlay tarafından daha önceleri açılan Bahar Sineması vardır. Bu sinema, Şehir Kulübü yapısının hizasında, eski bir tütün deposunun onarılarak yapıldığı bir yerdir (Kayar, 2008, s. 51), (Görsel 3.29).

Görsel 3.29. *Basmacı Deresi'nin Kara Muğla Çayı'na doğru akan bölümü, soldaki tütün deposu olan daha sonra Bahar Sineması'na çevrilen yapı; arkada bugün Ziraat Bankası'nın yerinde olan Şehir Kulübü binası ve Atatürk İlkokulu gözükmemekte (Facebook Eski Muğla Grubu Dijital Arşivi)*

Kente Kulüp (daha sonra Belediye), Bahar ve Zeybek sinemaları kapalı olarak hizmet veren sinemalar olmuştur. Bunların dışında 1958'de Hükümet Konağı arkasında açılan Yazlık Yeni Kulüp Sineması, yazlık Zeybek Sineması, Şeref (Eski Ziraat Bankası yapısının yanında) ve Zafer sinemaları, açık hava sinemaları olarak hizmet veren yerlerdir. Zeybek Sinemasının bulunduğu sokağa yakın bir konumda (bugün yerinde Mabolla Pub bulunan Gölcüklü İşhanı'nın çaprazında) Zeybek Sineması'nın açık hava sineması açılmıştır. Bunların dışında bir dönem Konakaltı Han'ın bahçesinde, Koca Han'ın bahçesinde zaman zaman sinema gösterimlerinin yapıldığı yaşayanlar tarafından belirtilmektedir.

“Ben küçükken Muğla'da birçok kapalı ve yazlık sinema vardı. Annem ve komşularla sinemaya giderdik. Haftasonları mutlaka gidilirdi, kadınlar matinesi olurdu. Zeybek ve Belediye Sineması vardı. Bir de Konakaltı Hanı'nın bahçesinde açık havada sinema olurdu, biz evden dinlerdik. (Kadın, 55)”

“Çocukluğumda en önemli ritüellerden biri haftada bir sinemaya ve hamama gitmekti. Zeybek ve Kulüp Sinemaları vardı, kapalı sinema, bir de yazlık sinemaları vardı. Hem film izler hem de çekirdek yerdik. Zeybek Sineması'nın karşı arası ve eski Türk Hava kurumu'nun arkası yazlık sinemalardı. Zeybek ve Kulüp açık hava sinemaları (Erkek, 64).”

“İş bankasının olduğu yerde yazlık Bahar Sineması, THK'nin orada yazlık Yeni kulüp sineması, otoparkın olduğu yerde kapalı Kulüp Sineması, Zeybek ve Şeref sinemaları (Hedef Kırtasiye'nin orası) vardı (Erkek, 67).”

“Koca handa bazen açık sinemalar olurdu. Sonra bir süre Konakaltı'nda da yapıldı pek tutmadı onlar, biz evin bahçesinden seyrederdik. Kışın 2 sinema vardı. Kulüp ve Zeybek. Cumartesi ve pazar günleri mutlaka giderdik. Kadınlar matinesi olurdu, çocuk çocuk giderdik (Kadın, 82).”

20.yüzyılın ikinci yarısının başlarında Muğla halkı, özellikle kadınlar ve çocuklar için hafta sonları sinemaya gitmek önemli bir gündelik hayat rutiniydi. Bu nedenle de önemli anı mekânları olmuşlardır. Ancak bu sinemalardan günümüze kadar ulaşan sadece Zeybek Sineması olmuştur. Yaşayanlardan 50-80 yaş arası kişiler bu sinemaların tamamını hatırlamakta, 20-35 yaş arası olanlar ise Zeybek Sineması hariç hiçbirinin yerlerini bile bilmemektedir. Çünkü tüm izler sinemalarla birlikte kaybolmuştur.

Görsel 3.30. Muğla Şehir Kulübü ve Sineması, 1930'lar (Facebook Eski Muğla Dijital Arşivi)

“Otoparkın olduğu yer eski Kulüp Sineması idi. (Saklıbahçe’nin arkası) Şeref Sineması vardı. Şeref amca’yı tanıdım, sinemaya gidip de izlemek için yer bulamayınca, bahçesine kendisi seyretmek için sinema yaptırdı. Sonra Şeref Sineması olarak kaldı. THK’nın oradaki Yeni Kulüp Sineması sonradan açıldı. Benim düğünüm orada oldu. Hali vakti iyi olanlar yer tutardı, diğerleri hayatlarda yapardı düğünleri (Erkek,70).”

“Kulüp Sineması vardı, onun önünde çizgi romanlarımızı satardık. Sinemaya gidebilmek için de birkaç gün öncesinden yer ayırtırdık. Şeref, “, Yazlık, Kulüp, Zafer gidilen sinemalardı (Erkek, 59).”

“Belediye Sineması (artık yok, yandı) ve Zeybek Sineması vardı. Sadece Eski İl Özel İdare Binası’nın (bugün Büyükşehir ek hizmet binasında) içinde tiyatro salonu vardı. O salonu çok severim izleyici ve oyuncu olarak çok fazla deneyimledim. Hatta Yıldız Kenter’i de orada izledim. Belediye Başkanı’na “beni bu salonda oynamaya mecbur bıraktığınız için çok üzgünüm” demişti ve sonrasında Büyükşehir’in Gazi Mustafa Kemal Kültür Merkezi hemen sonrasında yapılmaya başlandı, çünkü o salonun başka alternatifi yoktu (Erkek, 32).”

Görsel 3.31. Belediye Sineması, 1970’ler, günümüzde konumu (sol: Facebook Eski Muğla Dijital Arşivi); (sağ: Güven Ulusoy, 2019)

Muğla’da sosyal-toplumsal hayatı oluşturan geleneklerden biri de düğünlerdir. Yaşayanlar, çoğunlukla evlerin avlularında ve sokaklarda yapılan düğünlerin Cuma gününden Pazar gününe kadar sürdüğünü belirtmektedir. Ancak bu mekânlar dışında, askeri gazino (mahfel), Yeni Kulüp Sineması, baloların yapıldığı yerler olarak insanların hatırladıkları alanlar olmuştur.

“Çocukluğumuzda düğünler genelde evlerde olurdu ama askeri mahfelde (gazino) kış düğünleri yapıldığı da olurdu. Tanıdık olmasa da düğünlere giderdik, tanınmamak için de ‘Gara bürüntü’ dediğimiz örtüyü sarınıp giderdik ki kimse bizi tanımasın (Kadın, 66).”

“Belediye’nin orada askeri mahfelde kışlık düğünler yapıldı (Erkek, 59).”

“THK’nın oradaki Yeni Kulüp Sineması sonradan açıldı. Benim düğünüm orada oldu. Hali vakti iyi olanlar yer tutardı, diğerleri hayatlarda yapardı düğünleri. 3 gün olur, cumadan başlar, pazara kadar süredir. Kız düğünü-erkek düğünü olurdu. Deli Abdürrahim derdik, o PTT’nin postacısıydı. Postayla herkese okuntu dağıtırdı., tellallar vardı, herkese cenazeyi, düğünü duyururlardı (Erkek, 70).”

“THK binasının orada Kulüp Sineması vardı, yazlık sinemaydı, onun çevresinde de oynardık. Balolar, düğünler orada olurdu, Atapark’ta da olurdu (Kadın, 59).”

Modern hayat, örgütlü çalışma düzeni, cumhuriyet rejiminin getirdiği yeni hayat düzeni, boş zaman kavramını, bu kavram da kentsel mekânda yeni kullanımları getirmiştir. Daha önce bahsedilen sinemalar bunlardan biridir. Buna ek olarak, gazinolar, oteller; ilerleyen yıllarda kafeteryalar, pastaneler insanların sosyalleşme alanları olmuştur. 1940’larda otel ve gazino işlevleriyle beraber inşa edilen Halkevi Binası bunlardan en önemlileridir. Ancak, Halkevleri’nin 1950’lerde kapatılmasıyla beraber, hep eğitim amaçlı kullanılan yapı, kentte yaşayanlar için sosyal toplumsal hayatın bir parçası olarak hatırlanmamaktadır. Yine aynı şekilde 1948 yılında restoranıyla birlikte

açılan Şükran Oteli de kent mekânındaki yenilikleri en iyi temsil eden kullanımlardan olmuş, ancak yıkılması nedeniyle anı mekânı olamamışlardır.

Görsel 3.32. *Muğla Halkevi binası (İBB Atatürk Kitaplığı Dijital Arşivi)*

Sosyal-toplumsal hayatın kuşkusuz en önemli mekânları açık alanlardır. Muğla’da insanların boş zamanlarında veya yılın belirli zamanlarında gittikleri yerler; Asar Dağı, Kızıldağ, Askeri kışla ve Akyol’da bulunan Koca Havuz mevkiidir.⁴⁶ Asar Dağı, Rumlar için önemli bir ayin yeridir. Yılın belirli zamanlarında ‘yortu’larını burada yapan Rumlar kentten ayrıldıktan sonra da ‘Gavur Asar’ı olarak adlandırılan alan, Türkler için de Hıdrellez’de piknik alanı olmuştur. Bir geleneğin dönüşüme uğrayarak sürdürülmesine verilebilecek bir örnektir. Hıdrellez’de sabah erken vakitte, yapılan hazırlıklarla beraber Asar’a çıkılıp piknik yapılmaktadır. Kızıldağ ve Kışla da kentte uzun yıllardır mesire alanı olmuş, bugün de hala kentin önemli yeşil alanları olarak varlıklarını sürdürmektedir. Koca Havuz mevkiisi ise, 20. Yüzyılın ortalarında, kentin Aydın yolu üzerinde bulunan, o dönem bahçelerin var olduğu Akyol mevkiinde, su ve yeşilin bir arada olduğu bir alandır. 90’lı yıllardan sonra, kentin batıya doğru gelişmesiyle beraber, Koca Havuz’un bulunduğu alanın bir bölümü apartmanlara terkedilmiştir. Bir bölümü ise park olarak kullanılmaktadır.

“Çocukken kışla’ya, Koca havuza pikniğe giderdik. Hıdrellez’de Asar dağına çıkardık. Gitmeden ekmekler, pastalar yapıldı, öyle çıkılırdı (Erkek, 77).”

“Hıdrellezlerde ezan okunmadan Asar’a çıkardık. Kışlaya ya da Koruluğa, Koca Havuza pikniklere giderdik (Kadın, 82).”

⁴⁶ Bugün Güneş Evi’nin bulunduğu parkın Akyol’a kadar tamamı 1950’lerden sonra Koca Havuz mevki olarak anılmakta, kentte yaşayanlar için mesire yeri olarak kullanılmaktadır.

“Kışla’ya, Kızıldağ’a pikniğe çok giderdik, çocukken orada oyunlar oynadığımızı hatırlıyorum. Hıdrellez’de de Kızıldağ ve Asara çıkardık (Kadın, 52).

“Asar Dağı’na çıkardık, orada şelale vardı, trekking yapardık, piknik yapıp manzarayı seyrederdik (Kadın, 34).”

“Asar Dağı’na da traversler yapıp düzenlediler, bazen çıkıyoruz halen oraya (Kadın, 32).”

“Hıdrellez’de Muğla halkası yapıp, Asar’a çıkardık. Salıncaklar kurulur, şenlikler yapılırdı. Yine hala büyük oranda bu gelenekler sürüyor. Hala her geldiğimde Asar Dağı’na doğru yürüyüşe giderim (Erkek, 77).”

“Eskiden hıdrellezlerde Asar Dağı’na çıkılırdı, orada piknik yapılırdı. Şimdi hala zaman zaman çıkarım manzaraya bakmak için. Mekânın gücü var, tarih var, görkemi var (Erkek, 55).”

Bahsi geçen yerler, farklı nesillerin anı mekânları olmaları, yeni neslin hala gündelik hayatının bir nebze parçası olmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle Kızıldağ ve Asar Dağı kenti şekillendiren, konumlandırıran önemli kültürel peyzaj öğeleri olarak düşünülebilir.

Mesire alanlarına ek olarak kent içinde bulunan, kentte yaşayanların geçmişte mekânsal bağlarının en güçlü olduğu yerlerden birisi Belediye Parkı’dır. Toplumun belirli kesimi ise bu parkı Yalabık Parkı olarak hatırlamaktadır. 1960 ve 1970’li yıllarda parkı işleten kişiden dolayı bu isimle anılan park o dönemde sosyal hayatın en önemli merkezlerinden biri konumuna gelmiştir. Gündüz, idari yapıların merkezinde kalarak çalışanlara hizmet eden park, akşamları da ailelerin sosyalleşme alanı olmuştur. 1970’li yıllarda belediye ile anlaşmazlık nedeniyle park tahliye edilmiştir. Hiçbir zaman o dönemki anlamına kavuşmasa da bugün hala kent içinde kalan önemli bir yeşil alan, insanların kısa süreli vakit geçirdiği bir açık alan olma özelliğini sürdürmektedir.

“Belediye Parkı’nı çok severim, çocukken Yalabık Parkı derdik, meyve suyu içer, dondurma yemeye giderdik annelerimizle. Şimdi hala işe gitmek için kullandığım yolda mutlaka içinden geçiyorum (Kadın, 52).”

“Belediye Parkı civarı çocukluğumda ayrı bir yere sahiptir. Babam PTT’de çalışıyordu, parkın arkasında. O yüzden cezaevi, belediye, parkın bulunduğu açık alanlarda çok oynardım. İsmi o zaman Yalabık Parkıydı, o işletiyordu (Kadın, 57).”

“Çocukken kışlaya pikniğe giderdik, şimdi meyhaneler açılmış pek gitmiyoruz. Şeref, Zeybek, Yeni Kulüp Sinemaları vardı. Belediye Parkına giderdik, herkes orada olurdu. Şimdi hala var ama eski tadı yok (Erkek, 64).”

“Konakaltı Kültür Merkezi’ni etkinlikler, toplantılar ve konferanslar için kullanıyorum. Oraya giderken Belediye Parkında oturur kahve içerim (Erkek, 34).”

“ ocukluk D nemimde Belediye Parkı’na sihirbazlar gelirdi oraya giderdim. Akyol Parkı’na giderdik (Erkek, 32).”

“ ocukken Belediye Parkı’na gider, dondurma yer, gazoz alırdık (Kadın, 67).”

“Belediye Parkı tam çocuklara göre hayvanat bahçesi gibi bir yerdi. Güvercinler, tavus ku ları, tavşanlar serbest dola ırlardı. Belediye Parkı gündüz çocukların oyun alanı, ak am ailelerin çay bahçesiydi. Süreyya abi vardı, tostu çok güzeldi (Erkek, 59).”

Belediye parkı dışında Saburhane’den geçen ve 1970 ve 80’li yıllarda üzeri tamamen kapanan Kara Muğla  ayı da çocukluğunu bu bölgede geçiren birçok kişi için önemli bir anı mekânı ve oyun alanıdır. Dere, suları çekilince top oynanan, köprüleriyle hatırlanan, konumuyla yerleşime yön veren, doğrudan insanların gündelik hayatının parçası bir peyzaj   esidir.

Görsel 3.33. Kara Muğla  ayı ve  ocuklar: Saburhane Meydanı’ndan bakış ( stanbul Atatürk Kitaplığı)

Görsel 3.34. Kara Muğla  ayı ve Saburhane köprüsü (Koca ve Muğla Sinema ve Fotoğraf Derneği, 2020)

Görsel 3.35. Üstü kapatılan Kara Muğla çayı ve Saburhane Meydanı(Koca ve Muğla Sinema ve Fotoğraf Derneği, 2020)

Belediye Parkı ve diğerleri kentte yaşayan büyük bir kesim için önem arz eden bir mekân olarak tariflenirken, bazı özel alanlarda daha bireyselleşen ancak çok kıymetli anılar ve mekânlar da vardır. Örneğin, Belediye yapısının arkasındaki boş alanda çocukluğunda cambazların geldiğini söyleyen bir görüşmeci olmuştur.

“Belediye Parkı’nın arka tarafında cambazlar gelir, şarkılar söylenirdi, şarkıcılar gelirdi. Bedia Akartürk’ü orada dinlemiştim (Kadın, 82).”

Halbwachs’ın “hafıza toplumsal olarak çerçevelenir” kavrayışını yansıtan anı mekânları kentteki sosyal-toplumsal mekânlardır. Ortak geçmiş ve ortak hafızanın mekânları, mekânsal bağ güçlendirir, anımsatır ve farkındalık sağlar. Bu nedenle Muğla’da sosyal-toplumsal hayatın bazı mekânları yok olmuş bazıları ise hala fiziksel ve anlamsak varlığını sürdürmektedir. Hem bunun sürdürülebilmesi hem de yok olanların bilincine varılması için politikalar belirlenmesi önem taşımaktadır.

3.2.3.5. Diğer anı mekânları

Muğla’da aile ve gündelik hayat mekânları, tarım, ticaret mekânları ve sosyal-toplumsal hayatın mekânları anı mekânlarını oluşturmaktadır. Bunların dışında simgesel özellikleriyle ön plana çıkan yapılar vardır. Hatta daha önce gruplandırılan bazı mekânlar hem kullanım özellikleriyle hem de simgesel olma durumlarıyla ele alınabilir. Bunların arasında en önemlisi kuşkusuz Saat Kulesi’dir. Arastanın tam merkezinde, eski Aydın-Denizli kervan yolu üzerinde bulunan yapı, 19. Yüzyıl sonunda Rum bir usta tarafından inşa edilmiştir. Kentte yaşayanlar için hem geçmişte hem bugün referans noktası olma özelliğiyle simgesel bir yapıdır. Yine kentin her noktasından algılanan sosyal-toplumsal hayatın da mekânı olan Asar Dağı da simgesel anlamıyla da ele alınabilir.

Tüm bunların dışında çok spesifik yere ve kişiye özgü bazı anılarla anılan mekânlar da vardır. Hatta ilginç olan, bu mekânların sadece bireysel olmaması ve birden çok kişi tarafından hatırlanmasıdır. Daha önce bahsi geçen Cumhuriyet Meydanı'nın çeperinde bulunan Hükümet Konağı binasının bahçe duvarlarında çocukların yürüyerek vakit geçirmeleri, görüşmeler sırasında birçok kişi tarafından dile getirilmiştir. Bunun dışında 20.yüzyılın ilk yarısında kente elektrik vermek üzere Ulu Camii'nin yanında "Ali Haydar İzmirli tarafından 1930 yılında kurulan biri 26 diğeri 50 beygir gücünde motorinle çalışan Nasyonel marka elektrik motoru ile çalışan", modern teknolojiye sahip Elektrik fabrikası uzun yıllar Muğla'nın elektrik ihtiyacını karşılamış (Akça, 2002, s. 184); kentte yaşayanlar tarafından hem konumuyla hem yakın çevresi ile geçmişe dair hatırlanan mekânlardan olmuştur.

"Ulu Camii'nin orada elektrik fabrikası gibi bir yer vardı, yerinde şimdi küçük bir sağlık ocağı ve trafo var. O fabrika uzun saatler (gece 12'ye kadar) çalışırdı. Niye bilmiyorum o yüzden buralara gelmemiz yasaktı. Misafirliğe giderken anca görürdük (Erkek, 58)."

Ayrıca 1969 yılında kentte, halk arasında Pat Pat Tarlası olarak bilinen Askeri Kışla'nın alt bölgesine, Düğerek yolu üzerine bir uçak düşmesi sonucu İsmet Çatak şehit olmuştur. Kentte yaşanan bu kazadan hemen sonra uçağın düştüğü alana giderek deneyimleyen, bugün hala hatırlayan bir grup insan vardır.

"21 Şubat 1969 tarihinde ilkokuldayken bir uçak düşmüştü. Çok gürültü oldu. Dersi yarıda bırakıp bizi oraya götürmüşlerdi. Üsteğmen İsmet Çatak kazada şehit oldu. 41 evlerin orada askeriye'nin yerine düşmüştü (Erkek, 59)."

"1967'de Pat Pat Tarlası denen yere uçak düşmüştü, oraya gittiğimizi hatırlıyorum babamla fotoğrafım da var (Kadın, 67)."

"1960'lı yıllarda Hamursuz Dağı'nın o tarafa Patpat Tarlası'na uçak düştü, hepimiz uçağa bakmaya gitmiştik, hiç unutmam o günü (Erkek, 64)."

Bunlara ek olarak, 1967 yılında, Hamursuz Dağı'nın hemen düzlükle birleştiği noktada açılan Kireç Ocağı ve mübadele öncesinde aynı bölgede Rumların işlettiği kireç ocakları da hatırlanan mekânlar arasındadır. Kimisi kendisi veya ailesinin işi dolayısıyla, kimi yakınından, kimi deneyimlediği için bu alanı hatırlamaktadır. Bir diğer yapı da, Cumhuriyet Meydanı'na çıkan Kurşunlu Caddesi'nin köşesinde 1930 yılında inşa edilen Yüksek Elektrik Mühendisi Ali Adnan İzmirli Konağı'dır (Babacan Güngör, 2018). Ancak yapı bu isimle değil Demokrat Parti binası olarak bilinmekte ve anılmaktadır.

3.3. Değerlendirme

Muğla’da kişilerin anımsadıkları, mekânsal olarak kodladıkları, gündelik hayatlarının bir parçası olmuş anı mekânları; aile ve gündelik hayat mekânları, üretim ve ekonomik hayat mekânları, sosyal-toplumsal hayatın mekânları olarak sınıflandırılmıştır. Bu mekânları anlamak üzere yapılan analizlerde kentsel gelişim sürecinde birkaç tane eşik ve kırılma noktası tüm değişimleri anlamak için ortaktır. Birinci eşik, 19.yüzyıl sonunda Osmanlı Dönemi’nde yaşanan reform hareketleri ile idari, ticari ve sosyal yaşamda meydana gelen değişimler ve bunların kent mekânına yansımalarıdır. Bu durum, bir kırılma noktasından çok geçiş sürecini tarifleyebilir. İkincisi ise ülkede Cumhuriyetin ilanı ile hayatın her alanında yaşanan köklü değişimlerin kent mekânına yansımalarıdır. Cumhuriyetin ilanı, her alanda önemli bir eşiktir. Üçüncüsü ise kuşkusuz, sadece ulusal ölçekte olmayan uluslararası ilişkileri etkileyen 1924 Türk-Yunan mübadelesidir. Politik bir kararın, önce bireysel ve toplumsal sonra sosyal ve ekonomik tüm alanlarda etkisinin bir örneği olan mübadele Muğla’da kent mekânında önemli değişimler yaratan bir kırılma noktası olmuştur. Mübadele, kentin kullanıcılarının bir kısmının değişimiyle sonuçlanan; kentsel mekân ile sosyal-kültürel yapıda uyumsuzluğa neden olan bir olaydır. Bu uyumsuzluk ise, mekânsal deneyimin yok olması ve anıların yoksunluğu ile sonuçlanmış; aidiyet ve kimlik problemi doğmuştur. Yeni gelenlerin kimlik ve aidiyet inşa süreçleri ile kentsel mekânın değişimi; anıların ve mekânlarının kültürel mirasın sürekliliğinin sağlanması bağlamında değerlendirildiğinde tarihsel gelişim ve mekânsal bağ gelişiminde kopukluklara neden olmuştur. Ulusal, bölgesel ve uluslararası kararların yansımaları dışında kent mekânını doğrudan ilgilendiren imar planları, koruma çalışmaları ve kararları da kentsel gelişimde yerel ve önemli müdahalelerdir. 1936 yılında hazırlanan ilk plan, yeni kent mekânının gelişimini geleneksel dokunun hemen güneyinde planlayarak, yerleşimin doğal olarak korunmasını sağlamıştır. Kentleşmeyi çok kontrollü düzeylerde yaşayan Muğla’da yıkıcı ve ağır kararların alındığı plan 1961 imar planıdır. “Tip” olarak hazırlanan ve kente özgü kararları barındırmayan bu plan, özellikle kentin güneyinde bulunan bahçe alanlarının parsellenmesi, yolların genişletilerek önemli anısal yapıların zarar görmesi, ya da âtıl bulunan Koca Han gibi yapıların yıkılması, birçok kaynak suyu bulunan kentte su sorunun oluşması gibi sonuçları doğurmuştur. Ancak yine de alınan kararlar, eski yapıların yıkılıp yenilenmesinin, geleneksel yerleşimde birçok yerin yıkılmasının önünü açarken, müdahaleler tekil ölçekte kalmış; geleneksel yerleşimde tahribat sınırlı kalmıştır.

1979 yılında GEEAYK'nın 27.04.1979 gün ve A-1643 sayılı kararı, kararın ekinde yer alan tescil listesi, kentsel sitin ilanı ve sınırlarının belirlenmesi ve plan hazırlanana kadar geçici koşulların olmaması, yürürlükteki 1961 planına istinaden sit içerisinde apartman yapılaşmasının önünü açmış, bürokratik hamlelerle bu durumun önüne geçilmiştir (Ekinci, 1995 akt.Şahin, 2012)⁴⁷. 1980'lerde hem belediyenin hem sivil inisiyatiflerin girişimiyle geleneksel yerleşimin korunmasına yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi, dokunun büyük oranda bozulmadan korunmasını sağlamıştır.

Tüm değişimler değerlendirildiğinde, geleneksel yerleşimin korunmasında, alınan kararlara rağmen sivil inisiyatiflerin, yerel yönetimlerin ve kentte yaşayanların motivasyonlarının öneminin büyük olduğu gözlemlenmektedir. Tüm paydaşların geleneksel yerleşimle kurdukları bağın, anı mekânlarının ortaya çıkarılmasıyla üretilecek koruma kararlarıyla güçlendirilmesi, kent mekânının korunmasını, fiziksel, işlevsel ve anlamsal sürdürülebilirliği sağlayacaktır.

⁴⁷ Muğla'da ilk sit ve tescil kararlarının alındığı yıl olan 1979 ile Koruma Amaçlı İmar Planı'nın onaylandığı 1982 yılına kadar geçen 2,5 yılda geleneksel yerleşimde apartmanlaşmanın önünü açan 1961 İmar Planına istinaden belediyeye gelen ruhsat başvurularının önüne nasıl geçildiğini Oktay Ekinci, 1995 yılında gerçekleşen T.C. Kültür Bakanlığı Tarih Vakfı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Uygulamaları-Sorunları Sempozyumu'nda sunduğu bildiriyle anlatmaktadır. O dönem Muğla Belediyesi'nde İmar Müdürü olan Oktay Ekinci ve Belediye Muğla'nın geleneksel dokusunun korunması yaklaşımını benimsemişlerdir. Ancak belediyeye yapılan başvuruların sahipleri 1961 Planına göre kentsel sitte 4-5 katlı apartman yapma hakkına sahiptir. Planın onay süreci de belirsiz olduğu için, o dönem bakanlıkta Genel Müdür Yardımcısı olan Emre Madran ile belediye arasında yapılan yazışmalar sonucu, Kentsel Sit içinde ruhsat verilebilmesi için arsaların yola terk, tevhid, ifraz işlemlerinde Koruma Planına göre yapılması gerekliliği Emre Madran tarafından resmi yazı ile bildirilmiştir. Böylelikle arsaların yola terk işlemleri yapılmadığı için ruhsat verilemeyeceği hak sahiplerine bildirilmiş. Böylelikle Ekinci'ye göre, "onaylı" Koruma Planı olmadan, toplumda yaratılan algıyla 2.5 yıllık süreçte Kentsel Sitte 20-30 yeni apartman yapısının önüne geçilmiştir (Şahin, 2012, ss. 259-262).

4. MUĞLA MENTEŞE TARİHİ KENTSEL YERLEŞİMİNİ ANI MEKÂNLARI BAĞLAMINDA ÇÖZÜMLEMEK

Muğla Menteşe ilçe merkezinin anı mekânlarını ortaya çıkarmaya ve bu bağlamda kültürel miras alanlarını anlamaya yönelik analizleri içeren diğer bölümün devamlılığında, bu bölüm anıyı fiziksel mekânla entegre edecek çözümlemelere odaklanmaktadır. Birbiriyle aynı düzlemde ilişkilmesi zor unsurlar olan anıya ait sözel veriler ve mekâna ait fiziksel veriler, yaratıcı haritalama ile hem görünür kılınacak hem de aktarılacaktır. Öncelikle anı mekânı bileşenlerinin ilişkileriyle oluşturulan parametrelerle anı mekânlarının kategorileri oluşturulacak, sonra da bu mekânların bölgesel dağılımı, kentsel gelişim bölgeleriyle kurduğu ilişki, insanların gündelik hayatlarıyla kurduğu ilişki, tarihle veya yasal çerçeveye kurduğu ilişki gibi sorgulamalar, haritalar, kronolojik tablolar gibi unsurları içeren yaratıcı haritalama aracılığıyla aktarılacaktır. Öncelikle her bir anı mekânı kategorisine yönelik haritalar oluşturulacak, tanımlanan parametreye göre ‘yer’ bağlamında ilişkiler analiz edilecektir. Daha sonra ikinci bölümün sonunda oluşturulan matristen yola çıkarak çapraz sorgulamaların yapıldığı haritalar örneklendirilecektir. Yapılan çapraz sorgulamalar, mekânlara ait detaylı analize ve yorumlamaları yapmaya imkân sağlayacak; tüm bu sorgulamalar da anı mekânlarının değerlendirilmesi ve korunması için gerekli bilgilerin altyapısını oluşturacaktır.

4.1. Muğla Menteşe Tarihi Kentsel Yerleşimini Anı Mekânları Kategorileri Bağlamında Çözümlemek

Bu bölümün amacı anı mekânlarını değişen özelliklerine göre gruplandırarak analiz etmektir. Bu analizler bazı sorulara yanıt verecektir: Açık veya yapıli alan olma durumu anı mekânının dağılımını nasıl değiştiriyor? Hangi fiziksel özellikteki mekân, kentte yaşayanlar tarafından daha fazla hatırlanıyor? Birçok birey tarafından hatırlanan mekânlar bölgesel eşnitelik alanları oluşturuyor mu? Anı mekânları olan yapılar yasal olarak korunuyor mu? Farklı yaş gruplarının anı mekânları nasıl bir değişim gösteriyor? Anı mekânlarının fiziksel ve işlevsel değişimleri nelerdir? Açık ve yapıli alan olma durumu, daha fazla hatırlanma(ma)yı nasıl etkilemektedir? Gündelik hayatta var olan eylem ve kullanımların mekânları, hatırlamayı nasıl etkilemektedir? Tüm bu sorulara alınan yanıtlar ile değerlendirmeye yönelik çıkarımlar yapılabilecektir. Bu kapsamda, anı

mekânlarını temel bileşenleri olan insan-zaman-mekân bağlamında ilişkilendirerek belirlenen parametrelere göre oluşturulan kategoriler şunlardır:

- Fiziksel özelliklerine göre,
- Fiziksel niteliklerine göre,
- Kullanım içeriğine göre,
- Kullanım yoğunluğuna göre,
- Mevcut kullanımına göre,
- Değişmişlik durumuna göre,
- Nesiller arası aktarımına göre,
- Yasal durumuna göre.

Şekil 4.1. Muğla Menteşe anı mekânları kategorileri

4.1.1. Fiziksel özelliklerine göre anı mekânları

Bu çalışmaya göre anı mekânı daha önce de tanımlandığı üzere, “kentsel ortamda, bireyin değişken zamansal periyodlarını içeren, gündelik hayat pratikleri aracılığıyla deneyimlediği mekânın sabit öğeleri, öğelerin birbirleriyle olan dinamik ilişkileri; olaylar ya da eylemler aracılığıyla deneyimlediği mekânla kurduğu ilişkiden ürettiği anlam ve anıların toplamıdır.” Buradan yola çıkarak, bir duvar, mimari unsur, sokak, meydan, peyzaj ögesi, bina, yerleşke, mahalle, bölge, mevki gibi kentsel ortamda bulunan her tür mekân, anı ve anlam üreten yerler olarak anı mekânı olabilir. Bu bölümde, belirtilen farklılıklara göre, yani fiziki özelliklerine göre anı mekânları gruplandırılmıştır. Fiziki özelliklerine göre anı mekânları;

- Bölgeler,
- Yapılı çevre bileşenleri
 - Yapı

- Açık alan
- Doğal çevre bileşenleri
 - Doğal elemanlar
 - Doğal alanlar

olarak sınıflandırılmıştır. Bu kapsamda, dere, dağ, ova, çay gibi mekânlar, doğal çevrenin bileşenleri olarak doğal unsur olan anı mekânlarıdır. Buna ek olarak idari yapılanmaya göre oluşan mahalleler veya idari sınırları içermese de halk tarafından bilinen ve anılan bölgeler de anı mekânıdır. Örneğin, kentte Saburhane diye bir mahalle resmi olarak hiç var olmamıştır; ancak kentin en iyi bilinen ve anılan bölgelerinden biridir.

Anı mekânlarını sınıflamada en temel ayırım açık ve yapılı alanlardır. Kentlerdeki bu alanlar sadece dolu ve boş olmanın ötesinde kent formunu oluşturan, dinamik ilişkileri ve dengeyi de kurmaktadır. Artık kentlerdeki yapı ve yapılı alanlara odaklanan kavrayış, kentte gündelik hayatı kurgulayan, hatta yapılı alanları da var edenin açık alanlar olduğu anlayışına evrilmiştir. Çalışma kapsamında da görülmektedir ki, açık alanlar kentlinin gündelik hayatının önemli bir parçasıdır. Özellikle sosyalleşme alanları olarak, oyun oynanan yerler, özel günlerde mesire yeri olarak kullanılan alanlar veya pazaryerleri gibi yarı-açık alanlar anı mekânları olarak bireylerin gündelik hayatlarının bir parçası olmuştur. Muğla için bunlar bazen koruluk, bademlik veya askeri kışla alanı gibi yoğun yeşilin bulunduğu alanlar olabilirken, bazen de sokaklar, sokak arası parklar, meydanlar olabilmektedir. Bunlara ek olarak, sebze-meyve bostanı olan bahçeler de kentin tarımsal üretiminin geçmişteki önemli bir mekânı olarak görülmektedir. Ayrıca, kamusal faaliyetlerin gerçekleştiği yapı ya da alanların bahçe ve avluları, yazlık sinema alanları veya önemli bir gün veya olaya şahitlik etmiş mekânlar da açık alanlar olarak gruplandırılmıştır. Örneğin kentte Pat Tarlası olarak bilinen alan 1960'lı yıllarda düşen uçak olayıyla özdeşleşmiş ve kentte yaşayanlar tarafından hatırlanmaktadır.

Kentte yaşayanlar tarafından hatırlanan açık alanların sadece geleneksel yerleşimin yakın çevresi ile sınırlı kalmadığı ve tüm kentte dağılım gösterdiği görülmektedir. Hatta bu alanlar geleneksel yerleşimi tüm yönlerden çevrelemektedir. Kuzeyde Asar dağı ve Kızıldağ, güneyde bahçeler, bademlik, koruluk Muğla Ovası, Koca Havuz, kışla, doğuda da yine bahçelerle çevrelenen geleneksel yerleşimin içinde de meydanlar açık alanlar olarak ön plana çıkmaktadır. Koca'nın (2015b), Cumhuriyet sonrası dönemde “orta-çeper kuşak”, 1990-2000'lerde “iç çeper-kuşak” olarak adlandırdığı bu bölgeler, kentin

cumhuriyet sonrası gelişme alanlarıdır. Henüz güneyde yapılaşmanın yayılmadığı dönemlerde (1950-1990) yılları arasında kentte yaşayanlar için bu alanların önemli mesire alanları ve oyun alanları olduğu gözlemlenmektedir. Bugün Koca Havuz'da apartman blokları yükselmekte, Bademlik'te kamusal yapılar yer almakta, koruluk alanında okul ve yurt yapıları yer almakta, bahçe alanlarında da konut blokları yükselmektedir.⁴⁸

Yapılı alan anı mekânları ise açık alanların aksine geleneksel yerleşim dokusunun hemen yakın çevresinde toplanan bir dağılım göstermektedir. Bunlar, kentin mekânsal gelişiminde değişen merkezler ve çevresinde gelişen yapılar ile paralellik göstermektedir. Geleneksel ticaretin merkezi arasta, 19.yüzyıl Rum konut dokusu Saburhane bölgesi, 19.yüzyıl idari ve ticari merkezi Konakaltı ve 20.yüzyılın idari merkezi Cumhuriyet meydanı ve çevresindeki yapılar, kentte yaşayanların mekânsal bağ geliştirdiği alanlar olmuştur. Buna ek olarak, 1916 yılında inşa edilen Sultani (bugünkü Olgunlaşma Enstitüsü) yapısı ve 1950'lerden sonra inşa edilen yapılarla eğitim bölgesi olarak gelişen Koruluk alanı ve çevresindeki bölge, 20.yüzyılın ikinci yarısının yeni eğitim merkezi olarak anı mekânıdır.

Burada vurgulanması gerekli en önemli nokta, bu bölümde anı mekânlarını çözümlemek adına yapılan yapılı-açık alan ayrıştırmasının, farklı parametrelere göre anı mekânı kategorilerini ve dağılımlarını belirlemek adına yapıldığıdır. Çünkü kentsel ortamda birlikte bütünü tamamlayan parçalar olarak önem kazanan ve birbirleriyle olan ilişkileriyle anlamlandırılan yapılı ve açık alanların bütüncül ele alınması, korunması ve ilişkilerinin sürdürülmesi büyük önem taşımaktadır. Örneğin, Konakaltı Bölgesi'ndeki yapıları tanımlı kılan unsur önlerindeki meydan ve Belediye Parkı'dır. Eski Adliye binası ile ikiye ayrılan bu alan hem yapıların açık alan kullanımları ile hem de kentte yaşayanların kullanımları ile bütünlüğünü sağlamaktadır. Aynı şekilde Saburhane meydanı, cami, fırınlar, dükkanlar, kahvehane gibi kullanımlar ve hatta meydanda bulunan anıt ağaçlarla fiziksel ve anlamsal olarak bütünlüğe sahiptir. Bu gerekçeyle, her ne kadar bu çalışma kapsamında anı mekânları yapılı çevre bileşenleri, bölgeler ve doğal çevre bileşenleri olarak ayrıştırılarak ele alınsa da bu ayırımın analizler doğrultusunda yapıldığı belirtilmelidir.

⁴⁸ Değişmişlik durumlarına göre anı mekânları bölümünde daha detaylı irdelenecektir.

Şekil 4.3. Fiziksel özelliklerine göre anı mekânları: Yapılı alanlar (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

4.1.2. Fiziksel niteliklerine göre anı mekânları

Anı mekânının mekân bileşenine ait özelliklerden biri de mekânın algısal özellikleridir. Burada kastedilen özellik dildir: anıtsallık veya mütevazilik. Anıtsal olanlar sahip oldukları özellikleri ile hatırlanmayı garantiliyor gibidir. Referans noktasıdır, buluşma yeridir, simgeseldir, temsil ettiği birçok anlam vardır. Dolayısıyla, kendiliğinden anının mekânla ilişkilmesini sağlar. Connerton'ın (2009, s. 43) vurguladığı gibi “belirli türdeki mekânların bellekleri, belirli eğilimleri besler”. Anıtsal yapılar ve alanların da yapılma amacından ve dillerinden kaynaklı temsil ettikleri bir anlam vardır; insanlar tarafından o kodlarla algılanması beklenir. Kodlar tanımlı olduğu için de hatırlanması garanti gibi görülür. Ancak, tam da burası sorgulanması gereken bir durumdur. Anıt veya anıtsal olma durumu, tanımlı kodlar, toplumsal yaşamda kullanıcıları anıdan uzaklaştırır mı? Mütevazı ve sıradan olanın da hatırlatıcı imlere sahip olmaması beklenir. Ancak yine sıradan, gündelik ve olağan olan insanın kendi deneyimini içermektedir. Bireye hatırlatılmak istenen değil kendi algıladığı bir imge vardır. Dolayısıyla bu analiz hem kendi başına hem de başka parametrelerle çaprazlanarak bazı soruların cevabı aranabilir. Örneğin, anıtsal olma durumu kullanım yoğunluğunu ve sık tekrar eden anı mekânı olma durumunu nasıl etkilemektedir? Ya da anıtsal olanların mevcut kullanım örüntülerinin ortaya çıkarılması, anıtsal olanın insanla arasında koyduğu bir mesafenin varlığı sorgulanabilir.

Tek başına değerlendirildiğinde fiziksel niteliğine göre, anıtsal olanlardan ziyade mütevazı olanların da sıklıkla hatırlandığı, kentsel mekânda daha fazla yayılım gösterdiği söylenebilir. Anıtsal olan mekânlar, tarihi kentsel yerleşimde daha yoğunluklu yer alırken, diğerleri tüm kente yayılmış durumdadır.

İnsanın-mekânla kurduğu diyaloga odaklanan bu çalışma kapsamında, anıtsal olma durumunun bu bağı nasıl etkilediğini sorgulamak, hangi parametrelerden etkilendiğini analiz etmek, mekânın geleceğini tahayyül eden disiplin olarak koruma için önem taşımaktadır.

4.1.3. Gündelik hayattaki kullanım içeriklerine göre anı mekânları

Anı mekânlarının bileşenleri zaman, mekân ve insandır. İnsan eylemleriyle mekânı anlamlı kılar. Dolayısıyla insan eylemleri ve bu eylemlerle oluşan anlam, işlevleri ve toplumsal hayatı oluşturur. Anı mekânlarının ortaya çıkarılmasında eylemler ve işlevler anı mekânının içeriklerinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

Kentsel ortamda, gündelik hayatta bireyler farklı kullanım biçimlerini içeren mekânlarla temas kurmaktadır. Kentsel hayatın çekirdeğini oluşturan üretim ilişkileri ve ekonomik hayatın sürdüğü mekânlar; sosyal-toplumsal yaşamın gerçekleştiği kamusal alanlar ve özel hayatın gündelik mekânlarıdır. Dolayısıyla anı mekânları, bu çalışma kapsamında üç kategoride toplanmıştır:

- Aile ve gündelik hayat mekânları:

Aile ve gündelik hayatın mekânları, bireyin birincil ihtiyaçları üzerinden yakın temas kurduğu alanlardır. Bu bağlamda daha önce kavramsal bölümde de bahsedildiği gibi, insanın birincil bellek mekânı ‘yuva’dır. Konutlar, kentsel ortamdaki karşılığdır. Konut ve açık alanı, hemen yakın çevresinde ilişki kurduğu sokaklar ile beraber barınma, oyun, sosyalleşme ve aile içi üretimin mekânı olmaktadır.

- Üretim ve ekonomik hayat mekânları:

Sanayi öncesi toplumların gündelik hayatının önemli bir bölümünü tarımsal üretim oluşturmaktadır. Dolayısıyla üretim ilişkilerinin mekânları da önemli anı mekânları olmaktadır. Muğla’da anı mekânı olarak bahsedilen mekânlar, tarımsal üretim, tarımsal işlem ve pazarlama mekânları olarak sınıflandırılmıştır. Han, hal, dükkân, arasta ve diğer üretim mekânları ile bahçe, bostan, yayla gibi tarımsal üretimin mekânları, tütün depoları, şaraphane, işlikler gibi tarımsal işlemlerin gerçekleştiği mekânlar, Muğla’da anı mekânlarının önemli bir bölümünü kaplamaktadır.

- Sosyal-toplumsal hayatın mekânları:

Sosyal bir varlık olarak insan, dış dünyayla temas ettiği her noktada toplumsal hayata katılır. Okula veya işe giderek, boş zamanlarını değerlendirerek, kapı önünde, parkta pastanede veya en sıradan kamu işlerini halletmek için temas ettiği mekânlar bir şekilde anı mekânı olmaktadır. Muğla’daki sosyal-toplumsal hayatın anı mekânları, sinema, hamam, cami, türbe, kilise, okul, gazino, karakol, kütüphane, müze, şehir kulübü, pastane, fırın, kafeterya, eğlence mekânı, park, çocuk parkı gibi yapıları ve açık alanlardan oluşmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde vurgulanması gereken önemli bir nokta vardır. Anı mekânları kullanım ve içeriklerine göre gruplandırılırken, mekânların özgün işlevleri temel alınmıştır. Bireylerin özgün işlevi dışında, mekânlara atfettikleri anlam ve kullanımlar kişiden kişiye göre farklılaştığından dolayı, özgün kullanımlarına göre

gruplandırma yapılmıştır. Örneğin, Rumların kentte yaşadığı dönemden kalan kilise, mübadele sonrası, hep bir yapı kalıntısı olarak varlığını sürdürmüştür. Özgün kullanımı ibadet mekânı olan yapı, bazen çocuklar için oyun alanı, bazen saklambaç oynanan bir yer, bazen de ilkokulda ziyaret ettikleri bir ören yeri olmuştur. Bu sınıflamaya göre yapı sosyal-toplumsal hayatın ibadet mekânları kapsamında ele alınmıştır. Bunun gibi birçok örneğe daha önceki bölümde yer verilmişti. Derenin kuruyunca çocuk oyun alanı olması, valilik duvarlarının yürüme parkuru olması vb. gibi.

Gündelik hayattaki eylem ve kullanımlarına göre gruplanan bu mekânlar analiz edildiğinde, çok büyük bir yüzdenin sosyal-toplumsal hayatın mekânları olduğu gözlenmektedir. Bunu takiben de üretim ve ekonomik hayat mekânları gözlemlenmektedir. Bu doğal ve olağan bir sonuçtur. Konuta dair anı ve mekânlar bireysel ve öznedir. Her birey için doğduğu ve büyüdüğü ev mutlaka anı mekânıdır. Dolayısıyla, geleneksel yerleşimde bulunan her konut “birileri” için anı mekânı olmaktadır. Bu nedenle çalışma kapsamında bireylerin yaşadığı konutlardan çok, geleneksel yerleşimde yer alan kolektif yapılar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Örneğin bugün Halk Bankası yapısı olan Abide Hanım Konağı, kentin ileri gelenlerinden olan doktor bir beyefendi ve ailesine ait olduğu için, ailesine dair öyküler ve bilinenlerle hatırlanmaktadır. Konut olarak kullanıldığı dönemde de insanların bağ kurduğu ve hatırladığı mekânlardan biridir. Aynı şekilde, aslında Ziraat Bankası olarak inşa edilen yapı hiçbir dönemde konut olarak kullanılmamasına rağmen Terzibaşıoğlu Evi olarak bilinmektedir. Belirtilen gerekçelerle, konutlar diğer yapı kullanımları kadar ortak hafızaya entegre olmamıştır.

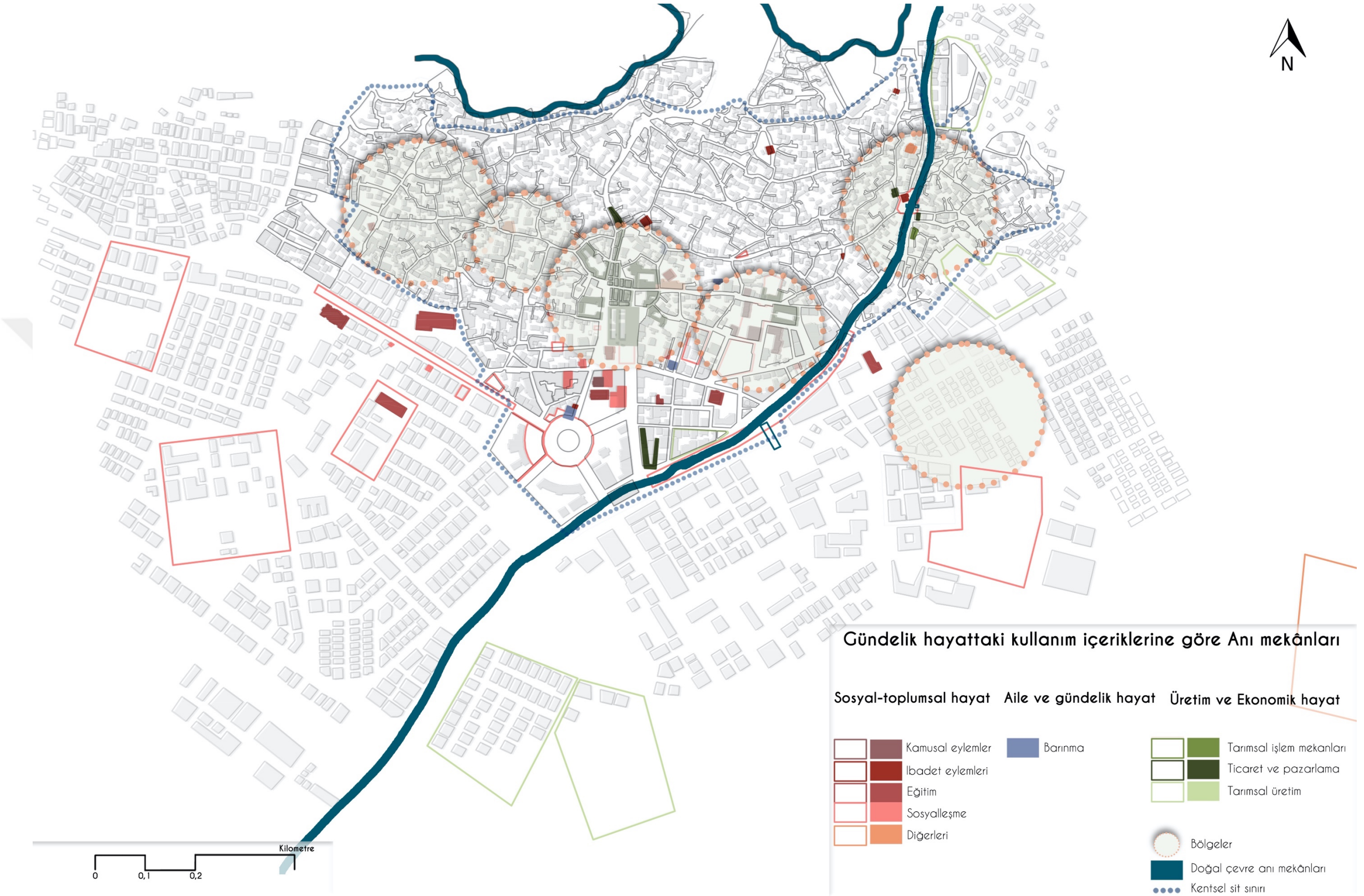
Kullanım içeriklerine göre anı mekânları analiz edildiğinde, sosyal-toplumsal hayat mekânlarının, geleneksel yerleşim dokusu içinde, yapı ve içinde bulunduğu meydan gibi açık alanlarla entegre bir şekilde oluştuğunu, geleneksel yerleşimin çeperinde ise açık alanlardan oluştuğunu söylemek mümkündür. Çeperde bulunan alanların, yeşilin yoğun bulunduğu alanlar olması sebebiyle piknik, mesire yerleri olmuştur: Koca Havuz, Bademlik, Koruluk, Askeri Kışla gibi. Üretim ve ticaret mekânları ise geleneksel yerleşimin içinde çoğunlukla yapıli alanlardan oluşmaktadır. Han yapılarında ise yapıli alan ve bu alanların avluları ticaret mekânını oluşturmuş. Yine geleneksel yerleşimin çevresinde ise tamamen açık alanlardan oluşan bahçe alanları vardır.

Sosyal-toplumsal hayatın mekânları, kentte yaşayanlarla yapılan görüşmelerin dışında eski fotoğraflar ışığında, geçmişin tören, merasim mekânları olduğu için mekânsal sürdürülebilirlik özelliği göstermektedir. Örneğin Konakaltı Bölgesi'nde Belediye'nin önü, cumhuriyet ilan edilene kadar tören alanıyken, Atatürk İlkokulu'nun inşasından Cumhuriyet Meydanı ve Atatürk Heykeli'nin inşasına kadar geçen sürede, Atatürk İlkokulu önü tören alanı görevi yapmıştır. Son olarak da Cumhuriyet Meydanı bugün neredeyse 100 yıldır, milli bayram ve günlerin kutlama alanı olarak varlığını sürdürmektedir. Toplumca ortaklaşa kutlanan gün ve bayramların mekânları, kolektif olarak da daha hatırlanabilir yerler olmaktadır.

Tüm alanlar değerlendirildiğinde, geleneksel yerleşimin içinde yer alan anı mekânlarının, kullanım içeriklerine göre gruplandığında eş nitelikli alanlar oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu durumun 19. ve 20. yüzyılda kentin mekânsal gelişim ve merkez kaymalarıyla ele alındığında, paralellik gösterdiği gözlemlenmektedir. 19.yüzyıl öncesi kentin ticari merkezi olan arasta ve tabakhane arastası, 19.yüzyılda Sekibaşı Sokak üzerinde inşa edilen hanlarla beraber ticari bir bölge oluştururken, 19.yüzyılın yönetsel merkezi Konakaltı bölgesi, ile Cumhuriyet döneminin idari merkezi Cumhuriyet meydanı da sosyal-toplumsal hayatın anı mekânları olarak iki ayrı bölge oluşturmaktadır. Bunlara karşılık Saburhane ise hem ticaret mekânları hem sosyal-toplumsal hayat mekânları ile kendi içinde çeşitli ve bütünlüklü bir alan tanımlamaktadır. Tarihi kentsel yerleşimin dışındaki anı mekânları ise tekil dağılım göstermektedir.

Şekil 4.4. Fiziksel niteliklerine göre anı mekânlarının dağılımını gösteren grafik (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Şekil 4.5. Gündelik hayattaki kullanım içeriklerine göre sınıflandırılan anı mekânlarının mekânsal dağılımını gösteren grafik (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

4.1.4. Kullanım yoğunluğuna göre anı mekânları

Çalışma kapsamında 29 kişiyle yapılan görüşmelerde, birçok mekânın insanların gündelik hayatlarının bir parçası olması ve hatırlanması dolayısıyla anı mekânı olduğu görülmektedir. Bu bölümde, görüşme yapılan kişiler tarafından anı mekânı olarak tariflenen alanların kullanım yoğunluğuna göre sınıflandırılması, farklı kişilerce tekrar edilme oranıyla açıklanacaktır. Bu analizin amacı, çok tekrar edilen yerlerin çok önemli, az tekrar edilenlerinse dikkate değer yerler olmadığı çıkarımını yapmak kesinlikle değildir. Çalışma kapsamında anı mekânı olarak bahsi geçen her alan aynı derecede önem ve değere sahiptir. Ancak tekrar edilme oranının artması, yaşayanların kolektif olarak alanla geliştirdiği mekânsal bağın gücünü ortaya koymaktadır. Bir mekân sadece bir kişi tarafından hatırlansa dahi, önemli bir bilgiyi ortaya koyması açısından çok tekrar edilenler kadar dikkate değerdir. Örneğin, bir kez tekrar edilen Kusoğlu Bahçesi, 20.yüzyıl Muğla tarım ve ekonomisinin mekânsal temsili olan alanlardan birini ortaya çıkarması açısından önem taşımaktadır. Bir diğer örnek ise yine bir kez bahsi geçen Belediye (bugünkü Menteşe Belediyesi) binasının arka kısmında yer alan alanda kurulan sirkidir. Bu alanda dinlenen ülkenin önemli sanatçıları, 20.yüzyılda kentsel gelişim süreci içinde sosyal-toplumsal hayatın mekânlarının nasıl gelişmeye başladığını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Kentte yaşayanların büyük bir çoğunluğunun hatırladığı mekânlar, Zeybek Sineması, Belediye Sineması ve Belediye Parkı'dır. Belediye Parkı ve Zeybek Sineması, bugün kentlinin gündelik hayatına bir şekilde dahil olmaya devam eden ve hala varlığını sürdüren, insanların mekânsal bağ geliştirdikleri önemli alanlardır. Bugün kentli için anlamı değişen bu mekânlar, geçmişte olduğu gibi ve geçmişte kentte yaşayanlar için ifade ettiği anlamla kullanılmamaktadır. Örneğin; Belediye Parkı 1960 ve 1970'li yıllarda yaşayan çocuklar için sosyalleşmenin, oyunun, dondurmanın, ailenin ve arkadaşların ortamı iken, bugün belediyeleri ziyaret eden kullanıcılar tarafından oturup "beklenen" bir çay bahçesi anlamına gelmektedir. Anlamı değişse de bugün birçok kişi tarafından mekânsal olarak hatırlanan ve fiziksel olarak da varlığını sürdüren bu alan önemli bir odaktır.

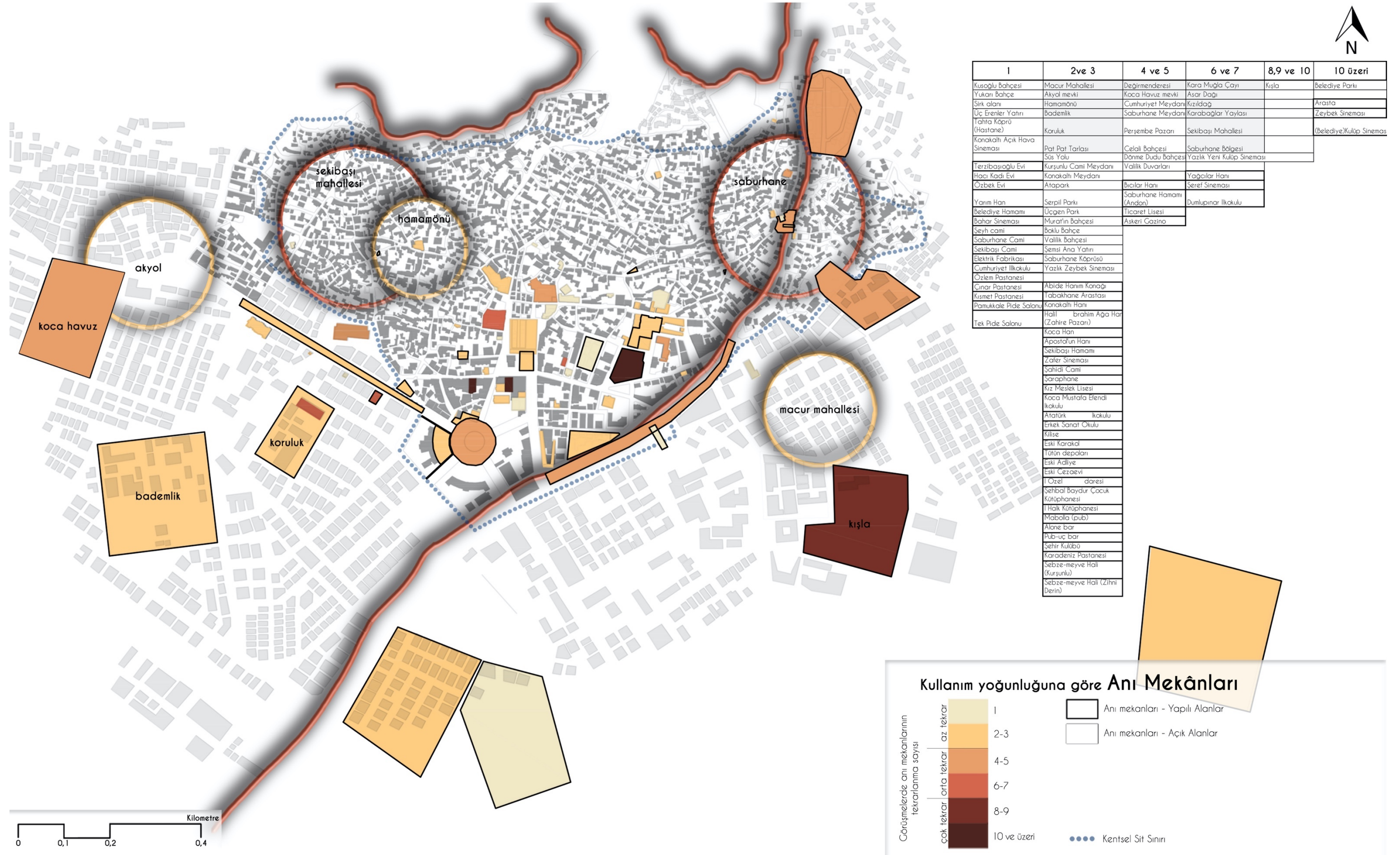
Bunun dışında, tekrarlanma sıklığına göre anı mekânları açık ve yapılı olma durumlarıyla kıyaslandığında, açık alanların, bölgelerin ve doğal unsurların daha büyük bir oranda tekrarlandığı söylenebilir. Asar Dağı, Kızıldağ, Saburhane, Sekibaşı, Koca

Havuz, Karabağlar Yaylası, Kışla, bahçeler ve meydanların yapılı alanlara göre daha çok tekrarlandığı görülmektedir.

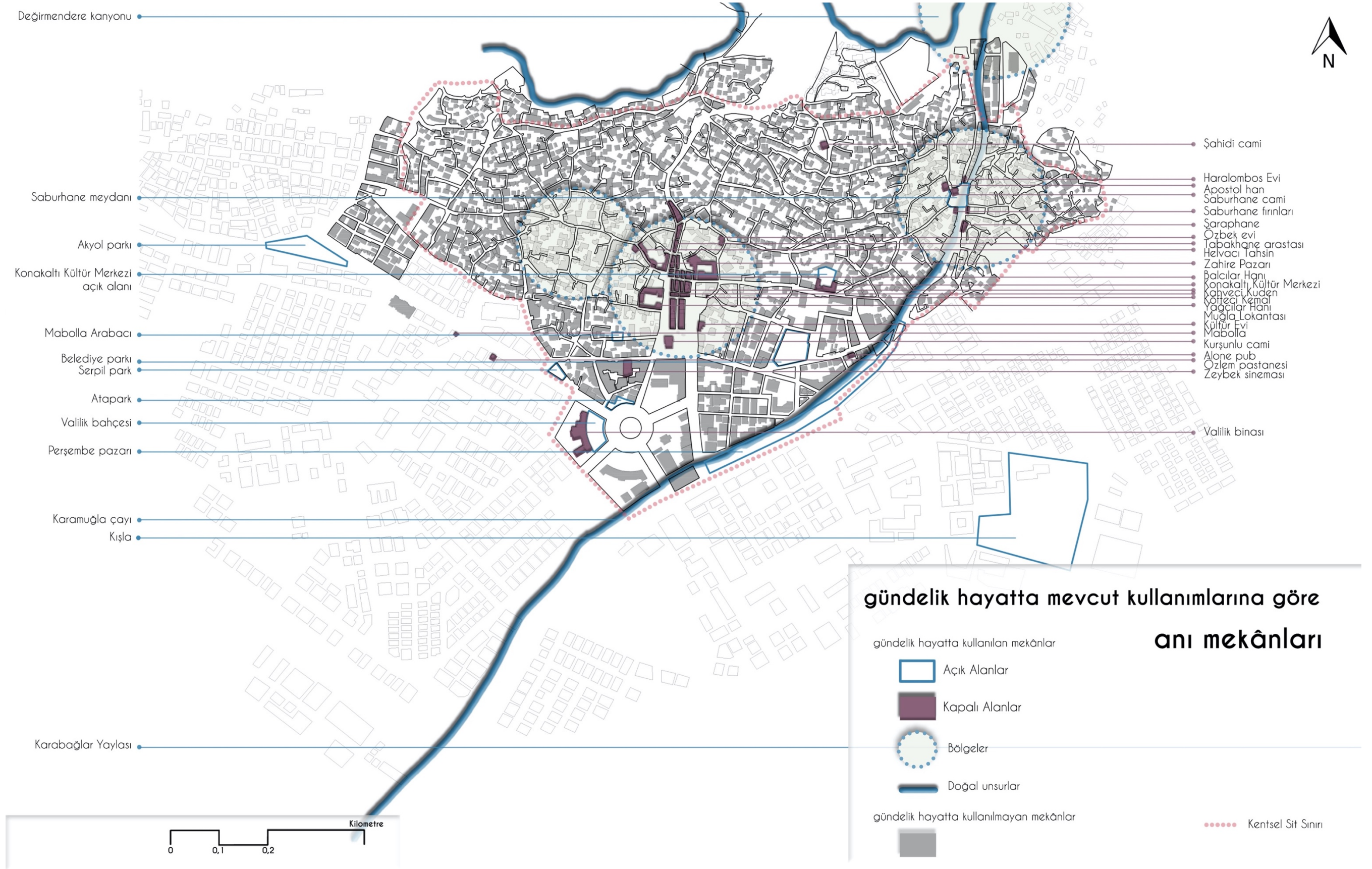
4.1.5. Mevcut kullanımına göre anı mekânları

Anı, bugün hatırlanan; yani şimdinin zamanına ait ama geçmişte yaşananların ifadesi ve temsilidir. Yani zamana ait birden fazla noktayla tariflenmektedir. Bugün anı mekânı olan alanlar, geçmişin deneyim mekânıdır; ancak bugün hatırlandığı için mekânsal bağın devamlılığı söz konusudur. Ayrıca anı mekânı, bu alanların, şimdiki zamanda kullanılıyor olduğunu temin etmemektedir. Bu çalışma kapsamında hedeflenen ise, insanların geçmişte mekânsal bağ geliştirdiği, dolayısıyla bugün hatırladığı, anı mekânlarını gündelik hayatın mekânına dahil etmektir. Anlamlar değişse de kimisi bugün hala gündelik hayatın bir parçası olmaya devam etmektedir.

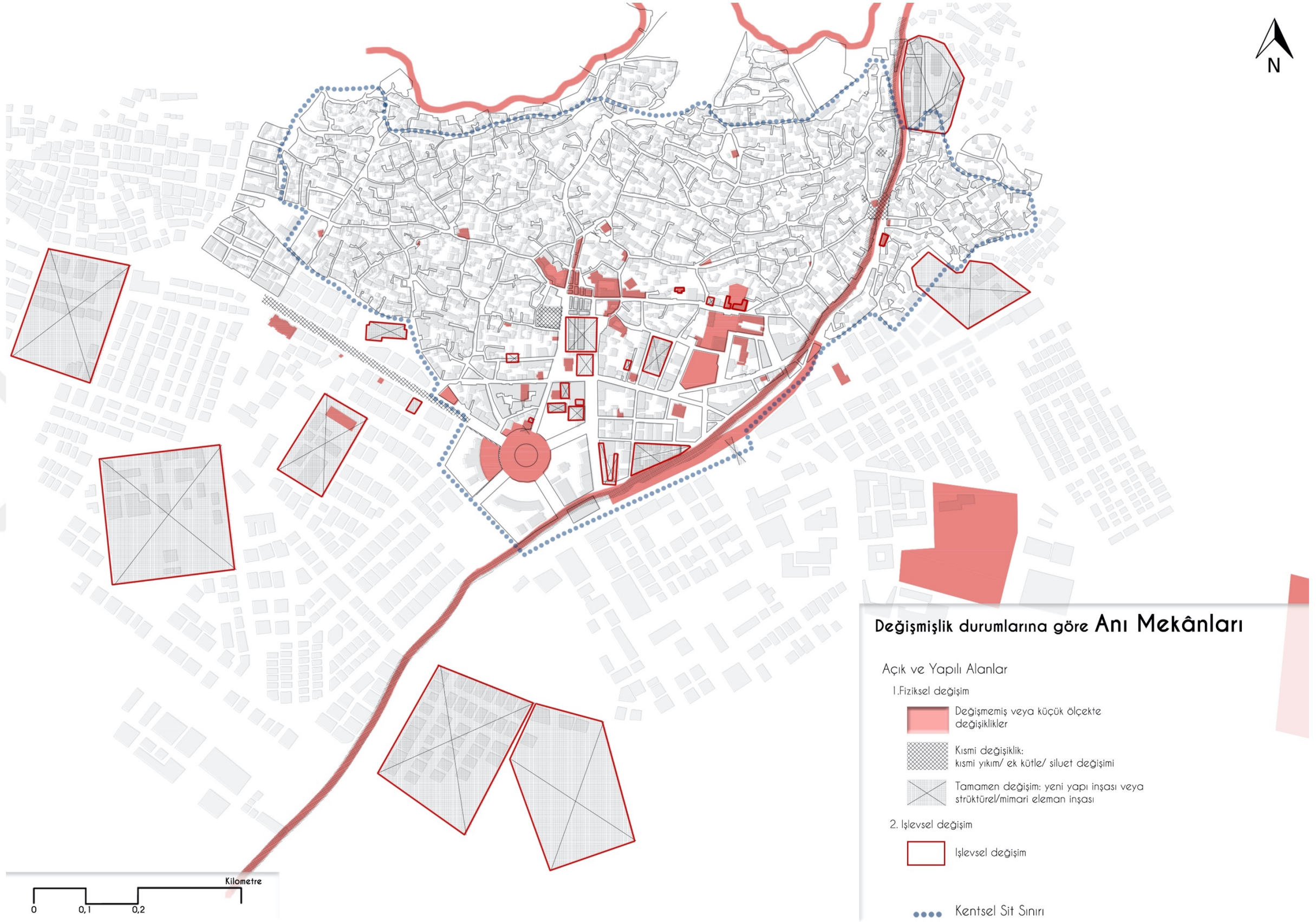
Bu nedenle, derinlemesine görüşmelerde mekâna ait iki temel veri toplanmıştır: Birincisi, geçmişte kent mekânı ile ilişkisini ortaya çıkaracak eylem ve kullanımların mekânlarına ait veriler; ikincisi ise bugün gündelik hayatta yine belirli bazı eylemleri gerçekleştirdikleri yerler. Örneğin, ticaret alışkanlıkları, boş zaman mekânları, açık alan tercihleri vb. Görüşmeler esnasında bireylerin telaffuz ettikleri, gündelik hayatlarındaki temel eylemleri gerçekleştirdikleri mekânlar ‘gündelik hayatın mevcut kullanımdaki mekânları’ olarak tanımlanmıştır. Bu mekânların, tüm diğer kategorilerle çapraz analizlerinin sonuçları; anı mekânının hangi özelliklerine sahip olanların mevcut hayatın gündelik kullanımlarına dahil olduğunun göstergesi olacaktır. Gündelik hayatın mevcut kullanımları mekânlarıyla fiziksel özelliklerine göre anı mekân gruplarının ilişkisi, o eyleme dair geçmişten bugüne değişen ilişkileri, mekânları ve gündelik hayat pratiklerini ortaya koyacaktır. Öte yandan kullanım içerikleriyle yapılacak sorgulamalar, hangi kullanıma sahip anı mekânlarının bugünün gündelik hayatının bir parçası olduğu bilgisini verecektir.

Şekil 4.6. Kullanım yoğunluğuna göre anı mekânları (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Şekil 4.7. Gündelik hayatta mevcut kullanımına göre anı mekânları (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Şekil 4.8. Değişmişlik durumlarına göre anı mekânları (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

4.1.6. Değişmişlik durumlarına göre anı mekânları

Kültürel miras alanlarının korunmasında en önemli parametrelerden birisi özgünlük olmuştur. Alanların değişmişlik durumlarının ortaya konulması hem değerlerin belirlenmesi hem de koruma kararlarının oluşturulmasında büyük önem taşımaktadır. Yapılan bu grupta ile, Muğla'daki anı mekânlarının değişmişlik durumu fiziksel ve işlevsel anlamda irdelenmiştir. Fiziksel değişim de üç farklı değişmişlik düzeyi ile ele alınmıştır. Bu noktada, yapı bazında mimari ölçekte bir özgünlük ve değişmişlik analizi yapılmamış olduğunu vurgulamak büyük önem taşımaktadır. Yapıların genel karakterini ve kütle kompozisyonunu değiştirmeyecek düzeyde yapılan onarım, müdahale ve restorasyonlar kentsel ölçekte göz ardı edilmiştir. Burada odaklanılan durum mekânın varlığı ve kişilerin mekânın kendisiyle kurduğu ilişkidir. Örneğin, camilerin tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu onarımlar, mekânsal ilişkiyi etkileyecek müdahaleler değildir. Bu nedenle bahsi geçen durumlar, değişmemiş ve küçük ölçekte değişiklikler olarak ele alınmıştır. Yapı veya alanlarda kısmi yıkım, ek kütle veya silüetin değişimine neden olacak yapı veya alanın bütününe içermeyen değişimler kısmen değişiklik olarak ele alınmıştır. Ancak alanda tamamen yıkım, yıkım ve yeniden yapım gibi bütüncül müdahaleler tamamen değişim olarak düşünülmüştür. Bu kapsamda düşününce açık alanlardaki değişimlerin, çoğunlukla, açık alanın yeni yapıların inşasıyla beraber fiziki özelliğinin tamamen değişimi, dolayısıyla işlevin de değişimi şeklinde olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin bahçe alanları, yavaş yavaş inşa edilen apartman bloklarıyla, açık alandan yapıli alana evrilmiştir. Aynı durum Koruluk ve Koca Havuz bölgeleri için de geçerlidir. Buna ek olarak, meydan ve parklar fiziksel ve işlevsel değişime uğramamıştır. Yapılı alanlarda ise, camiler, hanlar ve idari yapıların fiziksel değişimlerinin sınırlı olduğunu; ancak bazılarında işlevsel değişim yaşandığını söylemek mümkündür. İşlevsel değişim olsa da fiziki varlığın sürmesi, mekânın anlamının değişerek sürmesini sağlamıştır. Ancak fiziki varlıkta meydana gelen kapsamlı değişim (yıkım, yeniden yapım vb.) mekânla kurulan bağın kopmasına neden olmaktadır. Nesiller arası kesintiye uğradığında da hafızada yok olmasına neden olmaktadır. Geleneksel yerleşimde bu duruma en önemli örnek Koca Han yapısıdır. Fiziki olarak varlığını sürdürememesi şu an yaşayan nesilden sonra, hiç hatırlanmayacağı anlamına gelmektedir.

4.1.7. Nesiller arası aktarımına göre anı mekânları

Anı, zaman-mekânsal bağlamla şekillenen, değişen ve yapılandırılan bir unsurdur. Bu bağlamda hem kent mekânının değişmesi hem bireyin deneyimlerinin zaman bağlamında değişmesi anıları da dönüştürmektedir. Aynı bireye ait anılar zaman ve mekânsal değişimle yapılandırıldığı gibi, aynı kent mekânında farklı bireylerin deneyimleri de yine zaman bağlamında değişmektedir. Bu analizin amacı da kent mekânının değişimini irdelerken anı mekânları bağlamında bu değişimi ortaya çıkarmaktır. Dolayısıyla kentte yaşayan farklı yaş gruplarının, çocukluk ve gençlik anılarının ve mekânlarının ortaya konulması, kent mekânındaki değişimi de açıklayacaktır. Çalışmanın bu bölümü, farklı yaş gruplarına göre değişen anı mekânları ile kentte geçmişte ve bugün insanların mekânsal bağ kurduğu alanların devamlılığını ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda, görüşme yapılan kişiler; 1930-1950, 1951-1980, 1981-1996 doğumlular olarak gruplandırılmıştır. Bu gruplandırma yapılırken, kentsel gelişimde meydana gelen önemli eşiklerin sonuçlarının görüldüğü tarihler dikkate alınmıştır. Örneğin, kentin mekânsal değişimi için önemli bir etkisi olan 1936 İmar planının sonuçları, 1940'lı yıllarda görülmeye başlamıştır. 1930'larda doğan kişilerin hatırladıkları en erken çocukluk dönemleri de bu yıllara tekabül etmektedir.

Bu analize göre, farklı yaş gruplarının anı mekânlarının dağılımı bölgesel olarak bir yoğunluk ve farklılık göstermemektedir. Örneğin, 1930-1950 doğumlu olan kişilerin anı mekânları bir bölgede yoğunlaşmamaktadır. Ancak, yine kentsel gelişmeyle paralel olarak bazı çıkarımlar ve kent okumaları yapılabilmektedir.

1930-1950 doğumlu görüşmecilerin anı mekânları, arasta, Sekibaşı, Konakaltı ve Saburhane bölgeleri ile tüm geleneksel yerleşime dağılım sergilemekte; ancak yerleşimin güneyinde bulunan Cumhuriyet Meydanı ve çevresinde daha az yoğunluk göstermektedir. Geleneksel yerleşimin dışında kalan alanlar is, açık alanlar olmaktadır. Kuşkusuz bunun nedeni 1936 imar planı ile beraber yerleşimin güneyinde planlanan kullanımların o yıllarda henüz yeni inşa edilmiş olmasındandır. Bunun dışında diğer yıllarda doğan kişilerin anı mekânları geleneksel yerleşimin tamamına ve çeperine yayılmaktadır. Yine kentsel gelişimle paralel olarak okunabilecek başka bir durum, fiziki varlığı yok olan anı mekânının bir süre daha insanların hafızasında kaldığı; ancak daha sonraki nesillere bu mekânın aktarılmadığıdır. Başka bir deyişle, fiziki varlığı kaybolan mekân, onu hatırlayanlardan sonraki nesil tarafından bilinmemektedir. Bahçeler ve Koca

Han yapısı bunun en dikkat çekici örnekleridir. Bazı durumlarda da kaybolan fiziksel nesnenin yerine gelen yapı veya kullanımlar da anı mekânı olmakta, aynı anlam ve kullanımla olmasa da fiziksel yer, anı mekânı olma özelliğini sürdürmektedir. Örneğin; bugün Dumlupınar İlkokulu'nun bulunduğu yerleşke, 20.yüzyılın başlarında Kozyer Bahçesi iken, 1940'lı yıllarda planla tasarlanan bir koruluk alanı yapılmıştır. Aynı alanda anının sürekliliği gözlemlenirken, farklı nesiller, değişen kullanımlarla hatırlamaktadır. Bu durum arasta için de geçerlidir. 70'lerden sonraki nesil, Koca Han'ı hiç bilmezken, onlar için arastadaki dükkanlar anı mekânı olmuştur. Bugün Kurşunlu Cami'nin yanında bulunan meydan da benzer bir hikâyeye sahiptir. Orada daha önce bulunan Sebze-meyve pazarı Sümerbank'ın mağazasına dönüştürülmüştür; son olarak da yıkılarak meydan olmuştur. Pazar ve meydan kullanımlarıyla anı mekânı olarak varlığını sürdürmektedir. Fiziki varlığı süren veya değişerek süren anı mekânlarının anlam katmanlarıyla beraber korunması, nesiller arası aktarımının yapılması ve anının sürdürülebilirliğinin sağlanması önem taşımaktadır.

Belirlenen üç dönem boyunca anı mekânı olma özelliği gösteren başlıca alan ve yapılar şunlardır: Askeri kışla, Kurşunlu Cami Meydanı, Konakaltı Hanı, Ticaret Lisesi (önceden Erkek Sanat Okulu), Koca Mustafa Efendi İlkokulu, Belediye Sineması, Zeybek Sineması, Konakaltı Meydanı, Belediye Parkı, Koca Havuz, Celali Bahçesi, Asar Dağı, Kızıldağ, Kara Muğla çayı, Tabakhane arastası, Yağcılar Hanı, Zahire Pazarı ve Karabağlar Yaylası vb.

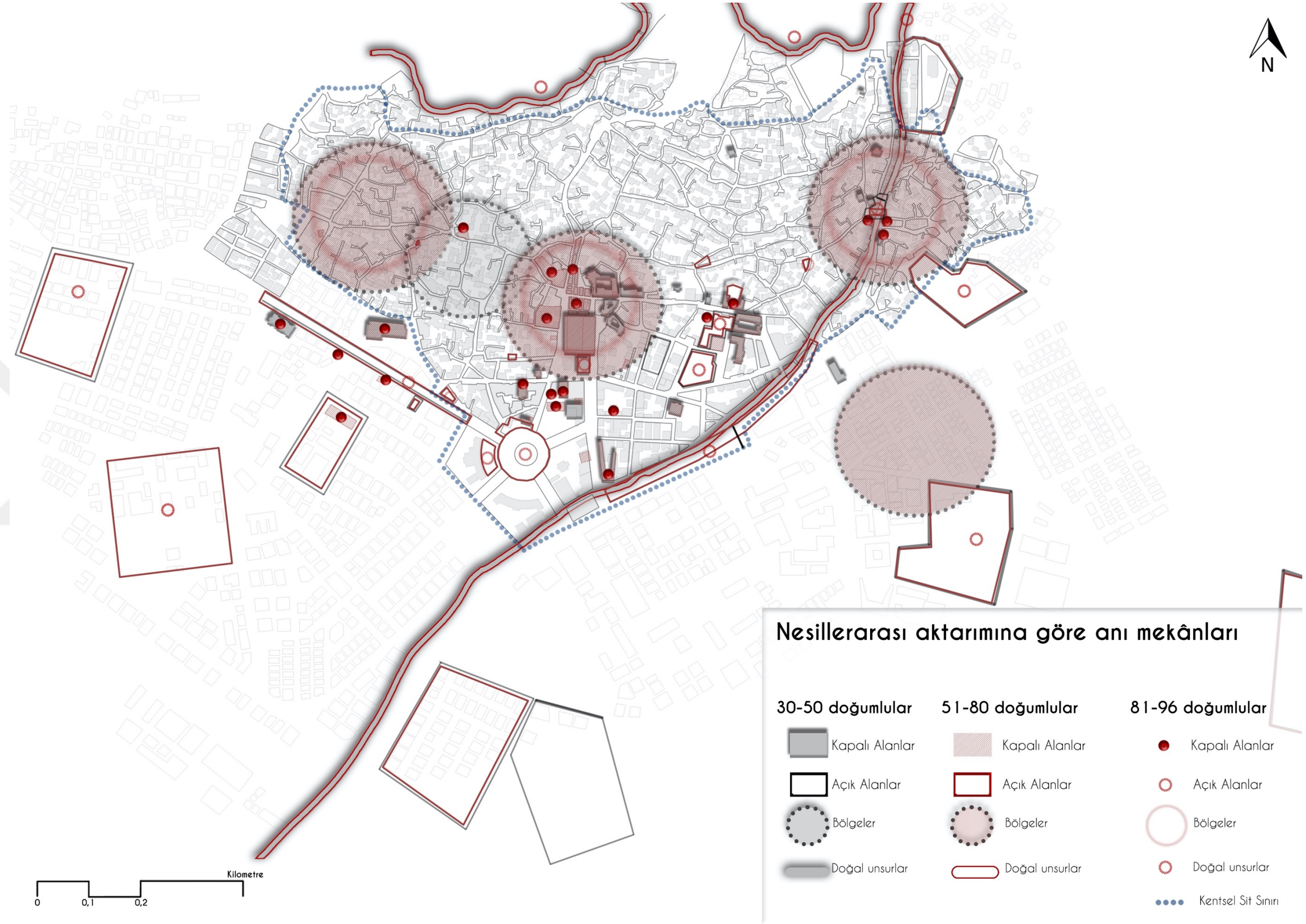
4.1.8. Yasal durumuna göre anı mekânları

Muğla Menteşe geleneksel yerleşiminde ilk tesciller 1976 yılında başlamış, GEEAYK'nın 1979 yılı A-1643 kararı ile 178 adet taşınmazın tescili kesinleşmiştir. Daha sonra da zaman zaman bazı taşınmazlar da tescil listesine alınarak, yasal olarak koruma altına alınmıştır. Yine 1981 ve 2001 planlarıyla beraber kentsel sit sınırları, geçiş bölgeleri belirlenmiş, müdahale kararları, yapılaşma koşulları oluşturulmuştur.

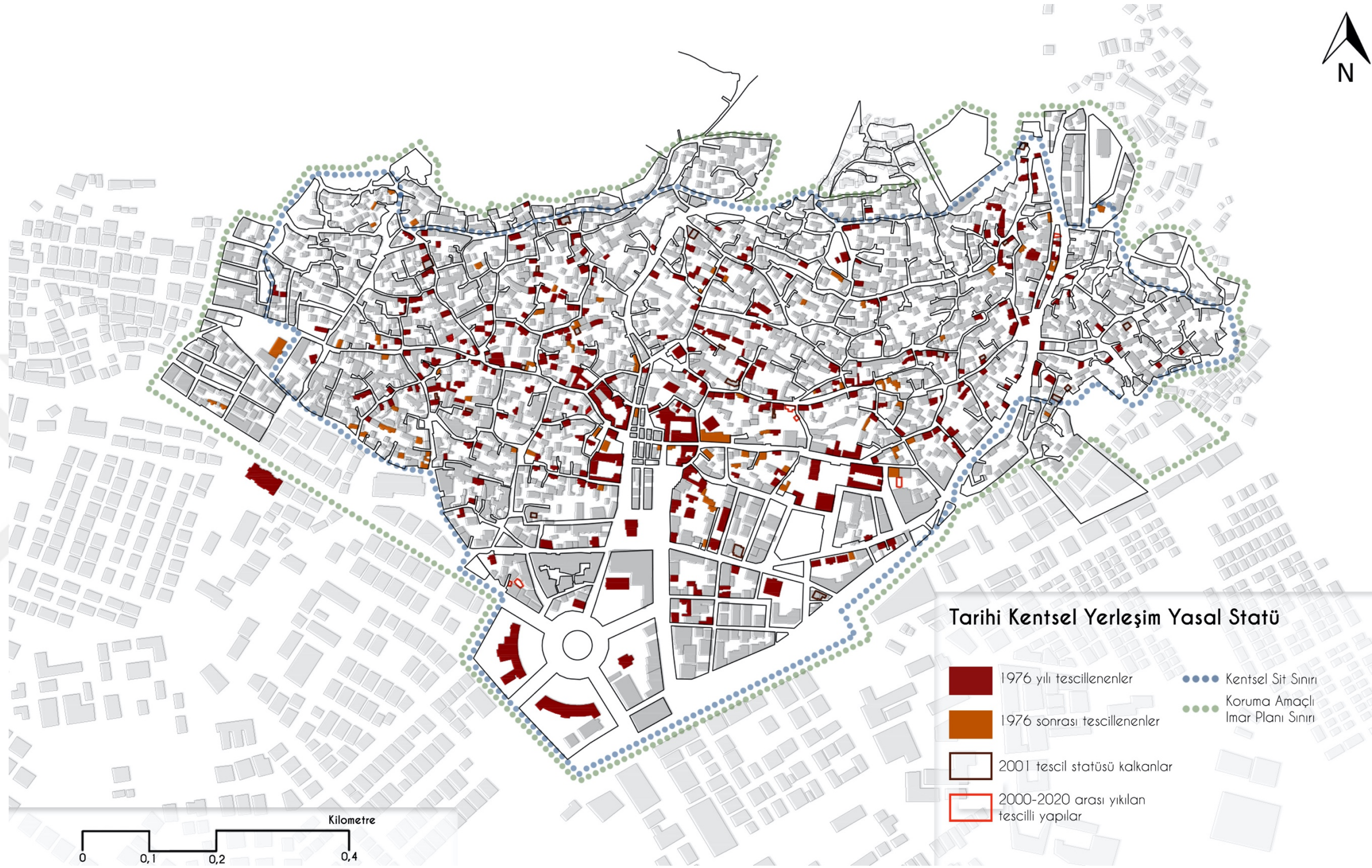
Anı mekânları ile geleneksel yerleşimdeki yapıların yasal durumlarını kıyaslayarak ifade etmeye çalışan bu analizde anı mekânlarının bir kısmının tescilli olmadığı okunmaktadır. Ancak burada odaklanılan durum bundan ziyade, yasal olarak korunuyor olma durumunun anı üretmeyle olan ilişkisini irdelemektir. Bir anı mekânı tescilleniyorsa ve diğerlerinden farklı normlara tabi tutuluyorsa, bu durum anı mekânı olmasını nasıl etkilemektedir? Çünkü tescil yapı ve alanlara yasal çerçeve tanımlayarak, müdahale

kararlarını belirlerken bir yandan da bazı noktalarda sürdürülebilir korumanın sağlanmasında engel oluşturmaktadır. Bazı durumlarda alınan sıkı ve uygulanabilirliği güç kararlar, insanların yapıları terk etmesiyle veya kaçak yapılaşmayla sonuçlanmaktadır. Bu nedenle alınan kararların uygulanabilir olması, halkın sürece dahil olması her koşulda önemlidir. Bunlara ek olarak, tescilli olmayan anı mekânları, koruma değerlerinden yoksun alanlar olarak algılanmamalıdır. İnsanların mekânla geliştirdikleri ve sürdürdükleri pozitif diyalog anılar aracılığıyla devam ederek aktarılmaktadır. Bu alanlar, estetik veya tarihi açıdan öne çıkan değerlere sahip olmasa da sembolik, kültürel ve toplumsal açıdan ortaklaşmış anı değerleri vardır.

Bu analize bakıldığında, tescilli yapılar ile anı mekânlarının çok az sayıda alanda kesiştiğini söylemek mümkündür. Bunun iki anlamı olabilir; birincisi başta tarihsel olmak üzere korunması gerekli birçok değere sahip kültür varlıklarının yaşayanlar için anı değeri olmayabilir. Bir diğeri de tescilli olma durumunun getirdiği kurallar ve yasal çerçeve mekânların işlevsiz ve âtıl kalmasına neden olarak, mekânsal bağda kopuşlar meydana getirmektedir. Kuşkusuz net sonuçlara varabilmek için, tescil süreçlerinden sonra insanların mekânla kurduğu ilişkinin takip edilmesi de gereklidir.

Şekil 4.9. Nesillerarası aktarımına göre anı mekânları (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Şekil 4.10. Muğla Menteşe tarihi kentsel yerleşimin korunma durumu⁴⁹ (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

⁴⁹ Tarihi kentsel yerleşimin korunma durumunu yansıtan haritalama hazırlanırken, Kurul kararları ve 1976 yılında hazırlanıp, daha sonra onaylanan Koruma Amaçlı İmar planından yararlanılmıştır.

4.2. Muğla Menteşe Tarihi Kentsel Yerleşimi Anı Mekânları Analizleri

Anı mekânları bileşenleri ile oluşturulan anı mekânları kategorileri kendi alt başlıklarıyla irdelenmiştir. Her bir kategorinin gösterdiği yayılım ve yersel ilişkiler haritalama yolu ile ortaya çıkarılmıştır. Bunlara ek olarak, farklı parametrelerin birbirleriyle çaprazlanarak kurduğu ilişkinin sorgulanması, daha detaylı analizleri sağlayacak, anı mekânlarına dair kapsamlı kavrayış sağlayacaktır. Bölümün başında verilen matraste olduğu gibi birçok çapraz sorgulama yapılarak, ilişkisel analizler sağlanabilir. Çalışmanın bu kısmında bu analizlere ait çeşitlendirilen birkaç örneğe yer verilecektir.

Bunlardan ilki, anı mekânının fiziksel özellikleri ile mevcut kullanımlarının sorgulanmasıdır. Yani, anı mekânının açık alan veya yapıli alan olması veya anı mekânının kendisi, bugünün gündelik hayatın mevcut kullanım mekânlarına dahil olabilmiş midir? Bu analizden temel olarak, anı mekânlarının bazılarının hala kullanılmaya devam ettiğı, bazılarının ise gündelik hayata artık dahil olmadığı veya unutulduğu çıkarımı yapılabilir. Ayrıca bazı mekânların geçmişte gündelik hayatın parçası değilken, geçirdiğı dönüşümlerle bugün kentte yaşayanların kullanır hale geldiğı alanlar olduğu görölmektedir. Özellikle restore edilerek, kullanıma açılan konutlar bazen çay bahçesi bazen de kafeterya hatta pub gibi kullanımlarla ön plana çıkmaktadır. Bunlara ek olarak, anı mekânlarından açık alan olanların büyük çoğunluğunun ve ticari merkezin bir kısmının ilişkiler ve anlamlar değışse de hala kullanılıyor olduğu açıkça görölmektedir. Saburhane Bölgesi, arasta, tabakhane arastası, hamamönü, kışla bu anlamda öne çıkan yerlerdir. Çocukluğunda bu bölgelerde yaşayan insanlar, bugün geleneksel yerleşimde oturma da gündelik hayatlarındaki rotalarına mutlaka çocukluk evlerini, sokaklarını, mahallelerini dahil ettiklerini belirtmişlerdir. Bazıları ise hala çocukken yaşadığı ev veya mahallede yaşamaktadır. Dolayısıyla doğrudan gündelik hayattaki rutinlerini devam ettirmektedir. Daha önce de belirtildiğı üzere hem fiziki varlığı hem de kullanımı değışen alanlar hem yeni nesillerce hatırlanmamakta hem de artık gündelik hayatın bir parçası olmamaktadır. Eskiden bahçe alanı olan yerlerde bugün yükselen apartman blokları nedeniyle, bu alanlar sadece harita veya eski hava fotoğrafları üzerinden izi okunabilen alanlar haline dönüşmüştür. Kentsel mekânda hatırlatıcı hiçbir unsur da bulunmamaktadır. Konakaltı Hanı, Yağcılar Hanı, Halil İbrahim Ağa Hanı, Zeybek Sineması, arasta dükkanları, Saburhane fırınları ve meydanı, gündelik hayatın devam ettiğı başlıca anı mekânlarıdır. Burada Konakaltı'nın kültür merkezine

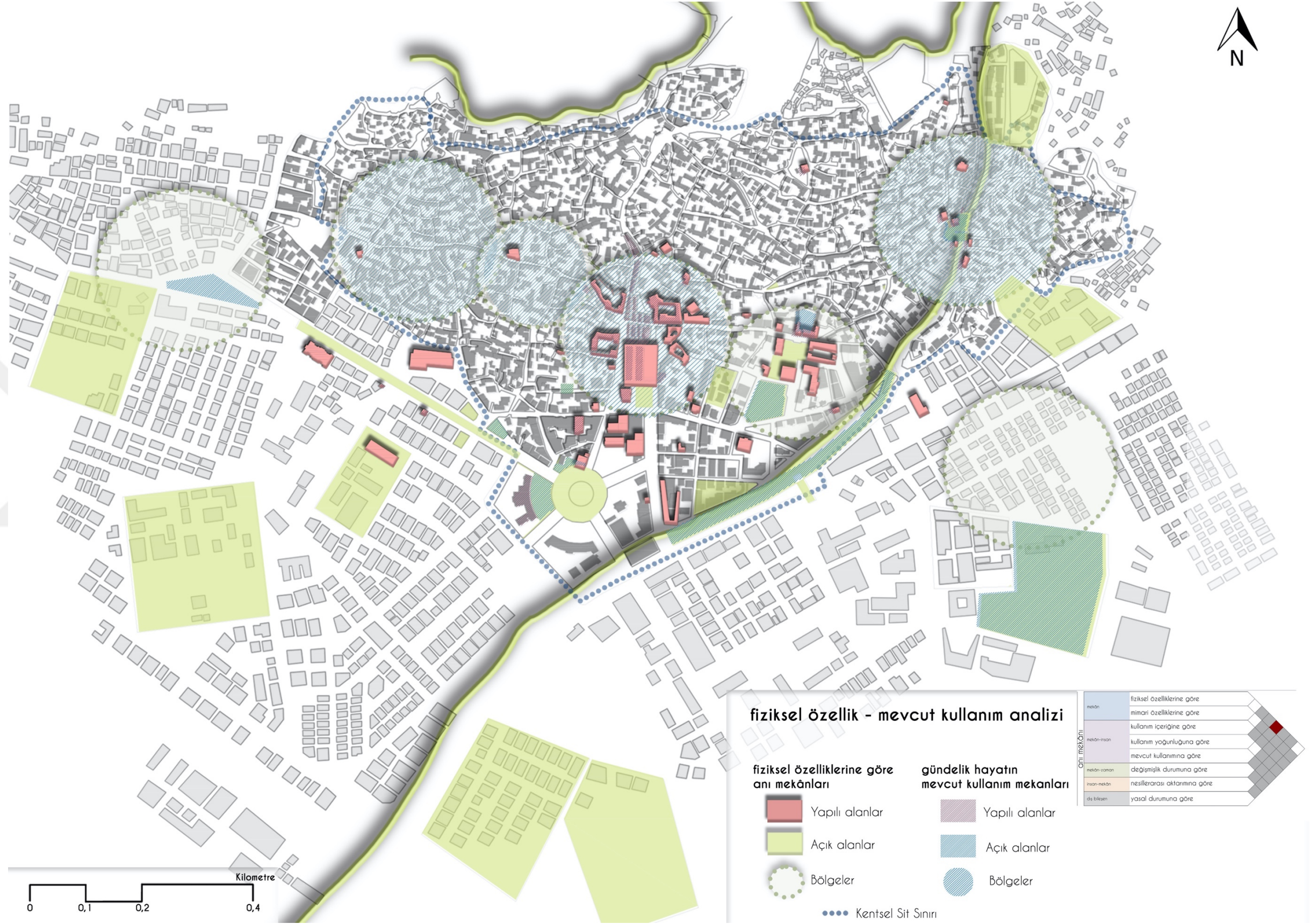
dönüştürülerek, nikah, sergi ve konferanslar için kullanıldığı, Yağcılar Hanı'nın dükkanları ve orta avlusunda bulunan çay bahçesi ile aktif kullanıldığı, Halil İbrahim Ağa Hanı'nın yine restore edilerek dükkanlara dönüştürülerek kullanıldığı görülmektedir.

Bir diğer analiz ise farklı nesillerce anı mekânı olarak hatırlanan alanların kullanım içeriklerinin sorgulanmasıdır. Soru şu şekilde de sorulabilir: Hangi kullanım içeriğine sahip alanlar devam eden nesillerce daha çok hatırlanmaktadır. Burada, olağan bir sonuç olarak sosyal-toplumsal hayatın mekânı olan alanların, belirlenen üç nesil tarafından daha çok hatırlanma eğiliminde olmasıdır. Örneğin sinemalar, geçmişin sosyal hayatının en önemli alanları olarak kentte yok olmalarına rağmen, üç nesil veya en az iki nesil tarafından hatırlanmaktadır. Aynı şekilde kamusal eylemlere ait alan olarak Konakaltı'ndaki yapıların kullanımları değişse de nesiller değiştikçe mekânsal bağın kopmadığı gözlemlenmiştir. Öte yandan üretim ve ticaret mekânları da yine en az iki nesil tarafından hatırlanma eğilimi göstermektedir. Artık tarımsal üretim eyleminin yokluğuna rağmen, mekânlara ait anı ve bilgi aktarımının sağlandığı görülmektedir.

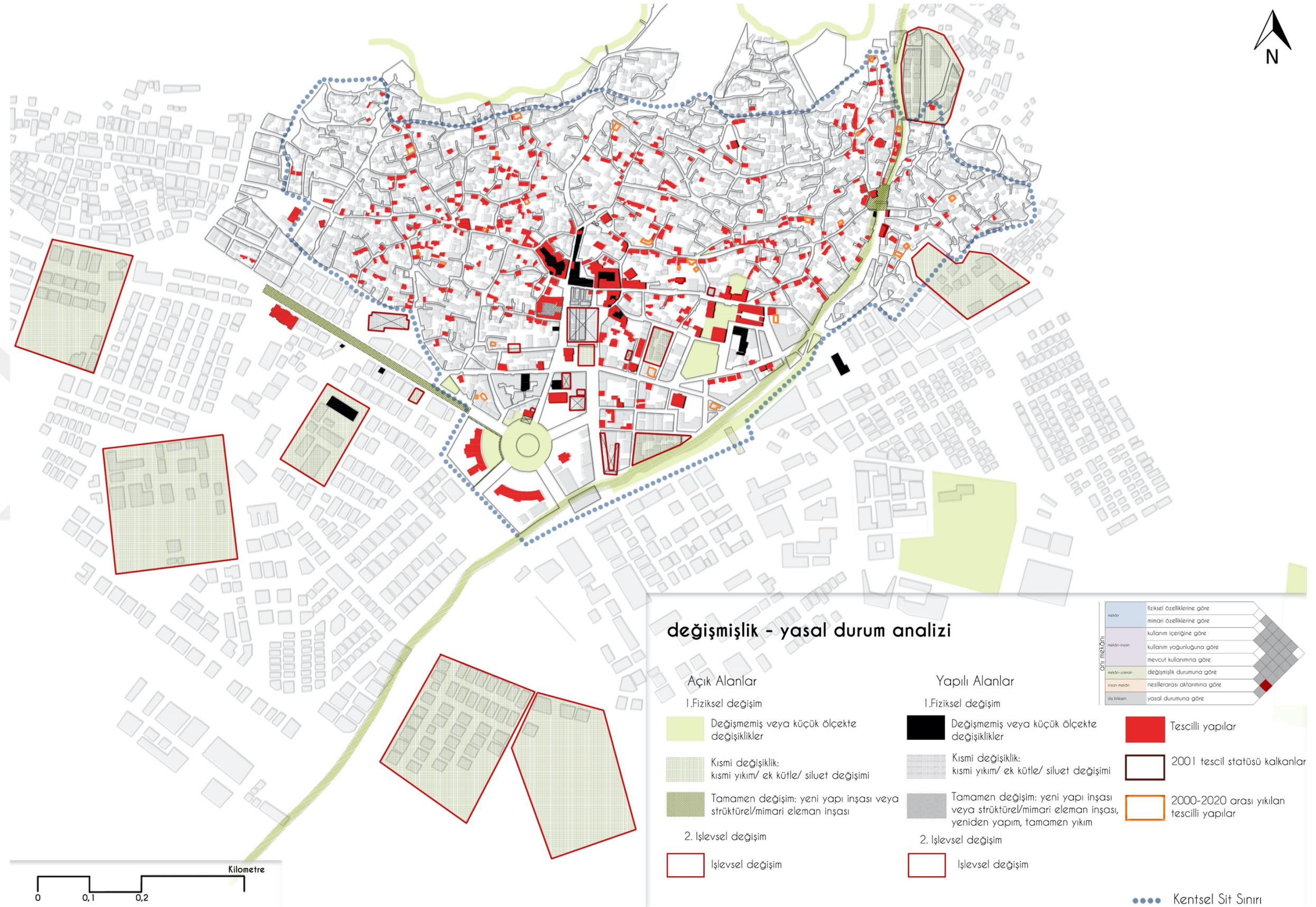
Anı mekânlarının yasal korunma durumunun mekânla ilişkisi de koruma kararları bağlamında önemli çıkarımlar yapmaya olanak tanıyabilir. Bir mekânın tescillenince anı ve deneyim üretmekten uzaklaşıyor olması birey ve toplumla bağının koptuğunun göstergesidir. İnsan ve toplum odaklı koruma yaklaşımı ise, katı ve uyulması güç normlardan ziyade, insan-mekân bağının kurulması amacıyla yaratıcı çözümler üreten özelliğe sahip olmalıdır. Bu haritalama ile, anı mekânları ile yasal durumlarının ilişkisi analiz edilmektedir. Bazı tescilli olmayan anı mekânlarının yok olduğu, bazılarının ise tescilli olmamasına rağmen güçlü hatırlama figürleri olduğu söylenebilir. Ancak mekânla bağın kopup kopmadığı bilgisi, mekânların değişim tarihiyle karşılaştırılarak yapılabilir.

Öte yandan yine temel bir sorgulama olarak, açık ve yapılı alanların değişmişlik analizleri yapılabilir. Açık alan olarak fiziki özelliklere sahip alanların daha çok değişime uğradığı, yapılaşma ile anıya ait izlerin silindiği sonucuna varılabilir. Ayrıca birçok yapının fiziksel değişimden ziyade işlevsel olarak değişim geçirdiği ancak her yeni işlevle anı mekânı olarak hatırlandığı vurgulanmalıdır. Öte yandan tarihi kentsel sitin içerisinde yer alan küçük ölçekli açık alanların, özellikle meydanların az değişmiş olması gözlemlenmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi bu analizler, arttırılabilir, parametreleri ikinci bölümün sonunda önerilen çerçeve kapsamında uyarlanabilir.

Şekil 4.11. Tarihi kentsel yerleşimde bugün gündelik hayatın bir parçası olan mekânlar ile fiziksel özelliklerine göre anı mekânlarının analizini gösteren grafik (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Şekil 4.13. Tarihi kentsel yerleşim ve çevresinde bulunan tescilli yapılar ile değişmişlik durumlarına göre anı mekânları analizi (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Şekil 4.14. Değişmişlik durumu ve fiziksel özelliklerine göre anı mekânlarının analizi (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

4.3. Değerlendirme

Kentsel kültürel miras alanları, tarihsel süreklilik içerisinde zamana bağlı değişen, dönüşen, yeniden oluşan, yok olan, eski-yeni, birçok fiziksel varlığı barındırmaktadır. Bu varlıklar, gündelik hayattaki eylem ve kullanımlarla bireylerin doğrudan ilişki kurdukları, kişiden kişiye değişen bazen de ortaklaşan farklı anlam katmanlarına sahiptir. Bu anlam ve anılar da hem fiziki mekâna hem de bireyin kendi yaşam periyoduna bağlı olarak değişmektedir. Kültürel miras alanlarında anı mekânlarının ortaya çıkarılması ile koruma kararları geliştirmeyi temel alan bu çalışmada, ‘kimin anısı?’, ‘hangi mekânın veya hangi zamanın anısı?’ gibi sorular bu bölümde belirlenen parametrelerle bilimsel zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Muğla’da doğup, büyüyen ve yaşayanların oluşturduğu evrenden seçilen farklı yaş gruplarından 29 kişiyle yapılan görüşmelerdeki anıya ait veriler, fiziki ortam verileri ve zamana bağlı değişimlerle karşılaştırılarak ele alınmıştır. Bunun sonucunda, koruma kararlarını şekillendirecek parametrelerle anı mekânlarının farklı özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Bir anı mekânının yapılı veya açık alan olması, fiziki olarak değişmişlik düzeyi, işlevsel değişimi, anı mekânı olarak ne kadar kullanım yoğunluğuna sahip olduğu, yasal olarak korunma durumu ve mevcut gündelik hayata ne kadar entegre olduğu gibi bilgiler, anı mekânları için geliştirilecek koruma yaklaşımlarında önemli olacaktır. Buna ek olarak, literatürden gelen verilerle, kent mekânının gelişiminde önemli rol oynayan kırılma noktalarının da ortaya çıkarılarak anı mekânlarının değişimiyle paralel olarak yorumlanması, hem anı mekânlarının bugünkü durumunu tariflemek hem de geleceğini planlarken göz önüne almak açısından irdelenmesi gereken bir durumdur. Çalışmanın ilerleyen bölümünde bu ilişki ortaya koyularak, anı mekânlarının farklı ölçeklerde yarattığı alanlar ve dağılımları incelenerek, değerleri tanımlanacaktır. Ayrıca bu bölümde ön plana çıkan parametrelerle anı mekânları bütüncül bir kategoriyle tanımlanacaktır. Böylelikle, anı gibi sözel bir verinin fiziki mekânla entegre olarak yorumlanması, bütüncül bir bakışla değerlendirilmesi ve bütüncül koruma prensiplerinin ve eylemlerinin oluşturulması mümkün olacaktır.

5. MUĞLA MENTEŞE TARİHİ KENTSEL DOKUDA ANI MEKÂNLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE KORUNMASI

Kentsel kültürel miras alanlarında gündelik hayatta, insanın mekânla kurduğu daimî bir ilişki vardır. Bu ilişkiden insanlar deneyim elde etmekte, bu deneyimden mekânlarla ilgili imge ve bellek üretmekte ve bunları bellekte kodlayarak kaydetmektedir. İnsan elde ettiği pozitif deneyimle mekânsal bağ geliştirir; bağı sürekli kıldığı ölçüde de mekânsal aidiyet gelişir. Bahsedilen süreçlerin hepsi bellekte kaydedilmekte, mekânsal aidiyet ve bağ geliştirilen mekânlar zamansal gelişim içinde bellekte kaybolmamakta, herhangi bir zaman diliminde kentsel hatırlama figürleri ile anımsanmaktadır.

Bu nedenle, kültürel miras alanlarının korunmasında sürdürülebilir kararların üretilmesi, temel koruma ilkelerinin ve kararlarının belirlenmesi için, yaşayanların mekânla kurdukları bağın ortaya çıkarılması önemlidir. Bu ilişkiyi anı mekânları bağlamında ortaya çıkarmayı ve mekânsal bağın sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlayan bu çalışma, daha önceki bölümlerde genel yaklaşımı ve çerçeveyi ortaya koymuştu. Bu bölümde Muğla Menteşe özelinde yapılan değerlendirmeler ve belirlenen ilke ve eylemler aktarılacaktır. Muğla Menteşe anı mekânlarının temel koruma yaklaşımlarının belirlenmesi için;

- Anlama/ortaya çıkarma
- Çözümleme/analiz etme
- Değerlendirme
- Karar verme

Aşamaları ile çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Son iki aşamayı içeren bu bölüm, öncelikle koruma kararlarının temelini oluşturacak değerlendirme ve çıkarımları yapacak, daha sonra koruma prensiplerini ve eylemlerini belirleyecektir. Bu bağlamda, anlama ve çözümleme bölümünden gelen verilerle, kentteki anı mekânlarını etkileyen dönemler, bölgeler ve nesiller belirlenmiştir. Belirlenen bu unsurlar, birbirleriyle ilişkilendirilerek, çalışmanın temelini oluşturan sorulara yanıt aranmıştır: ‘Anı mekânı nasıl oluşur, gelişir ve değişir? Değişimi sağlayan kırılma noktaları nelerdir? Kent mekânının değişimi insanların anı ve anlam algısını nasıl değiştirmektedir? Kentsel gelişim süreci ile anı mekânlarının gelişimi arasındaki ilişki nedir? Kentsel gelişim bölgeleriyle anı mekânları bölgeleri arasındaki ilişki nedir?’

Bu bölümden yapılacak olan çıkarımlar, Muğla Menteşe anı mekânlarının korunması için gerekli ilke ve eylemlerinin belirlenmesine yardımcı olacaktır. Aynı zamanda çalışmanın her bir aşamasının verileri, bu çalışma kapsamında olmayan ancak mekânların korunması için gerekli koruma ve sunum kararlarında kullanılacak bilgi niteliğindedir.

5.1. Muğla Menteşe Anı Mekânlarının Dönemler, Bölgeler ve Nesiller Üzerinden Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu aşaması, fiziksel ve anıya ait verilerin değerlendirilerek sentez, yorum veya çıkarım yapmaya olanak tanıyacak bilgiyi ortaya koymaktadır. Anı mekânının temel bileşenleri olan insan, zaman ve mekân bağlamında değerlendirmeler yapılacaktır. Alanın değerlerini belirlemek, niteliklerini ortaya koymak, aynı zamanda da potansiyellerini ve sorunlarını tespit etmek adına bütüncül çıkarımların yapıldığı bu aşamada, yapılan çözümlemeler sonucu anı mekânları bölgeleri tanımlanmıştır. Aynı zamanda geleneksel yerleşimi anı mekânları bağlamında anlamak için yapılan çalışmalar ile de kentte dönemler ve nesiller belirlenmiştir. Dönemler, bölgeler ve nesillerin birbirleriyle olan ilişkisi de bu bölümde değerlendirilecek, koruma kararlarını üretmeyi sağlayacak altyapıyı ortaya koyacaktır.

5.1.1. Muğla Menteşe anı mekânlarını dönemler üzerinden değerlendirmek

Muğla Menteşe anı mekânları, çalışmanın üçüncü bölümünde, barınma ve gündelik hayat, üretim ve ticaret, sosyal-toplumsal hayat mekânları üzerinden oluşumları ve değişimleriyle detaylı olarak ele alınmıştır. Burada ise amaç, bütüncül bir değerlendirme yaparak, anı mekânlarını değiştiren temel olayların tanımladığı dönemleri diğer değişkenlerle beraber irdelemektir. Bu anlamda değerlendirildiğinde dönemler şu şekilde ayrılmıştır:⁵⁰

- Cumhuriyet öncesi dönem
- 1923-1950: Erken Cumhuriyet Dönemi'nin kent mekânları
- 1950-1980: Kentsel gelişme ivmesi
- 1980 sonrası: Kentleşme ve koruma

⁵⁰ Çalışma kapsamında, yapılan dönemleme, sadece hatırlanan anı mekânları ve değişimleri üzerinden ele alınmamıştır. Görüşmeciler arasında 1923 öncesini hatırlayan hiç kimse olmamasına rağmen, bu dönem de mevcut kenti etkileyen değişim ve gelişmeler olması nedeniyle dönemleme kapsamına dahil edilmiştir.

Anı mekânları, kentte yaşayanların hatırladıkları mekân ve bileşenleriyle tariflenmektedir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen derinlemesine mülakatta 1923 öncesi dönemi hatırlayan yaş grubu yoktur. Ancak bu dönem, görüşmeciler tarafından anı mekânı olarak tariflenen birçok alanı etkileyen olayları içermesi ve kuşaklararası aktarılması nedeniyle dönemlemeye dahil edilmiştir.

1923 öncesinde gerçekleşen önemli gelişmeler, kentin Konakaltı Bölgesi'ne odaklanmaktadır. İzmir-Aydın demiryolunun açılması ile, kentin kuzeyde bulunan İzmir limanı ile olan ilişkisi güçlenmiş; o güne kadar Güllük ve Gökova limanları ile sağlanan dış ticarete kuzey aksı da eklenmiştir. 19.yüzyılda yaşana gelişmeler ticaretin gelişmesini sağlamış, uzun mesafeli ticaret mekânları olarak kent mekânında hanların inşası artmıştır. Aydın-Denizli kervanyolunun geçtiği Sekibaşı Sokağın Konakaltı Bölgesi'ne doğru alanda ve arasta çevresinde hanlar inşa edilmiş; yerleşim Konakaltı'na doğru kaymıştır. İkinci olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma hareketleri ile yapılan reformlar, siyasi, idari ve ekonomik olarak birçok alanda yenilikleri getirmiş; kentte yeni teşkilatlar kurulmuştur: Belediye Teşkilatı, bunlardan biridir. İdari yapılanmada yaşanan gelişmelerle, Hükümet Konağı ve Belediye, başka diğer idari yapılarla beraber Konakaltı Bölgesi'nde inşa edilmiştir. 1916 yılında oluşturulan büyük bir park alanı ile idari merkez, meydanları ve parklarıyla tamamlanmıştır. Dolayısıyla, 1923 öncesi Muğla kentinin Arasta, Konakaltı ve Saburhane paralelinde geliştiğini söylemek mümkündür.

1923 yılı kuşkusuz sadece Muğla için değil, tüm ulus için önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Muğla ve Ege Bölgesi'ndeki birçok kenti etkileyecek olan ilk kırılma noktası 1924 Türk-Yunan Mübadelesi olmuştur. Bu gelişme sadece kentin belirli bir bölgesinde yaşayan Rumları ve Türkleri değil, tüm kentin gelişimini doğrudan etkilemiştir. Rumların özellikle ticaret olmak üzere her alanda faaliyet göstermesi, gittiklerinde geride kalan kentte bu faaliyetler açısından boşluklar oluşmasına neden olmuştur. Buna ek olarak, 1923'te Cumhuriyetin ilanı ile gelen rejim değişikliği hayatın her alanında yenilikler getirmiştir. Bunlardan en önemlisi, yeni rejimin getirdiği yeni hayat biçimi ve bu hayatın yeni işlevleri: Otel, gazino, halkevi, şehir kulübü, banka, restoran vb. Muğla kentinde de bu işlevlerin mekânı kentin güneyinde idari yapılarla oluşturulan bir meydan ve çevresi olmuştur. Bunların dışında, rekreasyon faaliyetlerini içeren açık alanlar da kent mekânında yer almaya başlamıştır: Stadyum, koruluk vb. 1936 yılında yapılan ilk imar planının, kent için etkileri çok büyüktür. Bu planla, geleneksel

yerleşimin korunarak, yeni yerleşimlerin kentin güneyinde oluşturulması, kentin gelişim alanının belirlenmesi sağlanmıştır. Yaşayanların bir dönem anı mekânları olarak hatırladığı ‘içine güneşin sızmadığı’ alan olarak hatırladıkları koruluk bu planla yapılmıştır. Dolayısıyla, geleneksel yerleşimin 1950’lere kadar gelişimini belirleyen olaylar bunlar olmuştur.

1950’li yıllar, çok partili siyasi rejime geçilmesiyle, ülkede köklü değişim ve müdahalelerin yaşandığı yıllar olmuştur. Ülke genelinde büyük kentlerde, kentleşmenin hız kazandığı, kırdan kente nüfusun arttığı, sanayileşmenin hızlandığı, yeni bir döneme geçişin kırılma noktası olan bu tarih, Muğla’da da değişimlere öncülük etmiştir. Ancak, 1950-1980 yılları, Muğla’da hızlı bir nüfus artışının deneyimlenmediği, durağan ve dengeli bir toplumsal ve ekonomik yaşamın sürdürüldüğü bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Sanayinin de gelişmediği kentte, bu dönemde ulaşım, ticaret ve turizmin hareketlenmesi ile gelişmeler yaşanmıştır (Osmay, 2006, s. 231). Tarımda makineleşmeye geçiş, teknolojik gelişmelerin artması, motorlu araçların aktif kullanımının başlaması, tarımsal üretimde artı ürünün fazlaşması, sermayenin taşınmaz mallara yatırılması, zanaatın önemini yitirmesi bu dönemin Muğla’nın anı mekânlarını etkileyen öne çıkan özellikleri olmuştur. Daha önce de bahsedildiği gibi Muğla’da bu süreçler daha yavaş ve durağan bir şekilde ilerlemiştir. 1950-80 yılları arasında kenti etkileyen en önemli gelişme 1961 yılında İller Bankası tarafından hazırlanan imar planıdır. Bugün kentte fiziki varlıklarının izi bile sürülemeyen anı mekânlarının yok oluşunun nedeni büyük oranda bu planın getirdiği keskin kararlardır. Bahçe alanlarının da dahil olduğu tarım alanlarında, apartman bloklarının yükselmesi, arastada ve geleneksel yerleşimde bazı yolların genişletilmesi için yapıların kısmen veya tamamen yıkılması bu planın getirdiği değişimlerdir. Yeni yerleşim alanlarına ve gelişme bölgesine odaklanan 1936 İmar planı, geleneksel yerleşimin sürdürülmesi için bazı kararlar gözetirken, 1961 İmar Planı sadece yeni gelişim alanlarına odaklanmıştır. Bu durum geleneksel yerleşimde artık işlevini kaybeden yapıların âtıl kalmasına ve bazılarının yıkılmasına neden olmuştur. Tabakhane bölgesi bu süreçte Kara Muğla Çayı’nın kenarına, yeni gelişim alanlarına taşınmış, hanlar işlevini yitirdiği için boşaltılmış, hâl binaları yıkılmıştır. Cumhuriyet rejiminin getirdiği yeni yaşam biçiminin temsilcisi olan hem mimari hem sosyal-toplumsal bağlamda önemli bir yapı olan Şehir Kulübü binası da bu dönemde yıkılmıştır. Bunlara ek olarak, bölgesel anlamda düşünüldüğünde Karabağlar Yaylası da bu süreçte motorlu araçların tarımda kullanılmaya başlanmasıyla, irim ve

kesik gibi yaylaya karakter kazandıran özgün özelliklerinin bir kısmını yitirmiştir. Dolayısıyla, birçok kente göre daha durağan özellikler sergileyen, sanayileşme ve kentleşmenin görülmediği Muğla'da tarımda makineleşme ve imar planlarına bağlı olarak 1950-1980 yılları arası kent mekânında yıkımların ve değişimlerin hâkim olduğu yıllar olmuştur.

1970'li yılların sonuna doğru tüm Türkiye'de hız kazanan kültürel mirası korumanın yasal zemine oturtulduğu gelişmeler, Muğla'da da 1979 yılında tescil ve sit kararlarıyla başlamış, 1981 yılında Koruma Amaçlı İmar Planı'nın yürürlüğe girmesiyle beraber, geleneksel yerleşimin korunması için yasal çerçeve tanımlanmıştır. Dolayısıyla 80'ler ve 90'lar, bu çalışmaların tetiklediği; ancak sivil inisiyatiflerin ve halkın da çalışmalarıyla geleneksel yerleşimde âtıl kalan yapıların restorasyonlarının yapıldığı, kültürel mirasla ilgili farkındalık oluşturma amaçlı etkinliklerin düzenlendiği, kültür ve sanat faaliyetlerinin ivme kazandığı yıllar olmuştur. Bir yandan koruma çalışmaları devam ederken, bir yandan da 1980'ler kentte nüfus artışı yaşandığı, yakın köylerden gelenlerin geleneksel yerleşimde boşalan konut alanlarına yerleştiği yıllar olmuştur. 1960'larda başlayan karayollarının inşası çalışmaları bu süreçte de devam etmiş, yeni yollar açılmış, Dalaman Havalimanı hizmete başlamış; bugünkü Muğla-Denizli Karayolu inşa edilmiştir. Kenti daha ulaşılır kılan bu gelişmeler ticaret ve turizmi arttırmış; geleneksel yerleşimde yeni gelişmelere yönelik talepler sonucu, değişimler yaşanmıştır. 2001 yılında Koruma Amaçlı İmar Planı'nın revizyonu yapılmış, belirlenen 'özel planlama bölgeleri' ve 'Sokak Sağıklaştırma Projeleri' ile geleneksel yerleşimde uygulamaya yönelik çalışmalar artmıştır. Özetle, 1980'lerden bugüne kadar, Muğla kenti kentleşmenin deneyimlendiği, buna paralel olarak koruma faaliyetlerinin hızlandığı süreçler geçirmiştir. Son 40 yılda tüm dünyada artış gösteren turizm endüstrisi Muğla için yerel ölçekte bir seyir göstermiştir. Bu nedenle, geçmişe ait unsurların metalaştığı; arz-talep ekseninde turizmin pazarının talep ettiği dönüşümlerden kent mekânı uzak kalabilmiştir. Aynı şekilde kentte 1960'larda faaliyete başlayan Kireç Sanayi faaliyeti ve küçük otomotiv sanayi dışında kentte endüstriye yönelik mekânsal örgütlenme ve endüstrinin getirdiği sosyal-toplumsal hayat biçimi görülmemiştir. Dolayısıyla, kentin anı mekânlarının daha fazla yok olmalarının gözlemlenmediği, daha çok restorasyonlarla, anı mekânlarının işlev değişikliği geçirerek bugüne ulaştıkları söylenebilir.

5.1.2. Muğla Menteşe anı mekânlarını nesiller üzerinden değerlendirmek

Anı mekânlarının ortaya çıkarılması yoluyla koruma önerilerinin geliştirildiği bir yöntem öneren bu çalışmanın Muğla Menteşe özelindeki değerlendirmelerinin aktarıldığı bu bölümde belirlenen nesiller, kentte doğup büyüyen 29 kişi ile yapılan derinlemesine mülakatların tarihsel gelişimdeki kırılma noktaları ile karşılaştırılmasıyla belirlenmiştir. Doğum tarihleri 1937-1996 yılları arasında değişen görüşmeciler, kent mekânında yaşanan değişimleri deneyimleyen farklı nesiller olarak üç döneme ayrılmıştır:

- N.1. 1937-1950 arası doğanlar: 5 kişi
- N.2. 1950-1980 arası doğanlar: 13 kişi
- N.3. 1980-1996 arasında doğanlar: 11 kişi

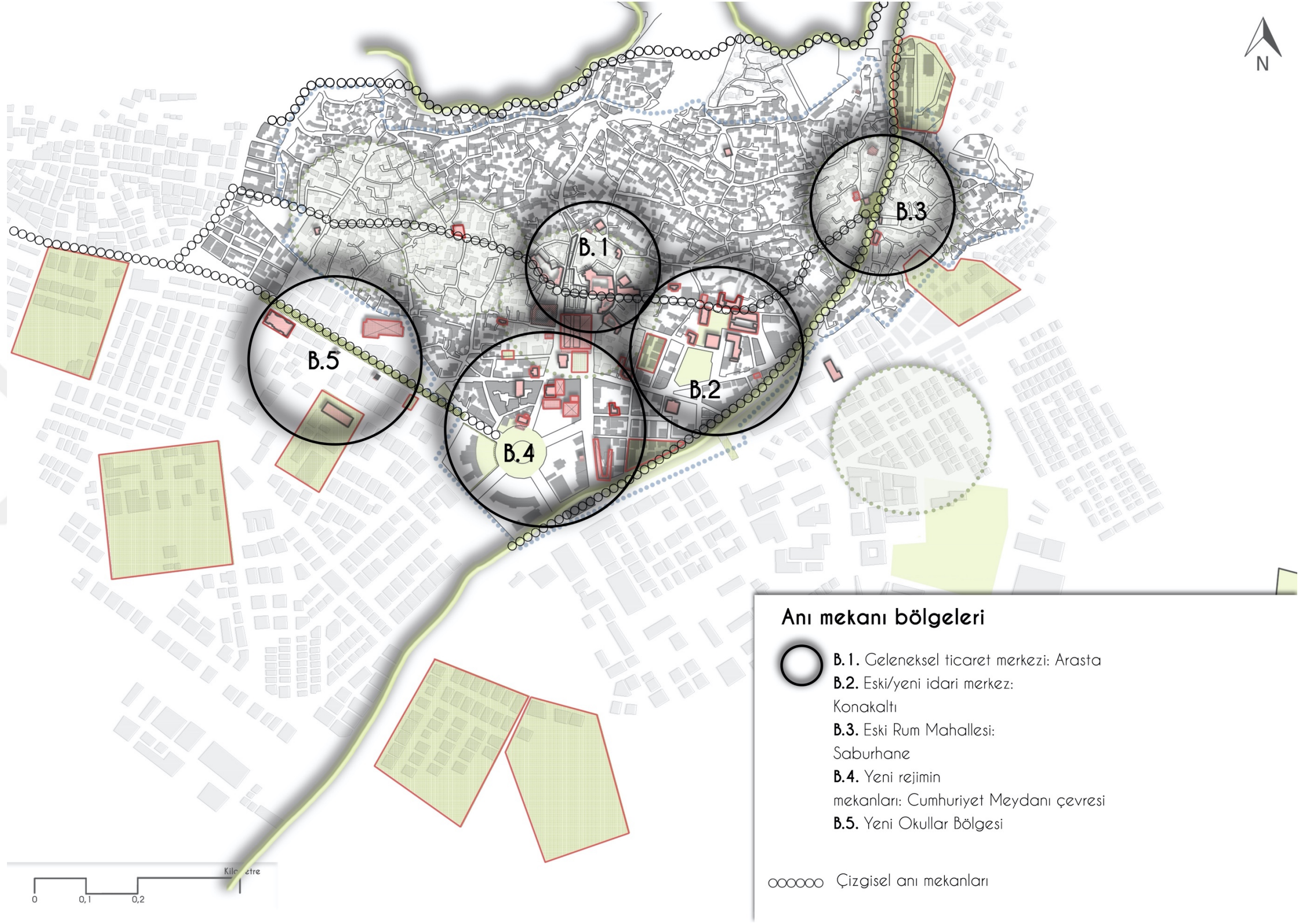
‘Nesillerarası anı mekânları’nı analiz etmek üzere yapılan çalışmalar sonucu yapılan bazı değerlendirmeler şunlar olmuştur:

- 1930-1950 yılları arasında doğanların anı mekânları geleneksel yerleşim ve hemen çevresindeki alanlar ile sınırlı kalırken, diğer nesillerin anı mekânları hem geleneksel yerleşim hem de tüm kente yayılmaktadır.
- 1950-1980 yılları arasında doğan neslin anı mekânları geleneksel yerleşim, Cumhuriyet Meydanı ve yeni gelişme alanlarındaki idari yapılara doğru dağılım göstermektedir. 1960’larda yaşanmaya başlanan değişimin etkilerini daha sınırlı gözlemledikleri için, kent mekânından diğer nesillere göre daha çeşitli figürleri hatırlama imkanına sahiptirler.
- 1980-1996 yılları arasında doğan neslin tarihi kentsel doku ile olan ilişkisi çoğunlukla işlev değiştiren yapıların yeni işlevlerinin kullanımıyla gerçekleşmektedir. Eski konutların pub ve kafaterya olarak açık alanlarıyla beraber kullanımı, hanların yine açık alanlarıyla beraber çay bahçesi veya kültür merkezi olarak kullanımı, bu neslin tarihi kentsel yerleşimle bağıni kurmaktadır.
- Öte yandan 1980-1996 yılları arasında doğan neslin çoğunluğu aktif çalışma hayatının içindedir. Tarihi kentsel dokuda yer alan kamu ve özel girişim iş mekânlarında çalışanlar, günün belirli saatleri içerisinde tarihi kentsel yerleşimi sıklıkla kullanmaktadır.
- 1980-1996 yılları arasında doğan neslin, geçmişte yok olan anı mekânlarıyla bağı çoğunlukla kopmuştur. Az bir bölümü, bir önceki nesilden yapılan

sözel aktarımlarla bilgi sahibi olmakta; diğerlerinin anı ve mekân ilişkisi gözlemlenmemektedir. Anı ve mekânın yok olduğu bu durumda bir sonraki nesile yapılacak olan aktarım da söz konusu değildir.

Belirtilen çıkarımlar, geleneksel yerleşim ile halkın kurduğu bağın kopmaya başladığı sonucunu yansıtmamaktadır. Sadece mekânla kurulan ilişki, fiziksel ve işlevsel değişime göre dönüşmektedir. Ancak, yok olan anı mekânlarının hem varlıkları hem de fiziksel yerleri ile ilgili anı ve mekân bağlantısı olmadığı için, hatırlama da söz konusu değildir.

Şekil 5.2. Anı mekânı bölgeleri ve aksları (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

5.1.3. Muğla Menteşe anı mekânlarını bölgeler üzerinden değerlendirmek

Menteşe tarihi kentsel dokuda koruma kararları üretmek için bir yöntem önerisine odaklanan bu tez kapsamında 98 adet açık-yapılı alan veya bölge-mevki veya mimari eleman olan unsur anı mekânı olarak tariflenmiştir. Her bir anı mekânının tekil olarak kendi başına taşıdığı mimarî, kentsel, toplumsal, ekonomik veya tarihi değeri vardır. Ancak bunların dışında bulundukları bağlamda yakın çevresiyle kurduğu ilişkiyle oluşan dengeli bütünlük, korunması gerekli önemli bir değerdir. Bu bağlamda anı mekânlarının hem tek başına değerlendirilmesi hem de bölgesel ölçekte değerlendirilmesi sağlıklı koruma kararlarının oluşturulması açısından vazgeçilmezdir. Muğla’da anı mekânlarının dağılımına bakıldığında, beş bölgede yoğunlaşan özellik göstermektedir:

- B.1. Geleneksel ticaret merkezi: Arasta
- B.2. Eski/yeni idari merkez: Konakaltı
- B.3. Eski Rum Mahallesi: Saburhane
- B.4. Cumhuriyet Meydanı çevresi
- B.5. Yeni Okullar Bölgesi

Arasta bölgesi, kentte yaşayanlar için farklı anlamlarıyla önemli bir anı mekânıdır. Küçük dükkânlar, dükkân önü saçaklar, dar sokaklar, meydancıklar, açık alanlarıyla sadece bir ticaret merkezi değil, aynı zamanda yaşam alanı, sosyal-toplumsal hayatın da merkezidir. Kentte yaşayanların bugün veya geçmişte arastayla güçlü mekânsal bağları vardır. Çocukluğunda, aile işinden dolayı arastada büyüyenlerin anısı canlı ve aktiftir. Ya da hala arastada esnafılık yapmaya devam edenler, her ne kadar sosyal ilişkilerin ve maddi getirinin eskisi gibi olmadığını düşünseler de arastanın onlar için günün büyük bir bölümünü geçirdikleri anı mekânı olduğunun farkındadır. Arastayla, ailesi ve yakın çevresi dolayısıyla yakın ilişkisi olmayanların bile bugün aktif bağı mevcuttur. Arastada yer alan bazı dükkânlar ve mekânlar uzun yıllardır halkın alışkanlıklarını devam ettirdikleri yerlerdir. Köfteci Kemal, Helvacı Tahsin, Kahveci Kuden, Çizmecici Kemal, Gökcan Kundura, Kolonyacı Ahmet, Muğla Lokantası hala insanların gündelik hayatlarının bir parçasıdır. Arastanın en önemli özelliklerinden biri de esnaflarıyla özdeşleşen kullanımları ve sosyal ilişkileridir. Arastada uzun yıllardır çalışan esnaflar ve kullanıcılar birbirilerini iyi tanımakta ve dolayısıyla alışkanlıklarından vazgeçmemektedirler. Yukarıda bahsi geçenler, görüşmecilerin dile getirdikleri, hatırladıkları ve hala bağ kurdukları esnaflardır. Bunların dışında da arastayla

özdeşleşmiş birçok dükkân ve esnaf vardır. Arasta dükkanlarına ek olarak, arastanın hemen çeperinde yer alan hanlar da dükkanları ve açık alanlarıyla aktif kullanılmaktadır. Yağcılar Hanı, avlusunda bulunan ağaçlarıyla beraber, arastayı ticari faaliyetler için kullananların dinlenme noktası, arasta çevresinde kamu daireleri veya bankalarda çalışanların da öğle araları ve iş çıkışlarında dinlenme noktalarıdır. Aynı şekilde, Zahir Pazarı olarak anılan eski Halil İbrahim Ağa hanı, restorasyon geçirdikten sonra eklenen yeni işlevlerle, 40 yaş altı kullanıcıların kafeterya olarak kullandıkları bir alandır. Arastanın hemen güneyinde yer alan Evliya Çelebi'nin de bahsettiği Kurşunlu Cami hem ibadet mekânı olarak hem de yanındaki meydanıyla halkın en sık kullandığı yerlerden biridir. Özellikle Muğla'da pazarın kurulduğu perşembe günleri, arastada hem dükkanlar hem cami hem sokaklar oldukça kalabalıktır. Sadece kentte yaşayanlar değil, yakın köylerden pazara gelenlerin alışverişini yaptığı birçok dükkân vardır. Arastanın anı mekânı olma özelliği dışında başka bir özelliği de kenti deneyimlemek için gelen ziyaretçiler tarafından da dikkate değer kullanımının olmasıdır. Tüm bu özellikleriyle arasta, dükkanları, sokakları, meydanları, yeşil alanları, han avluları, esnafı ve kullanıcılarıyla bütün bir değerdir. Bahsedilen tüm unsurlarıyla ve insan, mekân, zaman bileşenleriyle korunması ve geleceğe taşınması büyük önem taşımaktadır.

Kentin 19.yüzyıldaki idari ve ticari merkezi olan Konakaltı Bölgesi bu özelliğini günümüzde de nispeten korumaktadır. Cumhuriyet'in ilanı ile beraber Hükümet Konağı, Vali Konağı, Halkevi, ilkokul, gibi bazı kamuya ait işlevler meydanın çeperinde yer almaya başlasa da Konakaltı hiçbir dönemde âtil ve işlevsiz kalan bir yer olmamış, işlevsel sürekliliğini korumuştur. Konakaltı Bölgesi, bugün Büyükşehir Belediyesi olarak kullanılan yapının ikiye böldüğü iki büyük açık alan, çevresinde yer alan idari ve toplumsal kullanımlarla, kuzeyinde hanla bütünleşmiş, özel bir alandır. Hükümet Konağı olarak 19.yüzyılda inşa edilen yapı, bu işlevin Cumhuriyet meydanına taşınmasıyla uzun yıllar adliye binası olarak kullanılmıştır. 2000'li yıllarda yeni adliye binasının, kentin yeni gelişen bölgesindeki meydanın çeperine inşasıyla bina belediye olarak hizmet vermeye başlamıştır. 2014 yılında Muğla'nın büyükşehir olmasıyla, yapı Büyükşehir Belediyesi Hizmet Binası olarak kullanılmaktadır. Kentte hala eski adliye binası olarak da anılmaktadır. Hemen parkın batısında yer alan belediye binasının ise, 19.yüzyılda belediye teşkilatının kurumuyla inşa edildiği düşünülmektedir. 1940'lı yıllarda tamamıyla yanan bina, yeniden yapılmıştır. Bugün yapı Menteşe Belediyesi Hizmet Binası olarak kullanılmaktadır. Belediye ve eski adliyenin arasında var olan yapı, Hususi

Muhasebe binasıdır. İl Özel İdaresi ve Menteşe Belediyesi ek binası olarak kullanılan yapı, 2018 yılından beri boştur. Konakaltı'na karakterini veren yapılardan belediye ve hususi muhasebe binası halk tarafından daha çok referans noktası olarak anılmaktadır. Eski Adliye yapısı ise, kentte yaşayanlar için mutlaka bağ kurulan, temas edilen bir yapı olmuştur. Kimi babasının o yapıda çalışması nedeniyle, kimi her gün okula giderken yanından geçip yakınında dinlenmesi nedeniyle, kimi de bugün gündelik hayatının bir parçası olarak yapıyı anmakta ve kullanmaktadırlar. Eski adliye yapısının ikiye bölerek oluşturduğu kuzeyindeki meydana bakan iki yapı vardır: Bugünkü işlevleriyle Müze ve İl Halk Kütüphanesi. Bugün hem Müze Müdürlüğü hem de müze olarak kullanılan, Konakaltı meydanına açılan avlulu yapı bir han yapısıdır.⁵¹ Yaşayanlar 'Eski Han' ve 'Eski Cezaevi' olarak binayı anmaktadır. Hemen karşısında yer alan yapı ise yine yaşayanlar tarafından 'Eski Karakol' olarak anılmaktadır. 1980'li yıllara kadar Jandarma Karakolu olarak kullanıldığı bilinen yapı bugün kütüphane olarak kullanılmaktadır. Yapıyı iki işleviyle de hatırlayan farklı nesiller mevcuttur. Eski adliye yapısının doğusunda, Belediye Parkı'nın hemen yanında yer alan yapı grubu ise "Askeri mahfel", olarak adlandırılan Askeri Gazino binasıdır. Yaşayanlar tarafından, kentte düşünlerin yapıldığı yerlerden biri olarak anılan Askeri Gazino yapısı bugün hala Askerlik Şubesi olarak kullanılmaktadır. Bölgenin kuzey çeperini Konakaltı Hanı oluşturmaktadır. 1980'lere kadar otel olarak kullanılan yapı, yapılan kapsamlı restorasyonlar ile, Konakaltı Kültür Merkezi, Nikah ve konferans salonu, sergi holü kullanımlarına imkân vermektedir. Bölgenin güney çeperini ise kentteki en eski okul yapılarından olan ve bir dönem rüştiye olarak kullanılan Koca Mustafa Efendi İlkokulu oluşturmaktadır. Bölgede yer alan yapıları fiziksel ve işlevsel anlamda bütünleyen üç önemli açık alan vardır. Birincisi Belediye Parkı, ikincisi Konakaltı Meydanı, diğeri de Konakaltı Hanı'nın avlusudur. Bu üç açık alanla beraber bölge bütüncül olarak işleyen bir düzene sahiptir. Alanın 19.yüzyılın idari merkezi olması dolayısıyla 1940'lı yıllara kadar uzun süreler alan tören ve geçit alanı olarak kullanılmıştır. Bölgede bulunan Belediye Parkı, geçmişteki kadar aktif kullanımı olmasa da kentte yaşayan tüm nesiller tarafından anı mekânı olarak adlandırılan ve çok tekrar edilerek kolektif olma özelliğine sahip bir alandır. Aynı zamanda kent merkezinde bulunan ve hala aktif yeşilin bulunduğu dört alandan birisidir. Tüm bunlar değerlendirildiğinde, bölgenin en önemli özelliği; değişen işlev ve

⁵¹ Han yapısının hangi tarihlere kadar han olarak kullanıldığı bilgisine ulaşamamıştır.

kullanımlarıyla beraber, yapı ve alanların yaşayan her nesil tarafından anı mekânı olarak anılmasıdır. Yani alan, birden çok anlam ve anı katmanlarından oluşmaktadır. Bu nedenle, bölge yapıları alanları, açık alanları, yeşil alanları, kullanım özellikleri, anıları ve anlamlarıyla korunması gerekli değere sahiptir. Bütüncül olarak korunması, kullanımının artarak tüm özelliklerinin nesiller arası aktarımının yapılması önemli bir noktadır.

Saburhane Bölgesi, 1924 Türk-Yunan Mübadelesi'ne kadar Rumların yaşadığı, hanlar, meyhaneler, dükkanlar, kahvehaneler, cami, hamam ve kilisesiyle beraber düzlükte meydanın ortasından akan Kara Muğla Çayı'nın, başka bir ifadeyle Saburhane Deresi'nin şekillendirdiği bir konut bölgesidir. Düzlükte dere, meydan ve bazı konutlar yer almakta, Asar Dağı'nın eteklerinde de konut bölgesinin devamı bulunmaktadır. Bugün Türk-Yunan Mübadelesi'ni doğrudan deneyimleyen nesil artık yaşamamaktadır. Nesilden nesile aktarılan bazı bilgilerle Rumların kentte bulunduğu dönemler, mekânlar ve anılar hatırlanmaktadır. Bölge, bugün hem Rumlar bölgeyi terk ettikten sonra konutlara yerleştirilenlerin sonraki nesilleri, hem de kentte farklı zamanlarda yaşamış, bölgede oturmuş veya oturmamış herkes için anı mekânı olma niteliğindedir. Bölgeye göçmen olarak gelenlerin çocuklarıyla yapılan görüşmeler sonucu, Saburhane'yle bugün kurdukları mekânsal bağın çok güçlü olduğu gözlemlenmiştir. Cami, meydan, kahveler, dükkân, bölgede yaşayan insanlarla özdeşleşmiş olan alan, birçok yaşayan için vazgeçilmez özelliktedir. 'Mahalleye dışarıdan yabancı kimseyi almazdık' diyerek anlattıkları bölge, bazıları için artık değişmiş ve sosyal açıdan değişmiştir. Ancak bazıları içinse hala daha bayramlarda meydanda toplanarak bayramlaşılacak, bazı ritüellerin devam ettiği 'başka yerde yaşayamam' denen bir alandır. Bölge, sadece yaşayanlarla sınırlandırılmış etkiye sahip değildir. Çocukluğu geleneksel konut yerleşiminin içinde geçen birçok kişinin Saburhane ile teması vardır. Kilisede oyun oynayan, dere kurduğunda top oynayan, hala Saburhane fırınlarının 'kokusu' ile alanı özdeşleştiren ve deneyimleyen nesiller, kentte yaşamaktadır. Bu anlamda Saburhane, diğer konut bölgelerine göre sadece bölgede yaşayanlar değil, tüm halk tarafından benimsenen tek konut bölgesi olma özelliği taşımaktadır. Bölgede bulunan anı mekânları, Apostol Han, Saburhane Cami, fırınlar, meydan, kilise, Zeliha'nın hamamı, şaraphane ve deredir. Apostol Han'ın geçmişte Apostol isimli kişinin işlettiği meyhane olduğu kaynaklarda yer almaktadır (Türkeş, 1973). Daha sonra Cumhuriyet İlkokulu olarak kullanılan yapı, bir dönem boş kalmış, 1990'lı yıllarda tamamen yanmış ve 2014 yılında yeniden inşa edilerek kullanıma açılmıştır. Bugün Muğla Belediyesi'ne ait olan yapı bazı kurs,

eğitimler ve etkinlikler için hizmet vermektedir. Meydanda yer alan ve Menteşe Belediyesi'nin kamulaştırdığı Şaraphane binası çoğunlukla kapalı durumdadır ve aktif kullanılmamaktadır. Saburhane'nin fiziksel olarak en büyük değişimine neden olan gelişme, 1980'li yıllarda derenin üzerinin kapatılmasıdır. Kent içerisinde görünür olmayan dere ile kentlinin kurduğu mekânsal bağ da kopmuştur. Bölge'de bilinen ve anı mekânı olan bir diğer yapı ise hamamdır. İşletenlerin isimleriyle sürekli anılan hamam bugün hala 'Zeliha'nın hamamı' olarak bilinmektedir. Rumlar döneminde Andon'un hamamı olarak bilinen yapı uzun bir süredir kullanımda değildir. Bunların dışında kalan diğer anı mekânları fiziksel ve işlevsel olarak değişime uğramadan varlığını ve anı mekânı olma özelliğini sürdürmektedir. Kentte bulunan sivil toplum kuruluşlarının, akademisyenlerin, yerel yönetimlerin odağında da yer alan bölge zaman zaman festivallere, etkinliklere, projelere ev sahipliği yaparak, halkın ve ziyaretçilerin kullanımıyla varlığını sürdürmektedir. Özetle, insanların hafızası açısından kentteki en travmatik olaya tanıklık eden bölge, tüm tarihsel katmanlarıyla, farklılaşan tüm kullanımlarıyla, açık-yapılı alan-doğal unsur ilişkileriyle korunması, kullanılarak yeni ve eski anlamlarıyla gelecek kuşaklara aktarılması gereken önemli bir değerdir.

1923 sonrası ülkede yaşanan değişimlerin önemli mekânsal yansımalarından biri olan Cumhuriyet Meydanı ve çevresinde, dönemin yeni yapı biçimleri, idari yapıları, konut ve ilkokul konumlanmaktadır. Beş ınsal yolların bağlanarak oluşturduğu meydan, yeni rejimin yeni temsil alanıdır; tören alanı, özgürlük alanıdır. Aynı zamanda, etrafında bulunan diğer tüm kullanımları bir arada tutma özelliği de göstermektedir. Meydanın kuzeyinde bulunan Abide Hanım Konağı, kentte yaşayanlar tarafından sahipleri ve garip hikayeleriyle anılan bir yapı olmuştur. Konağa bitişik olan başka bir konak yapısı, konut olma işlevinden ziyade 1950'den sonra Demokrat Parti Binası olması dolayısıyla hatırlanmaktadır. Uzun yıllar meydana ait fotoğraflarda gözlemlenen yapı daha sonra yıkılmıştır. Konağın hemen doğusunda, ilk mektep olarak bilinen birçok kişinin anı mekânı olan Atatürk İlkokulu yer almaktadır. Eski fotoğraflar aracılığıyla bahçe ve duvar sınırının değiştiği ilkokul binasının önü geçmişte bir dönem tören alanı olarak kullanılmıştır. Görüşme yapılan kişiler arasından bu dönemi hatırlayan kimse yoktur. Çalışmada ortaya çıkarılan ilginç noktalardan bir tanesi, valilik yapısının bahçe ve duvarlarının kolektif olma özelliği gösteren, birçok farklı görüşmeci tarafından tekrarlanan bir anı mekânı olmasıdır. Bir dönemin çocuklarının 'Annelerinin elini tutarak yürüdüğü' alan, 2019 yılında yaşadığı fiziksel müdahale ile bu özelliğini kaybetmiştir.

Yine meydanın çeperinde bulunan ve Cumhuriyet rejiminin önemli kullanım biçimlerinden olan Halkevi yapısı, otel ve gazinosu anı mekânı olarak anılmasa da tarihi değere sahip önemli bir yapıdır. Meydanın çeperinde bulunan ve anı mekânı olan bir diğer kullanım ise bugün hala Atapark olarak anılan alandır. Tüm bunlar değerlendirildiğinde, Cumhuriyet Meydanı, meydana bağlanan ‘Süs Yolu’ olarak bilinen caddesi, Atapark açık alanı, çeperinde bulunan yapılar, bahçeler ve duvarları, meydanın kendisi ile açık-yapılı alan dengelerinin sağlandığı, sosyal-toplumsal hayatın hala bu alanda döndüğü önemli ve değerli bir alandır. Sadece anı değeri olması açısından değil, bir dönemin önemli mekânsal yansımalarını barındırması açısından da değerlidir. Bugün Muğla kent merkezine kuş bakışı bakıldığında hala aktif yeşil alanların bulunduğu yerlerden birisinin de Cumhuriyet Meydanı’nın çevresi olduğu görülmektedir.

Şimdiye kadar bahsi geçen yerler, sadece anı değeri olması açısından değil, tarihsel süreklilik içerisinde ele alındığında kentin tarihi değeri bağlamında da önemli alanlardır. Ancak, kentte yaşayanlar tarafından anı mekânı olarak adlandırılan okulların oluşturduğu ayrı bir bölge de okunmaktadır. Kentte yaşayanlar tarafından sıklıkla tekrar edilen önemli alanlardan birisi de okul yapılarıdır. Yapıların kendi özgün özellikleri ve bahçeleri ile anılan bu alanlar, büyük bir bölgeyi tanımlamaktadır. Eski Kız Meslek Lisesi (bugün Olgunlaşma Enstitüsü), Turgut Reis Lisesi, Dumlupınar İlkokulu, Ticaret Lisesi (Eski Erkek Sanat okulu), yakın bölgelerde yer alarak, işlevsel ortaklık gösteren bir anı mekânı bölgesi oluşturmaktadır. Yapıların önemli bir özelliği ise, çoğunlukla okul olarak kullanılmaları; ancak farklı düzey ve isimde okullarla anılmalarıdır. Bu durum da bölgenin farklı anlam katmanlarını bir arada barındırdığını göstermektedir. Büyük çoğunun (Eski Kız Meslek Lisesi hariç), hala okul olarak kullanılmaya devam ediyor olması anının ve mekânın sürekliliği açısından değer taşımaktadır.

Bu bölümde yapılan beş ayrı bölgeleme çalışması ve değerlendirmeler, koruma ve kullanım önerilerine öncülük edecek bilgileri içermektedir. Anının devam etmesi veya kesintiye uğraması; yerin değişime uğraması veya fiziki varlığını sürdürmesi; bireylerin aktif kullanımı veya temas yoksunluğu bağlamında bölgeler özelinde temel koruma ilkeleri belirlenecektir. Çalışma özelinde stratejiler de öneri olarak ortaya konacaktır. Ama vurgulanması gereken en önemli nokta her bir bölgenin içerdiği fiziksel varlıklar (açık veya yapılı alan), toplumsal ve mekânsal ilişkiler, kullanım ilişkileri ve kullanıcıları ile varlığını ve anısını sürdürmesi gerekliliğidir.

5.2. Muğla Menteşe Tarihi Kentsel Dokuda Anı Mekânlarının Bölgesel Olarak Korunması: Temel İlkeler

Gündelik hayatta insanın mekânla kurduğu ilişkiden deneyimler doğar ve mekâna ait imgeler dizisi hafızada depolanır. Bu imge ve deneyimler; anıları oluşturur. Bireysel olarak gelişen bu süreç, kent ortamında yaşayanlar için ait oldukları toplum ve bağlamla beraber oluşur ve dönüşür. Hem kentler, sahip oldukları birikim ve üzerinde yaşayan insanların ortak geçmişinin izleriyle kimlik kazanırlar; hem de yaşayan insanlar için de ait oldukları toplumun kimliğine dair mekânsal tanıkları barındırırlar. Bu iki yönlü iletişim zaman içinde devinerek kentin özgün karakterini, kimliğini, ortak geçmişini, kültürünü, hafızasını tanımlar.

İnsanın gündelik yaşantısında ilişki kurduğu mekânlardan elde ettiği deneyimler, bellekte depolanarak varlığını sürdürür. Herhangi bir zamana ait noktada, hatırlanarak geri çağrılan deneyimler, anılardır. Mekânsal olarak kodlanan bu anılar, insan-mekân ilişkisinin ürünüdür. Bir yandan ise insanın-mekân ile kurduğu gündelik yaşantı hala devam eder. Bu yaşantının mekânları ile anının mekânları bazen ayrılabilir, bazen çakışabilir. Anının oluşması; başka bir anda tekrar hatırlanması, farklı süreçleri ve yapılandırmaları da beraberinde getirir. Anının oluşumu bu şekilde dinamik bir süreç olarak tarifienebilir.

Kültürel miras alanları da bahsedilen süreçlerin bir parçasıdır. Kentsel bağlamda zamansal bir süreklilik içerisinde organik biçimde tarihsel katmanlar ile oluşmuştur ve her bir katman kullanıcısıyla etkileşim içinde kendi bağlamını yeniden şekillendirmektedir. Zamanın ilerlemesi ile kültürel miras alanları ve insanlar arasında kurulan etkileşim ve bağ da değişime uğrar. Kentlerin ve mekânın değişmesi doğal ve kaçınılmaz bir durumdur. Organik biçimde gelişen değişim, bazen yapılan müdahaleler ile kesintiye uğrar ve insanların kent mekânıyla kurduğu bağ koparak, kültürel miras alanları bağlamlarını ve anlamlarını yitirirler. Bu durum bazen kültürel miras alanlarının tamamen yok olması ile sonuçlanır, bazen de alanlarla kurulan ilişki değişime uğrayarak devam eder. Yok olma ile sonuçlanan süreçte, bütünden eksilen her bir parça hem fiziki olarak parçalanmaya hem de hafızada boşluklara neden olacaktır. Çünkü fiziki varlıkla kodlanan anılar, bir süre sonra yok olacaktır. Her iki durumda da kültürel miras alanlarında insan ile mekân arasında ilişkinin kurulmasını sağlayacak yeni araçların tanımlanmasına ihtiyaç vardır. Bu noktada yine anının kendisi mekânsal aidiyetin

sağlanması güdüleyici bir unsur olarak sürdürülebilir koruma politikalarının üretiminin bir parçası olacaktır.

Bu noktada anı mekânlarının değişimini ortaya çıkarmak, insanın-mekânla kurduğu iletişimin nasıl ve neye göre değiştiğini anlamak açısından önemlidir. Bunlara ek olarak, anı mekânlarının değişen koşullara, kendi özelliklerine ve nesillere göre varlığını ortaya koyarak analiz etmek gereklidir. Tüm bunlardan elde edilen verilerin değerlendirilmesi ile de kültürel miras alanlarında anı mekânları yaklaşımını belirleyecek altyapıyı oluşturacaktır.

Anı mekânlarının tarihsel süreklilik içerisinde değişimi, farklı nesillere göre değişen anlamları, kentsel mekânda dağılımı bölgeler, dönemler ve nesiller olarak ele alınmıştır. Birbirleriyle ilişkilendirilerek kendi başlarına ayrı ayrı anlam ifade eden bu değerlendirmeler şu şekilde toparlanabilir:

Dönemler

- **D.1.** 1923 öncesi
- **D.2.** 1923-1950
- **D.3.** 1950-1980
- **D.4.** 1980 sonrası

Nesiller

- **N.1.** 1937-1950
- **N.2.** 1950-1980
- **N.3.** 1980-1996

Bölgeler

- **B.1.** Geleneksel ticaret merkezi: Arasta
- **B.2.** Eski/yeni idari merkez: Konakaltı
- **B.3.** Eski Rum Mahallesi: Saburhane
- **B.4.** Cumhuriyet Meydanı çevresi
- **B.5.** Yeni Okullar Bölgesi

Belirlenen her bir bölgenin yansıttığı farklı dönemin, farklı iç dinamikleri ve kentte yaşayanlarla kurduğu farklı ilişkiler vardır. Bu nedenle hem anı mekânlarının bütünü için hem de tanımladıkları bölgeler için koruma yaklaşımı olarak temel ilkeler belirlenmelidir.

5.2.1. Muğla Menteşe anı mekânı bölgelerinin korunması için temel ilkeler ve eylemler

Muğla Menteşe kenti, doğal unsurları, geleneksel ve yeni yerleşimi, yaylası, Muğla Ovası ile bütüncül bir kentsel yaşamı barındırmaktadır. Bu özellikleriyle kent ele alındığında, Muğla Ovası, Asar Dağı, Kızıldağ, Kara Muğla Çayı, Karabağlar Yaylası ve geleneksel yerleşim doğal ve kültürel koruma interlandı olarak korunması gerekli bir değerdir. Kentleşme, turizm ve sanayinin olumsuz sonuçlarından minimum ölçekte etkilenen kent, kışlık-yazlık yaşamı, hala varlığını sürdüren Muğla Ovası tarım arazileri ile modern hayata bazı noktalarda eklenilen geleneksel yaşamla varlığını sürdürmektedir.

Kentin anı mekânları dağılımına bakıldığında yapılan değerlendirmeye oluşan anı mekânı bölgeleri, her biri ayrı dinamikleriyle değerlendirilmesi gerekli alanlardır.

B.1. Geleneksel ticaret merkezi: Arasta

Kentte yaşayan birçok insanın gündelik hayatta mutlaka temas kurduğu yerlerden biri olan arastada hem bölge ölçeğinde hem de dükkanlar ölçeğinde anı mekânları bağlamında kararlar alınmalıdır. Arastada insan-mekân arasındaki diyalogun devamlılığının sağlanması, fiziki mekânın ve anlamların gelecek nesillere aktarımının yapılabilmesi için temel ilkeler şunlardır:

1. Arastada uzun yıllardır yer alan, insanların bağ kurduğu, sürekliliği olan dükkanların fiziksel özelliklerinin, konumlarının ve özgün işlevlerinin korunması esastır. (Gökcan Kundura, Köfteci Kemal, Kahveci Kuden, Helvacı Tahsin, Çizmeci Kemal vb.)
2. Arastanın bütünlüğünü sağlayan, sokaklar, meydanlar, dükkanlar, hanlar, hanların avluları, anıt ağaçların fiziksel değişimlerinin önüne geçerek, insanların mekâna yabancılaşmasına neden olacak müdahalelerin engellenmesi esastır.
3. Arastanın açık ve yapılı alanları, doğal unsurlarıyla beraber kullanılarak anı-mekân ilişkisinin devamlılığını sağlayacak faaliyetlerin düzenlenmesi esastır.

Muğla Menteşe örneğinde, geleneksel ticaret merkezi arastanın korunması için gerekli temel ilkelere dayanarak gerçekleştirilebilecek eylemler aşağıdaki gibi örneklenebilir:

E.1. Arastanın büyük ölçekli açık alanlarını oluşturan Kurşunlu Cami Meydanı, Eski Koca Han'ın bulunduğu alandaki açık alan, şadırvan meydanı, Yağcılar Hanı avlusu gibi alanlarda insanların mekânla ilişkilerinin devamını sağlamak veya yeni bağlar inşa edebilmek için aktif kullanımlarını sağlayacak faaliyetlerin düzenlenmesi,

E.2. Yok olmuş anı mekânlarının hatırlatılmasını sağlayacak sunumların geliştirilmesi,

E.3. Arastanın mekânsal ve anlamsal sürekliliğini sağlamak için en önemli unsurlardan olan Kurşunlu Cami Caddesi'ne kurulan Perşembe Pazarı'nın mevcut yerinde devamlılığının sağlanması,

E.4. Arastada ve hanların içinde yer alan dükkanlardan kullanımda olanların devamlılığının sağlanması; işlevsiz ve boş olanların uygun işlevlerle kullanılması.

B.2. Eski/yeni idari merkez: Konakaltı

Kentin hem eski idari merkezi hem de yeni idari nitelikteki alanlarından biri olan Konakaltı, tek yapı ölçeğinde değerlendirildiğinde, 19. Yüzyılın önemli yapılarını barındıran, aynı zamanda da kentin önemli yeşil alanına sahip bir bölgedir. Burada bulunan yapıların kamusal kullanımları dolayısıyla bölge, kentte yaşayanların sıklıkla temas kurdukları bir alandır. Bölgede bulunan tüm kamusal yapılar ve açık alanlar, 1930'lu yıllardan bu yana süreklilik arz eden anı mekânı olma özelliğine sahiptir. Farklı anı ve anlam katmanlarını bir arada bulundurmaktadır. Bu nedenle, bölgenin tarihi özelliklerinin korunması, insan-mekân arasındaki diyalogun devamlılığının sağlanması, fiziki mekânın ve anlamların gelecek nesillere aktarımının yapılabilmesi için;

1. Bölgede bulunan açık ve yapılı alanların fiziksel ve işlevsel değişimlerine neden olacak müdahalelerden kaçınılması esastır.
2. Bölgede bulunan açık ve yapılı alanların hem geçmişteki hem şimdideki tüm anı ve anlam katmanlarıyla korunması ve gelecek nesillere aktarılması için, kentte yaşayanların bu alanla temasının devamlılığının sağlanması esastır.

Muğla Menteşe örneğinde, Konakaltı bölgesinin korunması için gerekli temel ilkelere dayanarak gerçekleştirilebilecek eylemler aşağıdaki gibi örneklenebilir:

E.1. Bölgede bulunan Muğla Büyükşehir Belediyesi (Eski Adliye), Menteşe Belediyesi (Eski Belediye), Muğla Müzesi (Eski Han), Askerlik Şubesi (Eski Askeri Gazino), Kütüphane (Eski Jandarma Karakolu) ve Koca Mustafa Efendi İlkokulu, Hususi Muhasebe Binası farklı dönemlerde farklı kullanımlarıyla bugüne ulaşmış önemli yapılardır. Bu yapıların mevcut kamusal işlevlerinin devamlılığının sağlanması, işlevsiz kalanların (Hususi Muhasebe Binası), uygun kullanımlarla (kamu ve özel işyeri kullanımı; kültürel-sanatsal faaliyetler için kullanımı vb.) kentliyle olan diyalogunun devam ettirilmesi,

E.2. Geçmişin önemli sosyal-toplumsal hayat mekânlarından Belediye Parkı, kentte farklı kişilerce ve farklı nesillerce en çok tekrar edilen anı mekânı olma özelliğine sahiptir. Bu alanın daha aktif kullanımı için, kültür-sanat faaliyetlerinde değerlendirilmesi; belediyelerin açık alan ve faaliyetlerinde kullanılarak değerlendirilmesi,

E.3. Eski Konakaltı Hanı ile Büyükşehir Belediyesi arasında bulunan meydanın, çeperinde bulunan yapıların kullanımlarının bu meydana taşarak, açık alan faaliyetleri için kullanılması; mevcut durumda araç park yeri olma durumunun önüne geçilerek kullanımının sağlanması.

B.3. Eski Rum Mahallesi: Saburhane

1924 Türk-Yunan Mübadelesi'ne kadar Rumların yaşadığı; hanlar, meyhaneler, dükkânlar, kahvehaneler, cami, hamam ve kilisesiyle beraber düzlükte meydanın ortasından akan Kara Muğla Çayı'nın, başka bir ifadeyle Saburhane Deresi'nin şekillendirdiği bir konut bölgesi olan Saburhane, nesilden nesile aktarılan bazı bilgilerle Rumların kentte bulunduğu dönemlerle ve anılarla, yeni anlatı ve hikayelerle ve anılarla hatırlanmaktadır. Kentin önemli bir konut bölgesi olarak, sadece bölgede yaşayanların değil kentin diğer mahallelerinde yaşayanların da kullanım alanıdır. Bu anlamda da nesiller arası aktarımın yapıldığı hem bölgesel olarak hem de mekân ölçeğinde anıların olduğu bir alandır. Bu nedenle, bölgenin tarihi ve mekânsal özelliklerinin korunması, insan-mekân arasındaki diyalogun devamlılığının sağlanması, fiziki mekânın ve anlamların bütüncül bir şekilde gelecek nesillere aktarımının yapılabilmesi için;

1. Bölgede bulunan açık ve yapıli alanların, doğal unsurların fiziksel ve işlevsel değışimlerine neden olacak müdahalelerden kaçınılması esastır.
2. Bölgede bulunan açık, yapıli alanların ve doğal unsurların hem geçmişteki hem şimdideki tüm anı ve anlam katmanlarıyla korunması ve gelecek nesillere aktarılması için, kentte yaşayanların bu alanla temasının devamlılığının sağlanması esastır.
3. Bölgede bulunan yapı-açık alanlar ile doğal unsurların hatırlanmasını sağlayan görme, koklama, işitme, tatma ve dokunma duyusuna hitap eden alanlardaki duyuların devamlılığının sağlanması için meydana gelecek tüm değışimlerin engellenmesi esastır. (Saburhane fırınlarının kokusu, Asar Dağı'nın kültürel peyzaj olarak manzarası, vb.)

Muğla Menteşe örneğinde, Saburhane konut bölgesinin korunması için gerekli temel ilkelere dayanarak gerçekleştirilebilecek eylemler aşğıdaki gibi örneklenebilir:

E.1. Bölgede hem sivil toplum kuruluşlarının hem üniversite ve akademisyenlerin hem de yerel yönetimlerin kurmuş olduğı motivasyonun önemi büyüktür. Bu motivasyonun sürdürölmesi, mekânsal bağın devam ettirilmesi için etkinliklerin, festivallerin, bölgede düzenlenmeye devam etmesi, yenilerinin de eklenmesi,

E.2. Bölgede bulunan en çok tekrar edilen anı mekânların dan birisi olan Saburhane Deresi ile beraber bölgenin geçmiş dönemlerdeki bütüncöl mekânsal ilişkisinin de hatırlatılacağı etkinlikler ve kalıcı sunumlar düzenlenmesi

E.3. Bölgenin Rumların yaşadığı döneme ait olan belleğinin bir süre sonra tamamen kaybolacağı öngörüsüyle, kentsel ortamda hatırlatıcı etkinlikler düzenlenmesi; koruma ve sunum prensipleri ile değerlendirilmesi.

B.4. Cumhuriyet Meydanı Çevresi

1923 sonrası ölkede yaşanan değışimlerin önemli mekânsal yansımalarından biri olan Cumhuriyet Meydanı ve çevresinde bulunan dönemin yeni yapı biçimleri, idari yapıları, konut ve ilkokul alanları ve beş işınsal yolların bağlanarak oluşturduğu meydan, bütüncöl olarak tarihi bağlamda korunması gerekli bir değerdir. Hem dönemin hem de günümüzün idari ve sosyal merkezi olma özelliğini taşımaktadır. Meydan çevresinde

bulunan birçok yapı fiziksel değişime uğramadan bugüne kadar gelmiştir. Bu bölgede anı mekânı olarak insanların mekânsal bağ geliştirdiği en önemli alanlar, açık ve yeşil alanlar olmuştur. Yapıların bahçelerinde bulunan yoğun yeşil alanlar yapıldıkları ilk dönemde meydanla bütünleşirken bugün fiziksel sınırlar sebebiyle sadece bulundukları yapılar ile beraber kullanılmaktadır. Bugün özellikle görüşme yapılan son iki neslin Hükûmet Konağı yapısının bahçesi ve duvarlarını oyun alanı olarak hatırlaması, daha önceki yıllarda Cumhuriyet Meydanı'nda düzenlenen törenlerle ilişkilendirerek hatırlamaları bu durumun bir göstergesidir. Bu anlamda bu bölgeye özel, yapılan küçük ama etkisi büyük müdahalelerin tekrar değerlendirilmesi gerekliliği vurgulanacaktır. Cumhuriyet rejiminin mekânsal temsillerinin bulunduğu bölgenin hem tarihi hem de mekânsal özelliklerinin korunması, anı ve anlatılarının sürdürülebilirliğinin sağlanması için;

1. Bölgede bulunan açık ve yapılı alanların fiziksel ve işlevsel değişimlerine neden olacak müdahalelerden kaçınılması esastır.
2. Bölgede insanın-anı-mekân ilişkisini değiştirecek daha önceden yapılan mimari eleman ölçeğindeki müdahalelerin tekrar değerlendirilerek, meydanın ve kamusal yapılara ait bahçelerin bütünleşik olarak değerlendirilmesi esastır.
3. Bölgede bulunan açık ve yapılı alanların anı ve anlam katmanlarıyla korunması ve gelecek nesillere aktarılması için, kentte yaşayanların bu alanla temasının devamlılığının sağlanması esastır.

B.5. Yeni Okullar Bölgesi

Kentte yaşayanlar tarafından sıklıkla tekrar edilen; yapılarının kendi özgün özellikleri ve bahçeleri ile anılan bu alanlar, büyük bir bölgeyi tanımlamaktadır. Eski Kız Meslek Lisesi, Turgut Reis Lisesi, Dumlupınar İlkokulu, Ticaret Lisesi (Eski Erkek Sanat okulu), yakın bölgelerde yer alarak, bir anı mekânı bölgesi oluşturmaktadır. Yapıların önemli bir özelliği ise, çoğunlukla okul olarak kullanılmaları; ancak farklı düzey ve isimde okullarla anılmalarıdır. Bu durum da bölgenin farklı anlam katmanlarını bir arada barındırdığını göstermektedir. Büyük çoğunun (Eski Kız Meslek Lisesi hariç), hala okul olarak kullanılmaya devam ediyor olması anının ve mekânın sürekliliği açısından değer taşımaktadır.

Bu bölgede bulunan okul işlevli anı mekânlarının mevcut işlevlerinin devamlılığı zaten sağlanmaktadır. Ancak bulundukları alanlar önceleri başka işlevle ve büyük çoğunlukla yeşil alan olarak var olmuşlardır. Kentte yaşayan yeni nesillerde bu bilgi ve

anı yer almamaktadır. Geleneksel yerleşimin ve kentsel sit sınırının hemen yakınında bulunan bu alanlarda halihazırda bazı izler hala mevcutta bulunmaktadır. Örneğin, Dumlupınar İlkokulu'nun bulunduğu alan, 1940'lı yıllarda imar planıyla tasarlanarak oluşturulmuş bir koruluktur. Koruluk işleviyle de anı mekânı olarak hatırlanmaktadır. Koruluk alanına, 1950'lerde Dumlupınar İlkokulu, 70'lerde Yetiştirme Yurdu, 80'lerde de Muğla Üniversitesi'nin ilk meslek yüksekokulu inşa edilmiştir. Ancak, okul ve yurt alanının bahçesinde hala mevcut olan çam ağaçları vardır. Bu yeşil alanlar koruluğa dair izleri barındırmakta olduğu için, hatırlama unsuru olarak kullanılabilir. Bu bağlamda, sunum ve koruma prensipleri olarak, bu izlere dair öneriler geliştirilmelidir. Aynı şekilde Eski Kız Meslek Lisesi binası, birçok işlevle kullanılmıştır. Ancak öncelikle askeri karargâh noktasıdır. Daha sonra da Osmanlı Dönemi'ndeki ilk orta öğretim yapılarından olan Sultani'dir. Bu hususta da yine sunum tasarımı olarak değerlendirilmelidir.

5.2.2. Muğla Menteşe anı mekânlarının korunması için temel ilkeler ve eylemler

Muğla Menteşe tarihi kentsel dokuda ve çevresinde yer alan anı mekânlarının birbirlerine göre farklılaşan özelliklerine anı mekânları çözümlemelerinin olduğu bölümde değinilmiştir. Kimi anı mekânı, fiziksel olarak yok olmuş, kimisi varlığını sürdürmekte ancak mevcut gündelik hayata entegre olmamaktadır. Kimisi açık alan tarifleyen bir mekânken, kimisi simgesel özellikleriyle ön plana çıkmaktadır. Birbirlerinden belirli parametrelere göre farklılaşsa da tüm anı mekânları, diğer özelliklerinin dışında sadece 'anı değerleri' dolayısıyla bile kentte yaşayanlar için önemli ve değerlidir. Bu bağlamda ele alındığında anı mekânlarının özellikleri ve kategorileri değişmeksizin bazı temel ilkeler doğrultusunda korunmaları önem taşımaktadır. Bu çalışma kapsamında, Muğla Menteşe anı mekânları örneğinde, temel ilkeler ışığında uygulanabilecek bazı eylemler örneklendirilmiştir. Bu tez kapsamında önerilen yöntemin belirtildiği temel yaklaşım ve genel çerçevenin ortaya konduğu dördüncü bölümde koruma kararları temel ilkelerin belirlenmesiyle sonlandırılmıştır. Temel ilkelerin ışığında uygulanabilecek strateji ve eylemlere değinilmemiştir. Çalışmanın Muğla Menteşe örneğini içeren bu bölümde temel ilkeler belirlenmiş; olası eylemler örneklendirilmiştir. Ancak bu eylemlerin, karar verme sürecinde bir seçim olduğu ve birçok alternatif arasından seçilen örnekler olarak düşünülmesi gerekliliği vurgulanmalıdır.

1. Menteşe kentinin, doğal unsurları, geleneksel ve yeni yerleşimi, Karabağlar Yaylası, Muğla Ovası, Kara Muğla Çayı, Asar Dağı, Kızıldağ ile sahip olduğu bütüncül kentsel yaşamı oluşturan anı mekânlarının doğal ve kültürel koruma bütünlüğü çerçevesinde ele alınması ve korunması esastır.
2. Menteşe anı mekânlarının hem kendi özellikleriyle hem de yakın çevresindeki unsurlarla kurduğu ilişkiyle (açık-yapılı alan dengesi, doğal unsurlar vb.) sahip olduğu özellikleriyle, bütüncül ve entegre bir şekilde korunması esastır.
3. Menteşe anı mekânlarının mekânsal özelliklerinin, gündelik hayattaki kullanımlarının, anlam ve değerlerinin bütüncül bir şekilde korunması temel ilkedir.
4. Menteşe anı mekânlarının (98 adet) ve tanımladıkları beş bölgenin fiziksel, işlevsel, anlamsal ve simgesel bağlamda tüm özelliklerinin belirlenen dört dönem boyunca edindiği tüm katmanlarıyla beraber korunması esastır.
5. Menteşe anı mekânlarının korunmasında, kentsel gündelik hayata entegre olanların insan-mekân ilişkilerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması, diğerlerinin ise fiziksel ve işlevsel değişime uğratılmadan gündelik hayat entegre edilmesi yönünde kullanımlarını sağlayacak çözümlerin üretilmesi esastır.
6. Menteşe anı mekânlarından fiziksel varlıkları yok olanların anlam ve değerlerinin hatırlatılarak korunması, hatırlanan anlamlarının, anı içeriklerinin ve kentsel mekânla geçmişte kurduğu ilişkinin ortaya çıkarılması; kentsel ortamda yaşayanlar ve gelecek nesillerce hatırlanmasının sağlanması esastır.
7. Menteşe anı mekânlarının fiziksel varlıkları ve bireysel/toplumsal anlamları ile nesiller arası aktarımının yapılması; tarihsel süreklilik içerisinde kesinti meydana gelmeden transferinin sağlanması temel ilkedir.
8. Menteşe anı mekânlarının anı ve anlamlarını değiştirecek, yok edecek, insanı mekâna yabancı kılacak müdahalelerin ve fiziksel keskin değişimlerin önlenmesi temel ilkedir.
9. Menteşe anı mekânlarından tarihsel süreç içerisinde fiziksel veya işlevsel değişim geçirenlerin veya fiziksel olarak yok olanların, geçmişteki bir an'a

döndürülmesi veya bu amaçla yeniden inşa gibi uygulamalara başvurulmaması temel ilkedir.

10. Menteşe anı mekânlarından yasal olarak koruma altında olanların (tescilli) insan-mekân ilişkisinin sürdürülebilirliği kapsamında değerlendirilmesi, tüm anı mekânlarının kentte yaşayan her bir birey, topluluk, sivil toplum kuruluşları, yerel yöneticiler, ziyaretçiler ve araştırmacılar tarafından mekânsal bağlanma yoluyla kendiliğinden, doğal ve sürdürülebilir olarak korunmalarının öncelikli olarak sağlanması; insanı mekândan ve anı üretmekten uzaklaştıracak karar ve kurallardan kaçınılmasının sağlanması esastır.

11. Geçirdiği işlevsel değişimlerle sürekli etiket değişimine uğrayan Menteşe anı mekânlarının (sokak, meydan, simge yapı, yapı, açık alan vb.) isimleri ve etiketlerinin, kentsel mekânda önemli bir hatırlatıcı unsur olması dolayısıyla değiştirilmemesi, anı mekânlarının mevcut isim ve etiketlerinin korunması, yaşayanlar tarafından hatırlanan geçmişteki tüm etiketleriyle sahip olduğu bilginin gelecek nesillere aktarılması esastır.

E.1. Anı mekânlarının özgün işlevinin, mekânsal ve anıya ait özelliklerinin korunması, yaşayanların mekânla kurduğu bağın devamlılığı için, kentte yaşayanların anı mekânları ile temasını arttıracak faaliyetlerin kentin tüm paydaşlarıyla beraber düzenlenmesi,

E.2. Yerel yönetimlerin veya koruma eyleminin yasal aktörlerinin imar planı oluşturma, revizyon imar planı oluşturma, yeni proje onayları gibi kararlar alırken anı mekânlarının, anı mekânı bölgelerinin varlığını gözetmesi,

E.3. Fiziksel varlığını sürdüremeyen anı mekânları ve anı mekânları bölgelerinin kentsel mekânda hatırlatılmasını sağlayama amacıyla fiziksel, işlevsel, simgesel, kültürel anlam katmanlarının ortaya çıkarılarak, ön plana çıkan unsurların mekânsal düzlemde temsil edilmesini sağlayacak yaratıcı sunum prensip ve projelerinin üretilmesi,

E.4. Hatırlama figürü olarak kullanılacak araçlarda basit sunum tekniklerinden faydalanılarak, kentsel ortamda geçmişteki varlıklarının hatırlanmasının sağlanması,

E.5. Sadece tarihi kentsel doku değil, Menteşe ilçesinin tamamına yayılan anı mekânlarının rotalar ve temalar kapsamında değerlendirilerek mekânsal deneyimin arttırılması,

E.6. Kentte yaşayanların katılımıyla düzenlenecek faaliyetler aracılığıyla veya web ortamında erişilebilir ve sürdürülebilir interaktif anı haritalarının oluşturulması,

Önceki bölümlerde örneklenen çözümleme, değerlendirme ve öneriler Muğla Menteşe tarihi kentsel doku ve çevresi için tasarlanmış ve oluşturulmuştur. Aynı yöntem, aynı akış şeması, adımlar ve verilerle, başka alanlar için uygulanabilir. Ancak her alanın kendi iç dinamiklerinin ve dış faktörlerin farklılaştığı düşünülürse, çözümleme aşamasında yapılan analizlerin parametreleri ve çaprazlanan unsurlar değişebilir. Aynı zamanda anı mekânı kategorilerinin alt başlık ve gruplamaları değişebilir. Muğla ili Menteşe ilçesi turizm ve sanayinin ekonomik üretim araçları bağlamında kentte yoğunluğunun olmadığı, dolayısıyla da kent mekânının şekillenmesinde tarımsal üretimin ön planda olduğu bir kenttir. Aynı zamanda kentleşmenin olumsuz etkilerinin baskın olmadığı, bugüne kadar da kentsel mekânın çok hızlı dönüşmediği bir kent olmuştur. Menteşe anı mekânları için örneklenen bu çalışma, kimliği ve karakteri başka türlü tanımlanan kentler için değişkenlik gösterecektir. Ancak dördüncü bölümde önerilen temel yaklaşım ve genel çerçeve tüm alanlara adapte edilebilecek özellikleriyle tanımlanmıştır. Bu anlamda önerilen yöntem, esnek, temel çerçevesi aynı olmak kaydıyla başka alanlara adapte edilebilir özelliklere sahiptir.

6. SONUÇ VE TARTIŞMA

Tez kapsamında ele alınan anı mekânları; ‘kentsel ortamda, bireyin değişken zamansal periyodlarını içeren, gündelik hayat pratikleri aracılığıyla deneyimlediği mekânın sabit öğeleri, öğelerin birbirleriyle olan dinamik ilişkileri; olaylar ya da eylemler aracılığıyla deneyimlediği mekânla kurduğu ilişkiden ürettiği anlam ve anıların tamamı’ olarak tanımlanmıştı. Kentsel ortamda, gündelik hayatta bireyler farklı kullanım biçimlerini içeren mekânlarla temas kurmaktadır. Kentsel hayatın çekirdeğini oluşturan üretim ilişkileri ve ekonomik hayatın sürdüğü mekânlar; sosyal-toplumsal yaşamın gerçekleştiği kamusal alanlar ve özel hayatın gündelik mekânlarıdır. Geçmişte inşa edilmiş, bugün hatırlanan bu mekânlar aynı zamanda kültürel mirasın bir parçasıdır. Kentsel kültürel miras alanları ve beraberindeki anı mekânları, tarihsel süreklilik içerisinde değişim ve dönüşümün kaçınılmaz bir parçası olmaktadır. Bu değişim bazen çok yavaş süreçler içinde gerçekleşirken bazen de ani müdahale ve eylemlerle daha keskin olabilmektedir. Muğla özelinde üretilen bu çalışmada kentsel ortamda ani değişimlere neden olan olaylar ve müdahaleler, mübadele, ‘tip’ imar planları, ani gelişen koruma kararları, alan özelinde üretilmeyen planlar ve koruma kararları olmuştur. Kentte yer alan önemli yapı ve alanların yok olmasının zeminini hazırlayan bu kararlarla bazı mekânlar ile yaşayanların ilişkisi de kopmuştur. Bu tez kapsamında, insanın mekânla olan ilişkisi bellek ve anı mekânları bağlamında ele alınmıştır. Dolayısıyla öncelikle, bellek kavramı, farklı anlamları ve etki alanları, öncül kişileri ile kavramsal çerçevede aktarılmış, mekânsal, toplumsal, çevresel, zamansal ve diğer başka anlamlarıyla ele alınmıştır. Belleğin mekânsal temsillerinden anma mekânları ve anıtlar ele alınış biçiminde gerçekleşen farklılıklar ve toplumsal olaylarla olan ilişkisiyle aktarılmış; anı mekânlarının çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Bu noktada anı mekânları veya bellek-mekân ilişkisinin 21. Yüzyılda geline süreçte, koruma yaklaşımlarında edindiği yer sorgulanmış; tarihsel süreklilik içerisinde koruma kavramının değişen kapsamı, anlamı ve yaklaşımları irdelenmiştir. Aynı zamanda dünyadan ve Türkiye’den çalışmalar, tezin yönteminde yer alan içerik ve temsil bağlamında ele alınarak aktarılmış, anı mekânlarının korunması için yöntem önerisi şekillendirilmiştir.

Muğla özelinde üretilen bu çalışmada yapılan derinlemesine görüşmeler ile anı mekânları ortaya çıkarılmıştır. Yapılan görüşmeler, insanların geleneksel yerleşimle var olan güçlü olan bağlarını ortaya çıkarmıştır. Fiziki mekânda yok olan yapıların bile hatırlayan kişilerin hafızasında hala canlı olduğu görülmüştür. Muğla geleneksel

yerleşiminde fiziki mekân değiştikçe anı mekânlarının zaman zaman değiştiği, zaman zamansa anlamlarının değiştiği gözlemlenmiştir. Yapılan görüşmeler ve alan çalışması sonucu, üretilen koruma yöntem önerisi dört temel aşamayı kapsamıştır:

- Tarihi kentsel dokuyu gündelik hayat ve barınma, üretim ve ekonomik hayat, sosyal-toplumsal hayat bağlamında anlamak,
- Tarihi kentsel dokuyu insan-zaman-mekân bileşenlerinin tanımladığı parametreler ve oluşturdıkları anı mekânları kategorileri (fiziksel özelliklerine göre, fiziksel niteliğine göre, kullanım içeriğine göre, kullanım yoğunluğuna göre, mevcut kullanımına göre, değişmişlik durumuna göre, nesiller arası aktarımına göre, yasal durumuna göre) bağlamında çözümlemek,
- Nesiller, bölgeler ve dönemler bağlamında değerlendirmek,
- İlke ve eylemlerle koruma çerçevesini çizmek.

Üretilen koruma yaklaşımlarında temel amaç, anı mekânlarında, anı-yer ilişkisinin devamlılığını sağlayabilmek veya anı-yer ilişkisini ortaya çıkararak tanımlamak veya değişerek devam eden ilişkinin değerlendirilmesini sağlamaktır.

Anı mekânlarının korunması ile ilgili yapılan bu çalışma göstermektedir ki; anı çok boyutlu bir kavramdır. Hem insana ait biricik özellikleri vardır; hem toplumun ve sosyal hayatın ta kendisidir. Tıpkı bir kayıt cihazı veya fotoğraf makinesi gibi imgeleri veya kodları dondurarak kaydeden mekânîk bir araç gibi düşünülür ancak tam aksine sürekli yapılandırılan, insanın kendisi, içinde bulunduğu toplum veya kentsel mekân değiştikçe değişen bir özelliğe sahiptir. Hiçbir değişiklik olmasa bile her hatırlama süreci yeniden yapılandırma sürecidir. Ancak en temelinde insanın kendisi değişmektedir. Farklı zamanlarda aynı kişi farklı şeyleri hatırlayabilir veya aynı mekâna dair hatırladığı unsurlar değişebilir. Bellek, bir dizi aile fotoğrafından ibaret statik ve mekânîk bir şey değildir; deneyimlerin dondurularak şimdiye ulaştırıldığı bir şey de değildir (Schacter, 2010, s. 21). Dolayısıyla bellek ve anıyı odak noktasına alan, anı mekânlarının korunması gibi bir iddia ile yola çıkan bu tez, anıya ve belleğe ait tüm özellikleri tartışmalıdır. Burada en temel kaygının, mekân, insan, kent, kullanım ilişkileri ve daha birçok unsur değişse de yaşayan her grubun kentsel mekânla anı üretmesinin devamlılığının sağlanması; geçmişe dair tanıklık içeren anının ve bilgisinin nesiller arası aktarımının yapılması olduğu vurgulanmalıdır.

Öte yandan, kentler veya kent mekânı da değişmektedir. Geçmişin gündelik hayat mekânları ile bugünün mekânları değişmektedir. Değişen kent hayatı, mekânları ve toplumsal yaşam koşulları ile değişim ve dönüşüm kaçınılmazdır. 40 yıl önce çocukluğunu yaşayan bireylerin gündelik hayat rutinleri ile bugünün çocuklarının eylemlerini değiştiren küresel boyutta faktörler vardır; küreselleşme, üretim ilişkileri, teknoloji, hız, iletişim araçları, hızlı yer değiştirmeler gibi. Aynı durum yetişkinler için de geçerlidir. Sosyalleşmenin sanal platformlara taşındığı ortamda, geçmişin sosyalleşme mekânlarının azalması ya da yok olması kaçınılmazdır. Bu anlamda geleneksel yerleşimde mekânla insanın bağının kopması da kaçınılmaz olmaktadır. Daha gelecek dönemler için yukarıda bahsedilen global ölçekteki gelişimler, kent mekânında daha fazla değişimi beraberinde getirecek ve kentte başka türlü mekânsal ilişkiler kurulmasını mecbur kılacaktır. Bu durumu tehdit olarak görmeden, değişimi kabul ederek, teknoloji-mekân ilişkisi bağlamında anı mekânlarının anlaşılmasına yönelik yeni ilişki biçimleri olarak kavramak önemlidir. Anının sürdürüldüğü mekânların korunması demek, tüm özellikleriyle mekânı dondurup geleceğe taşımak ve değişimi kabul etmemek demek değildir. Bellek dinamiktir, mekân da dinamik ve değişkendir. Dolayısıyla yapılacak müdahaleler, bu değişimi durdurmak veya dondurmak yerine, dinamikliğiyle beraber gelecek nesillerin anı üretmeye devam etmesini sağlamaktır.

Belleğin çok boyutlu bir kavram olduğundan hareketle, kültürel miras ile kurduğu ilişkide birçok soru ve tartışma üretilebilir. Çünkü bellekte tek bir doğru yoktur. Birisi aynı mekânın başka özelliklerini hatırlayabilir. Bu diyakronik olarak zaman içinde değişebilir veya senkronik olarak farklı gruplar, aynı yerde farklı anlamlar bulabilir. Bu da aslında kültürel miras alanlarının korunmasında önemli bir tartışmadır. Bir yerleşimin tüm nüfusu mekânı farklı türü anlamlandırıyorsa buna nasıl yaklaşılması gerektiği sorusu tartışılmalıdır. Bu noktada negatif bellek mekânlarının nasıl ele alınması gerektiği de önemli bir sorudur. Aynı mekânda farklı bireyler veya farklı toplumsal grupların benzer yönde anıları oluşmayabilir.

Tartışmanın bu noktasından hareketle belleğin politik olduğu, manipülasyona ve şekillendirmeye çok açık olduğu vurgulanmalıdır. Bu anlamda kültürel mirasla olan ilişkisi de çok problematiktir. Kasıtlı ve aşırı olarak hatırlatmaya yönelik, ‘toplumsal hafıza’ gerekçesine sığınan müdahaleler kültürel miras alanlarını değişime zorlamaktadır. Sürekli geçmişten çağırılan ya da yeniden üretilen fragmanlar, toplumsal hayatta, kentsel

mekânda geçmişten gelen yabancılar olarak yer bulmaktadır. Mekânın geçmişinde hiç var olmayan unsurlar, anlatılar ve anılar toplumsal olarak üretilerek yapay hatırlatmayla gündemde tutulmaktadır. Hobsbawm'ın (1983) 'icat edilmiş gelenekleri' ile Boym'un (2009) 'yeniden kurucu nostalji' si modernite sonrası geçmişin bir daha gelmeyecek olması ve unutmaya korkusu ile zorla hatırlamanın dünyasında çarpıtılmış bellek senaryolarını (2007) vurgulamaktadır. Bu nedenle belleğin kültürel mirasla olan ilişkisinde vurgulanması gereken en önemli nokta, nostaljik bir bakış açısıyla yeniden kurgulama ve yorumlama yolu ile kentsel ortamda kültürel miras alanlarının değişime uğratılmaması gerekliliğidir. Özellikle, anı mekânının yeniden inşası, anı mekânının başka bir dönemdeki haline döndürülmesi veya anı mekânının kentsel ortamda yabancılaşması gibi kararların önünü açacak hiçbir anlayış benimsenmemelidir. Geçmişin gündelik hayat mekânları ile bugünün mekânlarının birçok faktöre bağlı olarak değişip dönüştüğü kabulünden hareketle kültürel miras alanları mevcut bağlamları ile değerlendirilmelidir. Anı mekânlarını ortaya çıkarmak demek, o anı mekânının varlığını sağlamak adına yeniden inşa etmek demek kesinlikle değildir. Bugün hem Türkiye'de hem de dünyada yapılan çalışmalarda toplumsal ve ideolojik olarak anı mekânları yaklaşımını benimseyen çalışmalar, bahsedilen ihya hamlelerinin önünü açabilme potansiyeli taşımaktadır.

Anının mekânsal anlamda birincil temsil aracı olan anıtlar, inşa edildikleri zaman bağlamında aşırı hatırlama yoluyla inşa edilmiş olabilirler. Riegl'in (2015) kavrayışına göre anıtların çoğu bir amaca hizmet eder ve kasıtlı hatırlatmaya yönelik inşa edilmişlerdir. Kendi bağlamlarında bir hatırlatıcı figür olarak var edilen bu anıtların bugün ele alınış biçimleri de sorgulamayı ve tartışmayı gerektirmektedir. Anıtlar, anı mekânları mıdır? sorusu en temel tartışma konusudur. Geçmişte aşırı/yapay/zorla hatırlatma gayesiyle inşa edilmiş bir anıtın bugün anı mekânı olup olamayacağı sorusunun cevabı, bugünün bağlamında anı mekânının nasıl tanımlandığı ve ele alındığı ile doğrudan ilgilidir. Bu çalışma kapsamında çizilen çerçeveye göre, anı mekânları gündelik hayatın sıradan olma arakesitinde varlığını sürdüren alanlardır. Dolayısıyla bugün kullanıcıların mekânsal bağlanma gerçekleştirdiği, anı ürettiği, sahiplendiği anıtlar da anı mekânı olabilirler. Anıtlarda anının varlığı ve sürdürülebilirliği de sorgulanmalıdır. Anıtlar, anı mekânına dönüşebilmiş mi yoksa, temsil ettiği olayla, anıdan ve insandan uzaklaşarak mı varlığını sürdürmektedir sorusunun cevabı önem taşımaktadır.

Anı mekânlarının temel bileşenleri insan, mekân ve zamandır. İnsanla ilişkisini sürdüren mekânlar deneyim ve anı üretir. Bu noktada insanın, yani anıyı üreten, mekânsal hafızayı oluşturan ve korumayı gerçekleştirecek olan insanın kim olduğu sorusu da başka bir tartışma konusudur. Daha önce bahsedildiği gibi aynı mekânda farklı anılar üreten insanların hangisinin hafızası temel alınacak? Öte yandan, çağın ürettiği hız bağlamında sürekli kullanıcısı değişen ve devinen kentlerde anı mekânının ortaya çıkarılmasında dikkate alınacak hafıza kime aittir? Kimlik tartışmalarında da oldukça sık rastlanan bu soruların tek bir cevabı ve doğrusu tabi ki yoktur. Ancak anı mekânları ve kültürel miras alanları geçmişin ve bugünün insan ve mekân bileşenleriyle bir bütündür. Ne bugünün kullanıcısı, kentin yabancıları olarak görülmeli ne de geçmişin kent kullanıcısı artık kentte anı üretmeyecek bir unsur olarak görülmelidir. Koruma geçmişle daha çok ilişkilenecek gibi olsa da aslında geleceğe ait bir eylemdir. Dolayısıyla kentin ortak geçmişini, kimliğini tanımlamak için kenti uzun yıllar deneyimleyenlerin anısını ortaya çıkarmak çok önemli olurken, kent mekânının geleceğini tasarlamak, geleceğe dair koruma öngörülerinde bulunmak için de mevcut kullanıcıların deneyimlerini ortaya çıkarmak önemli olmaktadır. Yani insan, mekân ve zaman ilişkisinin tüm unsurları anı mekânının bileşenleri olarak bütüncül bir şekilde ele alınmalıdır. Bu bölümde ele alınan soru ve tartışmaların bazılarının cevabı ve tek bir doğrusu yokken, bazılarının cevabı da çalışma kapsamında üretilen anı mekânı tanımıyla verilebilir.

6.1. Çalışmanın Disipline Katkısı ve İleri Çalışma Başlıkları

Bellek-mekân ilişkisi bağlamında anı mekânlarının ortaya çıkarılarak koruma önerilerinin geliştirildiği bu çalışmanın literatüre birden çok noktada katkı koyacağı düşünülmektedir.

Öncelikle, kent ve mimarlık konularında uzun yıllardır tartışılacak ve başka boyutlarıyla ele alınan mekân-bellek ilişkisi, koruma disipliniinde değerler bağlamında geliştirilen koruma önerilerinin bir parçası olarak ele alınmaktadır. Bireylerin anılarının ortaya çıkarılarak mekânla ilişkilendirilmesini amaçlayan bu çalışma, insan ile mekân arasında gerçekleşen diyalogun farkındalık, bilinç, aidiyet ve sorumluluk getirerek, korumada insanın aktif olarak rol almasını sağlayan bir yaklaşımı benimsemektedir. Geleneksel koruma yaklaşımlarında, kent ve mekâna ait fiziksel, toplumsal, sosyal ve ekonomik veriler toplanarak, kararlar üretilir. Ancak, fiziki mekâna ait verilerin baskın olması nedeniyle, alan çalışmalarında aktif bir şekilde toplanan diğer veriler, koruma

önerilerine yansımamaktadır. Bu bağlamda geleneksel koruma yaklaşımının aşamalarıyla benzer bir şekilde anlama, çözümleme, değerlendirme ve karar üretme aşamalarını içeren; ancak bu aşamaları anı mekânları bağlamında ele almayı amaçlayan çalışma, sözel bilgi içeren anılara ait verileri, fiziki mekânla entegre edecek bir öneri geliştirmektedir. Geleneksel yerleşimlere farklı bir kavrayışla kent okuması yapılmasını da vurgulayan bu çalışmanın, doğrudan insana ait bir veriyi temel alarak geliştirdiği öneri ile yöntemsel olarak disipline önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Buna ek olarak, kavram kapsamı birçok disiplini içeren bellek kavramının mimarlık ve koruma ile ilişkilendirilerek, belleğin mekânsal temsillerinden anı mekânlarına uzanan bir çerçevede ele alındığı kavramsal tartışmanın da mevcut koruma anlayışına katkı sağlaması beklenmektedir.

Önerilen yöntemin uygulama alanı; Muğla ilinin Menteşe merkez ilçesinin geleneksel yerleşimi ve yakın çevresidir. Muğla kentinin merkez ilçesi, coğrafyası, topoğrafyası ve stratejik konumu dolayısıyla sanayinin ve turizmin gelişmediği, 20.yüzyılın ikinci yarısına kadar tarımın üretim hayatına hâkim olduğu bir yerdir. Bu özellikleri kenti korunaklı kılmış, kentleşme, turizm ve sanayi gibi kent mekânının gelişmesini doğrudan etkileyen etmenlere nispeten daha az maruz kalmıştır. Kentsel gelişim süreci içinde kenti şekillendiren önemli kırılma noktalarıyla yüzleşse de kentte değişim ve gelişim, koruma bağlamında tekil ölçekte kalmıştır. Dolayısıyla kentlinin hala tarihi kentsel doku ile diyalog içinde olması, alanın seçilme nedenidir. Muğla ile ilgili yapılan mimari ve kentsel ölçekte veya farklı dönemlere odaklanan çalışmalara ek olarak bu çalışma, kente başka bir pencereden bakmayı ve okumayı önermektedir. Kent mekânının gelişim sürecini gündelik hayat ve barınma, üretim ve ekonomik hayat, sosyal-toplumsal hayat bağlamında ele alarak, anı mekânlarıyla ilişkilendirerek okuyan çalışmanın Muğla ile ilgili yapılan mevcut çalışmalara katkı sağlayacağı; gelecek çalışmaları da motive edeceği düşünülmektedir. Tez kapsamında, kent ve geleneksel yerleşim bütüncül olarak ele alındığı için çalışma belirli bir ölçekte sınırlı kalmıştır. Bu bağlamda Muğla ile ilgili yapılacak çalışmalar şu başlıklarda geliştirilebilir:

- Kentte yaşayanlarla yapılacak daha fazla derinlemesine görüşmeler ve toplanacak belge ve fotoğraflar ile kent belleğinin belgelenmesi sağlanabilir. Böylelikle, yapılacak gelecek çalışmalara altlık oluşturacak belgeleme sağlanmış olacaktır.

- Geliştirilen yöntem farklı ölçekte bölge ve alanlara uygulanarak, koruma önerileri geliştirilebilir.
- Çalışma kapsamında belirlenen anı mekânları bölgelerinin proje ve sunum prensipleri üzerine odaklanacak detaylı çalışmalar geliştirilebilir.
- Çalışma kapsamında belirlenen anı mekânlarının her biri için ayrı ayrı çalışmalar planlanabilir, araştırmalar genişletilebilir, mimari ölçekte proje ve sunum detayları belirlenebilir.

Zamanlar ve mekânlar arası seyahati mümkün kılan beyin, bellek merkezi ile hem antik dönemin hem modern dönemin ilgi alanı olmuş, 21.yüzyılın da önemli araştırma konusu olmaya devam etmektedir. 21. Yüzyılın önemli bir bilim dalı olarak ortaya çıkan; beynin bilimi olan nörobilimin (neuroscience) bellek aracılığıyla sağladığı imkanların ortaya konduğu bilimsel araştırmalar, sadece doğa bilimleri değil; sosyal ve beşerî bilimlerin araştırmalarını da aydınlatacak, yeni çalışmaları olanaklı kılacaktır. Bu bağlamda düşünüldüğünde üretilen tez çalışmasının sorularını da aydınlatacak olan yeni bilginin ortaya çıkması, üretilecek çalışmaları da başka bir boyuta taşıyacaktır.

KAYNAKÇA

- (1973). *Muğla İl Yıllığı: Cumhuriyetin 50.yılında*. İzmir: Ticaret Matbaacılık T.A.Ş.
- Adivar, A., Arat, R., Ateş, A., Baysun, C.ve Darkot, B. (1973). *İslam Ansiklopedisi: İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografra Lugati 7.Cilt*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Akça, B. (2002). *Sosyal-siyasal ve ekonomik yönüyle Muğla (1923-1960)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Akçura, N. (2006). Muğla’da geleceğe yönelik çabalar: Tarihi çevre koruması. İ. Tekeli (Ed.), *Tarih İçinde Muğla* içinde (s. 240-263). Muğla: Muğla Belediyesi Yayınları.
- Aktüre, S. (2006). 19.Yüzyılda Muğla. İ. Tekeli (Ed.), *Tarih İçinde Muğla* içinde (s. 34-104). Muğla: Muğla Belediyesi Yayınları.
- Alanyalı Aral, E. (2018). Mimarlıkta Yaratıcı Haritalama: “Yaşanmış Mekan”ı Görünür Kılmak Üzerine. *Mimarlık*, 399 (Ocak-Şubat 2018).
- Alanyalı Aral, E. (2019). Dosya editörü. *Dosya: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi*, 42.
- Alp, A. V. (1979). *Aesthetic Response to Geometry in Architecture*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Houston, Texas: Rice University, Aesthetic response to geometry in architecture.
- AnaBritannica: Genel Kültür Ansiklopedisi c.4*. (2004). İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopedia Britannica.
- Aristotle. (1941). *De Memoria Et Reminiscentia (On Memory and Reminiscence)*. R. McKeon (Ed.), *The Basic Works of Aristotle*. New York: Random House.
- Assman, J. (2018). *Kültürel bellek: Eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. (Çev: A. Tekin) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Atabay, Z. E. (2019). *Çok katmanlı kültür mirasının tanımı ve korunmasında bellek-değer-mekan ilişkisi: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fındıklı*

Yerleşkesi örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Atkinson, R. C.ve Shiffrin, R. M. (1968). Human memory: A proposed system and its control processes. K. W. S. J. T. Spence (Ed.), *The psychology of learning and motivation: II* .

Avrupa Konseyi. (1975). *Amsterdam Bildirgesi*.

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0458320001536681780.pdf

Erişim tarihi: 22 Kasım 2020

Avrupa Konseyi. (2005). *Faro Convention: Convention of the Value of Cultural Heritage for Society*. Faro,Portugal:

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000001680083746> Erişim tarihi: 22 Kasım 2020

Babacan Güngör, E. E. (2018). *Muğla Kentinde Erken Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Sürecinin Kent ve Mimarlık Ölçeğinde Araştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Bach, J. (2013). Memory landscapes and the labor of the negative in Berlin. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 26, 31-40.

Bachelard, G. (2017). *Mekanın Poetikası*. (Çev: A. Tümertekin) İstanbul: İthaki Yayınları.

Bakıcıoğlu, C. H. (2017). *Memory as a tool for conservation in historical heritage sites: The case of Selçuk, İzmir*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Bakırer, Ö. (2006). Ortaçağda Muğla. İ. Tekeli (Ed.), *Tarih İçinde Muğla* içinde (s. 10-16). Muğla: Muğla Belediyesi Yayınları.

Barthel, D. (1996). Getting in touch with history: The role of historic preservation in shaping collective memory. *Qualitative Sociology*, 19 (3), 345-364.

Basa, İ. (2015). Kentsel Hafızanın sürdürülebilirliği: Bir mimarlık stüdyosu deneyimi. *Sanat ve Tasarım Dergisi, Cilt 1 Sayı:15*, 27-42.

- Baudrillard, J. (2010). *Nesneler Sistemi*. (Çev: O. Adanır ve A. Karamollaoğlu) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Bauman, Z. (2017). *Kimlik: Benedetto Vecchi tarafından gerçekleştirilmiş söyleşiler*. (Çev: M. Hazır) Ankara: Heretik Yayınları.
- Benjamin, W. (1986). Berlin Chronicle. P. Demetz (Ed.), *Reflections: Essays, Apborisms, Autobiographicel Writings*. New York: Schocken Books.
- Bergson, H. L. (2007). *Madde ve Bellek*. (Çev: I. Ergüden) Ankara: Dost Kitabevi.
- Berman, M. (2013). *Katı olan herşey buharlaşıyor*. (Çev: Ü. Altuğ ve B. Peker) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berntsen, D.ve Bohn, A. (2015). Kültürel Yaşam Senaryoları ve Bireysel Yaşam Öyküleri (Çev. Y. A. Dalar). P. Boyer ve J. V. Wertsch (Eds.), *Zihinde ve Kültürde Belek*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Berry, R. S. Y. (1999). *Collecting data by in-depth interviewing*. Paper presented at the British Educational Research Association Annual Conference, University of Sussex at Brighton.
- Bilgin Altınöz, A. G. (2002). *Assesment of historical stratification in multi-layered towns as a support fir conservation decision-making process; a geographic information systems (GIS) based approach case study: Bergama*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Birol Akkurt, H. (2009). Kentleşme Sürecindeki Muğla'da Mimarlık. E. Kayın (Ed.), *İzmir'in Artalanındaki Kentlerde Mimarlık* içinde (s. 47-59). İzmir: Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları.
- Boer, P. D. (2008). Loci memoriae-Lieux de mémoriae. A. Erll ve A. Nünning (Eds.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* içinde). Berlin: Walter de Gruyter GmbH&Co.
- Borges, J. L. (1990). *Kum Kitabı*. (Çev: M. H. Göle) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boym, S. (2009). *Nostaljinin geleceği*. (Çev: F. B. Aydar) İstanbul: Metis Yayınları.
- Buluç, S. (2006). İlkçağda Muğla. İ. Tekeli (Ed.), *Tarih İçinde Muğla* içinde (s. 1-10). Muğla: Muğla Belediyesi Yayınları.

Büyüköztürk, Ş. (Producer). (2012). Örneklem Yöntemleri.

<http://cv.ankara.edu.tr/duzenleme/kisisel/dosyalar/18082015132036.pdf> Erişim tarihi: 16 Eylül 2021

Casey, E. S. (1987). *Remembering: A phenomenological study*. Bloomington ve Indianapolis: Indiana University Press.

Chawla, L. (1992). Childhood Place Attachments. I. Altman ve S. M. Low (Eds.), *Place Attachment*. New York: Springer US.

Connerton, P. (2009). *Modernite nasıl unutturur?* (Çev: K. Kelebekoğlu) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Connerton, P. (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* (Çev: A. Şenel) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Cooper Marcus, C. (1992). Environmental Memories. I. Altman ve S. M. Low (Eds.), *Place Attachment*. New York: Plenum Press.

Corner, J. (1999). The agency of mapping: Speculation, Critique and Invention. D. Cosgrove (Ed.), *Mappings* içinde (s. 213-252). Londra: Reaktion Books.

Çanlı, M. (2007). Balkanlardan Muğla'ya Göç ve Sosyo-Ekonomik Değişim. *Karadeniz Araştırmaları, Kış 2007, (12)* 49-67.

Çelebi, E. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 9.Kitap Cilt 1*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çıvgın, A. G. (2019). Locke'da Kişisel Özdeşlik: Kendilik, Bilinç ve Hafıza. *Kaygı, 18(II)*, 374-390.

Eisenman, P. (1999). Zamanda Sapma: Anıt. C. C. Davidson ve Z. Aktüre (Eds.), *Anytime: Konferans Bildirileri Kitabı* içinde (s. 258-265). Ankara: Mimarlar Derneği 1927.

Ekinci, O. (1985). *Yaşayan Muğla*. İstanbul: Numune Mücellithanesi.

Eroğlu, Z. (1939). *Muğla Tarihi*. Muğla: Muğla Belediyesi Yayınları.

Faruqi, S. (2006). Menteşeoğullarından Osmanlılara Muğla. İ. Tekeli (Ed.), *Tarih İçinde Muğla* içinde (s. 16-29). Muğla: Muğla Belediyesi Yayınları.

- Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*. (Çev: B. Uçar) Ankara: Heretik Yayınları.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif hafıza*. (Çev: B. Barış) Ankara: Heretik Yayınları.
- Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin Durumu*. (Çev: S. Savran) İstanbul: Metis Yayınları.
- Hayden, D. (1997). *The power of place: Urban landscapes as public history*. The MIT Press; F Fourth Printing Used edition.
- Heidegger, M. (1996). İnşa etmek, oturmak, düşünmek. *Cogito: Kent ve Kültürü*, (8), 67-70.
- Hobsbawm, E.ve Ranger, T. (1983). *The invention of tradition*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Huyssen, A. (1999). *Alacakaranlık anıları: Bellek yitimi kültüründe zamanı belirlemek*. (Çev: K. Atakay) İstanbul: Metis Yayınları.
- ICOMOS. (1931). *Carta Del Restauro/Atina Tüzüğü*.
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf
Erişim tarihi: 21 Ekim 2020
- ICOMOS. (1964). *Venice Charter/Venedik Tüzüğü*.
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf
Erişim tarihi: 22 Kasım 2020
- ICOMOS. (1981/2013). *The Burra Charter on Conservation of Places of Cultural Significance*.
<http://openarchive.icomos.org/id/eprint/2145/> Erişim tarihi: 22 Kasım 2020
- ICOMOS. (1982). *Declaration of Dresden on the "Reconstruction of monuments destroyed by war" /Savaşın harap ettiği anıtların rekonstrüksiyonu hakkında dresden deklarasyonu*.
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0824652001587379863.pdf
Erişim tarihi: 22 Kasım 2020
- ICOMOS. (1987). *Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü/Washington Tüzüğü*.

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0627604001536681570.pdf

Erişim tarihi: 22 Kasım 2020

ICOMOS. (1994). *Nara Özgünlük Belgesi*.

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0756646001536913861.pdf

Erişim tarihi: 22 Kasım 2020

ICOMOS. (2011a). *The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas*.

ICOMOS. (2011b). *The Paris Declaration on heritage as a driver of development*.

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0294537001587380802.pdf

Erişim tarihi: 22 Kasım 2020

ICOMOS. (2014). *The Florence Declaration on Heritage and Landscape as Human Values*. Florence:

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0034808001536912096.pdf

Erişim tarihi: 22 Kasım 2020

Kamel-Ahmed, E. (2015). What to conserve?: Heritage, memory and management of meanings. *International Journal of Architectural Research*, 9 (1), 67-76.

Karpat, G. K. (2009). *Tarihsel alanlarda sözlü tarih bilgisine dayalı kentsel tasarım kriterlerinin oluşturulması: Kemeraltı Anafartalar Caddesi (İzmir)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Kayar, T. (2008). *Muğla'da Güz Baharı*. İstanbul: Heyamola Yayınları.

Koca, F. (2012). *Spatio-Temporal transformation of 'Bağ' settlements and their changing unique character in the case of Muğla, Karabağlar*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Koca, F. (2015a). The historical transformation of urban space within the context of property-society relations in Muğla, Turkey. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 2015/1, (32), 203-228.

Koca, F. (2015b). Muğla'da kentsel büyüme, çeper-kuşak oluşumu ve değişen kent formu. *Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu: Temel Yaklaşımlar ve Teknikler*, sunulan bildiri, Mersin.

- Koca, F. ve Muğla Sinema ve Fotoğraf Derneği. (2020). *Saburhane'de Hatırlama Diyalogu ve Hafıza Mekanları Atölye Serisi*.
- Lefebvre, H. (2016). *Mekanın Üretimi*. (Çev: I. Ergüden) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lewicka, M. (2008). Place attachment, place identity, and place memory: Restoring the forgotten city past. *Journal of Environmental Psychology*, (28), 209-231.
- Lowenthal, D. (2003). *The past is a foreign country*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lynch, K. (2010). *Kent İmgesi*. (Çev: İ. Başaran) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Mete, Z. (2004). *XV. ve XVI. yüzyıllarda Muğla ve yöresi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekanları*. (Çev: M. E. Özcan) Ankara: Dost Kitabevi.
- Norberg-Schulz, C. (1971). *Existence, space and architecture*. Littlehampton Book Services Ltd.
- Osmay, S. (2006). 1950-1987 Dönemi'nde Muğla Kenti. İ. Tekeli (Ed.), *Tarih İçinde Muğla* içinde (s. 188-236). Muğla: Muğla Belediyesi Yayınları.
- Özaslan, N. (2010). Mimari koruma düşüncesinin tarihsel gelişimi. N. Özaslan ve D. Özkut (Eds.), *Mimari Korumada Güncel Konular* içinde (s. 1-16). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Parmaksız, P. M. Y. (2019). Belleğin mekanından mekanın belleğine: Kavramsal bir tartışma. *İlef*, 6(1), 7-26.
- Pitcher, D. E. (1972). *An historical geography of the Ottoman Empire: from earliest times to the end of the sixteenth century*. Leiden: The Shield Press.
- Platon. (2010). *Diyaloglar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon. (2013). *Menon*. (Çev: F. Akderin) İstanbul: Say Yayınları.
- Ricoeur, P. (2017). *Hafıza, Tarih, Unutuş*. (Çev: M. E. Özcan) İstanbul: Metis Yayınları.
- Riegl, A. (2015). *Modern Anıt Kültü*. (Çev: E. Ceylan) İstanbul: Daimon Yayınları.
- Schacter, D. L. (2010). *Belleğin izinde: Beyin, zihin ve geçmiş*. (Çev: E. Özgül) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Schudson, M. (2007). Kolektif bellekte çarpıtma dinamikleri. *Cogito*, (50), 179-199.
- Şahin, E. (1998). *Muğla yazıları*. Muğla: Ünyay Basımevi.
- Şahin, E. (2012). *Belediye Başkanı 1.cilt*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Basımevi.
- Tekeli, İ. (2006). 1923-1950 Dönemi'nde Muğla'da olan gelişmeler. İ. Tekeli (Ed.), *Tarih İçinde Muğla* içinde (s. 114-174). Muğla: Muğla Belediyesi Yayınları.
- Traverso, E. (2019). *Geçmiş kullanma kılavuzu: Tarih, politika, bellek*. (Çev: I. Ergüden) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkeş, Ü. (1973). *Kurtuluş Savaşı'nda Muğla*. İstanbul: Yelken Matbaası.
- UNESCO. (1954). *Hague Convention/Lahey Sözleşmesi*.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000082464> Erişim tarihi: 22 Kasım 2020
- UNESCO. (1972). *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme*
<https://www.unesco.org.tr/Pages/161/177> Erişim tarihi: 22 Kasım 2020
- UNESCO. (1976). *UNESCO Recommendation Concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas/Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rollerinde Konusunda Tavsiyeler-Nairobi Tavsiyeleri*.
<https://www.icomos.org/publications/93towns7o.pdf> Erişim tarihi: 22 Kasım 2020
- UNESCO. (2003). *Somut Olmayan Mirasın Korunması Sözleşmesi*.
<https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf> Erişim tarihi: 22 Kasım 2020
- UNESCO. (2008). *Quebec Declaration on the Preservation of the Spirit of Place*.
Quebec:
- UNESCO. (2018). *Interpretation of Sites of Memory*.
- Usta, E. N. (2018). *Revealing and Restrengthening of memory places and heritage places: the case of the Hisarbaşı neighborhood in Milas*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Uykucu, E. (1968). *Muğla Tarihi: Coğrafyası ve Sosyal Yapısı*. As Matbaası.

- Vecco, M. (2010). A definition of cultural heritage: From tangible to the intangible. *Journal of Cultural Heritage*, (11), 321-324.
- Williams, H. L.ve A.Conway, M. (2015). Otobiyografik Anı Ağları (Çev: Y. A. Dalar). P. Boyer ve J. V. Wertsch (Eds.), *Zihinde ve Kültürde Belek*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Winter, J. (2006). *Remembering War: The Great War between memory and history in the twentieth century*. New Heaven; London: Yale University Press.
- Witteck, P. (1944). *Menteşe Beyliği: 13-15. Asırda Garbi Küçük Asya tarihine ait tetkik*. (Çev: O. Ş. Gökyay) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yalçınlar, A., Erkurt, A., Asker, B., Erkan, B., Boysan, B., Ezel, G., Tümertekin, H., Doruk, M., Sarı, M., Orgun, S.ve Alpagut, Y. (1981). Akdeniz Ülkeleri Geleneksel Mimarileri Proje Yarışması. *Mimarlık*, 11-12, 10-29.
- Yates, F. (1966). *The art of memory*. USA: Routledge.
- Yılmaz, A. (2008). *Architectural Memorialisation of war: Ars Memoriae and the landscape of Gallipoli Battles*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü.
- Yılmaz, A., Kılınç, K.ve Pasin, B. (2015). *İzmir Kültürpark'ın anımsa(ma)dıkları*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Zhang, Y.ve Wildemuth, B. M. (2017). Unstructured interviews *Applications of social research methods to questions in information and library science* içinde (s. 239-247). California: Libraries Unlimited.

İnternet Kaynakları

- http-1:** <https://www.etimolojiturkce.com/arama/hafiza> Erişim tarihi: 16 Eylül 2021
- http-2:** <https://sozluk.gov.tr> Erişim tarihi: 16 Eylül 2021
- http-3:** <https://www.moma.org/collection/works/79267> Erişim tarihi: 22 Mayıs 2020
- http-4:** <https://www.luftbild.de/2016/06/luftbild-berlin-siegessaule/> Erişim tarihi: 16 Eylül 2021

- http-5:** <https://www.gettyimages.com/photos/arc-de-triomphe-paris?family=creative&license=rf&phrase=arc%20de%20triomphe%20paris&sort=mostpopular#license> Erişim tarihi: 16 Eylöl 2021
- http-6:** <https://eisenmanarchitects.com/Berlin-Memorial-to-the-Murdered-Jews-of-Europe-2005> Erişim tarihi: 11 Kasım 2020
- http-7:** <https://www.911memorial.org/visit/memorial/about-memorial> Erişim tarihi: 16 Eylöl 2021
- http-8:** <https://www.911memorial.org/about/board-trustees> Erişim tarihi: 16 Eylöl 2021
- http-9:** <https://www.gettyimages.com/photos/911-memorial?family=creative&license=rf&phrase=9%2F11%20memorial&sort=mostpopular#license> Erişim tarihi: 16 Eylöl 2021
- http-10:** <https://www.pluggy-project.eu> Erişim tarihi: 16 Eylöl 2021
- http-11:** <https://www.pericles-heritage.eu> Erişim tarihi: 16 Eylöl 2021
- http-13:** <http://takortak.org/etkinlik/kadikoy/nesiller-boyu-paylasimkadikoyde-hafiza-mekanlari/> Erişim tarihi: 16 Eylöl 2021
- http-14:** <https://memories.lehigh.edu/about> Erişim tarihi: 16 Eylöl 2021
- http-15:** <http://www.philaplace.org> Erişim tarihi: 16 Eylöl 2021
- http-16:**
<http://www.liverpoolmuseums.org.uk/maritime/research/mappingmemory/about.html> Erişim tarihi: 22 Mayıs 2019
- http-17:** https://issuu.com/feyzasayman/docs/aura_feyza_t_m_kitap_k2 Erişim tarihi: 2 Ekim 2020
- http-18:** <http://www.kentinhikayeleri.com> Erişim tarihi: 16 Eylöl 2021
- http-19:** <https://arch.metu.edu.tr/announcement/icomos-heritage-generations-nesiller-boyu-miras> Erişim tarihi: 16 Eylöl 2021
- http-20:** https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/map_1?q=map Erişim tarihi: 30 Ekim 2020
- http-22:** <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1937-11-12/6> Erişim tarihi: 16 Eylöl 2021

http-23: <https://www.mu.edu.tr/tr/haber/mugla'da-tarhana-festivali-495> Erişim tarihi:
16 Eylöl 2021

http-24: [https://mugla.csb.gov.tr/karabaglar-yaylasi-kentsel-ve-iii.-derece-dogal-sit-
alani-koruma-amacli-1-5000-olcekli-nazim-ve-1-1000-olcekli-uygulama-kismi-
revizyon-imar-plani-aski-islemleri-duyuru-378602](https://mugla.csb.gov.tr/karabaglar-yaylasi-kentsel-ve-iii.-derece-dogal-sit-
alani-koruma-amacli-1-5000-olcekli-nazim-ve-1-1000-olcekli-uygulama-kismi-
revizyon-imar-plani-aski-islemleri-duyuru-378602) Erişim tarihi: 16 Eylöl 2021

http-25: <https://www.gastearsivi.com/gazete/vakit/1932-10-22/1> Erişim tarihi: 16 Eylöl
2021

http-26: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/gazete.php?gazete=vakit> Erişim
tarihi: 16 Eylöl 2021

http-27: <https://mapio.net/pic/p-13880463/> Erişim tarihi: 16 Eylöl 2021

[illegible]

EK-2. Etik Kurul Onayı

Evrak Kayıt Tarihi: 18.06.2019

Protokol No: 17936

Tarih: 28.06.2019

ESKİŞEHİR TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN VE MÜHENDİSLİK BİLİMLERİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Doktora Tez Çalışması
KONU:	Fen Bilimleri
BAŞLIK:	Koruma Karar Verme Sürecine Katkı Olarak Tarihi Kentsel Dokuda Anı Mekanlarının Değerlendirilmesi
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Prof. Dr. Nuray ÖZASLAN
TEZ YAZARI:	Feran Özge GÜVEN ULUSOY
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu

EK-3. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun A-3129 sayılı kararı

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
GAYRİMENKUL ESKİ ESERLER ve ANITLAR
YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞI

K A R A R

Toplantı No. ve Tarihi : 331,18.9.1981
Karar No. ve Tarihi : A-3129,19.9.1981

KURUL KARARI

Toplantı yeri : İSTANBUL

Muğla, SİT alanı imar planı ile ilgili olarak Kültür Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 14.5.1980 gün ve 2751 sayılı yazısı okundu, ekleri 1/1000 ölçekli plan incelendi, yapılan müzakere- si sonucunda:

1-Kurulumuzun 27.4.1979 gün ve A-1643 sayılı kararı ile tek yapı tescillerinin yapıldığının ve SİT alanı sınırlarının saptandığının ve SİT alanı içi koruma hükümlerinin getirdiğinin anlaşıldığına,

2-Bu kez İller Bankasınca belirtilen kararımız uyarınca hazırlanan 1/1000 ölçekli planda SİT alanları sınırlarının ve bölgelemelerinin aynen alındığının anlaşıldığına,

3-1/1000 ölçekli planda 20M-III paftasında önceden tespit edilme- miş bulunan İtalyan Ektebinin, 20M-IV paftasında Vali Konağı ve Banka Binasının korunması gerekli eski eser olarak tescil edilmelerine ve plana işlenmelerine,

4-1/1000 ölçekli planda 20L-II paftasında Sekibaşı kahvesinin av- lusunun geriye aynen çekilerek yol genişletilmesinin uygun olduğuna,

5-1/1000 ölçekli planda getirilen yol şemasının uygun olduğuna,

6-Gene İller Bankasınca düzenlenen planın yönetmelik hükümlerin- de istenilen hususların düzeltilmeleri ile uygun olduğuna ve ekli yö- netmelik hükümleri içinde belirtildiğins ve ekli 1/1000 ölçekli (4 paf- ta) plan ile yönetmelik hükümlerinin bir bütün olarak uygulanabileceğine,

ASLI GİBİDİR

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
GAYRİMENKUL ESKİ ESERLER ve ANITLAR
YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞI

K A R A R

Toplantı No. ve Tarihi : 331,18.9.1981
Karar No. ve Tarihi : A-3129,19.9.1981

KURUL KARARI

Toplantı yeri :
İSTANBUL

7-1/1000 ölçekli imar planındaki tablonun ekli yönetmelik hükümlerine göre düzenlenmesine, herhangi bir anlaşılmazlıkta yönetmelik hükümlerinin geçerli olduğuna 1710 ve 5805 sayılı yasalar uyarınca karar verildi.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Feran Özge GÜVEN ULUSOY

Yabancı Dil : İngilizce

Eğitim ve Mesleki Geçmişi:

- 2014, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Yüksek Lisans Programı
- 2011, Anadolu Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Lisans Programı
- 2014, Araştırma Görevlisi, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

Yayınları ve/veya Bilimsel/Sanatsal Faaliyetleri:

- **Güven Ulusoy, F.Ö.**, Ulusoy, C. (2020). Bellekten Mekâna Mimari Tasarım Stüdyosu Aracılığıyla Eskişehir Kentinin Toplumsal Bellek İzlerini Oku(t)mak. Online Journal of Art and Design, Vol.8, No.1, 58-76.
- **Güven Ulusoy, F.Ö.**, Üstün, B. (2019). Hierarchical Space Organization of Traditional Turkish Architecture. International Journal of Heritage Architecture, Vol.2, No.4, 468-484.
- Üstün, B., **Güven Ulusoy, F.Ö.**, Şensoy, G., Kolsal, F. (2019). A Designer in the Intersection of Islamic-Ottoman Architecture: The Architectural Concept of Turgut Cansever (1920-2009). Journal of Islamic Architecture, Vol.5, No.4, 229-242.
- Tatar, E., **Güven Ulusoy, F.Ö.** Balkan, S.A. (2020).Tasarım Eğitiminde Soyutlama Yaklaşımıyla Barınma Mekânı Üretimi. (Tam Metin Bildiri) 21. Yüzyıl Konut Tartışmaları Kongresi, İstanbul.
- **Güven Ulusoy, F.Ö.**, Üstün, B., Kolsal, F. (2018). Searching for Spatial Influences of Islamic Beliefs on the Traditional Turkish House (Tam Metin Bildiri). 2nd International Conference on Islamic Heritage Architecture and Art, 17-19 Nisan 2018, Valetta/Malta.

- Şensoy, G., Yeşiltepe, A.D., **Güven Ulusoy, F.Ö.** (2018). Modern Kentte Tarihi Unsurların Metalaşması Üzerine Bir Değerlendirme (Tam Metin Bildiri). 2.Uluslararası Mimarlık ve Tasarım Kongresi, 11-12 Ekim 2018, Çanakkale.
- **Güven Ulusoy, F.Ö.**, Üstün, B. (2018). Konut Dokularında Değişen Örüntülerin Kamusal-Özel Alan Sınır ve Eşikleri Bağlamında Okunması: Eskişehir Ertuğrulgazi Mahallesi Örneği (Tam Metin Bildiri). ISUEP 2018- Uluslararası Kentleşme ve Çevre Sorunları Sempozyumu: Değişim/Dönüşüm/Özgünlük, 28-30 Haziran 2018, Eskişehir.
- Kolsal, F., Yeşiltepe, A.D., **Güven Ulusoy, F.Ö.** (2019). Aydın Tekstil Fabrikası İdari Binası (Özet Bildiri). DOCOMOMO Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları XV, 10-12 Mayıs 2019, Tekirdağ.
- Üstün, B., **Güven Ulusoy, F.Ö.**, Yeşiltepe, A.D. (2019). Aydın Tekstil Fabrikası Ana Üretim Binası (Özet Bildiri). DOCOMOMO Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları XV, 10-12 Mayıs 2019, Tekirdağ.
- Gür, F., **Güven Ulusoy, F.Ö.** (2011). Eskişehir Site Apartmanı (Özet Bildiri). DOCOMOMO Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları VII, 16-18 Aralık 2011, Mersin.
- 2019, Ulusal Workshop, Açık Oku_L Bauhaus 100 Yıl Sonra, Dönüş(t)üret Atölyesi Worksop Yürütücülüğü A.D.Yeşiltepe ile birlikte, 1 Mart - 3Nisan 2019, Eskişehir.
- 2019, Ulusal Etkinlik Dizisi, Açık Oku_L Bauhaus 100 Yıl Sonra, Seminerler ve Sergi, Etkinlik Düzenleme Komitesi Üyesi, 1 Mart - 3Nisan 2019, Eskişehir.
- 2018, Ulusal Workshop, Çağdaş İmgeler Üzerinden Sinan'ı Okumak, Workshop Yürütücülüğü, A.D. Yeşiltepe ve E.D.Güney ile birlikte, 12-13 Nisan 2018, Eskişehir.
- 2018, Ulusal Etkinlik Dizisi, Mimar Sinan Haftası Etkinlikleri, Seminer, Workshop ve Sergi, 9-13 Nisan 2018, Eskişehir.
- 2016, Ulusal Workshop/Yaz Okulu, Psidia Antiocheia'dan Geçerken; Mimari Denemeler, Değmeler, Değirmeler, Workshop Yürütücülüğü, 18-23 Temmuz 2016, Yalvaç/Isparta.
- 2015, Ulusal Sempozyum, Kültür Miras Mimarlık 1: Endüstri Mirası Sempozyumu, Sempozyum Düzenleme Komitesi Üyesi, 19-20 Kasım 2015, Eskişehir.

Ödülleri:

- 2011, Anadolu Üniversitesi Mimarlık Bölüm Birinciliği, Eskişehir
- 2013, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Ders Performans Ödülü, Ankara

Mesleki Birlik/Dernek/Kuruluş Üyelikleri:

- 2011, TMMOB Mimarlar Odası Eskişehir Şubesi

